



Quarterly
Punjab dey Rang
July-September 2019

Chief Editor
Ihsan H. Nadiem



Dyal Singh Research & Cultural Forum
25-Nisbet Road, Lahore - Pakistan.

ISSN 2521-8379

© Dyal Singh Research & Cultural Forum – 2019

1. The matter in this issue may be used for research citing the source clearly; Any part of it may also be reproduced or included in other publications provided Punjab dey Rang is quoted as source.
2. The matter appearing in any of the sections of Punjab dey Rang expresses the views of its author/contributor and not necessarily subscribed by DSRCF or any of its functionaries.

PUBLISHED BY

Ihsan H. Nadiem, Director, DSRCF
25-Nisbet Road, Lahore, Pakistan
Ph: (0092-42) 37312080 Fax: (0092-42) 37232230
Email: dsrcf@yahoo.com

Website: www.dsrcf.org
www.flickr.com/photos/ldsrf

<https://www.facebook.com/Dyal-Singh-Research-Cultural-Forum>

Chief Editor

Ihsan H. Nadiem

Editorial Assistants

Faisal Arshad Butt
Imran Ahmad

Advisory Committee

Prof. Himmat Singh
Prof. Dr. Jasbir Kaur
Dr. Gurdarshan Singh Dhillon
Sardar Gurmail Singh Khalsa
Dr. Mujahida Butt

Price: Pakistan: Rs 500/-
Foreign: US \$ 7

CONTENTS

• Editorial	4
• Guru Nanak's Teaching – A Scientific Perspective	5
Dr. Davinder Pal Singh	
• Origin & Development of Sikh Coins	21
Masoodul-Hasan Khokhar	
• Guru Nanak Sahib in Makkah – Truth & Myth	26
Sardar Nanak Singh Nishter	
• The Sikh Monuments in Pakistan, conservation and preservation: Can Monument of Kartarpur Sahib bring peace between India and Pakistan?	35
Sardar Bhabishan Singh Goraya	
SAMAY DI GALL:	
• International Sikh Convention	42
• 480 th Joti Jot Day of Guru Nanak Ji	52



EDITORIAL

We at the DSRCF feel proud in contributing our share in the celebrations of the 550th year of the birth of Allama Iqbal's "Mard-e-Kamil" – loosely meaning 'the complete man. Right from the start of the year 2019 we have been periodically holding seminars and exclusively shouldering, managing and conducting Conventions. In the same line, we had planned to bring out a Special Issue of our Punjab de Rang for which we had requested our learned friends for contributing selected papers. We feel pleasure in noting here that the response to it was very encouraging and thus we have been able to bring out this Special Issue, which is hoped to have its utility much beyond its quarterly ambit.

It may also be recorded here that keeping in view the great occasion we have once again brought in a portion devoted to Shahmukhi script of Punjabi. This Special Issue of our Punjab de Rang now sees the light of the day in two languages, English and Punjabi, containing both the scripts of the latter – Gurmukhi and Shahmukhi, for the benefit of a wider range of readers.

Davinder Pal Singh has contributed a very thought-provoking article on "Guru Nanak's Teaching – A Scientific Perspective". The author based his study on the scientific lines that God is one and Guru Nanak's teachings revolved around this aspect of universal teachings.

Under our permanent title of 'A Page from the History of Punjab' we chose an article by Masood-ul-Hasan Khokhar published in the Annual Journal "Pakistan Archaeology" No.23 under the heading 'Origin and Development of Sikh Coins' which gives a vivid picture of the adherents of Baba Guru Nanak during their heydays.

The general myth about the movement of the building of Ka'ba in Makkah in the presence of Baba Guru Nanak is broken down by no other scholar than Nanak Singh Nishter in his paper 'Guru Nanak in Makkah – Truth and Myth', which we have included in this issue.

Our friend and a devout supporter of the opening of the Kartarpur Corridor, Bhabishan Singh Goraya has contributed a very useful paper titled, The Sikh Monuments in Pakistan, with a question that can Monument of Kartarpur bring peace between India and Pakistan.

Our very learned friend, Jasbir Kaur, this time has contributed on "Guru Nanak Bani Vich Daraj Gayan Shahliyan di Gayan Vidhi te Itehasik Pehhokar.

The other intellectual contributors include well-known scholars like Gurminderpal Singh Ahlowaliya, Jagbir Singh, Gursimran Kaur, Manvinder Singh Gayaspura, Jasbir Singh Sarna, Gurmail Singh Khalsa and Ajmer Singh Randhawa from foreign lands and Dr. Mujahida Butt, Dr. Saima Batool and Satwant Kaur from Pakistan. We are sure that our readers will find in their learned papers a treasure of knowledge, which comes to them in remembrance of Sri Guru Nanak Dev Ji.

Ihsan H. Nadiem
Chief Editor

GURU NANAK'S TEACHINGS – A SCIENTIFIC PERSPECTIVE

Dr. Devinder Pal Singh

Scientific perspective is a particular way of regarding something, using a scientific method. Scientific methodology is defined as a mode of research in which a problem is identified, relevant data gathered, a hypothesis formulated, and then empirically tested. Viewed with such a perspective, Guru

Search for Truth

The hypothesis that "God alone Is" is an ancient tenet, tested, and verified many times in humankind's history. However, it was given to Guru Nanak to prove this truth in the



Nanak's life was a continuous process of scientific experimentation and statement. Guru Nanak's life and writings are abundant in several such examples wherein his scientific approach to resolve several real-life situations with logic and rationality, is evident.

modern context. As befits a good student, (Guru) Nanak proceeded to gather all necessary data from the ancient scriptures, right in his childhood. The young Nanak¹⁻³, along with his neighbor Sayyid Hussain, was fond of visiting the assemblage of sadhus, faqirs

and the wandering monks who sojourned in the jungles around Talwandi and listened to recitals and expositions by these learned men. He spent almost his entire childhood in the countryside and obtained first-hand knowledge of contemporary social and religious customs.

Quite often, instead of attending the Pandit Gopal's *pathshala* (school) he was used to slipping away to join Sayyid Hussain in the forest to enjoy the company of "persons distinguished for their religious bent of mind." These constant visits to the forest and his association with religious men affected Nanak profoundly and created in him the mood of adulation of the Lord at an impressionable age. At the Pandit Brij Nath's school, Nanak obtained a systematic knowledge of Hindu mythology and its philosophical contents. However, in preventing the meditative Nanak from wandering in the forests, Brij Nath failed miserably.

At the Madrasa (school) of Qutub-ud-Din, he got acquainted with the Sufi philosophy. The Sufi influence

made Nanak all the more introspective and otherworldly. Perhaps under the Sufi influence that had slowly begun to affect him, or because of some exponents of Bhakti teaching whom he met in the wilderness during that period, he began to look for God like a mystic.

On one morning of 1499, Nanak, as usual, went to the *Bein* and then suddenly disappeared. A vigorous search was made for him and was continued for three anxious days. It is believed that Nanak had the incredible vision of the Almighty in those three days. He successfully obtained His audience and received the *mulmantra* (commencing verse), which he was to preach with indefatigable persistence for the rest of his forty years of life, east, south, north, and west. The secret of the *mulmantra* was to be conscious of God through *nam-marg*. When the men were to repeat every morning;

*Ik ॥oaṅkār saṭ nām kartā
purakhḥ nirbhā॥o nirvair
akāl mūrāṭ ajūnī saibhāṇ
gur parsād.*



*ੴ ਸਤਿ ਨਾਮੁ ਕਰਤਾ ਪੁਰਖ
ਨਿਰਭਉ ਨਿਰਵੈਰੁ ਆਕਾਲ
ਮੂਰਤਿ ਆਜੂਨੀ ਸੈਭੰ ਗੁਰ
ਪਸਾਦਿ ॥

*There is one God; Eternal
Truth is His name; Creative
Being Personified. Fearing
nothing and at enmity with
none, Timeless is His Image,
Not begotten, Self-Existent.:
By the grace of the Guru,
made known to men.*

(Mehl First, SGGS, p 1)

Chances were that they would
not go astray. Guru Nanak
further elaborated the
mulmantra by proclaiming;

*Āḁ sach jugāḁ sach. Hai bhī
sach Nānak hosī bhī sach.*

*ਆਦਿ ਸਚੁ ਜੁਗਾਦਿ ਸਚੁ ॥ ਹੈ ਭੀ ਸਚੁ
ਨਾਨਕ ਹੋਸੀ ਭੀ ਸਚੁ ॥ 1 ॥

*True In The Primal Beginning.
True Throughout The Ages.
True Here And Now. O Nanak,
Forever And Ever True.*

(Mehl First, SGGS, p 1)

*Guru Nanak was most eloquent
in his discourses on God. His
testimony to it is;*

Bh̥aṁiā divānā sāh kā Nānak
baṁurānā. Haṁo har bin avar na
jānā.

*ਭਾਇਆ ਦਿਵਾਨਾ ਸਾਹ ਕਾ ਨਾਨਕ
ਬਉਰਾਨਾ ॥ ਹਉ ਹਰਿ ਬਿਨੁ ਅਵਰੁ ਨ
ਜਾਨਾ ॥ 1 ॥ ਰਹਾਉ ॥

*Simpleton Nanak hath become
mad upon the world, and
knoweth none other than God'.
(Mehl First, SGGS, p 991)*

*To meet God, Guru Nanak
declared the way in his
composition Jap(u) as:*

Sahas siṁāṁpā lakh hohi ṭa ik na
chalai nāl. Kiv sachṁāṁā hoṁai
kiv kūrhai ṭutai pāl. Hukam
rajāṁ chalanā Nānak likhṁā nāl.

*ਸਹਸ ਸਿਆਣਪਾ ਲਖ ਹੋਹਿ ਤ ਇੱਕ ਨ
ਚਲੈ ਨਾਲਿ। ਕਿਵ ਸਚਿਆਰਾ ਹੋਈਐ
ਕਿਵ ਕੂੜੈ ਤੂਟੈ ਪਾਲਿ। ਹੁਕਮਿ ਰਜਾਈ
ਚਲਣਾ ਨਾਨਕ ਲਿਖਿਆ ਨਾਲਿ ॥ 1 ॥

*One may use hundreds of
thousands of clever tricks, but
none can help to reach God.*

*So how can one become
truthful? Moreover, how can the
veil of illusion be torn away? O
Nanak, this is only possible by
abiding the Will of God, as is*

*ordained by Him. (Mehl First,
SGGS, p 1)*

*Guru Nanak further elaborated
it as;*

Āp bujhā᳚ so᳚ būjhāi. Jis āp
sujhā᳚ t̤is sabh kichh sūjhāi.

*ਆਪਿ ਬੁਝਾਏ ਸੋਈ ਬੁਝੈ ॥ ਜਿਸੁ ਆਪਿ
ਸੁਝਾਏ ਤਿਸੁ ਸਭੁ ਕਿਛੁ ਸੁਝੈ ॥

*Only those can know Him
whom He chooses to reveal
Himself. He alone knows
everything, unto whom the
Lord Himself gives
knowledge. (Mehl First,
SGGS, p 150)*

Search for Spiritual Knowledge

He was not content to remain a mystic. He undertook travels (udasis) to spread his message far and wide, and to share his spiritual experiences with others. Just as a scientist conducts a series of the most significant and most difficult experiments.... and after arriving at their results, correlates them and enunciates a law, so also Guru Nanak trod the different paths of religions, ... and by discovering their inner harmony, built up the most magnificent spiritual

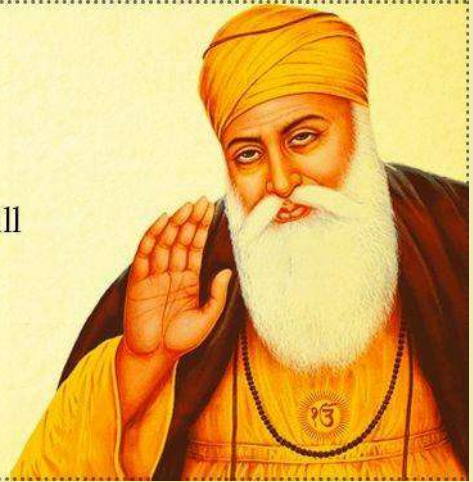
synthesis ever known to history.

The people who came into contact with him were no gullible, illiterate lot. They were educated, intelligent, rational thinkers who made bold to test his integrity and the truth in his teachings. At Multan, Guru Nanak and Mardana sat on the outskirts of the city, hoping to be invited into the city by one or the other of the numerous *faqirs* (dervishes) within the city. However, rather than an invitation, Guru Nanak received a brimful cup of milk, as a token that the town was already full of *pirs* (saints) and *faqirs*.

They were thereby implying that there was no room for another religious teacher. Guru Nanak responded by plucking a jasmine flower, laying it on the surface of the milk and returning the milk to *pirs*. It was to indicate that there was still room for one more. Guru Nanak was proclaiming that he had something new to say and was demanding a hearing.

When subsequently the *pirs* allowed Guru Nanak to enter the city, he did not disappoint them. They heard a lengthy discourse between him and the

“Speak only that which will
bring you honor.”



then incumbent of Bahauddin's religious center. Guru Nanak's 'hymns, which were, as usual, extemporized on the spot,' made the Hindus and Muhammadan *faqirs* give up their pride and arrogance and learn humility. Thus Guru Nanak willingly submitted himself to these investigations by his contemporary experts, during his various *udasis* (journeys), as a scientist would in a gathering of scientists.

Keen Observer:

Guru Nanak's had a keen power of observation, which is an essential characteristic of scientific attitude. It is evident in the way he employed commonplace incidents in his many parables and analogies. During his visit to Mount Sumer, he met many renowned

sidhs (ascetics). There, when a sidh called Charpat asked Guru Nanak:

*Dunīā sāgar dūtār kahī ai ki o
kar pāī ai pāro. Charpat bolai
aodhū Nānak deh sachā
bīchāro.*

*ਦੁਨੀਆ ਸਾਗਰ ਦੁਤਰ ਕਹੀਐ ਕਿਉ
ਕਰਿ ਪਾਈਐ ਪਾਰੇ ॥ ਚਰਪਟੁ ਬੋਲੈ
ਅਓਧੂ ਨਾਨਕ ਦੇਹੁ ਸੱਚਾ ਬੀਚਾਰੇ ॥

The world-ocean is treacherous and impassable; how can one cross over? O Nanak, think it over, and give us your valid reply." Charpat, the Yogi, asks.
(Mehl First, SGGS, p 938)

Citing the analogy of lotus flower and waterfowl, though living in the water yet remaining unaffected by it, Guru Nanak propounded:

*Jaise jal mēh kamal nirālam
murgāī nai sāṇe. Surāṭ sabad
bhav sāgar tarīai Nānak nām
vakhāṇe.*

*ਜੈਸੇ ਜਲ ਮਹਿ ਕਮਲੁ ਨਿਰਲਾਮੁ
ਮੁਰਗਾਈ ਨੈ ਸਾਣੇ । ਸੁਰਤਿ ਸਭਦਿ ਭਵ
ਸਾਗਰੁ ਤਰੀਐ ਨਾਨਕ ਨਾਮੁ ਵਖਾਣੇ ॥

As a lotus flower in the water
remains dry, as also a waterfowl
in the stream, So, with one's
consciousness focused on the
Word (Shabd), one crosses over
the terrifying world-ocean, said
Nanak.

(Mehl First, SGGS, p 938)

Advocating - Universal
Egalitarianism

The division of people
through caste and so-called
religion, with the social
hierarchy, that it involves is one
of the ugliest realities of a static
socio-cultural system. Science
and technology have certainly
helped in eradicating these
social evils to a great extent.
The life of Guru Nanak was full
of struggle against such social
evils.

He preached universal
brotherhood and amity among

communities and nations. He
advocated the abolition of all
distinctions based on caste and
creed. He proclaimed:

*Sabh ko ūchā ākhīai nīch na
dīsai ko^e. Iknai bhānde sāji^eai
ik chānan tihu lo^e.*

*ਸਭੁ ਕੋ ਉਚਾ ਆਖੀਐ ਨੀਚੁ ਨ ਦੀਸੈ
ਕੋਇ । ਇਕਨੈ ਭ/ਡੇ ਸਾਜਿਐ ਇਕੁ ਚਾਨਣੁ
ਤਿਹੁ ਲੋਇ ॥

Call every one high; none is
low, The only potter (One Lord)
had fashioned all alike.
Moreover, his light pervades all
creation.

(Mehl First, SGGS, p 62)

Guru Nanak strongly
condemned the caste system
and proclaimed that all castes
were equal. To give a practical
shape to his teachings in this
regards, at Kartarpur he
introduced the system of *langar*
(community kitchen) and
pangat (persons sitting together
in rows to eat). Here he dined
with people of all castes and
classes, high and low. In the
langar, all dined together sitting
on the ground without any
distinction of caste, creed,
religion, or social status.
Everyone from a prince to a

pauper was given the same treatment and was served the same food, prepared in the same kitchen and distributed in the same manner. A spirit of sacrifice, service, and brotherhood was developed, and the *langar* became a symbol of equality, fraternity, and brotherhood. These activities of Guru Nanak represent the hallmark of his scientific spirit.

Exposing - Taboos and Shams

A true scientific spirit has no place for superstitions and sentimental beliefs. A custom introduced for whatever reason may over a long period become a superstition or a mere ritual. The life of Guru Nanak was a powerful protest against superstition and narrowness of all kinds. It is seen in his actions at Kurukshetra and Hardwar.

During his first *udasi* (journey) Guru Nanak and Mardana went to attend the fair in connection with the solar eclipse at Kurukshetra, made holy because of its association with the Mahabharata. On that day, Kurukshetra would attract a large number of pilgrims and

Nanak did not want to miss the opportunity of exposing the taboos and shams introduced by 'the priests to increase the revenues to fill their coffers.'

On reaching Kurukshetra, Guru Nanak immediately made himself conspicuous by choosing to argue 'the holy' (Brahmins) on a point, which was sure to agitate them very much. Macauliffe says that Nanak cooked a deer, which a disciple had presented to him. When the Brahmans objected to cooking during the solar eclipse, that too to the cooking of flesh, Guru Nanak invited all the Brahmans for discussion on the Brahmans' horror at the use of flesh, by asserting:

Gaiṇdā mār hom jag kī'e
deviṭi=ā kī bāṇ. Mās chhod bais
nak pakṛēh rāṭī māṇas khāṇ.

*ਗੈਂਡਾ ਮਾਰਿ ਹੋਸ ਜਗ ਕੀਏ ਦੇਵਤਿਆ
ਕੀ ਬਾਣੇ ॥ ਮਾਸ ਛੋਡਿ ਬੈਸਿ ਨਕੁ ਪਕੜਹਿ
ਰਾਤੀ ਮਾਣਸ ਖਾਣੇ ॥

It was the custom of gods to kill the rhinoceros, roast them and feast upon them. They who forswear flesh, and hold their noses when sitting near it,

devour men at night. (Mehl
First, SGGS, p 1289)

He further elaborated as;

*Mās purāṇī mās ketābīn chahu
jug mās kamāṇā. Jaj kāj vī-āhi
suhāvai othai mās samāṇā.*

*ਗੈਂਡਾ ਮਾਰਿ ਹੋਸ ਜਗ ਕੀਏ ਦੇਵਤਿਆ
ਕੀ ਬਾਣੇ ॥ ਮਾਸੁ ਛੋਡਿ ਬੈਸਿ ਨਕੁ ਪਕੜਹਿ
ਰਾਤੀ ਮਾਣਸ ਖਾਣੇ ॥

The flesh is allowed in the
Puranas, Flesh is allowed in the
books of the Mussalmans; flesh
hath been used in the four ages.

Flesh adorneth sacrifice and
marriage functions; flesh hath
always been associated with
them.

(Mehl First, SGGS, p 1290)

He explained that the earth,
the sun, the moon, and the stars
were all suspended in space,
ever moving and running on
their natural course. The
eclipses were nothing but
natural shadows on the face of
the sun and the moon. He
emphasized that the custom of
making the offerings on
occasion was nothing beyond a
selfish invention of the priests
to increase their revenues. To
point out the futility of wasting

one's energy in foolish
squabbles Nanak proclaimed;

*Mās mās kar mūrakh jhagṛe
gi-ān dhi-ān nahī jāṇai. Ka-uṇ
mās ka-uṇ sāg kahāvai kis mēh
pāp samāṇe.*

*ਮਾਸੁ ਮਾਸੁ ਕਰਿ ਮੂਰਖੁ ਝਗੜੇ ਗਿਆਨੁ
ਧਿਆਨੁ ਨਹੀ ਜਾਣੈ ॥ ਕਉਣੁ ਮਾਸੁ ਕਉਣੁ
ਸਾਗੁ ਕਾਹਵੈ ਕਿਸੁ ਮਹਿ ਪਾਪ ਸਾਮਣੈ ॥

Fools wrangle about flesh, but
they know nothing about
meditation and spiritual
wisdom. They know not what is
flesh, or what is vegetable or in
what sin consisteth.

(Mehl First, SGGS, p 1289)

Explaining the origin of flesh,
Guru Nanak elaborated;

*Āp na būjhai lok bujhā-e pāṇde
kharā si-āṇā Pāṇde tū jāṇai hī
nāhī kithhu mās upannā.
Fo-i-ahu ann kamād kapāhān
to-i-ahu taribhavan gannā. Fo-ā
ākhai ha-o baho bidh hachhā
toai bahuṭ bikārā. Ēte ras chhod
hovai sani-āsī Nānak kahai
vichārā.*

*ਆਪਿ ਨ ਬੂਝੈ ਲੋਕ ਬੁਝਾਏ ਪ/ਡੇ ਖਰਾ
ਸਿਆਣਾ ॥ ਪ/ਡੇ ਤੂ ਜਾਣੈ ਹੀ ਨਾਹੀ ਕਿਥਹੁ
ਮਾਸੁ ਉਪੰਨਾ ॥ ਤੋਇਅਹੁ ਅੰਨੁ ਕਮਾਏ
ਕਪਾਹ/ ਤਇਅਹੁ ਤਿਤਵਣੁ ਗੰਨਾ ॥ ਤੋਆ

ਆਖੈ ਹਉ ਬਹੁ ਬਿਧਿ ਹਛਾ ਤੋਐ ਬਹੁਤੁ
ਬਿਕਾਰਾ ॥ ਏਤੇ ਰਸ ਛੋਡਿ ਹੋਵੈ ਸੰਨਿਆਸੀ
ਨਾਨਕੁ ਕਹੈ ਵਿਚਾਰਾ ॥

Thou understands not thyself,
yet thou instructs others; O
Pandit thou art very wise! O
Pandit, thou knowest not from
what flesh hath sprung, Corn,
sugar cane, and cotton are
produced from water, from
water the three worlds are
deemed to have sprung. Water
saith, "I am good in many
ways," Many are the
modifications of water. If thou
abandon the relish of such
things, thou shall be superman,
saith Nanak deliberately. (Mehl
First, SGGS, p 1290)

Debunking - Futile Rituals

From Kurukshetra, Guru Nanak left for Hardwar. Here also, Nanak drew the attention of a high number of people gathered at the place, with seemingly an innocent act, but which amounted to a challenge to the age-old practices.

He quietly walked into the waters of the Ganges. Instead of throwing water towards the east,

as others were doing, he began to throw water towards the west. Almost all those who saw him doing that gathered around him to enquire the reason for his unusual behavior.

He replied that he was trying to send water to his fields at Talwandi so that they might remain green and not dry up. With such a remark, he pointed out the futility of the practice of trying to propitiate the Sun god by throwing water towards the east, for the salvation of one's ancestors. Thus he forcefully remonstrated against the hollowness of the religious ritual and practice.

Confronting - Vain Practices

As is in the ethos of science, a person of scientific vision can challenge established customs/practices if they happen to conflict with the facts of life. During his stay at Puri, Guru Nanak spoke against the efficacy of the Padamasna (a cross-legged sitting posture, in which the feet are placed on the opposing thighs.) to win over the Lord. He exposed the claim of the Brahman 'who kept his eyes and nose closed' and

claimed that 'in that state, he with his mental eyes saw the secrets of the world.' Guru Nanak hid the Brahman's *lota* (a water pot, typically of polished brass) while he was in the *asna* (a particular sitting posture). After some time, on opening his eyes, the Brahman could not find the *lota*, Guru Nanak witted him on 'his fancy of omniscience' as;

Ānt seī nāk pakrēh sūjh^hte tīn lo^a. Magar pāch^hhai kach^h na sūjh^hai ehu paḍam alo^a.

*੩੮ ਸੇਤੀ ਨਾਕੁ ਪਕੜਹਿ ਸੂਝਤੇ ਤਿਨਿ
ਲੋਅ। ਮਗਰ ਪਾਛੈ ਕਛੁ ਨ ਸੂਝੈ ਏਹੁ
ਪਦਮੁ ਅਲੋਅ ॥ 2 ॥

You close off your nostrils with your fingers and claim to see the three worlds. However, you cannot even see what is behind you. It is a thing of wonder. (Mehl First, SGGS, p. 662-63)

Censuring - Dogmas

Dogma, in its initial Greek usage, means a definitive decision or the opinions of a particular school of thought or sect. A dogmatic attitude reflects a mind that belongs to the past, so that, it is closed to

new experiences that the present might bring. A scientific mind, on the other hand, is anything but dogmatic. It is in its very nature to question, and to seek explanations, logically. Questioning something that has been held in authority for years requires inner freedom and courage, that spurs one on to discover the truth for oneself.

Guru Nanak exhibited an anti-dogmatic attitude even in his childhood. On his tenth birthday, his father Kalu Ram Mehta had arranged Nanak's *Janeu* (the sacred thread) Ceremony with customary festivity. When the family priest, holding *janeu* in his hands, moved towards Nanak, he caught the thread with his hand. Moreover, he asked the priest what was he doing, and what was the advantage to wear such a thread. The priest replied that 'the *janeu* was the basis of the Hindu religion, that without it a man would only be a *shudra* (lowest of the four Hindu castes) and that by putting it on, greatness should be obtained in this world and happiness in the next.'

Nanak⁴⁻⁵ appears to have been expecting this because he immediately came out with the rejoinder:

*Da^oi^oā kapāh santokh sūt jat
gandhī sat vat. Ēhu jane^oū jī^oa
kā ha^oi^o tā pāde ghaṭ. Nā ehu
tutai nā mal lagai nā ehu jalai
na jā^oe. Dhan so mānas nānkā
jo gal chāle pā^oe. Chā^oukaṛ mul
aṇā^oi^oā bahi chā^oukai pā^oi^oā.
Sikhā kann chārā^oi^oā gur
barāhmaṇ thi^oā. Oh mu^oā oh
jhar pa^oi^oā vetgā ga^oi^oā.*

*ਦਇਆ ਕਪਾਹ ਸੰਤੋਖੁ ਸੂਤੁ ਜਤੁ ਗੰਢੀ
ਸਤੁ ਵਟੁ ॥ ਏਹੁ ਜਨੇਊ ਜੀਅ ਕਾ ਹਈ ਤ
ਪਾਡੇ ਘਤੁ ॥ ਨਾ ਏਹੁ ਤੁਟੈ ਨ ਮਲੁ ਲਗੈ ਨਾ
ਏਹੁ ਜਲੈ ਨ ਜਾਇ ॥ ਧੰਨੁ ਸੁ ਮਾਣਸ
ਨਾਨਕਾ ਜੋ ਗਲਿ ਚਲੇ ਪਾਇ ॥ ਚਉਕੜਿ
ਮੁਲਿ ਅਣਾਇਆ ਬਹਿ ਚਉਕੈ
ਪਾਇਆ ॥ ਸਿਖਾ ਕੰਨਿ ਚੜਾਈਆ ਗੁਰੁ
ਬਾਹਮਣੁ ਥਿਆ ॥ ਓਹੁ ਮੁਆ ਓਹੁ ਝੜਿ
ਪਇਆ ਵੇਤਗਾ ਗਇਆ ॥

Out of the cotton of compassion, Spin the thread of contentment, Tie the knot of continence, Give it the twist of virtues; Make such a sacred thread, O Pandit, for your inner self. Such a thread will not break, Nor get soiled, be burnt or be lost. Blessed is the man, O

Nanak, Who makes it a part of life. This cotton thread, you buy for a penny, Sitting in a square, mud-plastered, You put it around the necks of others. In the ears some words you whisper, O Brahmin, And you claim to be a spiritual teacher. With the death of the wearer falls the thread, Thus without the thread, he departs from the earth'.

(Mehl First, SGGS, p 471)

Despite the attempts of Pandit Hardayal to prevail upon Nanak to accept the *janeu* in the name of religion, Nanak did not accept the thread and pointed out the hypocritical nature of the ceremony by saying:

*Fag na indrī tag na nārī.
Bhalke thuk pavai niṭ dārī. Fag
na pairī tag na hathī. Fag na
jihvā tag na akhī. vetgā āpe
vatai. vat dhāge avrā ghatai.
Lai bhār kare vī^oāhu. Kadh
kāgal dase rāhu. Suṇ vekhhu
lokā ehu vidāṇ. Man andhā
nā^oo sujāṇ.*

*ਤਗੁ ਨ ਇੰਦੀ ਤਗੁ ਨ ਨਾਰੀ ॥ ਭਲਕੇ ਥੁਕ
ਪਵੈ ਦਾੜੀ ॥ ਤਗੁ ਨ ਪੈਰੀ ਤਗੁ ਨ
ਹਥੀ ॥ ਤਗੁ ਨ ਜਿਹਵਾ ਤਗੁ ਨਾ
ਅਖੀ ॥ ਵੇਤਗਾ ਆਪੇ ਵਡੈ ॥ ਵਟਿ ਧਾਗੇ

ਅਵਰਾ ਘੜੈ ॥ ਲੈ ਭਾੜਿ ਕਰੇ
ਵੀਆਹ ॥ ਕਢਿ ਕਾਗਲੁ ਦਸੇ ਰਾਹੁ ॥ ਸੁਣਿ
ਵੇਖਹੁ ਲੋਕਾ ਏਹੁ ਵਿਡਾਣੁ ॥ ਮਨਿ ਅੰਧਾ
ਨਾਉ ਸੁਜਾਣੁ ॥

There is no string for the sexual organ; there is no string for the women to restrain themselves: So that man everyday disgraces his beard. There is no string for the feet; there is no string for the hands; There is no string for the tongue; there is no string for the eyes; without such strings, the Brahmin wanders away. He twists strings for the neck and put them on others. He takes payment for marrying others; He puts out a scroll, and showeth the fate of the wedded pair. Hear and see, ye people; it is strange that, while mentally blind, a man is called wise. (Mehl First, SGGS, p 471)

Thus a creative and questioning mind of Nanak comes out clearly from the above episode of his life. It is this attitude that forms the essence of both science and 'true religion.' The very premise of science, by its definition, condemns belief in

authority, be it scientific or theological.

Challenging - Superstitious Customs

Guru Nanak exhibited a scientific attitude and discipline in all his dealings. He was against supernatural powers and superstitious customs. His reaction to such customs forms a fascinating and thought-provoking narrative.

During medieval times, the woman to whom the child was born was considered ceremonially impure and unclean for ten days. The period of impurity, popularly known as *sutak*, for women of different castes was different. During the period of *sutak* (impurity), the woman was not permitted to touch any vessel or to cook food in the kitchen. Even the very touch of women in *sutak* was supposed to defile all the cooked food, making it impure for consumption. Similarly, for ten days (the exact number varying according to caste rules), the family and the house in which the death occurred was considered to be ceremonially

impure. The period of impurity was popularly known as *patak*. During *patak*, no food was cooked or fire burnt in the hearth, and the relations provided the family with subsistence. The family slept on the floor on a bed of leaves. On all the ten days, certain ceremonies were performed to help the deceased's soul to reach its destination.

Guru Nanak was very critical of such futile and superstitious practices prevalent in contemporary society. He strongly condemned the idea of *sutak* / *patak* and said:

*Je kar sūtāk mannī°ai sabh̄ tai
sūtāk ho°e. Gohe at̄ai lakṛī
and̄ar kīṛā ho°e. Jeṭe dāṇe ann
ke jī°ā bājḥ na ko°e. Pahilā pāñī
jī°o hai jīt hari°ā sabh̄ ko°e.
Sūtāk ki°o kar rakḥī°ai sūtāk
pavai raso°e. Nānak sūtāk ev na
ut̄rai gi°ān ut̄āre dḥo°e.*

*ਜੇ ਕਰਿ ਸੂਤਕੁ ਮੰਨੀਐ ਸਭ ਤੈ ਸੂਤਕੁ
ਹੋਇ ॥ ਗੋਹੇ ਅਤੈ ਲਕੜੀ ਅੰਦਰਿ ਕੀੜਾ
ਹੋਇ ॥ ਜੇਤੇ ਦਾਣੇ ਅੰਨ ਕੇ ਜੀਆ ਬਾਝੁ ਨ
ਕੋਇ ॥ ਪਹਿਲ/ਪਾਣੀ ਜੀਉ ਹੈ ਜਿਤੁ
ਹਰਿਆ ਸਭੁ ਕੋਇ ॥ ਸੂਤਕੁ ਕਿਉ ਕਰਿ

ਰਖੀਐ ਸੂਤਕੁ ਪਵੈ ਰਸੋਇ ॥ ਨਾਨਕ
ਸੂਤਕੁ ਏਵ ਨ ਉਤਰੈ ਗਿਆਨੁ ਉਤਾਰੈ
ਧੋਇ ॥ 1 ॥

If we admit the idea of impurity by birth or death, impurity will be found in everything. There are worms in dung and wood; there is no grain of corn without life. Water is the primary element of life, by which everything is made fresh and green. How can we keep away this impurity? It will enter into our kitchens. Nanak, we cannot remove impurity in this way; it can be washed away by the right knowledge.

(Mehl First, SGGS, p 472)

He further elaborated:

*Sabh̄o sūtāk bh̄aram hai dūjai
lagai jā°e. Jamaṇ marṇā hukam
hai bh̄āṇai āvai jā°e. Kh̄āṇā
pīṇā pavītar hai dīton rijak
sambāhi. Nānak jinḥī gurmukḥ
bujḥī°ā tīnh̄ā sūtāk nāhi.*

*ਸਭੋ ਸੂਤਕੁ ਭਰਮੁ ਹੈ ਦੂਜੈ ਲਗੈ ਜਾਇ ॥
ਜੰਮਣੁ ਮਰਣਾ ਹੁਕਮੁ ਹੈ ਭਾਣੈ ਆਵੈ
ਜਾਇ ॥ ਖਾਣਾ ਪੀਣਾ ਪਵਿਤੁ ਹੈ ਦਿਤੋਨੁ
ਰਿਜਕੁ ਸੰਬਾਹਿ ॥ ਨਾਨਕ ਜਨੀ ਗੁਰਮੁਖਿ
ਬੁਝਿਆ ਤਿਨਾ ਨਾਹਿ ॥ 3 ॥

All impurity comes from doubt and attachment to duality. Birth and death are ordained; our birth or death happens by Lord's Will. All eating and drinking, which God gave us as sustenance, is pure. Nanak, those (Gurmukhs) who have realized it, are not stained by impurity.

(Mehl First, SGGS, p 472)

Denouncing - Stereotypes

A stereotype is essentially a myth that gains in strength and creditability due to its acceptance on a socio-cultural level. Stereotyping is a common malaise in all-social systems, affluent or otherwise. Stereotyping occurs, when particular attributes or qualities are abstracted and applied on a broad scale, and allowed to perpetuate over a relatively long period. For example, when it is said that, 'A women's place is in the kitchen,' a particular activity, viz., cooking, has been abstracted and isolated as the singularly most important duty of a woman, thereby creating a stereotype. The woman is then expected to play the role of a housewife, regardless of her

other capabilities. Science and technology have been instrumental to a large extent, in weakening some rigidly held stereotypes (such as 'Women are inferior to men in all respects' and 'Women is a child-bearing non-entity' etc.), particularly in the emancipation of women.

During medieval times, several stereotypes such as 'A women is a living picture of lust and sexual gratification', 'The common sense of a woman lies in her heels', 'Animals, beasts, rustic, *Shudhras* and women need constant censor' and 'Women may never be allowed in religious deliberations' were prevalent. Guru Nanak vociferously defended women against all such discriminations. He gave back the women their share in the domain of religion. Guru Nanak's path of salvation was open to women. In this sense, women were undoubtedly placed on par with men.

In Asa di Var, he proclaims:

*Bḥand jammī-ai bḥand
nimmī-ai bḥand mangaṇ vī-āhu.
Bḥandahu hovai doṣṭī bḥandahu*

*chalai rāhu. Bḥand muḁā bḥand
bḥālīḁai bḥand hovai bandḥān.
So kiḁo mandā ākḥīḁai jīt jamēh
rājān. Bḥandahu hī bḥand ūpjai
bḥandai bājḥ na koḁe. Nānak
bḥandai bāhrā eko sachā soḁe.*

*ਭੰਡਿ ਜੰਮੀਐ ਭੰਡਿ ਨਿੰਮੀਐ ਭੰਡਿ ਮੰਗਣੁ
ਵੀਆਹ ॥ ਭੰਡਹੁ ਹੋਵੈ ਦੋਸਤੀ ਭੰਡਹੁ ਚਲੈ
ਰਾਹੁ ॥ ਭੰਡੁ ਮੁਆ ਭੰਡੁ ਭਾਲੀਐ ਭੰਡਿ ਹੋਵੈ
ਬੰਧਾਨੁ ॥ ਸੋ ਕਿਉ ਮੰਦਾ ਆਖੀਐ ਜਿਤੁ
ਜੰਮਹਿ ਰਾਜਾਨ ॥ ਭੰਡਹੁ ਹੀ ਭੰਡੁ ਊਪਜੈ
ਭੰਡੈ ਬਾਝੁ ਨ ਕੋਇ ॥ ਨਾਨਕ ਭੰਡੈ ਬਾਹਰਾ
ਏਕੋ ਸਚਾ ਸੋਇ ॥ ਜਿਤੁ ਮੁਖਿ ਸਦਾ
ਸਾਲਾਹੀਐ ਭਾਗਾ ਰਤੀ ਚਾਰਿ ॥ ਨਾਨਕ ਤੇ
ਮੁਖ ਊਜਲੈ ਤਿਤੁ ਸਚੈ ਦਰਬਾਰਿ ॥

It is by woman, the condemned one, that we are conceived, and from her that we are born; it is with her that we are betrothed and married. It is a woman we befriend and she who keeps the race going. When one woman dies, another is sought for; and it is with her that we get established in the society. Why should we call her evil from whom great men are born? It is also from the woman that woman is born; there is nobody who is not born of woman. Nanak, only the one true God, is independent of woman'

(Mehl First, SGGS, p. 473).

Thus Guru Nanak played a vital role in opposing and weakening many rigidly held stereotypes of the medieval society. The pragmatic response of Guru Nanak to the prevalent stereotypes confirms his scientific bent of mind.

J. Arthur Thompson⁶, a renowned scientist and author remarked in his book - "Introduction to Science" as: "Science is not wrapped up with any particular body of facts, it is characterized as an intellectual attitude. It is not tied down to any particular methods of inquiry; it is simply critical thought, which admits the conclusion only when they are based on evidence". Similarly to quote Eric Ashby, "The greatest single contribution which scientific thinking has made, is to set Man free from the despotic authority in intellectual matters.' Guru Nanak's life is full of such examples, which confirm his critical thought, mental attitude, and revolt against despotic authority. Thus Guru Nanak exhibited a

scientific spirit in his spiritual as well as in his daily life.

References

1. S. S. Bal, *Life of Guru Nanak*, 1984, Publication Bureau, Panjab University, Chandigarh.
2. Harbans K. Sagoo, *Guru Nanak and the Indian Society*, 1992, Deep & Deep Pub., New Delhi.
3. Rajinder kaur, *God In Sikhism*, 1999, S.G.P.C., Amritsar.
4. Teja Singh, *Asa Di Var*, S.G.P.C., Amritsar.
5. M. L. Sharma, *Divine Communion*, 1997, Rajindra Publications, Ludhiana.
6. A. N. Kothare et al., *Science, Technology and Social Change*, 1986, Wiley Eastern Ltd., New Delhi.

*Gurmukhi Transcript
by DSRCF



A Page from History of Punjab

ORIGIN AND DEVELOPMENT OF SIKH COINS*

Masoodul – Hasan Khokhar

The anarchy that followed the break-up of Mughal Empire and the chaos created by the unsettled conquests of Durrani finally lead to the rise of many new petty and localized powers. Sikh are one among them. For their defence as well as their internal organization the Sikh formed a league known as “Khalsa”. The chiefs of the Khalsas in the Punjab decided to assemble at Amratsar in 1764 in the first “Guru Matta” or Advice of the Guru. In this “Guru Matta” they assumed the right of issuing one currency for all Sikh misls. The issuance of coins continued upto 1777. A.D. with a gap of two years 1766-67 due to the last invasion of Ahmad Shah Abdali. The struck a coin known as “Gobind Shahi” from Amratsar with an inscription to the effect that Guru Gobind had received from Nanak “Degh” (Grace) Tegh (Power) and Fete (Rapid Victory). In 1755 Timur, the Afghan prince who was Governor of Lahore, expelled the insurgent Sikhs from Amratsar. In return, the Sikhs temporarily occupied Lahore under Hassa, the carpenter. It has been claimed that Jassa used

the Mughal mint and issued a rupee with an inscription coined by the Grace of Khalsa’ in the country of Ahmad conquered by Jassa the Kalal. The Persian inscription (Cunningham, 1918,p.95) read as:

سکہ زد در جہاں بفضل اکال

ملک احمد گرفت جہاں کلال

But no Specimen of such coin is available in Punjab and elsewhere (Rodger 1881,p. 78-79). Therefore, the origin of the Sikh coins may be dated 1764 A.D. The coins of this period are after the fashion of Mughal coins which were known to the Sikhs. The coins were of good pure silver weighing 177 gms. Which is the average weight of Mughal coins. The inscription in these coins were:-

Obv.

دیگ تیغ و فتح و نصرت بے درنگ

یافت از نانک گرو گو بند سنگھ

Rev.

ضرب دار السلطنت لاہور

سمیت ۲۲۸۱ میمنت مانوس

Guru Gobind had received
From Nank grace
Power and
rapid victory

Struck at Darulsaltant–
Lahore
Samvat 1822 Mamnat
Manoos

Nanak Shahi Coins

In 1835 Samvat/1778 A.D.
instead of Gobind Shahi rupee,
another coins was struck from
Amratsar with quite a different
inscription. This reads as:-

Obv.

شاهانک صاحب
(فتح) سعی گورو گوبند سنگھ فضل
سکہ زدیرو دعو عالم

Rev.

ضرب سری امبرت سر
میمنت بخت اکال تخت
سنه بلوس ۱۸۳۵

The man of Victory, obtained
By the exertion of Guru Gobin
Singh and the grace of king
Nanak, struck this coin in each
Of the two world.

Struck at Sri Amratsar Jaloos
Bakht Akal Takhat Samvat
1835.

On the reverse it seems that
mint is Amratsar and not
Ambratsar. The impression of
reading the mint as Ambratsar is
actually due to the “ب” dot
which is quite oftenly observed
on the Sikh Coins. On another
coin the reverse is ضرب سری امبرت

Here سر سمیت ۱۸۳۱ بلوس میمنت مانوس احد
the word “احد” is a copy of
Mughal coins used from the
item of Shah Jahan. The word
“احد” in Mughal coins denotes
the first year of a new
government. But , if the Sikhs
had the same meaning in mind
while using the word ‘AHD’ in
the above mentioned coin, then
issue corresponds to the first
year of accession of Maha
Singh in 1784 A.D./1841
Samvat. It was the time when,
Sikhs were predominant from
the frontiers of Oudh to Indus. It
was during this time that Maha
Singh, father of Ranjit Singh,
became the head of the Sikhs.
During this period the Sikh
coins were issued from
Anandgarh in 1840,
1843,1844,1846Samvat. One
rupee struck atAmratsar has an
inscription which calls our
attention. It reads:-

Obv.

نانک تیغ

(فتح) گوہند سنگھ فضل سحا (ساہان)

سکہ زدیر ہر عالم

Rev.

ضرب سری امہرت سر

میمنت بخت اکال تخت

سنہ جلوس ۴۲ (۱۸)

Akal Takhat means Timless one i.e. God, Maimant Bakhat is prosperity and Sachha Shahan is true King (used here for Govind Singh and Nanak both).

Struck at Sri Ambratsar
Maimant Bakhat Akal
Takhat Jaloos(18)42.

Coins of Ranjit Singh

Ranjit Singh became the ruler of Sikhs in 1856 Samvat/1799 A.D. with his capital at Lahore. He ruled for forty years. During his time the coins of gold, silver and copper were issued from the mints mentioned below:-`

- a). Lahore
- g). Peshawar
- b). Amratsar
- h). Jhang
- c). Kashmir
- i). PindDadan Khan
- d). Multan
- j). Leia
- e). Derajat
- k). Anandgrah

f). Namak

But the regular issuance of currency was from Lahore and Amratsar. As Ranjit Singh conquered other cities of the Punjab, N.W.F.P. and Kashmir, the mint towns also increased. Ranjit Singh Struck his first rupee in 1857 Samvat/ 1800 A.D. from Lahore with the following inscriptions:-

Obv.

فتح از نانک داجب است

فتح گوہند سنگھ فضل سحا شاہان صاحب

سکہ زدیر سیم دزر

Rev.

میمنت مانوس

دار السلطنت لاہور

۱۸۵۷ پست

Coins struck in gold & Silver through the victory of Govind Singh obtained by the grace of the true King if Kings from the sword of Nanak.

Struck at the seat of the sultanat

Lahore in samvat 1857, the year of the prosperous accession.

The gold coins of Ranjit Singh are rare. One specimen of gold coin of Ranjit Singh is in the collection of the Lahore Fort Museum while other gold piece

with the figure of Ranjit Singh is in the collection of Lahore Museum. It is perhaps a commemorative medal made by some of his lover. But it is curious to note that Ranjit Singh never posed for his portrait. He had never put his name on any thing , including coins. The Fort he built at Amratsar was known as Govind Garh. The garden he made there was known as Ram Bagh. Another gold coin is referred to by Rodgers with Gurmukhi inscription ‘Wahe Guru ji, Wahe Guru ji’ the religious cry of the Sikhs. Its weight 167 grains indicates that it is regular Mohar and is not a medal.

The silver rupee were abundantly issued during the rule of Ranjit Singh. In 1861,62,63,66's coins issued by Ranjit Singh are known as Mora Shahi after the name of Mora a dancing girl whom Ranjit Singh first saw dancing at Shalimar Gardens at Lahore. She had influence on Ranjit Singh and desired to be of importance as was Nur Jahan for Jahangir. It has generally been accepted that in 1811 Ranjit Singh caused coins or medals to be struck bearing Mora's name.

The other interesting coin of Ranjit Singh is with the figures of Nanak and his

Mohammad follower Mardana. It was issued from Lahore in 1885 Samvat/1828A.D.

The copper coins are chiefly remarkable for their great weight and bold execution. These are also hexagonal in shape. They have all inscription in Gurmukhi with legends A k a l S h a h I, Guru Nanak ji. On reverse is the date and name of mint with mint mark. There are examples of bilingual inscription in Persian and Gurmukhi. In Ranjit Singh times the fractions of a rupee were also coined i.e. pro Anna etc. The Gurmukhi coins were introduced in 1885's /1828 A.D. Few gold and silver coins are also with Gurmukhi inscription but mostly these are in copper.

After the death of Ranjit Singh, Sher Singh issued coins with the figure of lion crudely executed. The coins after Ranjit Singh with Persian couplet continued to be struck till 1905's- 1848 A.D. The chiefs of the Sikh states Patiala, Jhind, Nabha and Kital and the Dogra Rajas of Kashmir also coined rupees of this type after 1846 A.D.

Mint Mark

The mint mark in Sikh coins is not merely an artist's innovation but it denotes some

meaning. Here we will study only some of the mint marks of Sikh coins. The first mint mark noticed in Nanak Shahi coin in 1841's from Amratsar in katar, and from Anandgarh a gurz or mace. Katar (dagger) is one of the five symbols of the Sikh religion i.e. Kanga (comb), Kachha (underwear), kais (hairs), Kara (bracelet), Kirpan (dagger), Katar is also found on the coins of Shah Alam II the Mughal King, The word gurz (mace) seem to indicate that the Sikhs were of brute forces.

Pipal leaf was first introduced by Ranjit Singh in 1800 A.D. The significance of mark is not definite but in my opinion it was a religious mark as the pipal tree has been sacred in all periods of history i.e. from prehistoric down to Sikh times. The pipal leaf in Sikh coins is not single, it is sometimes double and sometimes in bunches. Sometime leaf is encircled with beads.

Anchor was also introduced by the Ranjit Singh. It is perhaps to show that the Sikh nation was anchored as they were sailing in troubled water for long.

Tirsul is another Hindu symbol used by the Sikhs. Peacock tail is the mark for Mora Shahi coins. Mora (lit. More) is the Punjab translation

of peacock. As already described, the series of coins were issued by Ranjit Singh with the mark of peacock tail to satisfy his beloved.

Thumb mirror is another sign used for Mora. But, I think, it was for all wealthy women, A circle with four spikes is like those of war weapons known as Gokhroo displayed in Lahore Fort Museum. The weapon was spread on the ground to lame the horses. This sign and signs of swords and shields denote the martial character of the Sikhs.

The coins of the Sikhs whether in gold, silver or copper were not of any artistic value. The coins are crude. Some of the copper coins are merely lump of copper with dye inscription on either side. The legal currency they issued by using Mughal mint and ideas was the need of the time.

References

Cunningham, Joshph. Davy, A History of the Sikhs. Garrett H.L.O London, 1918.
Rodgers, OntheSikh Coins . Journal of the Asiatic Society of Bengal, Pt. I, Vol. L, No. 1 Calcutta, 1881.

** Excerpted from Pakistan Archeology No. 23 – 1987-88*

Guru Nanak Sahib in Makkah

Truth & Myth

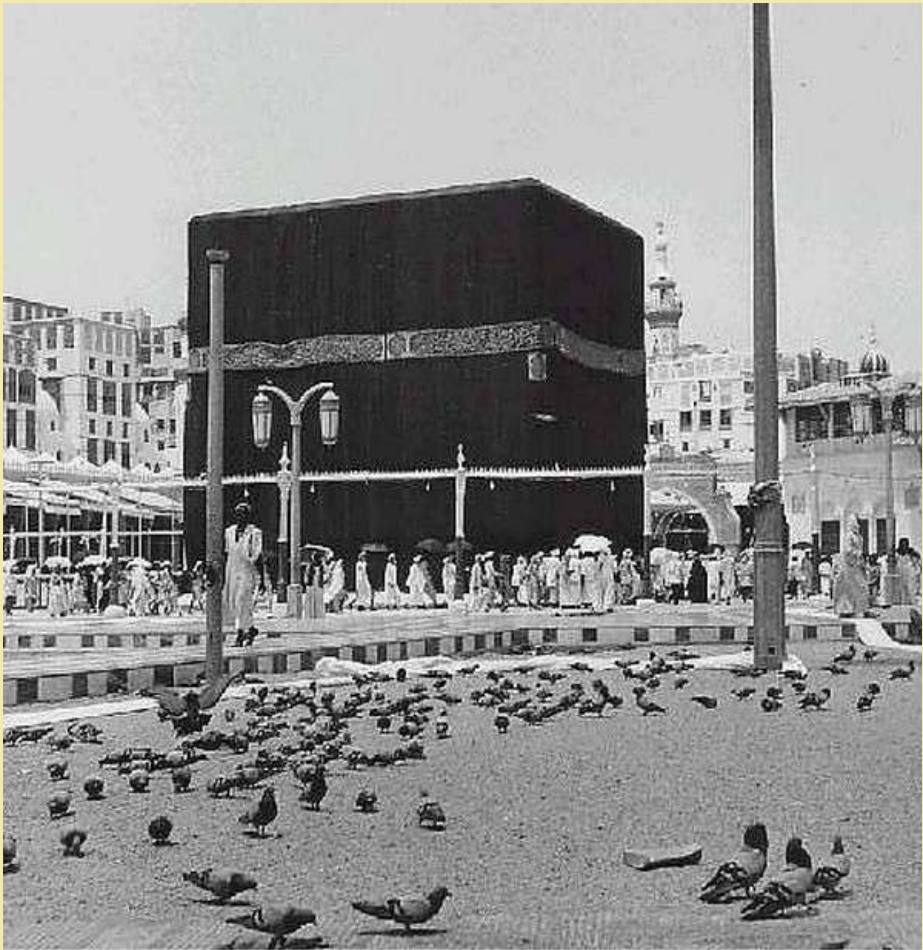
Sardar Nanak Singh Nishter

Introduction

“When in Rome, do as Romans do”, is ascribed to St. Ambrose. It means if you were in Rome, live the Roman way, if you were elsewhere, live as they do there. Do not live like a stranger among people. This will facilitate the people adopting you as their own. At the same time you will have the advantage of looking like one of them for better interaction, understanding and communication. That is what Shri Guru Nanak Sahib had done during his extensive travels.

We find that sometimes, contradictory and unbelievable events are attributed to the travels and teachings of Shri Guru Nanak Sahib. Unfortunately, motivated by deep devotion, we blindly repeat stories without applying our mind, as to what could be the possibilities of truth and myth? This is the reason, why we have generally failed to

convey and spread the Guru's message in its true perspective, or a convincing manner, to others, as also to our new generation. Guru Sahib undoubtedly sought out centres of learning of Hindus as well as Muslims, such as Siddhas and Sanyasis, Yogis and Ulma, Buddhists and Jains. During his extensive travels to the destination, in absence of the modern transport system, he had much time to get acquainted with the customs and language. He even dressed himself into the robes of the people with whom he carried out effective dialogue. No wonder the Hindus claim that Guru Sahib was a Hindu (born to Hindu parents of superior caste Khatri), quote his travels as *Yatra* to their pilgrim centres, holy Dhams. Similarly, Muslims claim that Guru Sahib had performed Hajj at Makkah. They go to the extent of saying that he embraced Islam and that is how he could enter. They forget that Guru Sahib was the



most universal man of God, the world has ever produced, across all the barriers of religion. He gave a clarion call to the human race, proclaiming: “NA KO HINDU – NA MUSALMAN”, i.e., God makes no distinction of a Hindu or Muslim, everybody is a human being. That is how; he refused to put on Janevo (the sacred thread of upper caste of Hindus) at the

young age of 11 years, though he was born to Hindu parents. Then how could he embrace Islam? It is a true fact that, over the centuries, no non-Muslim is allowed to enter into the cities of Makkah and Madina. It is also a fact that for entering into Makkah, no person is made to recite “Kalma” for becoming Muslim. In case of Guru Sahib, due to his close affinity to

monotheism, ethical and spiritual doctrines between his teachings and of Islam, he was taken to be Muslim, and given due reverence. There is historical evidence as well as a safe assumption that Guru

Sahib spent about 11 (eleven) years travelling in Muslim Centres to West Asian countries and Middle East, having dialogues in Palestine, Syria, Istanbul (Turkey), Iraq, Tehran, Kabul, Cairo, Jerusalem and many other centres of learning. Guru Sahib is believed to have stayed for long time at Baghdad, capital of Iraq. In those days Baghdad was the great centre of Islamic learning. It was customary for Baghdadi rulers to confer Quranic Chogha (gown) in high appreciation to distinguished Islamic Scholars and saints, on which the Ayats of Quran Shareef were written. Guru Sahib was similarly offered such a Quranic Chogha by the then king Sultan Hameed Farooqui, which is preserved at Gurdwara Dera Baba Nanak on the banks of river Ravi, near Amritsar. This is how Guru Sahib was presumed to be a

Muslim, so nobody might have objected for his entry. Among Indian saints, such a Chogha was conferred upon Hazrat Sheikh Badiuddin Shahmadari, which is available at Manakpur near Kanpur, Uttar Pradesh. It is interesting to note an incident with my friend, Mr. Sayeed, an architect of Hyderabad, who visited and made a Video recording of a place where Sri Guru Nanak Sahib had stayed and had discourses with the Muslim saints. There is an inscription commemorating the visit of Baba Nanak-i-Fakir, a place next to a mosque, which is looked after by a Muslim father and son. Upon asking about the history of the place, he was told by them that this is built in memory of Baba Nanak's visit. They added that "He was not a Hindu, but his followers have become Hindu."

Jagannath Dwara Temple

Guru Sahib – in an earlier visit – went to Jagannath Dwara Temple at Puri in Orrisa, where a non-Hindu is not permitted to enter. Our two Prime Ministers while holding the office and

deemed to be Hindus were not allowed to enter as they became outcastes. Smt. Indira Gandhi was denied as she was married to a Parsi gentleman Mr. Feroz Gandhi. Mr. Rajiv Gandhi who was constantly shown wearing a Janevo (sacred thread of Hindus) over his clothes on T.V. and published in news papers and magazines, while lighting fire at his mother's pyres and chanting the Vedic Mantras. He was also denied the entry for marrying a Christian lady and being born to non-Hindu father. But Guru Sahib was warmly welcomed, though he openly expressed doubts about their belief in the rituals.

However to attract attention, he did not stand up alongside other devotees while performing Arti, a ritual of worship with lighting the lamps. Upon being questioned, he said: "How can you perform the Arti of the Jagannath the Lord of Universe, with lighting a few such tiny lamps? He was posed a question, if not in this way, "Then what could be the correct way?" Here Guru Sahib uttered the Arti inscribed on page

No.663 by reciting the following shabad starting with

Gagan mai thal, Ravi Chand

Deepak baney,

tarka mandal janak moti.

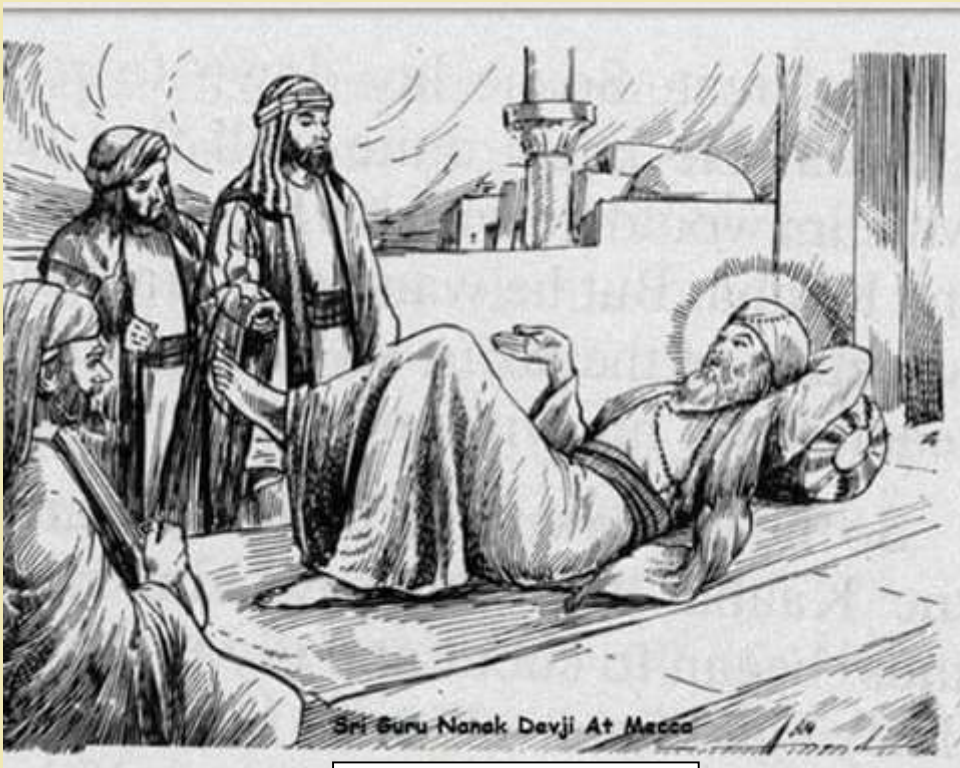
It means that, "The nature is performing His Arti, putting Sun and Moon as lamps and the stars as pearls in the plate of sky". It will not be out of place to mention that, once Mr. Balraj Sahni (1913-1973) noted Film Actor, asked Shri Rabindranath Tagore (1861-1941), "You have written the "National Anthem" for India. Can you write an "International Anthem" for the whole world?" "It has already been written, not only international but for the entire universe, in the 16th century, by Nanak," replied Tagore. And added, "Nothing could be written better than that". Both the above instances speak the fact that, he never became Muslim to enter into Kaba nor did he become Hindu for entering into Jagannath Dwara Temple. He was such a humanist and so knowledgeable, whom everybody revered and admired as his own. He is the only

person who visited both Kaba and Jagannath Dwara, and was warmly received and honoured by the public and the clergy, though he disagreed with them for their rituals in a convincing and logical manner through dialogue.

Kaba Tul Allah

Let us analyze the possibilities of truth and myth of the Makkah episode. According to a belief, Makkah is a city where “Kaba Tul Allah” (house of God) was constructed by Hazrat Ibrahim

Sahib a.k.a Saint Abraham the founder of Semitic religions more than four thousand years ago of which Judaism, Christianity and Islam are the offshoots. At the time of Hazrat Mohammad Sahib (PBUH), this city of Makkah was ruled by the Quraish tribe which came into power by ousting Banu Khuzah people, who were the custodians of this sanctuary. He conquered the city and entered into sanctuary of Kaba. There were 360 (three hundred and sixty) Idols around the main structure.



A Conjectural Depiction

All Idols were broken and burnt. He asked one of his companions Hazrat Bilal Habshi to climb over the roof of this structure and give “Azan” (loud call for Nimaz) for the first Nimaz offered at this holy place. Hazrat Bilal was an African and was purchased for domestic needs. Hazrat Mohammad Sahib was the first prophet to courageously demolish the age old fake and blind attributions to this structure. As such it is established that there is no relation between spirituality and a structure.

He vehemently gave the message of Allah. This is the place where Muslims go for Haj (pilgrimage). It is unchallenged fact that Guru Sahib went to Makkah. Even the Muslims admit Guru Sahib’s visit to Kaba, but they say that he was a Muslim that is how he went for performing Haj. There is every possibility of his stretching the feet towards Kaba to attract the audience to convey the same message of Hazarat Mohammad Sahib (PBUH) given at the First

Nimaz offered at this holy place after conquering Makkah, but not with any intention of hurting the sentiments of the Muslims or disrespecting the Kaba. People with vested interest have deliberately inducted and misinterpreted this episode in an unbelievable way in the sakhis and histories that, to whichever Guru Sahib’s feet were turned Makkah also turned, which is far from the truth. It is definitely a concocted myth to totally misrepresent the Guru Sahib’s message and to create a gulf between Sikhs and Muslims. This story undoubtedly amounts to desecration of their Most Holy Structure and badly hurts the sentiments of the Muslims, who were Guru Sahib’s admirers.

It is said that “False does not have its legs to stand-up”. Let us analyze, what could be the truth of possibility in this episode, we have utterly failed to convey even the simple distinction between Kaba and Makkah. Bhai Gurdas ji has mentioned about turning the Makkah but not the Kaba,

towards which the legs were stretched. That could only mean, turning the thinking of the people of the Makkah Town but not their Holy Structure of Kaba. Moreover, we do not find any evidence of moving the Kaba event mentioned in Shri Guru Granth Sahib, by Guru Sahib himself or any of the other 35 contributors corroborating this fake, fictitious and imaginary incident which can be relied upon. On the contrary, Bhagat Nam Dev Ji and Bhagat Sheikh Kabir Ji have narrated incidents of their life in their own words, which are incorporated in Shri Guru Granth Sahib.

Conclusion

About the Kaba episode of moving of the structure without any supporting evidence, how it is expected to be believed? Moreover, Guru Sahib and the philosophy of Sikhism are against performing any miracles. Submission to the WILL OF GOD is our prime and fundamental belief. Miracle with supernatural powers connote challenging God and

going against HIS Will. Then, how could it be attributed to Guru Sahib and under what merits? This shows that this episode is far away from the truth, which definitely might not have occurred. This myth regarding re-orienting Makkah has been concocted very cleverly to create distance between these two religions, which are more in conformity than any other two. The Sikhs are shy to tell this Makkah episode and cannot dare to tell the Muslims the false and unbelievable story. Instead of keeping quiet about this episode, the Sikhs should break the silence and openly convey the correct message pertaining to this historical event, bringing both the communities together in true letter and spirit of the Guru Sahib's teachings. On the contrary, as per the above discussion one has to come to a positive conclusion that Guru Sahib had visited Makkah and dared to support the contention of Hazrat Mohammad Sahib. Guru Sahib reminded the Muslims their teachings pronounced by Hazrat



Mohammad Sahib immediately after entering into the sanctuary of Kaba Tul Allah, at Makkah. It can never be anything other than that. And that there is no room left for any presumptive or imaginary negative stories attributed to this episode in view of the above mentioned facts.

REFERENCES:

1- “Shri Dasam Granth Sahib”, Hymns of Shri Guru Gobind Singh ji, compiled by Bhai Mani Singh ji in the year 1734, after 26 years of Guru Sahib leaving this world. He was, Head Priest of Shri Harmandir Sahib, a childhood colleague

and Diwan i.e., in charge of affairs of Guru Sahib.

Babri Masjid Vs Gurdwara Maal Tekdi-Nanded

2- “Tareeq (history) Nanded Deccan” page 41, by Moulvi Mirza Ahmed Ali Beg Chughtai a native of Nanded, published 1961 by Idara Adbiyat Urdu, Hyderabad.

3- “National Archives of India, New Delhi”, consultation 10 June No.46, Foreign 1831 Department Political.

4- “Mumalik Mutehada Agra O Audh - United Provinces of Agra & Audh”, page 1 - Chapter Hyderabad Deccan, published in 1893, by Naval Kishore Press, Lucknow, author’s name not mentioned.

5- “The Chronology of Modern Hyderabad (1720-1890)” page 161, published in 1954 by The Central Records Office, Hyderabad Government.

6- “Hyderabad of the Seven Loaves” page 59, by Maj-Gen. Syed Ahmed El Edroos, Commander-In-Chief of Hyderabad Armed Forces in 1948 at the time of annexation of the state with Indian Union

(Police Action), who was an Arab.

7- Ibid.

8- “The Chronology of Modern Hyderabad (1720-1890)” page 158.

9- Ibid page 192.

10- Ibid page 169 & 171.

11- “History of the Punjab” page 443 by Syed Muhammad Latif, who served as a senior bureaucrat in Punjab, published in 1889.

12- “Deccan Chronicle”, daily from Hyderabad, dated June 1984.

13- “Hazoori Sathi” page 92, by Panth Ratan Akali Kor Singh Ji Nihang of Kashmir, a celebrated author of several books on Sikhism and Shri Guru Granth Sahib, published in 1933. Its Foreword was written by Bhai Kahan Singh ji Naba, another celebrity author of several books.

14- “Catalogue of Khalsa Darbar Records, Volume I page 2 by Sita Ram Kohli, printed in 1919, by the Superintendent, Government Printing Press, Punjab, at Lahore.

15- “National Archives of India, New Delhi”, consultation 10

June No.46, Foreign 1831 Department Political.

16- “Imperial Gazetteer of India, Hyderabad State”, page 24, published in 1909.

17- “A Hand Book for Indian Army”, by Capt. A. H. Bingley, printed 1918.

18- “Gurdwara Nanded Office”, page 2 of “Judgement – Maltekri Gurdwara Case – Delivered on December 7, 1929.

19- “Andhra Pradesh State Archives and Research Institute”, Hyderabad.

20- Ibid.

21- Ibid. Government Gazette Extraordinary, Volume 60, No.8, dated Safar 10, 1348 Hijri i.e., 27th July 1929.

22- Ibid.

23- “Risala Jashan Osmani (Yadgar Silver Jubilee Aasif Sabeh Silver Jubilee Souvenir of the Nizam’s Coronation)” 1936, pages 110 to 112.

24- “Gurdwara Nanded Office”, Judgement – Maltekri Gurdwara Case – Delivered on December 7, 1929.

25- “The History of The Andhra Pradesh Police,” Andhra Pradesh Police Academy, Hydr

The Sikh Monuments in Pakistan, conservation and preservation: Can Monument of Kartarpur Sahib bring peace between India and Pakistan?

Sardar Bhabishan Singh Goraya

Abstract

Kartarpur is the symbol of international harmony where all the three prominent religions of the region converge. Situated on Indo-Pak border on Pakistani side Kartarpur is the place where Baba Guru Nanak passed away in 1539 AD. The interesting part of the story, which makes it a universal place is that when Nanak

abandoned his mortal body the question arose whether it should be buried the Islamic way or burned according to Hindu rites. Further there are legends and legends but the harsh reality of the present day is that we have three intact mausoleums of Guru Nanak, then erected. A Smadh and a Grave each are in Pakistan territory while the third one is in India. Then there is river Ravi making a garland of serene waters around Kartarpur.





Kartarpur is situated in Pakistan about 2Km. from Indo-Pak border on the right bank of river Ravi. The shrine building stands out singly as there is no habitation around. There used to be a railway connection to it and the station is named 'Darbar Sahib Kartarpur' on the Lahore-ChakAmru line. It lies in the tehsil ShakarGarh district Narowal of Punjab and is 117Km from Lahore.

Opposite the nearest town on the Indian side is Dera Baba Nanak [1Km. from Border] in the district of Gurdaspur. Dera is duly connected by road and rail and is about 50 km from Amritsar, 39 Km from Gurdaspur and 35 Km from Batala. Another historic town

Kalanaur is at a distance of about 10 Km only.

Adjoining Dera Baba Nanak is the historic village Pakhoke where our lord Guru Nanak used to visit his devotee Ajita Randhawa. Governor of the area Duni Chand Karoria met Guru Nanak at Pakhoke and donated 100 Acre land to Guru Sahib. This land is on the right bank of river Ravi. On the Guru's acceptance of land Guru decided to settle there and a building or hut was constructed. Kartarpur thus became the first Sikh centre. There is a reference in the historical books that Guru formally laid the foundation of Kartarpur on Magh 13, 1572 Bikrmi year [1515AD]. Apart from Duni Chand, Guru's disciple Doda



was also helpful. Now there is a village named Doda near Kartarpur.

It was here that Guru Nanak appointed Lehna his spiritual successor after severe tests and made him the second Guru of Sikhs on July 14, 1539 AD. Lehna was called Angad, the one born from Guru's own limb. Guru also handed over a pothi, the book of hymns to Angad.

Before Partition of the country in 1947, Kartarpur was in district Gurdaspur. When Sir Cyril Radcliffe drew the boundary-line he happened to allot the whole of district Gurdaspur to Pakistan (see June 3, 1947 announcement). How

could the universal point go to Pakistan alone? The miracles then began to happen. J.L.Nehru, the first Prime Minister of India exercised his influence over Mountbatten and the Partition Plan was revised. This time Gurdaspur was bisected. Radcliffe's scissor made a cut right across Kartarpur; half of it going to Pakistan and other to India.

Since then this shrine remained completely abandoned till the year 1997 AD. Being on the border and that too on the bank of river, it was surrounded by wild elephant grass that would grow up to 10 feet. We are told that the Pakistani rangers would seldom allow Muslim devotees to go near the shrine due



to security reasons. While the grass grew over grave the wildness has all along been witnessed in the international relations in the region; may be a divine curse.

But then the miracle happened. Mrs. Benazir Bhutto's Government in Pakistan realised

impressing upon the Government of India to accept the Pakistan proposal and allow Sikh pilgrims visit their holiest of holy shrines.

Yes, Kartarpur is the most important shrine for the Sikhs not only since Nanak passed away here but for the fact that it was here Baba Nanak himself practically



the importance of Kartarpur in international relations in the year 1994 AD and agreed to grant a visa-less free corridor to Kartarpur shrine from the Indian border. Since then the Sikh devotees are

demonstrated the new concepts of his philosophy, practical aspect of his philosophy. It was here 550 years ago that he challenged the Hindu concept that sanyas or renunciation is necessary to attain

God. At Kartarpur the Guru shed whatever his hermitage dress and wore Punjabi farmer's clothes and started cultivation. Here he started living a house holder's life and

years. It is said that he formally launched his philosophy by founding the place of Kartarpur, the creator's abode. He did farming here. Sikhs thus treat Kartarpur as



shifted his family; father, mother, wife and sons here at Kartarpur from Talwandi (Nankana sahib where he was born). It was here he challenged the caste system in Hindu society and ran a community kitchen, the Langar and asked the so called high and low caste people to dine together.

Baba Nanak lived 70 years but most of the time he was on the move: from Iran/Iraq to Myanmar (Burma) from high lands of Tibet to Sri Lanka etc. But Kartarpur is the place where he stayed 18 long

the birth place of Sikhism.

There is a very strong Corridor Movement going in East Punjab since the year 2001 AD. Sikhs offer prayers on Indo-Pak border demanding Corridor and peace in the region. Three different organisations do prayers on different dates every month. Sikhs demanding passage demonstrating at border

Now as said above that Pakistan has agreed to grant a free corridor and several announcements have been made by

it since 1999. East Punjab Assembly Chandigarh passed a unanimous resolution on Oct. 1, 2010 requesting the Indian Govt. to positively take up the Corridor issue with the Govt. of Pakistan. All along these years the Government of India has a cold shoulder to this development and maintained calculated silence over the demand. Political analysts say the demand is embarrassing for the Govt. of India because Corridor means better Pakistan Sikh relations and the Indian leaders secretly allege that Pakistan is pampering Sikh community.

Chola sahib the gown of Guru Nanak preserved at Dera Baba Nanak which has Quranic Verses,

the ayats on it.

At times, however, the Govt. of India's sympathizers claim that Corridor is not possible in view of the tense Indo-Pak relations. However, at the same time the Govt. of India is seeking a corridor to Kailash Temple in Tibet, Himalayas. The Govt. of India becomes silent again when the Sikhs advance logic that India doesn't enjoy very cordial relations with China also. The Govt. of India gets clueless when the Sikhs claim that it is the Indian citizens, who are to visit foreign territory thus there is no danger to Indian security.

Sikhs are impressing upon the Govt. of India that the concept of cross country pilgrimages is



beyond the mutual relation of neighbouring countries and site example of Saudi Arabia which have never banned Mecca Hajj of its enemy country citizens be it Iraq or Iran. It respects the faithfuls' right to Hajj even at the height of hostilities. Similarly the Sikhs site several examples of these faiths existing beyond the territories.

In fact there are several monuments on the Indo-Pak border which enjoy respect beyond frontiers. Chimliyal on Jammu border is equally important for Pakistani nationals as the Indians. In the month of June a mela is held on both sides of border.

Again in Amritsar district is a tomb of Sheikh Brahm (incidentally contemporary of Guru Nanak) is only 50 yards away from the border line. Muslim devotees from across the border gather on every Thursday. Earlier the Pakistanis were allowed in Indian Territory but now Indian border police (BSF) don't allow them to come over.

In fact there are several places of mutual interest on border but perhaps Kartarpur sahib is most important of them all.

Thus opening of the Corridor at Kartarpur sahib will usher in an era of peace between the two poor but always at war countries.



INTERNATIONAL SIKH CONVENTION

The International Sikh Convention was hosted by the Governor Punjab on behalf of the Committee for Religious Tourism & Heritage, Pakistan, at Lahore on the 31st August 2019 to 2nd September 2019. Mr. Ihsan H. Nadiem, Director, Dyal Singh Research & Cultural Forum as the Convention Coordinator with the following members:

1. Dr. Mujahida Butt, Head of the Department of Punjabi, Lahore College for Women University, Lahore;
2. Faqir Syed Saifuddin, Director, Faqir Khana Museum, Lahore; and

3. Dr. Nadhra Shahbaz, LUMS, Lahore.

This Convention brought together the scholars and men of letters, especially Sikhs from different origins on the eve of the 550th birthday celebrations of Guru Nanak Dev Ji. The Theme of the Convention was, ***“Guru Nanak and his Times”***

With Ch. Mohammad Sarwar, Governor Punjab sitting in the chair and flanked by Mr. Noor ul Haq Qadri, Minister for Religious Affairs and Dr. Firdous Ashiq Awan the proceedings were started with



the recitation of the Holy Qur'an by Qari Muhammad Ismail while Qari Muhammad Awais reciting Na'at. It was followed by Shabd Kirtan by Hazuri Ragi Jatha, Sri Nankana Sahib consisting of Bhai Santokh Singh, Bhai Amreek Singh and Bhai Popinder Singh.

The further proceedings of the conventions began with the keynote address by Ajmer Singh Randhawa from India. He presented his research paper on the "Sabhay Sanjhi Haal, Sadaain Oye Naa Dassaey Bahra Jeo"

Next to come to the rostrum



was **Dr. Firdous Ashiq Awan** (Special Assistant to the Prime Minister on Information and Broadcasting). She welcomed all the Sikh Yatrees from the core of her heart and congratulated them on their visiting their Makkah and Madina in Pakistan. She said

that every Pakistani receive them with open heart in Pakistan. She explained that the whole world was for the inter-faith harmony and love to humanity. She said that it was worthy to mention that all the minorities in Pakistan were safe and practice their religions in their own way. It was the safest haven on the earth for the minorities as compared to most of the countries of the world. She told that PM Imran Khan had announced that Kartarpur Corridor would be opened on the 550th Birthday celebrations of Baba Guru Nanak Dev Ji where every Sikh would be allowed to pay obeisance according to his/her religion. The love and hospitality from Pakistan would definitely assure the world that Pakistan was a peace-loving country. She said that she strongly condemn this kind of act of atrocities on Kashmiries. India was always atrocious with minorities and suppresser their rights of freedom. She further said about the Hazuri Ragi Jatha that it was the great love and inspiration of Governor of Punjab that such

religious renderings were made possible in the Governor's House. She ended her speech with slogans of Pakistan Zindabad.

Noor ul Haq Qadri (Minister for Religious Affairs and Inter-faith Harmony) requested to the audience that he would speak Urdu as he was



unable to express himself in Punjabi well. He said that it was like an interaction of the soul and heart together as he saw the Sikhs and Muslims. He further said that Kartarpur Corridor would bring closer the hearts of Sikhs and Muslims on both sides of the frontier line. He said that Guru Nanak's philosophy of life was to live with peace and unity no matter to which religion one belonged. Prime Minister Imran Khan

would inaugurate it in November 2019.

Mohammad Sarwar (Governor of Punjab) said he was pleased to announce that it was first time in 70 years that International Sikh Convention was held at Governor House. He also said that it was also the first time that Governor of Punjab had the Sikh Public Relation Officer. Quid-e-Azam Muhammad Ali Jinnah said that everyone was free to worship according to his/her religion in Pakistan. There was no restriction on anyone if he/she was the citizen of Pakistan. He promised the audience that everyone would be treated with equal rights on humanitarian grounds as was also laid down in the Constitution. Minorities had the special and same rights of freedom as other citizens of



the State. He said that question and answering session would be held after closing of 1st session. In that session, all the issues and problems would be listened and addressed accordingly. He said that he would also brief the audience on the Kartarpur Corridor. A valuable feedback and suggestions would be expected from the audience in that connection.

Question Answer Session

Q: Jaspal Singh (Dialogue Institute of Temple University, USA)

He said that Pakistan was the land of 5 rivers. He said that he was representative of Sikhs. He told that literature was taught in many countries through dialogue. The first Guru of the Sikhs, Baba Guru Nanak, was the best example of dialogue. Now a days there was deficiency of dialogue and listening to each other. Only Guru Nanak could travel for 20 years to effect dialogue with other human beings to tell them that all human being were equal. It was legacy of Guru Nanak that he was so polite and

insisted others to solve the issues with dialogue. Now a days, we had to spend time with dialogue, which could solve all our global issues.

Q: Ramesh Singh (Pakistan)

He told the audience that today convention spread the message that Pakistanis were peaceful and believed in inter-faith harmony. Guru Nanak also taught us towards the same direction. He said that Guru Nanak University was milestone for all Pakistani Sikhs. He said that somehow the conditions for dialogue were not suitable. Now, Pakistan faced the same conditions. Anyhow, its time to stuck with words and opening of the Kartarpur Corridor was need of the hour.

Q: Harpreet Singh (American Sikh Gurdwara Parbandhak Committee & American Sikh Pakistan Committee)

He said that he came from America's most ancient Gurdwara. He questioned regarding sabotage on land of Gurdwaras in Pakistan. He said that all issues should be solved

with dialogue. He said that he felt so proud that he was treated in Pakistan with such honour and privileges.

Q: Gurtej Singh (India)

He raised the questions about the Guru Nanak University. He told that he came to Pakistan some 10 years ago, during the time of General Pervez Musharaf, but unfortunately all the matter of university was still in process. He advised that Guru Nanak University must be established in Nankana Sahib only.

**ANSWERS BY GOVERNOR
OF PUNJAB**

Governor of Punjab answered all the questions of Sikh Yatrees. He said that Guru Nanak University had only 60 Acres land acquired in the light of the feasibility report. He enhanced the land from 60 acres to 200 acres. He announced that all the University would be built and run at the International level. He told that not only one religion like Sikhism would be taught in the university but

other religions like Hinduism, Christianity and were on the cards also to be taught as per international standards. All religious Ph.D courses would also be available in this university. He answered regarding sabotage of land of Gurdwaras, that it would be under possession of land mafia. He politely said that it did not happen with only Sikhs that their religious places was under influence of land mafia, rather Muslims, Christians and other religious places also faced the same scenario. He happily announced that a forest in name of Baba Guru Nanak was also going to be raised in Nankana Sahib.

Q: Professor Jagmohan Singh:

He said he visited Pakistan first time. He praised the International Sikh Convention's successful arrangements. He requested the Governor and other Pakistani high authorities that Baba Guru Nanak University name must be as Baba Guru Nanak Sikh University.

**Q: Harpreet Kaur Bhattia
(California)**

She praised the conducting of the International Sikh Convention. She said that governor of Punjab, Mr. Mohammad Sarwar, was the man of words, he did what he promised with Sikh nation. All the construction works in Kartarpur was completed with the mutual understanding of Sikhs. She said that she was interested to entice the Sikhs from California to visit Pakistan for the Video Making.

Q: Kawarjeet Kaur: (Global Sikh London Council, Umbrella of 27 Organizations)

She said that Baba Guru Nanak disclosed 550th years ago that all human beings were equal. She said we were slow learners as 550 years had been passed but we had not learnt those things which were taught by Baba Guru Nanak Dev Ji. She requested the Governor to establish a committee in which experts from every should be included and it should work for the betterment of human kind.

**ANSWERS BY NAEEM UL
HAQ (Special Assistant to Prime
Minister on Political Affairs)**

He started his speech with thanks to all the Sikh Yatrees, who attended the International Sikh Convention at Governor House, Lahore. He said that Pakistan government would observe 550th birthday celebrations of Baba Guru Nanak with full religious fervour. He said that whole world got advantages from the teaching of Baba Guru Nanak. He told the audience that Prime Minister, Mr. Imran Khan wished to open the Kartarpur Corridor as early as possible. He further said that Mr. Imran Khan established the Kartarpur zone not only as a Heritage site but also as a teaching venue of Baba Guru Nanak Dev Ji. This side as a Guru Nanak Teaching side to get the knowledge that how he spread the message of equality of Human Being. He announced that government of Pakistan would issue multiple Visa to Sikh Yatrees that they could come to Pakistan whenever they wished to. The

establishment of Committee for religious tourism and heritage by the Governor of Punjab was one of the initiatives to provide the best facilities to all the minorities in Pakistan. He said that now its need of the hour to show the real image of Pakistan as a peaceful country. He said that Kartarpur had the best infrastructure so far in the world. He invited all the Sikh Yatrees to come to Pakistan and on going back become the ambassadors of Pakistan carrying the message of peace and love from here. Even they could be helpful in promoting the peace by telling that Pakistan was the safest haven of the minorities in the world.

**1st Session Closing Words by
Gurmeet Singh Dhillon
(Canada)**

He appreciated the rapid works which had been almost 90% done by the Pakistan government on Kartarpur Corridor. Sikhs all over the globe, respected Pakistani and Pakistan as mostly sacred places of Sikhs were in Pakistan. He said that although he was born

and lived in Canada yet his forefathers belonged to Sialkot, Pakistan. He praised all the organizers and administrators of International Sikh Convention and congratulated on the successful proceedings. He concluded the session that all the love, hospitality and protocol he received made him to feel that Pakistan was his home country.

2nd Session: Faqir Saifuddin

The second session started with Satwant Kaur's research paper. She presented paper on "Nanak Bani vich Guru Nanak da Vichar".

The second paper presented was by Sardar Kalayan Singh Kalayan, Assistant Professor in Government College University, Lahore. His paper was titled as "Guru Nanak di BaniteyUnhada Vichar".

The 3rd paper was presented by Ms. Nadhra Shahbaz, Associate Professor, History of Art, LUMS, Lahore on "*Baba Guru Nanak in History*"

3rd Session: Dr. Mujahida Butt (Closing Remarks):



After her closing remarks he called the chairman, ETPB for vote of thanks.

Dr. Aamir Ahmed, (Chairman ETPB), congratulated on series of celebrations of Baba Guru Nanak's 550th birthday. He said that Islam and Sikhs believed in One God and on the equality of human being. He told the audience that Islam and Sikhism teach the good deeds and social works. It was true that Sikh-Muslim friendship was everlasting. The best example now a days was shown in Kashmir where Sikh and Muslims stood side by side with each other to face the Indian Army's atrocities. He prayed to God that may Sikh-Muslims friendship live forever. He announced that Kartarpur Corridor works continued with speed and hopefully would be completed on or before 11 October. He appreciated the Dyal Singh Research & Cultural

Forum efforts on successful conducting of the International Sikh Convention by its director.

At end of the convention, Dr. Mujahida Butt, HoD, Punjabi Department, Lahore College for Women University presented the closing remarks of International Sikh Convention.

The souvenirs and certificates were distributed among the participants of the convention by the Governor of Punjab, Ch. Mohammad Sarwar and all guests were served with Hi-Tea.

On the 2nd day, the 1st of September 2019, all the foreign participants were taken to their sacred places in Nankana Sahib and Sacha Sauda. On way back they visited the Faqir Khana Museum, which by far has the richest Sikh heritage collection.

On the 3rd day, the 2nd of September 2019, the Sikh related paintings exhibition held in the Governor House was inaugurated and visited by the visiting foreign Sikhs. In the afternoon, the exhibition was closed and arrangements made for the meeting with the PM of ONLY the foreign Sikh participants and selected Pakistani Sikhs.





480th JOTI JOT DAY OF GURU NANAK JI

Baba Guru Nanak Dev Ji, the first Guru and founder of Sikhism settled at Kartarpur Sahib in 1522 AD and remained there till his death in 1539. He did farming all these years with his own hands on his lands in addition to spiritual teachings. He impressed on his followers through personal example the importance of earning one's bread and butter with his own hands. The Gurdwara, known as Gurdwara Darbar Sahib, at this place has the privileged place in the Shrines of the Sikhs as it is said to have had been caused to be built by Baba Ji himself. Though the original one was washed away by the Ravi floods the present building was erected by Maharaja Ranjeet Singh at

the same place in the first half of the nineteenth century.

When Baba Ji died, as the myth goes, Muslims wanted to bury him in accordance with their rites but the non-Muslims wanted to cremate his body in line with the Hindu rituals. They compromised and did both the acts with his belongings as his body is believed to have disappeared in the meanwhile. Accordingly, there stands a 'marrhi' and a grave denoting both types of disposals of his body, in the premises of the Gurdwara.

The Joti Jot Day of the Baba Ji is observed with reverence every year when



over Pakistan. This year was Baba Ji's 480th Death anniversary on which occasion a Seminar was arranged by DSRCF in its Dyal Singh Auditorium. It was attended by the Sikhs, students of Punjab University, Lahore College for Women University and many other scholars from different fields of life.

It may be pointed out that every year the Seminar used to be held at the site, Gurdwara Darbar Sahib, Kartarpur on 22 September 2019. However, due to technical reasons in view of ongoing works in connection with opening of the corridor it was the first time that the function of Joti Jot was held at Dyal Singh Auditorium, Dyal Singh Research and Cultural forum which was applauded by the audience and chief guest. Keeping in view his teachings and contacts with Muslims the subject for the seminar was chosen as: "Nanak Naam Charhdi Kalan Tereh Bhanay Sarbat da Bhala". The Chief Guest of the Seminar was Sardar Mahinder Pal Singh, Member Punjab Assembly (MPA) and Parliamentary Secretary of Human Rights and Minorities Affairs. Mr. Ihsan H. Nadiem, Director DSRCF acted as host of the Seminar, and started the proceedings with his

introductory remarks and the Welcome Address. Kalyan Singh Kalyan, Associate Professor, Punjabi Department, Government College University, Sardar Bishan Singh, Ex-Pardhan PSGPC, in addition to the Chief Guest, also spoke on the occasion. The research scholars from Lahore College for Women University also presented Research papers on the event. Seminar started with recitation from the Holy Quran by Hafiz Hafeez Ullah. The gist of the speeches delivered by the above-mentioned speakers is given in the following lines:-

Mr. Ihsan H. Nadiem, Director DSRCF welcomed all



the guests on the seminar. He spoke briefly on the teachings of the Guru Sahib while also touching upon his and the following Gurus' contributions towards Muslim-Sikh friendship and amicable relations throughout the history. He told the audience that it was a normal practice that Joti Jot Day was observed at Gurdwara

Darbar Sahib every year but now it was first time that this day was being observed at Dyal Singh Auditorium, Dyal Singh Research & Cultural forum with full religious reverence. He emphasized on the point that Sikhs and Muslims had the same conviction and belief in the Tauheed – Oneness of Allah. He said that it was the need of the hour that Sikhs and Muslims came still closer for peace in the world by combining their influence for eradicating terrorism and atrocities under different sponsors like India. He said that Guru Nanak Dev Ji did farming during the last 19 years with his own hands on his lands in addition to spiritual teachings. He impressed on his followers through personal example the importance of earning one's bread and butter with his own hands. He announced that now it was the need of the hour to strengthen the Sikh-Muslim relations. He gave example of India which had occupied the Kashmir by force and even locked down on normal life of its more than 8 million people. He told the audience that Brahman tried to eradicate the Sikhi and Punjabi language from Hindustan. He further said that if we wanted to survive it was imperative to forestall the

Brahman conspiracies. He said that it was blessings of Gurus and Sufis that both nations, Muslim and Sikh, always kept themselves well bonded and played vital role for peace and prosperity for the region. At the end, he said that they were trying hard to bring closer both the religious entities through highlighting their shared history and culture.

The following research scholars presented their research papers at the seminar on the topics related to the theme of the Seminar:

1. Ms. Satwant Kaur, Research Officer in Punjabi Department at Lahore College for Women University, presented the paper on topic of "Baba Nanak Da Joti Jot"
2. Dr. Mariam Sarfraz, Associate Professor in Punjabi Department at Lahore College for Women University, presented paper on the topic of "Baba Guru Nanak Dey Tauheedi Tey Samaj Sadhar Vichar"
3. Dr. Saima Batool, Associate Professor in Punjabi Department at Lahore College for

Women University, presented paper on the topic of “Baba Guru Nanak, Vichar te Parchaar.”

Dr. Amjad Chisti, also thanked



the audience to gather on the such a memorable day when Baba Guru Nanak left this mundane world but conveyed the message of peace and love for the whole of mankind. He further told that the life of Guru Nanakji gave the message of brotherhood, humanity and amity to the mankind. He said that Kartarpur Sahib was the holy place for all the Sikh Yatreas as Guru Nanak Dev Ji spent here his last 18 years. When Baba Ji died, Muslims wanted to bury him in accordance with their rites but the non-Muslims wanted to cremate his body in line with the Hindu rituals. They compromised and did both the acts with his belongings as his body was believed to have disappeared in the meanwhile. Accordingly, there stood a ‘marrhi’ and a grave denoting

both the disposals in the premises of the Gurdwara. He told the audience that Guru Nanak Dev Ji spread message of peace to all the religions whether Islam, Christianity, Judaism or Hinduism.

Kalyan Singh Kalyan, Associate Professor, Government College University, Lahore, welcomed



all the guests and speakers on the occasion of Joti Jot Day at Dyal Singh Auditorium. He congratulated those who attended such splended Joti Jot Seminar at Dyal Singh Auditorium. He said that Guru Nanak would always be remembered in the history of humankind as he preached peace, love and humanity to all over this globe. Guru’s Message of love was beyond the religious, sects, races etc. He said Guru Nanak always preached to worship only one God. He said Guru Nanak was the best researcher at that time. He briefed that Guru Nanak collected verses of Sufis from 10th century to 15th century

which was most typical work of that time. Although all the material was collected by Guru Nanak Sahib yet it was sorted by Guru Gobind Singh Ji. He told that there were so many verses in Guru Granth Sahib which related to Quran. Although it was need of the time for the contemporary students of Punjabi to do research on Guru Granth Sahib and filled the space which was caused by not researching in this area.

Sardar Bishan Singh, Ex-Pardhan Pakistan Sikh Gurdwara Parbandhak Committee, welcomed all the



guests and speakers on the occasion of Joti Jot day at Dyal Singh Auditorium, Dyal Sirngh Research and Cultural Forum. He said that Guru Nanak always spread the message of love and peace to all the human beings. He said that today's topic was Sikhs' one of the best prayers from Guru Granth Sahib. He said that it was our everyday prayer. He said that Hindu Brahmans divided their own

religion, Hinduism, into four divisions. They created the highest caste to lowest caste and their works also divided by the caste-system. He said that Guru Nanak's best companion, Bhai Mardana Ji, belonged to Muslim religion. He said that Guru Nanak always preached the oneness of God. He said Guru Nanak travelled over the whole of the world to convey the message of peace, love and humanity. He said Guru Nanak gave the highest rank to women at that time when women were treated very crudely. Guru Nanak raised his voice against atrocities. He set the example of Langar Hall where everyone was fed without the discrimination of race, caste and religion. He said that we needed to strengthen and bond the Sikh Muslims relations. He also said that we must stand for the rights of plebiscite for the Kashmiris.

Mahinder Pal Singh, Member of Punjab Assembly (MPA) – Parliamentary Secretary of Human Rights, welcomed all



the guests and speakers and

thanked all the audience who attended the Joti Jot Seminar. He said that they always observed this day and in future would also observe it with full religious fervor. He also thanked the Director DSRCF to choose such beautiful topic which consisted the whole teachings of Sikhism. He said that he was the secretary of Human Rights and it was his responsibility to raise voice against the atrocities on human beings. He said that he felt so proud that he was selected out of 371 members for the Kashmir Committee. He said with deep sorrow that Hindustan made Kashmir as the world's biggest Jail and had kept it locked down from the last 50 days. He said that Guru Nanak Dev ji did farming all these years with his own hands on his lands in addition to spiritual teachings. He

impressed on his followers through personal example the importance of earning one's bread and butter with his own hands. He said with emotional touch that this land had to play the greatest role of Sikh Muslim relations. He said that Guru Nanak Dev Ji first and best companion was Bhai Mardana, who supported Guru Nanak at every stage. He said wherever Guru Nanak name came; Bhai Mardana was also mentioned at the same place. It was one of the facts that as Guru Nanak and Bhai Mardana were alive in hearts of Muslims and Sikhs, Islam and Sikhism also lived simultaneously.

After the Seminar the speakers, the chief guest and other guests to the Seminar enjoyed Hi-Tea in the Punjabi Hall.





© ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਰਿਸਰਚ ਐਂਡ ਕਲਚਰਲ ਫ਼ੋਰਮ-2019

- ਇਸ ਮੈਗਜ਼ੀਨ ਦਾ ਕੋਈ ਵੀ ਲੇਖ ਕੁੱਲੀ ਯਾਂ ਜੁਜ਼ਵੀ ਤੌਰ ਤੇ “ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਰੰਗ” ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦੇ ਕੇ ਖੋਜ ਪਰਖ ਦੇ ਮਕਸਦ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਜਾਸਕਦਾ ਏ।
- “ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਰੰਗ” ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਮਜ਼ਾਮੀਨ / ਨਜ਼ਮਾਂ ਵਗੈਰਾ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਗਏ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨਾਲ ਇਦਾਰੇ ਦਾ ਮੁਤਫ਼ਕਿ ਹੋਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਨਹੀਂ ਤੇ ਨਾ ਈ ਇਦਾਰਾ ਯਾਂ ਇਹਦੇ ਦਾ ਕੋਈ ਕਾਮਾ ਕਿਸੇ ਲਿਖਤ ਲਈ ਜ਼ਿੰਮੇਦਾਰ ਹੋਵੇਗਾ।
- “ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਰੰਗ” ਨੂੰ ਚੰਗੇ ਤੋਂ ਚੰਗਾ ਬਨਾਉਣ ਲਈ ਤੁਹਾਡੇ ਸੁਝਾ ਸਾਡੇ ਵਾਸਤੇ ਬਹੁਤ ਕੀਮਤੀ ਨੇ।

ਛਾਪਣ ਹਾਰ

ਇਹਸਾਨ ਐੱਚ ਨਦੀਮ, ਡਾਇਰੈਕਟਰ, ਡੀ.ਐਸ.ਆਰ.ਸੀ.ਐਫ਼

25- ਨਿਸਬਤ ਰੋਡ, ਲਾਹੌਰ, ਪਾਕਿਸਤਾਨ

ਫ਼ੋਨ: (0092-42)37312080 ਫ਼ੈਕਸ: (0092-42)37232230

Email: dsrcf@yahoo.com

Web: www.dsrf.org

www.flicker.com/photos/dsrf

<https://www.facebook.com/groups/384939948282246/>

ਚੀਫ਼ ਐਡੀਟਰ

ਇਹਸਾਨ ਐੱਚ ਨਦੀਮ

ਐਡੀਟੋਰੀਅਲ ਅਸਿਸਟੈਂਟ

ਫ਼ੈਸਲ ਅਰਸ਼ਦ ਬੱਟ

ਇਮਰਾਨ ਅਹਮਦ

ਸਲਾਹ ਕਾਰ

ਪ੍ਰੋ. ਹਿਮਤ ਸਿੰਘ

ਡਾ. ਜਸਬੀਰ ਕੌਰ

ਡਾ. ਗੁਰਦਰਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਢਿੱਲੂ

ਸ੍ਰ. ਗੁਰਮੇਲ ਸਿੰਘ ਖ਼ਾਲਸਾ

ਡਾ. ਮੁਜਾਹਿਦਾ ਬੱਟ

ਮੁਲ: 500 ਰੁਪਏ

ਬਦੇਸ ਲਈ: 7 ਡਾਲਰ (ਅਮਰੀਕੀ)

ਤੱਤਕਰਾ

1.	ਸੰਪਾਦਕੀ	61
2.	ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਦਰਜ ਗਾਇਨ ਸ਼ੈਲੀਆਂ ਦੀ ਗਾਇਨ ਵਿਧੀ ਤੇ ਇਤਹਾਸਕ ਪਿਛੋਕੜ <i>ਡਾ. ਜਸਬੀਰ ਕੌਰ</i>	62
3.	ਸਿੱਧ-ਗੋਸਟਿ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਸੰਵਾਦ ਦੀ ਵਿਲੱਖਣਤਾ <i>ਇੰਜੀ: ਗੁਰਮਿੰਦਰ ਪਾਲ ਸਿੰਘ ਆਹੁਲਵਾਲੀਆ</i>	75
4.	ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਸਭਿਆਚਾਰਿਕ ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਦਾ ਸੰਕਲਪ <i>ਡਾ. ਜਗਬੀਰ ਸਿੰਘ</i>	81
5.	ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਦੀ ਬਾਣੀ ਅਤੇ ਲੋਕ ਵਿਵਹਾਰ <i>ਪ੍ਰ. ਗੁਰਸਿਮਰਨ ਕੌਰ</i>	89
6.	ਕਲਿ ਤਾਰਣ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਆਇਆ <i>ਇੰਜੀ: ਮਨਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਗਿਆਸਪੁਰਾ</i>	95
7.	ਕਸ਼ਮੀਰ ਵੱਲ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦਾ ਵਾਰਤਾਲਾਪੀ ਯਾਤਰਾ - ਮਾਰਗ <i>ਡਾ. ਜਸਬੀਰ ਸਿੰਘ ਸਰਨਾ</i>	101
8.	ਮਾਨਵਤਾ ਦੇ ਗੁਰੂ ਜਗਤ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ <i>ਗੁਰਮੇਲ ਸਿੰਘ ਖਾਲਸਾ ਗਿਆਸਪੁਰਾ</i>	112
9.	ਸਬੈ ਸਾਂਝੀਵਾਲ ਸਦਾਇਣ ਕੋਇ ਨਾ ਦੀਸੈ ਬਾਹਰਾ ਜੀਓ!! <i>ਅਜਮੇਰ ਸਿੰਘ ਰੰਧਾਵਾ</i>	119
10.	ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਜੋਤੀ ਜੋਤ <i>ਸਤਵੰਤ ਕੌਰ</i>	127
ਸਮੇਂ ਦੀ ਗੱਲ		
11.	ਇਨਟਰਨੈਸ਼ਨਲ ਸਿੱਖ ਕਨਵੈਨਸ਼ਨ	129
12.	ਜੋਤੀ ਜੋਤ ਬਾਬਾ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ 24 ਸਤੰਬਰ 2019	136

ਸੰਪਾਦਕੀ

DSRCF ਏਸ ਗੱਲ ਤੇ ਫ਼ਖ਼ਰ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਕਬਾਲ ਦੇ ਮਰਦ-ਏ-ਕਾਮਿਲ ਦੇ 550ਵੀਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਪੁਰਬ ਨੂੰ ਮਨਾਉਣ ਵਿਚ ਅਪਣਾ ਹਿੱਸਾ ਰਲਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। 2019ਈ. ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਤੋਂ ਹੀ DSRCF ਵੇਲੇ-ਵੇਲੇ ਨਾਲ ਸੈਮੀਨਾਰ ਅਤੇ ਕਨਵੈਨਸ਼ਨ ਦਾ ਇਨਇਕਾਦ ਕਰਦਾ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਦਾ ਤਸਲਸੁਲ “ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਰੰਗ” ਦਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅੰਕ ਵੀ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਲਿਖਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਕਿ ਉਹ ਵੀ ਆਪਣੇ ਲੇਖਾਂ ਰਾਹੀਂ ਏਸ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅੰਕ ਵਿਚ ਅਪਣਾ ਹਿੱਸਾ ਪਾਉਣ ਤੇ ਸਾਨੂੰ ਏਸ ਗੱਲ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਹੈ ਕਿ ਇਹਦਾ ਸਾਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਤ ਹੁੰਗਾਰਾ ਮਿਲਿਆ ਤੇ ਅਸੀਂ ਏਸ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅੰਕ ਨੂੰ ਤੁਹਾਡੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਲਿਆਉਣ ਵਿਚ ਕਾਮਯਾਬ ਹੋਏ।

ਇਹ ਗੱਲ ਵੀ ਜ਼ਿਕਰ ਜੋਗ ਹੈ ਜੋ 550ਵੇਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਪੁਰਬ ਮੌਕੇ DSRCF “ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਰੰਗ” ਵਿਚ ਗੁਰਮੁਖੀ ਦੇ ਨਾਲ ਪੰਜਾਬੀ “ਸ਼ਾਹਮੁਖੀ” ਲਿਪੀ ਵਿਚ ਵੀ ਲੇਖ ਛਾਪ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਏਸ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅੰਕ ਵਿਚ ਐਤਕੀ ਦੇ ਜ਼ਬਾਨਾਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸ਼ਾਮਿਲ ਕੀਤੀਆਂ ਹਨ। ਪੰਜਾਬੀ ਦੀਆਂ ਦੋਵੇਂ ਲਿਪੀਆਂ ਸ਼ਾਹਮੁਖੀ ਤੇ ਗੁਰਮੁਖੀ ਏਸ ਵਾਸਤੇ ਸ਼ਾਮਿਲ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ ਤਾਂਜੇ ਪੜ੍ਹਣਹਾਰ ਇਹਦੇ ਤੋਂ ਬਹੁਤਾ ਤੋਂ ਬਹੁਤਾ ਲਾਭ ਚੁੱਕ ਸਕਣ।

ਦੇਵਿੰਦਰ ਪਾਲ ਸਿੰਘ ਨੇ “Guru Nanak's Teaching - A Scientific Perspective” ਦੇ ਸਰਨਾਵੇਂ ਹੇਠ ਇੱਕ ਫ਼ਿਕਰ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਲੇਖ ਰਾਹੀਂ ਏਸ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅੰਕ ਵਿਚ ਅਪਣਾ ਹਿੱਸਾ ਪਾਇਆ ਹੈ। ਲਿਖਾਰੀ ਦੀ ਖੋਜ ਇੱਕ ਸਾਇੰਸੀ ਤੇ ਆਲਮਗੀਰ ਪੈਗ਼ਾਮ “ਰੱਬ ਇੱਕ ਹੈ” ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਦਾ ਵੀ ਪੈਗ਼ਾਮ ਹੈ, ਦੇ ਦੁਆਲੇ ਘੁੰਮਦੀ ਹੈ।

ਸਾਡੇ ਸਥਾਈ ਸਿਰਲੇਖ ਅਧੀਨ ‘A Page from the History of Punjab’ ਅਸੀਂ ਮਸਊਦਲਹਸਨ ਖੋਖਰ ਦਾ “Origin and Development of Sikh Coins” ਦੇ ਸਰਨਾਵੇਂ ਹੇਠ “Pakistan Archaeology” ਨੰਬਰ 23 ਵਿਚ ਛਪੇ ਲੇਖ ਦਾ ਚੁਣਾਉ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਜਿਹਦੇ ਰਾਹੀਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਦੀ ਤਾਲੀਮਾਤ ਦਾ ਇੱਕ ਸਪਸ਼ਟ ਰੂਪ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਆਏਗੀ।

ਸਾਡੇ ਦੋਸਤ ਤੇ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਲਾਂਘੇ ਦੇ ਮੁਤੱਫ਼ਿਕਾ ਹਾਮੀ, ਭਬੀਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਗੋਰਾਇਆ ਨੇ ਇਕ ਬਹੁਤ ਈ ਉਮਦਾ ਲੇਖ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ ਜਿਹਦਾ ਸਰਨਾਵਾਂ “The Sikh Monuments in Pakistan, Which a question that can Monument of Kartarpur bring peace between India and Pakistan” ਹੈ।

ਸਾਡੀ ਕਾਬਲ ਦੋਸਤ, ਜਸਬੀਰ ਕੌਰ ਨੇ ਐਤਕੀ “ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਦਰਜ ਗਾਇਨ ਸ਼ੈਲੀਆਂ ਦੀ ਗਾਇਨ ਵਿਧੀ ਤੇ ਇਤਹਾਸਕ ਪਿਛੋਕੜ” ਦੇ ਸਰਨਾਵੇਂ ਹੇਠ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਅਪਣਾ ਲੇਖ ਸਾਂਝਾ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਅੱਡ ਸਾਡੇ ਸਹਿਕਾਰੀਆਂ ਵਿਚ ਵਿਦੇਸ਼ ਤੋਂ ਗੁਰਮਿੰਦਰ ਪਾਲ ਸਿੰਘ ਆਹਲੂਵਾਲੀਆ, ਜਗਬੀਰ ਸਿੰਘ, ਗੁਰਸਿਮਰਨ ਕੌਰ, ਮਨਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਗਿਆਸਪੁਰਾ, ਜਸਬੀਰ ਸਿੰਘ ਸਰਨਾ, ਗੁਰਮੇਲ ਸਿੰਘ ਖ਼ਾਲਸਾ, ਅਜਮੇਰ ਸਿੰਘ ਰੰਧਾਵਾ ਨੇ। ਜਦਕਿ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਤੋਂ ਸਤਵੰਤ ਕੌਰ, ਡਾ. ਮੁਜਾਹਿਦਾ ਬੱਟ ਅਤੇ ਡਾ. ਸਾਇਮਾ ਬਤੂਲ ਜਿਹੇ ਵਿਦਵਾਨ ਸ਼ਾਮਿਲ ਨੇ। ਸਾਨੂੰ ਯਕੀਨ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਸਾਡੇ ਪੜ੍ਹਣਹਾਰਾਂ ਲਈ ਗਿਆਨ ਦਾ ਖ਼ਜ਼ਾਨਾ ਸਾਬਤ ਹੋਵੇਗਾ।

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਦਰਜ ਗਾਇਨ ਸ਼ੈਲੀਆਂ ਦੀ ਗਾਇਨ ਵਿਧੀ ਤੇ ਇਤਹਾਸਕ ਪਿਛੋਕੜ

ਡਾ. ਜਸਬੀਰ ਕੌਰ

ਸਮੁੱਚੇ ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਧਾਰਮਿਕ ਪਰੰਪਰਾ ਨੂੰ ਪੂਰਬੀ ਤੇ ਸਾਮੀ ਦੇ ਮੁਖ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਵਿਚ ਕਲਮਬੰਦ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਬੇਦੀ ਤੇ ਕਤੇਬੀ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਦਾ ਨਾਮ ਵੀ ਦਿੱਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਨੇ ਮਾਨਵਤਾ ਨੂੰ ਚਾਰ ਵੇਦ ਤੇ ਚਾਰ ਕਤੇਬ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਅਧਿਆਤਮਕ ਅਨੁਭਵ ਦਾ ਨਿਧਾਨ ਸ਼ਬਦ ਜਾਂ ਬਾਣੀ ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤਾ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਸਮੂਹ ਧਰਮਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿਚ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਤੇ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਦੀ ਉਤਪਤੀ ਤੇ ਰਚਨਾ ਇਕ ਅਲੌਕਿਕ ਚਮਤਕਾਰਾਂ ਤੇ ਕ੍ਰਿਸ਼ਮਾ ਹੈ। ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਧਰਮ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿਚ ਰਿਗਵੇਦ ਨੂੰ ਸਭ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਧਰਮ ਗ੍ਰੰਥ ਸਵੀਕਾਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਚਾਰ ਵੇਦ ਕਾਵਿ ਰੂਪ ਵਿਚ ਰਹਿ ਗਏ ਹਨ ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਇਹਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕਿਸੇ ਦੀ ਰਚਨਾ ਰਾਗ ਬੰਦਸ਼ਾਂ ਅਧੀਨ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਸਾਮਵੇਦ ਦੇ ਭਾਵੇਂ ਕੁਝ ਮੰਤਰ ਗਾਏ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ ਪਰ ਨਿਰਸੰਦੇਹ ਇਹ ਮੰਤਰ ਰਾਗਬੱਧ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਇਸੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬੁਧ ਧਰਮ ਦੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਧਰਮ ਗ੍ਰੰਥ ਤ੍ਰਿਪਿਟਕ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਰਾਗਾਤਮਕ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਰਮਾਇਣ ਦਾ ਪਾਠ ਭਾਵੇਂ ਗਾ ਕੇ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਪਰ ਰਿਸ਼ੀ ਬਾਲਮੀਕ ਜੀ ਨੇ ਸ਼ਬਦ ਤੇ ਰਾਗ ਦਾ ਸੰਜੋਗ ਕਿਤੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਮੀ ਧਾਰਮਿਕ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਗ੍ਰੰਥ ਤੋਰੇਤ, ਜਬੂਰ, ਇੰਜੀਲ, ਕੁਰਾਨ, ਅਵੇਸਤਾ ਆਦਿ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੋਈ ਵੀ ਕਿਸੇ ਪੈਗੰਬਰ ਰਾਹੀਂ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਰਾਗਬੱਧ ਵਿਧੀ ਸਾਹਿਤ ਨਹੀਂ

ਰਚਿਆ ਗਿਆ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੂਰਬੀ ਤੇ ਸਾਮੀ ਧਰਮ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿਚ ਕਾਵਿਕ ਸੰਗੀਤ ਤਾਂ ਹੈ ਪਰ ਇਲਾਹੀ ਕਲਾਮ ਨੂੰ ਰਾਗ ਬੰਦਸ਼ਾਂ ਅਧੀਨ ਨਹੀਂ ਕਲਮਬੰਦ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਪਰ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਸੰਪਾਦਨਾ ਕੁਝ ਬਾਣੀ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਰਾਗਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਪੱਖੋਂ ਇਹ ਇਕ ਸਰਬੋਤਮ ਗ੍ਰੰਥ ਹੈ। ਸਿੱਖ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਮਨੁੱਖੀ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਜੀਵਨ ਰੂਪੀ ਉਚੇਰੀਆਂ, ਅਧਿਆਤਮਕ ਕਦਰਾਂ ਕੀਮਤਾਂ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰਦਿਆਂ ਇਸ ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਨ ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਲਈ ਸੁਖਮਈ ਬਣਾਉਣਾ ਸੀ। ਇਸ ਸਾਂਝ ਲਈ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨਾਂ ਨੇ ਕੀਰਤਨ ਦੀ ਯੁਕਤ ਨੂੰ ਅਪਣਾਇਆ ਅਤੇ ਇਸ ਦਾ ਗੁਰਮਤਿ ਕੀਰਤਨ ਰਾਹੀਂ ਖੂਬ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੀਤਾ ਭਾਵੇਂ ਇਹ ਕੀਰਤਨ ਪਰੰਪਰਾ ਯਹੂਦੀ ਧਰਮ, ਈਸਾਈ ਧਰਮਾਂ ਵਿਚ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਸੀ। ਪਰ ਇਸਲਾਮ ਧਰਮ ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਸੁਰਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਇਹ ਕੀਰਤਨ ਸ਼ੁਰੂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਚਲਤ ਸੀ ਭਾਰਤੀ ਸੰਗੀਤ ਵੀ ਇਸ ਦਾ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਚਾਰ ਸੀ ਬ੍ਰਿਦਾਬਨ ਦੀਆਂ ਰਾਸਾਂ ਵਿਚ ਸੰਗੀਤ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਾਸ਼ੀ ਅਤੇ ਅਯੁਧਿਆਂ ਵਰਗੇ ਧਰਮ-ਕੇਂਦਰਾਂ ਵਿਚ ਭਜਨ ਕੀਰਤਨ ਆਮ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਵੈਸ਼ਨਵ ਸੰਪ੍ਰਦਾਵਾਂ ਦੇ ਭਗਤ ਵੀ ਆਪਣੀਆਂ ਭਜਨ ਮੰਡਲੀਆਂ ਰਾਹੀਂ ਕੀਰਤਨ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ ਦੱਖਣੀ ਮੰਦਰਾਂ ਵਿਚ ਦੇਵ ਦਾਪੀਆਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਨਵਯੁਕਤੀਆਂ

ਭਗਵਾਨ ਦੀ ਉਪਾਸਨਾ ਆਪਣੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਗਾ ਵਜਾ ਕੇ ਕਰ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਇਹ ਸਾਰਾ ਭਜਨ ਕੀਰਤਨ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਮੂਰਤੀ ਪੂਜਾ, ਦੇਵ ਪੂਜਾ, ਅਵਤਾਰ ਪੂਜਾ ਜਾਂ ਭਗਵਾਨ ਦੇ ਸਰਗੁਣ ਸਰੂਪ ਦੀ ਉਪਾਸਨਾ ਲਈ ਹੀ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਅਜਿਹੇ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਇਸ ਲਹਿਰ ਦੇ ਪੈਰੋਕਾਰ ਭਗਤ ਜੈਦੇਵ, ਸੂਰਦਾਸ, ਮੀਰਾ ਬਾਈ ਆਦਿ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਰਚਿਤ ਰਚਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਵੱਖ ਵੱਖ ਰਾਗਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਸੰਗੀਤ ਬੱਧ ਕਰਕੇ ਗਾਇਆ ਪਰ ਇਹ ਸੰਗੀਤ ਪਰੰਪਰਾ ਦਾ ਮੂਲ ਮਨੋਰਥ ਜਨਸਧਾਰਣ ਨੂੰ ਅਧਿਆਤਮਕ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੇਣਾ ਸੀ। ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੇ ਬਾਨੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਜਗਤ ਨੂੰ ਤਾਰਨ ਲਈ ਬਾਣੀ ਅਤੇ ਸੰਗੀਤ ਮਾਧਿਅਮ ਬਣਾਇਆ ਅਤੇ ਇਕ ਨਵੀਨ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਪਰੰਪਰਾ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ।

ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਨੂੰ ਕੀਰਤਨ ਦੀ ਦਾਤ ਬਖਸ਼ਣ, ਇਸ ਦੀ ਅਜਿਹੀ ਮਰਯਾਦਾ ਬਣਨ ਤੇ ਪ੍ਰਥਾ ਚਲਾਉਣ ਵਾਲੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਰਾਗ ਦੇ ਰਸੀਏ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਨ ਸਗੋਂ ਇਕ ਮਹਾਨ ਸੰਗੀਤਕਾਰ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਧੁਰ ਕੀ ਬਾਣੀ ਨੂੰ ਰਾਗ ਬੱਧ ਰਚ ਕੇ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਨੀਂਹ ਰੱਖੀ ਆਪ ਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਸਮਕਾਲੀਨ ਮਾਰਗੀ, ਦੇਸੀ ਤੇ ਭਗਤੀ ਸੰਗੀਤ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਦਾ ਗਹਿਰਾ ਅਧਿਐਨ ਤੇ ਪੂਰਨ ਗਿਆਨ ਸੀ, ਅਜਿਹਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਪ੍ਰਯੋਗ ਤੋਂ ਭਲੀਭਾਂਤ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਗੋਚਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਆਪ ਦਾ ਬਚਪਨ ਦਾ ਸਾਥੀ ਸੀ ਤੇ ਮਰਦਾਨੇ ਨਾਲ ਮਿੱਤਰਤਾ ਆਪ ਦੀ ਸੰਗੀਤਕ ਰੁਚੀ ਦਾ ਸਪਸ਼ਟ ਪ੍ਰਮਾਣ ਹੈ। ਬਾਣੀ ਸਿਰਜਣ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਆ ਸਮੇਂ ਗਾਇਨ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ, ਉਚ ਕੋਟੀ ਦੇ ਸੰਗੀਤਕਾਰ ਸਾਥੀ ਦੀ ਚੋਣ, ਰਬਾਬ ਵਰਗੇ ਗੰਭੀਰ ਸਾਜ਼ ਦੀ ਕਾਢ ਆਦਿ ਕੋਈ ਇਤਫਾਕ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਬਾਣੀ ਤੇ ਸੰਗੀਤ ਦਾ ਸੁਮੇਲ

ਲਈ ਇਕ ਸਚੇਤ ਜਤਨ ਸੀ ਜਿਸ ਨੂੰ ਆਪ ਨੇ ਵਰਿਆਂ ਦੀ ਕਿਰਿਆਤਮਿਕਤਾ ਦੁਆਰਾ ਸਾਕਾਰ ਰੂਪ ਦਿੱਤਾ। ਬਾਣੀ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਲਈ ਜਿਥੇ ਚਾਰ ਉਦਾਸੀਆਂ ਕੀਤੀ ਉਥੇ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਕੀਰਤਨ ਕੇਂਦਰ ਸਥਾਪਤ ਕਰਕੇ ਚਾਰ ਕੀਰਤਨ ਚੋਕੀਆਂ ਦੀ ਮਰਯਾਦਾ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤੀ (ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ ਦੀ ਚੋਕੀ, ਚਰਨ ਕਮਲ ਦੀ ਚੋਕੀ, ਸੋਦਰ ਦੀ ਚੋਕੀ, ਕਲਿਆਣ ਦੀ ਚੋਕੀ (ਗੁਰਮਤ ਸੁਧਾਖਰ) ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ, ਭਾਈ ਸਹਿਜਾਦਾ, ਰਜਾਦਾ, ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਨਾਮ ਜੱਪਣ, ਵੰਡ ਛਕਣ, ਧਰਮ ਦੀ ਕਿਰਤ ਕਰਨ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਦੇਸੀ ਅਤੇ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਸੰਗੀਤ ਦਾ ਸੁਮੇਲ ਕਰਕੇ ਇਕ ਨਵੀਨ ਪੱਧਤੀ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਲਿਆਂਦੀ, 20 ਸ਼ੁੱਧ ਰਾਗਾਂ ਅਤੇ ਮਿਸ਼ਰਤ ਰਾਗਾਂ ਵਿਚ ਬਾਣੀ ਰੱਚ ਕੇ ਉਚਾਰ ਕੇ ਗਾ ਕੇ ਸੰਗੀਤਮਈ ਬਾਣੀ ਰਾਹੀਂ ਸਮੁੱਚੇ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਸੱਚ ਦਾ ਮਾਰਗ ਦਿਖਾਇਆ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨੇ ਜਿਸ ਨਵੀਨ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਪਰੰਪਰਾ ਨੂੰ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਲਿਆਂਦਾ, ਇਸ ਪਰੰਪਰਾ ਦਾ ਸਰੂਪ ਮੌਲਿਕ ਪ੍ਰਬੰਧ, ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਗਾਇਨ ਸ਼ੈਲੀਆਂ, ਸ਼ੁੱਧ ਰਾਗਾਂ ਅਤੇ ਕੁਝ ਨਵੀਨ ਮੌਲਿਕ ਰਾਗਾਂ ਉਪਰ ਅਧਾਰਿਤ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨੇ ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਕੀਰਤਨ ਪਰੰਪਰਾ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਵਿਧਾਨ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤਾ। ਸਿਰੀ, ਮਾਝ, ਗਉੜੀ, ਆਸਾ, ਗੁਜਰੀ, ਵਡਹੰਸ, ਸੋਰਠਿ, ਧਨਾਸਰੀ, ਤਿਲੰਗ, ਸੂਹੀ, ਬਿਲਾਵਲ, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਾਰੂ, ਤੁਖਾਰੀ, ਕੇਦਾਰਾ, ਭੇਰਉ, ਬਸੰਤ, ਸਾਰੰਗ, ਮਲਾਰ, ਪ੍ਰਭਾਤੀ ਮੁੱਖ ਰਾਗਾਂ ਵਿਚ ਬਾਣੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਗਉੜੀ ਰਾਗ ਜੋ ਗੋਤ ਦੇਸ ਵਿਚ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਸੀ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਗਉੜੀ ਗੁਆਰੇਰੀ, ਗਉੜੀ ਦੱਖਣੀ, ਗਉੜੀ ਚੇਤੀ, ਗਉੜੀ ਬੇਰਾਗਣ, ਗਉੜੀ ਪੂਰਬੀ, ਗਉੜੀ ਪੂਰਬੀ ਦੀਪਕੀ ਵਿਚ ਜਿਥੇ ਬਾਣੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ ਉਥੇ ਆਸਾ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਰ ਆਸਾ ਕਾਫੀ ਤੇ ਬਸੰਤ ਹਿੰਦੋਲ, ਸੂਹੀ, ਕਾਫੀ,

ਮਾਰੂ ਕਾਫੀ ਵਿਚ ਵੀ ਬਾਣੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਬਾਣੀ ਵਿੱਚ ਦੱਖਣੀ ਸਟਾਇਲ ਨੂੰ ਵੀ ਅਪਣਾਇਆ ਅਤੇ ਉੱਤਰੀ ਅਤੇ ਦੱਖਣੀ ਪੱਧਤੀ ਦੇ ਰਾਗਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਵੀ ਕੀਤੀ। ਵਡਹੰਸ ਦੱਖਣੀ, ਬਿਲਾਵਲ ਦੱਖਣੀ, ਰਾਮਕਲੀ ਦੱਖਣੀ, ਮਾਰੂ ਦੱਖਣੀ, ਪ੍ਰਭਾਤੀ ਦੱਖਣੀ ਰਾਗਾਂ ਵਿਚ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਬਾਣੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ ਜੋ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਭਾਰਤੀ ਸੰਗੀਤ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਦੇਣ ਹੈ। ਉਪਰੋਕਤ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਪ੍ਰਭਾਤੀ ਬਿਭਾਸ ਵਿਚ ਵੀ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਬਾਣੀ ਰਚਨਾ ਕਰਕੇ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਪਰੰਪਰਾ ਦੇ ਰਾਗਾਂ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਮੋਸਮਾ ਸਭਿਆਚਾਰ ਸਮਿਆਂ ਤੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਅਨਕੁਲ ਬੈਠ ਸਕਣ ਵਾਲੇ ਸ਼ਬਦ ਲਿਖੇ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਰਾਗਾਂ ਵਿਚ ਵੱਖ ਵੱਖ ਰੁਤਾਂ ਦੇ ਰਾਗ ਜਿਵੇਂ ਬਸੰਤ ਮਲਾਰ (ਬਰਸਾਤ ਰੁਤ), ਤੁਖਾਰੀ (ਸਰਦ ਰੁਤ) ਵੱਖ ਵੱਖ ਇਲਾਕਿਆਂ ਦੇ ਜਿਵੇਂ ਮਾਝ (ਮਾਝੇ ਜਾਂ ਕੇਂਦਰੀ ਇਲਾਕੇ ਦੇ), ਗਉੜੀ ਗੋੜ ਦੇਸ਼, ਤਿਲੰਗ (ਸਰਹੱਦੀ), ਆਸਾ (ਪਾਕਪਟਨ, ਆਸਾ ਦੇਸ਼) ਅਤੇ ਸੋਰਠਿ (ਸਰਾਸਟ) ਅਤੇ ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਵਾਲੇ ਜਿਵੇਂ ਮਾਰੂ (ਜੋਸ), ਵਡਹੰਸ ਸੂਹੀ (ਵਿਆਹ ਸਮੇਂ), ਬਿਲਾਵਲ (ਖੁਸ਼ੀ) ਭੀ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਕਈ ਰਾਗਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਮਿਲ ਕੇ ਗਾਇਆ ਅਤੇ ਲਿਖਿਆ ਜਿਵੇਂ ਬਸੰਤ ਤੇ ਹਿੰਦੋਲ ਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਉਤਪਨ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ ਹਿੰਦੋਲ ਦਾ ਬਹੁਤ ਸਾਰਾ ਉਲਾਰਪਨ ਘਟਾ ਲਿਆ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਹਿੰਦੂ ਜਾਤੀ ਦੇ ਰਾਗ ਵੀ ਵਰਤੇ ਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੇ ਵੀ ਜਿਵੇਂ ਰਾਮਕਲੀ ਜੋਗੀਆਂ ਦਾ ਪ੍ਰਿਅ ਰਾਗ ਹੈ। ਮਾਝ ਖਾਲਸ ਪੰਜਾਬੀ ਰਾਗ ਹੈ। ਗੁਜਰੀ ਗੁਜਰ ਲੋਕ ਦਾ ਹੈ, ਬਸੰਤ, ਮਲਾਰ, ਸਾਰੰਗ ਤੇ ਸੂਹੀ ਮੋਸਮੀ ਰਾਗ ਹਨ ਤੇ ਇਹ ਰਾਗ ਆਪ ਕਰਕੇ ਕੌਮੀ ਇਕਠਾਂ ਵਿਚ ਜਿਥੇ ਹਿੰਦੂ, ਮੁਸਲਮਾਨ ਖੁਸ਼ੀ ਮਨਾਉਣ ਲਈ ਰਲ ਕੇ ਗਾਉਂਦੇ ਸਨ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸਥਾਨ

ਸਿਰੀ ਰਾਗ ਅਤੇ ਦੂਜਾ ਸਥਾਨ ਰਾਗ ਆਸਾ ਜਿਸ ਵਿਚ ਆਸ ਦੀ ਵਾਰ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ ਸੋ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਬਾਣੀ ਪ੍ਰਬੰਧ ਦਾ ਸਮੁੱਚਾ ਸੰਗੀਤ ਵਿਧਾਨ ਦਾ ਆਪਣਾ ਸ਼ਾਸਤਰ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਸੰਗੀਤ ਦੀਆਂ ਗਾਇਨ ਸ਼ੈਲੀਆਂ ਤੇ ਲੋਕ ਸੰਗੀਤ ਦੀਆਂ ਗਾਇਨ ਸ਼ੈਲੀਆਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਵੱਲੋਂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਉਅੰਕਾਰ, ਜਪੁਜੀ, ਸੋਦਰੁ, ਸੋਹਿਲਾ, ਪਦੇ, ਵਾਰਾਂ, ਛੰਦ, ਪਹਰੇ, ਪੱਟੀ, ਕਾਫੀ, ਬਾਰਾਮਾਹ ਥਿਤੀ, ਕੁਚਜੀ, ਸੁਚੱਜੀ, ਸਿੱਧ ਗੋਸਟਿ, ਅਲਹੁਣੀਆਂ, ਆਰਤੀ, ਸਲੋਕ ਗਾਇਨ ਸ਼ੈਲੀਆਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਰਬਾਬ ਨਾਲ ਗਾਇਨ ਕਰਕੇ ਕੀਤੀ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵੇਰਵਾ ਨਿਮਨ ਲਿਖਤ ਹੈ:-

ਉਅੰਕਾਰ ਗਾਇਨ ਸ਼ੈਲੀ :

ਉਅੰਕਾਰ ਰਾਮਕਲੀ ਰਾਗ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਦੀ ਰਚੀ ਹੋਈ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਬਾਣੀ ਹੈ। ਇਸ ਰਚਨਾ ਦੇ ਸਿਰਲੇਖ ਹੇਠ ਆਏ ਸ਼ਬਦ 'ਦੱਖਣੀ' ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਰਾਮਕਲੀ ਰਾਗ ਦੀ ਦੱਖਣੀ ਜਾਤੀ ਨਾਲ ਹੈ। ਰਾਮਕਲੀ ਦੱਖਣੀ 'ਰਾਗਣੀ' 'ਰਾਮਕਲੀ' ਦੀ ਇਕ ਕਿਸਮ ਹੈ। ਉਅੰਕਾਰ ਸ਼ਬਦ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦੇ ਉਅ ਤੋਂ ਬਣਿਆ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਰਖਿਆ ਕਰਨਾ, ਬਚਾਉਣਾ, ਤ੍ਰਿਪਤ ਹੋਣਾ, ਫੈਲਣਾ ਹੁੰਦਾ ਆਦਿ, ਉਅ ਸ਼ਬਦ ਸਭ ਦੀ ਰਖਿਆ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਕਰਤਾਰ ਦਾ ਬੋਧਿਕ ਹੈ ਇਸ ਦੇ ਅਰਥ ਹਨ ਉਅ ਧੁਨਿ ਦੇ ਵੀ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ। ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ ਤਿੰਨ ਅੱਖਰਾਂ ਨੂੰ ਬ੍ਰਹਮਾ, ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਤੇ ਸ਼ਿਵ ਮਨ ਕੇ ਉਅ ਨੂੰ ਤਿੰਨ ਦੈਵ ਰੂਪ ਚਿਤਰਿਆ ਹੈ ਪਰ ਗੁਰਮਤਿ ਵਿਚ ਉਅ ਦੇ ਮੁਢ ਵਿਚ ਦੈਵ ਰੂਪ ਚਿਤਰਿਆ ਹੈ ਪਰ ਗੁਰਮਤਿ ਵਿਚ ਉਅ ਦੇ ਮੁਢ ਵਿੱਚ 'ਇਕ' ਲਿਖ ਕੇ ਸਿੱਧ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ ਕਰਤਾਰ ਇਕ ਹੈ।' ਸਿਧਾਂਤਕ ਪੱਖ ਤੋਂ ਇਸ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਦੇ ਸਾਰੇ

ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਅਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਵਿਚਾਰ ਵਿਸਥਾਰ ਰੂਪ ਵਿਚ ਮਿਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਮੂਲ ਸਮੱਸਿਆ ਨੂੰ ਕੇਂਦਰੀ ਪੰਕਤੀਆਂ ਰਹਾਇ ਵਾਲੀਆਂ ਵਿਚ ਵਿਅਕਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਸਿੱਧ ਗੋਸਟਿ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਜੋਗੀਆਂ ਨਾਲ ਕੀਤੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦਾ ਸਾਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਵੇਸੈ ਹੀ ਓਅੰਕਾਰ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾ ਅਤੇ ਪੰਡਤਾ ਨਾਲ ਸਾਰੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਕੀਤੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦਾ ਸਾਰ ਰੂਪਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਰਾਮਕਲੀ ਰਾਗ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਇਹ ਰਚਨਾ 54 ਪਉੜੀਆਂ ਦਾ ਸੰਗ੍ਰਿਹ ਹੈ ਇਹ ਬਾਣੀ 52 ਅੱਖਰ ਲੈਕੇ ਪੱਟੀ ਦੀ ਤਰਜ ਉਤੇ ਲਿਖੀ ਗਈ ਹੈ। ਦੋ ਪੰਕਤੀਆਂ 'ਰਹਾਉ' ਦੀਆਂ ਹਨ ਜੋ ਉਪਰੋਕਤ ਗਿਣਤੀ ਤੋਂ ਵੱਖ ਹਨ ਕੁਲ ਮਿਲਾ ਕੇ ਇਹ ਬਾਣੀ 398 ਪੰਕਤੀਆਂ ਦਾ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਹੈ ਸੋ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਦੀ ਰਚਨਾ 'ਅਨੰਦ' ਵਾਰਾ ਇਹ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਨਿਰੋਲ ਪਉੜੀ ਰੂਪ ਦੀ ਧਾਰਣੀ ਹੈ। 'ਅਨੰਦ' ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਅਨੰਦ ਦੇ ਸੰਕਲਪ ਉਪਰ ਵਿਸਥਾਰ ਸਾਹਿਤ ਚਰਚਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ਤੇ ਓਅੰਕਾਰ ਬਾਣੀ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਸੰਕਲਪਾਂ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ ਹੈ। ਇਸ ਰਚਨਾ ਵਿਚ ਵਰਤੀ ਗਈ ਵਰਣਮਾਲਾ ਦੇਵ-ਨਾਗਰੀ ਦੇ ਵਧੇਰੇ ਨੇੜੇ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ 'ਪੱਟੀ' ਸਿਰਲੇਖ ਹੇਠ ਆਈ ਰਚਨਾ ਵਿਚ ਉਸ ਸਮੇਂ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਗੁਰਮੁਖੀ ਦੀ ਪੂਰਵਜ ਵਰਣਮਾਲਾ ਦਾ ਵਰਨਣ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਰਚਨਾ ਦਾ ਨਿਵੇਕਲਾਪਨ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਵਰਣਮਾਲਾ ਕਿਸੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਵਰਣਮਾਲਾ ਦੇ ਅੱਖਰ ਕ੍ਰਮ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਸਵੀਕਾਰਦੀ ਸਗੋਂ ਬਾਣੀਕਾਰ ਵਲੋਂ ਇਸ ਰਚਨਾ ਵਿਚ ਇਕ ਵਿਲੱਖਣ ਅੱਖਰ ਕ੍ਰਮ ਉਜਾਗਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।²

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਇਸ ਰਚਨਾ ਦੇ ਪਦਿਆਂ ਉਤੇ ਕਿਸੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਛੰਦ ਦੇ ਲੱਛਣਾਂ ਨੂੰ

ਠੋਸਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਹਾਂ ਦੋਹਰਾ, ਚੋਪਈ, ਦਵਈਆਂ, ਨਿਸੇਨੀ, ਚੜ੍ਹਾਣ ਰਾਧਿਕਾ ਆਦਿ ਕੁਝ ਕੁ ਛੰਦਾਂ ਦੇ ਲੱਛਣਾਂ ਦੇ ਸਰੂਪ ਇਸ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਦੇਖੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਮਾਤਰਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਕਰਨ ਤੋਂ ਸਪਸ਼ਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਕ ਤੁੱਕ ਵਿੱਚ ਘੱਟੋ ਘੱਟ 13 ਮਾਤਰਾ ਅਤੇ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ 16 ਮਾਤਰਾ ਨੂੰ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਕੇਂਦਰੀ ਬਿੰਦੂ ਹੀ ਇਸ ਸੰਕਲਪ ਨੂੰ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਸਭ ਕੁਝ ਓਅੰਕਾਰ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਉਤਪੰਨ ਹੋਇਆ ਹੈ ਓਅੰਕਾਰ ਭਾਰਤੀ ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਪਰੰਪਰਾ ਦਾ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਪ੍ਰਤੀਕ ਹੈ, ਤੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਇਸ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਓਅੰਕਾਰ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀਕ ਰਾਹੀਂ ਵਿਰਾਟ ਸੱਤਾ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤਕ ਸਰੂਪ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਉਅੰਕਾਰ ਦੀ ਬਾਣੀ ਅਨੰਦ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਬਾਣੀ ਵਾਂਗ ਨਿਰੋਲ ਪਉੜੀ ਰੂਪ ਦੀ ਧਾਰਣੀ ਹੈ। ਸੋ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੁਆਰਾ ਰਚਿਤ ਉਅੰਕਾਰ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਇਸ ਤੱਥ ਦਾ ਲਖਾਇਕ ਹੈ। ਰਾਮਕਲੀ ਰਾਗ ਦੀ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ ਅਨੁਰੂਪ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਪ੍ਰਯੁਕਤ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਵਿਚ ਜਿਥੇ ਸਾਧ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਪ੍ਰਤੱਖ ਹੈ, ਉਥੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਪੁਨਰਾਵ੍ਰਿਤੀ ਰੂਪ ਵਿਚ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਗੋਚਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।³ ਸੋ ਰਾਗ ਰਾਮਕਲੀ ਵਿਚ ਦਰਜ ਬਾਣੀ ਉਅੰਕਾਰ ਨੂੰ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਪੱਖ ਤੋਂ ਸਵੇਰੇ ਸ਼ਾਮ ਅਨੰਦ ਸਾਹਿਬ ਬਾਣੀ ਵਾਂਗ ਸਰਲ ਰੂਪ ਵਿਚ ਕਰਨ ਦਾ ਪੁਰਾਤਨੀ ਵਿਧੀ ਹੈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਅਸੀਂ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਨਾਲ ਇਕ ਮਿਕ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਦਰਜ ਉਅੰਕਾਰਿ ਬਾਣੀ:- ਓਅੰਕਾਰਿ ਬ੍ਰਹਮਾ ਉਤਪਤਿ। ਓਅੰਕਾਰ ਕੀਆ ਜਿਨਿਚਿਤਿ।

ਓਅੰਕਾਰਿ ਸੈਲ ਜੁਗ ਭਏ। ਓਅੰਕਾਰਿ ਬੇਦ ਨਿਰਪਏ।

ਸੁਣ ਪਾਛੇ ਕਿਆ ਲਿਖੇ ਜੰਜਲਾ ਲਿਖੇ ਰਾਮ
ਨਾਮ ਗੁਰਮੁਖ ਗੋਪਾਲਾ (ਰਹਾਉ)

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ, ਪੰਨਾ 929-30)

ਆਰਤੀ ਗਾਇਨ ਸ਼ੈਲੀ :

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਵਿਚ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਆਰਤੀ ਗਾਇਨ ਦੇ ਪੁਰਾਤਨ ਸੰਕਲਪ ਵਿਰੁਧ ਨਵੀਆਂ ਕਦਰਾਂ ਕੀਮਤਾਂ ਵਾਲੀ ਆਰਤੀ ਦਾ ਵਿਧਾਨ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜੋ ਹਰ ਸਮੇਂ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਆਪ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ।⁴ ਉਨ੍ਹਾਂ ਗਗਨ ਨੂੰ ਥਾਲ, ਚੰਦ ਸੂਰਜ ਨੂੰ ਦੀਵੇ, ਤਾਰਾ ਮੰਡਲ ਨੂੰ ਮੋਤੀ, ਮਝਿਆਲਮ ਨੂੰ ਧੂਪ, ਪਵਣ ਨੂੰ ਚਵਰ ਅਤੇ ਸਾਰੀ ਬਨਸਪਤੀ ਨੂੰ ਫੁੱਲਾਂ ਦੀ ਮਾਲਾ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। 'ਆਰਤੀ' ਪੂਜਾ ਅਰਾਧਨਾ ਦੇ ਗੀਤ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਆਰਤੀ ਦੀ ਵਿਉਂਤਪਤੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦੇ ਸ਼ਬਦ 'ਅਰਾਤ੍ਰਿਕ' ਤੋਂ ਹੋਈ ਹੈ। ਜਿਸ ਦਾ ਅਰਥ ਕਿਸੇ ਦੇਵਤੇ ਦੀ ਮੁਕਤੀ ਅੱਗੇ ਜਾ ਪੂਜਨੀਕ ਹਸਤੀ ਸਾਹਮਣੇ ਖਲੋ ਕੇ ਰਾਤ ਦੇ ਸਮੇਂ ਪੂਜਾ ਕਰਨੀ ਹੈ। ਮੂਲ ਰੂਪ ਵਿਚ ਆਰਤੀ ਇਕ ਗੀਤ ਪੱਧਤੀ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਸਬੰਧ ਕੀਰਤਨ ਨਾਲ ਹੈ। ਇਸ ਪੱਧਤੀ ਨੂੰ ਸਰਗੁਣ ਜਾਂ ਰੂਪ ਦੀ ਉਪਾਸਨਾ ਕਰਨ ਵਿਚ ਮਹਤਵ ਪੂਰਨ ਸਥਾਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਭਗਤ ਕਬੀਰ, ਭਗਤ ਧੰਨਾ, ਰਵਿਦਾਸ, ਸੈਣ, ਪੀਪਾ ਆਦਿ ਨੇ ਵੀ ਆਰਤੀ ਸਬੰਧੀ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰ ਅੰਕਿਤ ਕੀਤੇ ਹਨ। ਸੰਤਾਂ ਭਗਤਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਗਾਇਨ ਸ਼ੈਲੀ ਨਾਥ ਜੋਗੀਆਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈ। ਗੋਰਖ ਨਾਥ ਨੇ ਗੋਰਖ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਇਸ ਸ਼ੈਲੀ ਵਿਚ ਆਰਤੀ ਲਿਖੀ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਆਰਤੀ ਸਬੰਧੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ, ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ, ਭਗਤ ਸੈਣ ਤੇ ਭਗਤ ਕਬੀਰ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਦਰਜ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਆਰਤੀ ਕਾਵਿ ਰੂਪ

ਰਾਹੀਂ ਪਰੰਪਰਾਗਤ ਆਰਤੀ ਦੀ ਰੂਪ ਰੇਖਾ ਨੂੰ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਸੰਕਲਪ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਆਰਤੀ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਪੂਜਾ ਭਗਤੀ ਹੈ ਅਤੇ ਜਿਸ ਦੀ ਸਮੱਗਰੀ ਨਿਰਮਲ ਭਾਵਨਾ ਹੈ।

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਰਾਗ ਧਨਾਸਰੀ ਦੇ ਆਰਤੀ ਸ਼ਬਦ ਵਿਚ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਦੋ ਸਰੂਪਾਂ ਨਿਰਗੁਣ ਅਤੇ ਸਰਗੁਣ ਦਾ ਗਿਆਨ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਆਰਤੀ ਗਾਇਨ ਸ਼ੈਲੀ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਰਾਹੀਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਪੂਰਬ ਦੀ ਉਦਾਸੀ ਸਾਲ 1510ਈ. ਨੂੰ ਜਗਨਨਾਥ ਪੁਰੀ ਵਿਚ ਵੈਸ਼ਨਵ ਬ੍ਰਹਮਣ ਪੁਜਾਰੀਆਂ ਵਲੋਂ ਮੰਦਰ ਵਿਚ ਠਾਕੁਰ ਦੀ ਮੂਰਤੀ ਅੱਗੇ ਸ਼ਾਮ ਸਮੇਂ ਥਾਲ-ਦੀਵਿਆਂ ਦੀ ਸਮੱਗਰੀ ਵਾਲੀ ਕੀਤੀ ਗਈ ਆਰਤੀ ਦਾ ਖੰਡਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਕਰਮਕਾਂਡੀ ਕਿਰਿਆ ਕਰਾਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਆਰਤੀ ਦੀ ਸੀਮਤ ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਥਾਂ ਤੇ ਸਿਰਜਨਹਾਰ ਦੀ ਸਿਰਜੀ ਸਮਗਰੀ, ਜੋ ਨਿਰੰਤਰ ਸਿਰਜਨਹਾਰ ਦੀ ਆਰਤੀ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ, ਦੀ ਗਿਆਨ ਚੇਤਨਾ ਦੇ ਕੇ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਸਿਰਜਨਹਾਰ ਦੇ ਸਰਬ ਵਿਆਪਕ ਸਰਗੁਣ ਸਰੂਪ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਕਰਾਇਆ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਉਸ ਦੀ ਪੂਜਾ ਭਗਤੀ ਲਈ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਬਾਣੀ ਰਾਹੀਂ ਫੁਰਮਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ :-

ਧਨਾਸਰੀ ਮਹਲਾ ੧ ਆਰਤੀ

ਗਗਨ ਮੈ ਥਾਲੁ ਰਵਿ ਚੰਦ ਦੀਪਕ ਬਨੈ
ਤਾਰਿਕਾ ਮੰਡਲ ਜਨਕ ਮੋਤੀ।

ਧੂਪ ਮਲਆਨਲੋ ਪਵਣੁ ਚਵਰੋ ਕਰੇ,
ਸਗਲ ਬਨਰਾਇ ਫੁਲੰਤ ਜੋਤੀ॥੧॥

ਕੈਸੀ ਆਰਤੀ ਹੋਇ ਭਵਖੰਡਨਾ ਤੇਰੀ ਆਰਤੀ॥

ਅਨਹਤਾ ਸਬਦ ਵਾਜੰਤ ਭੇਰੀ (ਰਹਾਉ)॥

(ਪੰਨਾ 663)



ਸੋ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੁਆਰਾ ਰਚਿਤ ਇਹ ਬਾਣੀ ਆਪਣੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨਵੀਨ ਛੰਦ ਰੂਪ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰਾਗਾਤਮਿਕ, ਲੈਆਤਮਿਕ, ਭਾਵ ਮੰਡਲ ਉਸਾਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਆਰਤੀ ਇਕ ਗੀਤ ਪੱਧਤੀ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਸਬੰਧ ਕੀਰਤਨ ਨਾਲ ਹੈ। ਇਸ ਪੱਧਤੀ ਨੂੰ ਸਰਗੁਣ ਜਾਂ ਸਾਕਾਰ ਦੀ ਉਪਾਸਨਾ ਕਰਨ ਵਿਚ ਮਹਤਵਪੂਰਨ ਸਥਾਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨੇ ਇਸ ਦੇ ਗਾਇਨ ਲਈ ਇਸ ਨੂੰ ਧਨਾਸਰੀ ਰਾਗ ਦੇ ਅਧੀਨ ਰਖਿਆ ਹੈ। ਜਿਸ ਦੀਆਂ ਕੇਵਲ 12 ਪੰਕਤੀਆਂ ਹਨ ਚਉਪਦਿਆਂ ਅਧੀਨ ਆਉਣ ਵਾਲੀ 'ਆਰਤੀ' ਨਾਮ ਗਾਇਨ ਸ਼ੈਲੀ ਦੇ ਚਾਰ ਪਦੇ ਹਨ। ਰਹਾਉ ਵਾਲੀਆਂ ਦੋ ਪੰਕਤੀਆਂ, ਜੋ ਇਸ ਦੇ ਕੇਂਦਰੀ ਭਾਵ ਨੂੰ ਉਜਾਗਰ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ ਪਦਿਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਤੋਂ ਵੱਖਰੀਆਂ ਹਨ।⁷ ਸੋ ਇਸ ਦਾ ਗਾਇਨ ਦਾ ਪ੍ਰਚਲਨ ਪਰੰਪਰਿਕ ਮਰਿਯਾਦਾ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਹੈ। ਆਰਤੀ ਸਿਰਲੇਖ ਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਰਚਿਤ ਬਾਣੀ ਵਿੱਚ ਰਹਾਉ ਅੰਕ ਅਤੇ ਅੰਤਰੇ ਦੇ ਸੰਕੇਤ ਹਨ ਆਰਤੀ ਦਾ ਗਾਇਨ ਗੁਰੂ ਕੇ ਹਜ਼ੂਰੀ ਕੀਰਤਨੀਆਂ ਵਜੋਂ ਤੰਤੀ ਸਾਜ਼ ਵਜਾ ਕੇ ਸਮੂਹ ਸੰਗਤ ਨਾਲ ਰਲ ਮਿਲ ਕੇ ਕਰਨ ਦੀ ਪ੍ਰਥਾ ਹੈ। ਆਰਤੀ ਦੀ ਚੋਕੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਅਰਦਾਸੀਏ ਵਲੋਂ, ਸਭ ਦੇ ਭਲੇ ਲਈ ਅਰਦਾਸ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਅਗਲੀ ਚੋਕੀ ਦਾ ਗਾਇਨ ਆਰੰਭ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਆਰਤੀ ਦਾ ਗਾਇਨ ਜਿਆਦਾਤਰ ਕਹਿਰਵਾ ਤਾਲ ਵਿਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਵੈਯਾ ਦਾ ਗਾਇਨ ਖੇਮਟਾ ਤਾਲ ਵਿਚ ਕਰਕੇ ਦੋਹਰਾ ਦਾਦਰਾ ਤਾਲ ਵਿਚ ਪੜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਸੋਹਿਲਾ ਗਾਇਨ ਸ਼ੈਲੀ :

‘ਸੋਹਿਲਾ’ ਮੰਗਲਮਈ ਅਨੰਦ ਦਾ ਗੀਤ ਹੈ ਜੋ ਪ੍ਰਭੂ ਮਿਲਾਪ ਦਾ ਖੁਸ਼ੀ, ਪ੍ਰਸੰਨਤਾ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਵਜੋਂ ਗਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜੀਵ ਰੂਪੀ ਇਸਤਰੀ ਦੇ ਮਿਲਾਪ ਦਾ ਸਮਾਂ ਪਹਿਲਾ ਤੋਂ

ਹੀ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਹਕੀਕਤ ਨੂੰ ਸਮਝ ਕੇ ਭੈ ਰਹਿਤ ਹੋ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਮਿਲਾਪ ਦੇ ਸਮੇਂ ਇੰਤਜਾਰ, ਉਸ ਮਾਲਕ ਦੇ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਗਾਇਨ ਕਰਦਿਆਂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਸੁਹਾਗ ਗੀਤ ਨੂੰ ਗਾਇਨ ਕਰਨ ਨਾਲ ਸਦੀਵੀ ਸੁੱਖ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਇਸੇ ਲਈ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਮਿਲਾਪ ਦੇ ਗੀਤ ਨੂੰ ਗਾਉਣ ਦੀ ਪਰੇਰਨਾ ਦਿੱਤੀ ਹੈ। ਸੋ ਸੋਹਿਲਾ ਦਾ ਮੂਲ ਸੰਬੰਧ ਸੋਹਰ ਨਾਲ ਜੋੜਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਲੋਕ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਵਿਚ ਸੋਹਰ ਨੂੰ ਸੋਹਿਲਾ ਤੇ ਸੋਹਿਲੇ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸੋਹਰ ਉਹ ਮੰਗਲਮਈ ਗੀਤ ਹਨ ਜੋ ਬੱਚੇ ਦੇ ਜਨਮ ਸਮੇਂ ਗਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।⁸ ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਜਦੋਂ ਬੱਚਾ ਛੇ ਦਿਨ ਤੇ ਬਾਰਵੇਂ ਦਿਨ ਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਘਰ ਦੀਆਂ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰਨਾ ਸੋਹਿਲਾ ਦਾ ਗਾਇਨ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ ਇਸ ਮੰਗਲਮਈ ਗੀਤ ਨੂੰ ਮੁੰਡੇ ਦੇ ਵਿਆਹ ਤੇ ਵੀ ਗਾਉਣ ਦਾ ਪਰੰਪਰਾ ਹੈ। ਵਿਆਹ ਤੇ ਮੰਗਲਮਈ ਸਬਦ ਗਾਉਣਾ ਅਤੇ ਸਾਹਾ ਸੁਧਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਘਰ ਘਰ ਸੱਦਾ ਪੱਤਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਮਿਲ ਕੇ ਤੇਲ ਚੜਾਉਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਮਨਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਸੋ ਮੂਲ ਰੂਪ ਵਿਚ ਲੜਕੇ ਲੜਕੀ ਦੇ ਵਿਆਹ ਲਈ ਦਿਨ ਮਿਥਨਾ, ਸਾਹਾ ਲਿਖਨਾ ਇਹ ਸਭ ਕਾਰਜਾਂ ਦੇ ਮੋਕੇ ਇਸ ਗਾਇਨ ਸ਼ੈਲੀ ਦਾ ਗਾਇਨ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਇਹ ਸੁਹਾਗ ਗੀਤ ਵੀ ਹੈ। ਸੋ ਸੋਹਿਲਾ ਗਾਇਨ ਸ਼ੈਲੀ ਦਾ ਗਾਇਨ ਵਿਆਹ ਸੰਸਕਾਰਾਂ ਤੇ ਖੁਸ਼ੀ ਦੇ ਮੋਕੇ ਗਾਇਨ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਸੋ ਸੋਹਿਲਾ ਗਾਇਨ ਸ਼ੈਲੀ ਦਾ ਸੰਦਰਭ ਵਿਆਹ ਸੰਸਕਾਰਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜਦਾ ਹੈ⁹ ਪ੍ਰੰਤੂ ਇਸ ਤੋਂ ਉਪਰ ਇਹ ਪ੍ਰਾਣੀ ਦੇ ਪ੍ਰਭੂ ਨਾਲ ਆਤਮਿਕ ਮੇਲ ਵਲ ਵਧੇਰੇ ਸੰਕੇਤ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਸੋ ਹਰ ਪਦੇ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਪੰਕਤੀ ਦਾ ਤੁਕਾਂਤ ਦੂਜੀ ਪੰਕਤੀ ਨਾਲ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਇਕ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਸੰਗੀਤਕ ਲੈਅ ਉਪਜਦੀ ਹੈ। ਗਾਉਂਦੇ

ਜਾਂ ਲੈਅ ਵਿਚ ਪੜਦੇ ਸਮੇਂ ਇਹ ਵਹਾਉ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕ ਤ੍ਰਿਪਤੀ ਕਰਦਾ ਹੈ ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਇਕ ਅਗੰਮੀ ਸੰਗੀਤਕ ਸੁਰ ਵਿਚ ਇਕਸੁਰ ਹੋਇਆ ਪ੍ਰਤੀਤ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ੴਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ।

ਸੋਹਿਲਾ ਰਾਗੁ ਗਉੜੀ ਦੀਪਕੀ ਮਹਲਾ ੧

ਜੈ ਘਰਿ ਕੀਰਤਿ ਆਖੀਐ ਕਰਤੈ ਕਾ ਹੋਇ ਬੀਚਾਰੇ।

ਤਿਤ ਘਰਿ ਗਾਵਹੁ ਸੋਹਿਲਾ ਸਿਵਰਿਹੁ ਸਿਰਜਣ ਹਾਰੇ ਤੁਮ ਗਾਵਹੁ ਮੇਰੇ ਨਿਰਭਉ ਕਾ ਸੋਹਿਲਾ ਹਉ ਵਾਰੀ ਜਿਤੁ ਸੋਹਿਲੇ ਸਦਾ ਸੁਖੁ ਹੋਇ॥ (ਰਹਾਉ)॥ (ਪੰਨਾ 12)

ਸਿੱਧ ਗੋਸਟਿ ਗਾਇਨ ਸ਼ੈਲੀ :

ਗੋਸਟਿ ਸ਼ਬਦ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦੇ ‘ਗੋਸਠ’ ਤੋਂ ਬਣਿਆ ਹੈ। ਜਿਸ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਗਉਆਂ ਦੇ ਠਹਿਰਣ ਦੀ ਥਾਂ, ਗੋਸਾਲਾ ਜਾਂ ਗਉਆਂ ਦਾ ਇਕੱਠ। ਗੋਸਟਿ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਗੋਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਸਭਾ, ਮਜਲਿਸ, ਇਕੱਠ, ਅਸੈਂਬਲੀ, ਪਰਿਵਾਰਕ ਸਮੂਹ, ਮਿੱਤਰ ਮੰਡਲੀਆਂ ਆਦਿ ਦੇ ਅਰਥ ਦੀ ਵੀ ਨਿਕਲਦੇ ਹਨ। ‘ਗੋਸਟਿ’ ਸ਼ਬਦ ਤੋਂ ਭਾਵ ਗਲਬਾਤ, ਵਾਰਤਾਲਾਪ, ਗਿਆਨ ਚਰਚਾ, ਮੰਤਰੀ ਵਿਚਾਰ ਵਟਾਂਦਰਾ, ਦੋ ਜਾਂ ਦੋ ਤੋਂ ਵੱਧ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਬਹਿਸ, ਇਕੱਤਰਤਾ, ਚਰਚਾ ਅਤੇ ਵਿਚਾਰ ਵੀ ਹੈ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਇਹ ਪਦ ਸਚ ਦੇ ਨਿਰਣੈ ਪ੍ਰਥਾਇ ਜੋ ਚਰਚਾ ਹੋਵੇ ਉਸ ਅਰਥ ਨੂੰ ਦੱਸਣ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਹੈ। ਸੋ ਸਿਧ ਗੋਸਟਿ ਦਾ ਅਰਥ ਹੋਇਆ ਸੱਚ ਦੇ ਨਿਰਣੈ ਲਈ ਉਹ ਚਰਚਾ ਜੋ ਸਿਧਾਂ ਨਾਲ ਅਚਲ ਵਟਾਲੇ ਹੋਈ ਉਸ ਚਰਚਾ ਦੀ ਪੋਥੀ¹⁰ ਸੋ ਸਿੱਧ ਗੋਸਟਿ ਦਾ ਅਰਥ ਸਿਧਾਂ ਨਾਲ ਹੋਈ ਵਿਚਾਰ ਚਰਚਾ ਹੈ।

ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਸਾਰੇ ਇਤਹਾਸ ਪੜਨ ਤੇ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਭਾਰਤੀ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ

ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ ਗੋਸਟਿ ਦੀ ਪਰੰਪਰਾ ਮੌਜੂਦ ਸੀ ਰਮਾਇਣ ਅਤੇ ਮਹਾਭਾਰਤ ਦੇ ਮਹਾ ਕਾਵਾਂ ਵਿਚ ਗੋਸ਼ਟਾਂ ਤੇ ‘ਗੋਸਟੀ ਤੱਤ’ ਹਰ ਥਾਂ ਮੌਜੂਦ ਹਨ। ਉਪਨਿਸ਼ਦ, ਪੁਰਾਣ ਆਦਿ ਇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਗੋਸ਼ਟਾਂ ਦਾ ਹੀ ਰੂਪ ਹਨ। ‘ਸੁਕਰਾਤ’ ਅਤੇ ‘ਪਲੈਟੋ’ ਦੀਆਂ ਗੋਸ਼ਟਾਂ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਮਹਾਤਮਾ ਬੁੱਧ ਦੀਆਂ ਆਪਣੇ ਚੇਲਿਆਂ ਨਾਲ ਸਿਧਾਂਤ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਦੀਆਂ ਕਈ ਗੋਸ਼ਟਾਂ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ। ਈਸਾ ਜੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਬਿਉਰੇ ਤੋਂ ਕਈ ਗੋਸ਼ਟਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਸੋ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦਰਜਨਾਂ ਗੋਸ਼ਟਾਂ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਅਤੇ ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ ਤੇ ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆਂ ਜਾ ਚੁਕੀਆਂ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਦੱਤ-ਗੋਰਖ ਗੋਸਟਿ, ਮਛੰਦਰ-ਗੋਰਖ ਗੋਸਟਿ, ਮਛੰਦਰ-ਰਤਨਾਥ ਗੋਸਟਿ, ਗੋਰਖ-ਕਬੀਰ ਗੋਸਟਿ, ਸ਼ਿਵ ਗੋਰਖ ਗੋਸਟਿ ਆਦਿ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਮਿਲਦਾ ਹੈ।¹¹

ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ ‘ਸਿਧ ਗੋਸਟਿ’ ਪਹਿਲੀ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕ ਗੋਸਟਿ ਹੈ ਜੋ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਦੀ ਆਪਣੀ ਲਿਖੀ ਹੋਈ ਹੈ ਇਹ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਅਤੇ ਯੋਗਮਤ ਦਾ ਇਕ ਸੁੰਦਰ ਵਿਚਾਰ-ਵਟਾਂਦਰਾ ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਇਕ ਨਵੀਨ ਵਿਵਹਾਰਿਕ ਧਰਮ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ ਤਾਂ ਉਦੋਂ ਦੇ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਧਰਮ ਦੇ ਅਨੁਆਈਆਂ ਨਾਲ ਕਈ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਤਰਕ ਵਿਤਰਕ ਹੋਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਯੋਗਮਤ ਤੇ ਸਿਧਾਂ ਜੋਗੀਆਂ ਨਾਲ ਸਮੇਂ ਸਮੇਂ ਉਤੇ ਹੋਏ ਵਿਚਾਰ ਵਟਾਂਦਰੇ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਜਿਗਿਆਸੂਆਂ ਲਈ ਆਪ ‘ਸਿਧ ਗੋਸਟਿ’ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ। ਸੋ ਗੁਰਮਤਿ ਸਿਧਾਂਤ ਦਾ ਸਾਰੰਸ਼ ‘ਸਿਧ ਗੋਸਟਿ’ ਵਿਚ ਵੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਅਜੋਕਾ ਯੁਗ ਸੰਵਾਦ ਦਾ ਯੁਗ ਹੈ ਸਿੱਧਾਂ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਸੰਵਾਦ ਦੇ ਰੂਪ

ਵਿਚ ਹੋਈ ਗਲਬਾਤ (ਸਿੱਧ ਗੋਸਟਿ) ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸਾਡੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਈ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਸਿੱਧਾਂ ਲਾਲ ਸੰਵਾਦ ਰਚਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਗੋਸਟਿ ਦੀ ਪਰੰਪਰਾ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਨਵੇਕਲੀ ਕਿਸਮ ਦੇ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਅਤੇ ਅਧਿਆਤਮਕ ਸੰਗੀਤਕ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੀ ਅਭਿਵਿਅਕਤੀ ਕਰਦੀ ਇਹ ਰਚਨਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਰਾਗ ਰਾਮਕਲੀ ਜੋ ਯੋਗੀਆਂ ਦਾ ਹਰਮਨ ਪਿਆਰਾ ਰਾਗ ਹੈ ਪੁਰਾਤਨ ਹੈ ਤੇ ਭਾਰਤੀ ਤੇ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਵਿਚ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਰਾਗ ਹੈ ਵਿਚ ਲਿਖੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਸਵੇਰ ਦੇ ਸਮੇਂ ਗਾਇਨ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਰਾਗਾਂ ਵਿਚ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸਥਾਨ ਹੈ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਰਾਗ ਪ੍ਰਬੰਧ ਵਿਚ ਇਸ ਦਾ ਅਠਾਰਵਾਂ ਸਥਾਨ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਗਾਇਨ ਤੁਰਦੇ ਫਿਰਦੇ ਢੋਲਕੀਆਂ, ਸੈਣੀਆਂ, ਖੜਤਾਲਾਂ ਨਾਲ ਕਰਨ ਦੀ ਪੁਰਾਤਨ ਪਰੰਪਰਾ ਹੈ। ਰਾਮਕਲੀ ਰਾਗ ਵਿਚ ਦਰਜ ਇਹ ਗਾਇਨ ਸ਼ੈਲੀ ਦੇ ਕੁਲ 73 ਪਦੇ ਜਾਂ ਪਉੜੀਆਂ ਦਰਜ ਹਨ ਜਿਸ ਦੇ ਪਹਿਲੀ ਪਉੜੀ ਤੋਂ ਬਾਦ ਦੋ ਪੰਕਤੀਆਂ ਰਹਾਉ ਦੀਆਂ ਦਰਜ ਹਨ। ਜਿਸ ਵਿਚ ਛੰਦ ਪੱਖੋਂ ਦੋਹਿਰਾ, ਚੋਪਈ ਅਤੇ ਦਵਈਆ ਛੰਦਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਹੋਈ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਕੁਝ ਵਾਧੂ ਮਾਤ੍ਰਾਵਾਂ ਵੀ ਵਰਤੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਸੰਗੀਤਕ ਅਵਸ਼ਕਤਾ ਕਾਰਨ ਹੋਈ ਹੈ। ‘ਸਿਧ ਗੋਸਟਿ’ ਦੀ ਸ਼ੈਲੀ ਇਕ ਸੁਹਜ-ਭਰਪੂਰ ਸੰਗੀਤਕ ਸ਼ੈਲੀ ਹੈ।¹² ਇਹ ਸਹਜ ਸਧਾਰਣ ਕਿਸਮ ਦਾ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਅਲੌਕਿਕ, ਦੇਵੀ ਅਤੇ ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਹੈ।

ਸੁਚੱਜੀ ਗਾਇਨ ਸ਼ੈਲੀ :

‘ਸੁਚੱਜੀ’ ਗਾਇਨ ਸ਼ੈਲੀ ਦੇ ਸ਼ਾਬਦਿਕ ਅਰਥ ਹਨ, ਚੰਗੇ ਆਚਾਰ ਵਾਲੀ ਇਸਤਰੀ।

ਜਿਸ ਉਪਰ ਉਸ ਦਾ ਪਤੀ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋਵੇ। ਇਸ ਸਿਰਲੇਖ ਹੇਠਾਂ ਹਰੀ ਤੇ ਭਰੋਸਾ ਰੱਖਣ ਵਾਲੇ ਹੁਕਮੀ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਇਸ ਸੁਲੱਖਣੀ ਮਾਰ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਬਿਆਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਭਾਵ ਪਤੀਬ੍ਰਤਾ ਇਸਤਰੀ ਦਾ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਤੀਬ੍ਰਤਾ ਇਸਤਰੀ ਸਦਾ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਦੀ ਇੱਛਾ ਅਨੁਸਾਰ ਆਪਣਾ ਜੀਵਨ ਬਤੀਤ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਅਜਿਹਾ ਇਸਤਰੀ ਗੁਣਵੱਤੀ ਹੈ। ਸੁਹਾਗਣ ਹੈ।¹³ ਵਾਸਤਵ ਵਿੱਚ ‘ਸੁਚੱਜੀ’ ਨੂੰ ਗੁਰਮੁਖ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਸੁਚੱਜੀ ਗਾਇਨ ਸ਼ੈਲੀ ਨਾਮ ਪਖੋ ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ ਮੁਹਾਵਰੇ ਦੀ ਰੰਗਤ ਰਖਦੀ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਦੀ ਖਾਸੀਅਤ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਲੋਕ ਰੰਗਤ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਅਧਿਆਤਮਕ ਅਰਥਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਸਿਰਜਦੀ ਹੈ। ਸੋ ਸੂਹੀ ਰਾਗ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਇਹ ਰਚਨਾ ‘ਸੁਚੱਜੀ’ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿੱਚ ਦਰਜ ਹੈ। ਜਿਸ ਵਿਚ ਲਹਿੰਦੀ ਬੋਲੀ ਦੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਦੀ ਚੌਖੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ਤੇ ਜਿਸ ਨੂੰ ਗੁਰਮੁਖ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਭਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਆਕਾਰ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਇਹ ਇੱਕ ਛੋਟੀ ਰਚਨਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੀਆਂ ਕੁੱਲ ਦਸ ਪੰਕਤੀਆਂ ਹਨ। ਸਾਰੀਆਂ ਤੁਕਾਂ ਦਾ ਤੁਕਾਂਤ ‘ਜੀਉ’ ਹੈ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਇਸ ਬਾਣੀ ਦੀ ਅੰਦਰਲੀ ਕਾਵਿ-ਲੈਅ ਕੁਦਰਤੀ ਤੌਰ ‘ਤੇ ਸੰਗੀਤਾਤਮਿਕ ਹੋ ਗਈ। ਇਹ ਰਚਨਾ ਕਾਵਿ-ਕਲਾ ਪੱਖੋਂ ਉੱਤਮ ਰਚਨਾ ਹੈ। ਛੰਦ ਦੀਆਂ ਮਾਤਰਾਵਾਂ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਬੰਦਸ਼ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਰੱਖਿਆ ਸਗੋਂ ਸੁਭਾਵਿਕ ਵੱਧ ਘੱਟ ਹੋਣ ਦਿੱਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਸ਼ਬਦ ਚੋਣ ਕਮਾਲ ਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਸਪੂਕਤੀ ਹੈ, ਤੇ ਸ਼ੈਲੀ ਉਪਦੇਸ਼ਾਤਮਿਕ ਹੈ, ਸੰਗੀਤਕ ਪੱਖ ਤੋਂ ਇਹ ਗਾਇਨ ਸ਼ੈਲੀ ਰਾਗ ਸੂਹੀ ਵਿੱਚ ਗਾਇਨ ਕਰਨ ਦੀ ਪ੍ਰਥਾ ਪੁਰਾਤਨ ਹੈ।

ਸੂਹੀ ਮਹੱਲਾ ੧ ਸੁਚੱਜੀ
ਜਾਂ ਤੂ ਤਾ ਮੈ ਸਭੁ ਕੋ ਤੂ ਸਾਹਿਬੁ ਮੇਰੀ ਰਾਸਿ ਜੀਉ
ਤੁਧ ਅੰਤਰਿ ਹਉ ਸੁਖਿ ਵਸਾ ਤੂ ਅੰਤਰਿ
ਸਾਬਾਸਿ ਜੀਉ॥ (ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ, ਪੰਨਾ 762)

ਕੁਚੱਜੀ ਗਾਇਨ ਸ਼ੈਲੀ :

ਸੂਹੀ ਰਾਗ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕੁਚੱਜੀ ਸਿਰਲੇਖ ਹੇਠ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿੱਚ ਦਰਜ ਹੈ। ‘ਕੁਚੱਜੀ’ ਦਾ ਸ਼ਾਬਦਿਕ ਅਰਥ ਹੈ ਬੁਰੇ ਆਚਾਰ ਵਾਲੀ ਇਸਤਰੀ¹⁴ ਸੀਰਬਕ ਦੇ ਪੱਖੋਂ ਇਹ ਰਚਨਾ ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ ਮੁਹਾਵਰੇ ਦੀ ਰੰਗਤ ਰੱਖਦੀ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚ ਕੁੱਝ ਲੋਕਗੀਤ ਅਤੇ ਅਖਾਉਤਾਂ ਕੁਚੱਜੀ ਸਿਰਲੇਖ ਹੇਠ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ। ਕੁਚੱਜੀ ਨਾਂ ਦਾ ਕਾਵਿ-ਰੂਪ ਲਹਿੰਦੀ ਵਿੱਚ ਬੜਾ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਰਿਹਾ ਹੈ ਅਤੇ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਪਰੇਰਨਾ ਸਰੋਤ ਇਹ ਲੋਕ ਕਾਵਿ ਰੂਪ ਹੀ ਹੈ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਇਸ ਰਚਨਾ ਵਿੱਚ ਲਹਿੰਦੀ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਭਰਮਾਰ ਹੈ। ਇਸ ਬਾਣੀ ਵਿੱਚ ਪਤੀ-ਪਰਮੇਸਰ ਤੋਂ ਵਿਛੜੀ ਹੋਈ ਜੀਵਾਤਮਾ ਨੂੰ ਬੁਰੇ ਆਚਾਰ ਵਾਲੀ ਇਸਤਰੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਕਥਨ ਕੀਤਾ ਹੈ।¹⁵

ਕੁਚੱਜੀ ਉਹ ਇਸਤਰੀ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਨੂੰ ਖੁਸ਼ ਕਰਨ ਦਾ ਕੋਈ ਚੱਜ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਗੁਰਮਤਿ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਅਨੁਸਾਰ ਕੁਚੱਜੀ ਨੂੰ ਮਨਮੁੱਖ ਜੀਵਾਤਮਾ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਵਿੱਚ ਲਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਕੁਚੱਜੀ ਰਚਨਾ ਰੂਪ ਆਕਾਰ ਪੱਖੋਂ 16 ਪੰਕਤੀਆਂ ਦਾ ਸਮੂਹ ਹੈ। ਸਾਰੀਆਂ ਪੰਕਤੀਆਂ ਵਿੱਚ ‘ਜੀਉ’ ਤੁਕਾਂਤ ਸਾਂਝਾ ਹੈ ਪਰੰਤੂ ਸਾਰੀਆਂ ਤੁਕਾਂ ਦਾ ਤੋਲ ਇਕੋ ਜਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਰਚਨਾ ਵਿੱਚ ਕਰਤਾ ਨੇ ਵਿਸ਼ੇ ਪੱਖ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਰੱਖਿਆ ਹੈ। ਮਾਤਰਾ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵੱਲ ਉਚੇਚਾ ਧਿਆਨ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ, ਸਗੋਂ ਵੱਧ ਘੱਟ ਕਰ ਲਈਆਂ ਹਨ। ਤੁਕਾਂਤ ਦੀ ਇਕਸਾਰਤਾ ਨੇ

ਬਾਣੀ ਦੀ ਅੰਦਰਲੀ ਕਾਵਿ ਲੈਅ ਨੂੰ ਸੰਗੀਤਮਈ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਕਾਵਿ ਕਲਾ, ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਪੱਖੋਂ ਇਹ ਰਚਨਾ ਉੱਤਮ ਰਚਨਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਗਾਇਨ ਸ਼ੈਲੀ ਨੂੰ ਰਾਗ ਸੂਹੀ ਵਿੱਚ ਸੁਰਲਿਪੀਬੱਧ ਕਰਕੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਤਾਲ ਵਿੱਚ ਗਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਲੋਕ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਨੇੜੇ ਨਾਲ ਇਸ ਗਾਇਨ ਸ਼ੈਲੀ ਦਾ ਨੇੜਲਾ ਸੰਬੰਧ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਕੁਝ ਲੋਕ ਗੀਤ ਅਤੇ ਅਖਾਉਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਕੁਚੱਜੀ ਸਿਰਲੇਖ ਹੇਠ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿੱਚ ਦਰਜ ਕੁਚੱਜੀ ਗਾਇਨ ਸ਼ੈਲੀ:-

ਰਾਗੁ ਸੂਹੀ ਮਹੱਲਾ ੧ ਕੁਚੱਜੀ
ਮਝੁ ਕੁਚੱਜੀ ਆਮਾਵਣਿਡੋਸਤੋ ਹਉ ਕਿਉ ਸਹੁ
ਰਾਵਣਿ ਜਾਉ ਜੀਉ।
ਇਕਦੁ ਇਕਿ ਚੜਦੀਆਂ ਕਉਣ ਜਾਣੇ ਮੇਰਾ
ਨਾਉ ਜੀਉ।

ਜਪੁ ਗਾਇਨ ਸ਼ੈਲੀ :

ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਆਰੰਭ ਵਿੱਚ 14 ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਬ੍ਰਹਮ ਪਰਿਚਾਰਕ ਇਕ ਮੰਗਲਾਚਰਣ ਵਾਰਤਕ ਵਿੱਚ ਦਰਜ ਹੈ।¹⁶ ਜਿਸ ਨੂੰ ਬੀਜ-ਮੰਤ੍ਰ ਜਾਂ ਮੂਲ-ਮੰਤ੍ਰ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।¹⁷ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਇਹ ਮੂਲ ਮੰਤ੍ਰ ‘ਜਪੁ’ ਰਚਨਾ ਦਾ ਅੰਗ ਨਹੀਂ ਸੁਤੰਤਰ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਮੰਤ੍ਰ ਹੈ।¹⁸ ਇਸ ਦੀ ਸਮਾਪਤੀ ਉਪਰੰਤ ‘ਜਪੁ’ ਨਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸੋ ‘ਜਪੁ’ ਨਾਂ ਦੀ ਇਹ ਬਾਣੀ ਮੁੜ ਮੁੜ ਜਪਣ ਲਈ ਰਚੀ ਗਈ ਹੈ।¹⁹ ਜਪੁ ਗਾਇਨ ਸ਼ੈਲੀ ਦਾ ਜਗਤ ਅਧਿਆਤਮਕ ਜਗਤ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਪਰਮ ਸੱਚ, ਪਰਮ ਸੁਹਜ ਤੇ ਪਰਮ ਸਹਿਜ ਦੀ ਅਤਿ ਗੰਭੀਰਤਾ ਨਾਲ ਵਿਆਖਿਆ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਹੀ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਵਲੋਂ ਜਪੁਜੀ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇ ਆਤਮਕ ਅਨੁਭਵ ਅਤੇ ਕਾਵਿਕ ਪ੍ਰਤਿਭਾ ਦੀ ਸਰਬੋਤਮ ਰਚਨਾ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।²⁰

ਜਪੁਜੀ ਦੀ ਰਾਗਾਤਮਿਕਤਾ ਇਸ ਦੀ ਸ਼ੈਲੀ ਦੇ ਸੁਹਜ ਦਾ ਇਕ ਹੋਰ ਗੁਣ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿੱਚ ਇਸ ਦੇ ਸਿਰਲੇਖ ਨਾਲ ਕਿਸੇ ਰਾਗ ਦੀ ਸੂਚਨਾ ਦਰਜ ਨਾ ਹੋਣ ਦਾ ਭਾਵ ਇਹ ਨਹੀਂ ਲਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਕਿ ਇਸ ਬਾਕੀ ਵਿੱਚ ਰਾਗ-ਅੰਸ਼ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਸੀਰਬਕ ਨਾ ਹੋਣ ਦਾ ਭਾਵ ਇਹ ਤਾਂ ਲਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿੱਚ ਦਰਜ ਨਿਰਧਾਰਤ ਰਾਗਾਂ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਗਾਇਆ ਜਾਵੇਗਾ ਸਗੋਂ ਕਿਸੇ ਵੀ ਮੌਲਿਕ ਤੇ ਨਵੀਨ ਧਾਰਨਾ ਵਿੱਚ ਗਾਏ ਜਾ ਸਕਣ ਦੀਆਂ ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ ਇਸ ਬਾਣੀ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਹਨ। ਇਸ ਕਥਨ ਬਿਲਕੁਲ ਸੱਚ ਹੈ ਕਿ ਜਪੁ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਉਥਾਨਕਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਰਾਗ-ਮੁਕਤ ਰਚਨਾ ਹੈ।²¹ ਪਰ ਕਿਉਂਕਿ 'ਜਪੁ' ਪਿੰਗਲ ਦੇ ਨਿਯਮਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਛੰਦਾਂ ਵਿੱਚ ਉਚਾਰਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।²² ਅਤੇ ਛੰਦ ਸਦਾ ਹੀ ਗਾਇਨ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿੱਚ ਦਰਜ 'ਛੰਦ' ਛੰਦ ਦਾ ਹੀ ਬਦਲਵਾਂ ਰੂਪ ਹਨ। ਗੁਰ ਅਸਥਾਨਾਂ ਵਿੱਚ ਸਵੇਰੇ ਸਮੇਂ ਗਾਇਨ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ 'ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ' ਵਿੱਚ ਸਦਾ ਹੀ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਦੇ ਆਸਾ ਰਾਗ ਵਿੱਚ ਰਚੇ 'ਛੰਦ' ਗਾਇਨ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਡਾ. ਤਾਰਨ ਸਿੰਘ ਅਨੁਸਾਰ 'ਜਪੁ' ਨੂੰ ਅਗਰ ਗਾਇਨ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਰਾਗ ਆਸਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਮਾਮੂਲੀ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਕਰਨ ਨਾਲ 'ਸੋਦਰ' ਦੀ ਕੇਂਦਰੀ ਪਉੜੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਆਪ ਹੀ ਲਿਆ ਦੱਸੀ ਹੈ। ਆਸਾ ਰਾਗ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਦਾ ਰਾਗ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਇਹ ਬਾਣੀ ਪੜੀ ਵਿਚਾਰੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਵਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਧਾਰਨਾ ਤੇ ਵੀ 'ਜਪੁ' ਗਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।²³ ਛੰਦਾਂ ਦਾ ਜੋ ਅਨੇਕ ਰੂਪਤਾ ਵਾਲਾ ਨਿਰੂਪਣ ਇਸ ਸੰਖੇਪ ਜਿਹੀ ਕਾਵਿ-ਬਾਣੀ ਵਿੱਚ ਹੋਇਆ ਹੈ ਉਹ ਸ਼ਾਇਦ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਬਾਣੀ

ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ। 'ਜਪੁ' ਬਾਣੀ ਵਿੱਚ ਕਈਆਂ ਪਉੜੀਆਂ ਦੀਆਂ ਅੰਤਲੀਆਂ ਪੰਕਤੀਆਂ ਦਾ ਘੜੀ ਮੁੜੀ ਦੁਹਰਾਅ ਕਰਕੇ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਿਸਮ ਦੀ ਰਾਗਾਤਮਿਕਤਾ ਪੈਦਾ ਕੀਤੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਿਵੇਂ ਅੰਤਲੀਆਂ ਪੰਕਤੀਆਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪਉੜੀਆਂ ਨੂੰ ਗਾਇਨ ਕਰਨ ਦੀਆਂ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਹੋਣ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ 'ਜਪੁ' ਗਾਇਨ ਸ਼ੈਲੀ ਦੇ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਕੇਂਦਰੀ ਸੰਕਲਪ ਨੂੰ ਵੀ ਦੁਹਰਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ।

1. ਗੁਰਾਂ ਇੱਕ ਦੇਹ ਬੁਝਾਈਸਭਨਾ ਜੀਆਂ ਕਾ ਇਕ ਦਾਤਾ ਸੋ ਮੇ ਵਿਸਰਿ ਨ ਜਾਈ (ਪਉੜੀਆਂ 5 ਤੇ 6)
2. ਆਦੇਸ਼ ਤਿਸੇ ਆਦੇਸੁ। ਆਦਿ ਅਨੀਲੁ ਅਨਾਦਿ ਅਨਾਹਿਤ ਜੁਗੁ ਜੁਗੁ ਏਕੋ ਵੇਸ (ਪਉੜੀ 25 ਤੋਂ 31)

ਸੋ ਜਪੁਜੀ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਕਿਸੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਇਲਾਕੇ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਇਸ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਉਪਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਇਹ ਇੱਕ ਅਜਿਹੀ ਭਾਸ਼ਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਨੇ ਸਮੁੱਚੇ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕਤਾ ਸਾਹਿਤਕ ਭਾਸ਼ਾ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਚੇਸ਼ਟਾ ਕੀਤੀ ਸੀ ਸੋ ਜਪੁ ਗਾਇਨ ਸ਼ੈਲੀ ਜਿੱਥੇ ਆਪਣੇ ਸਿਰਲੇਖ ਅਨੁਸਾਰ ਸਨਾਤਨੀ ਅਰਥਾਂ ਵਿੱਚ 'ਬਾਰ ਬਾਰ ਜਪਣ ਵਾਲੀ ਬਾਣੀ ਹੈ' ਉਥੇ ਇਸ ਵਿੱਚ ਗੁਰਮਤਿ ਦੀ ਜਪੁ ਵਿਧੀ : ਗਾਵੀਐ ਸੁਣੀਐ ਮਨਿ ਰਖੀਐ ਭਾਉ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਨਿਰੂਪਤ ਕੀਤਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਜਪੁ ਕੇ ਸੰਗੀਤਕ ਪੱਖ ਤੋਂ ਗਾਇਨ ਕਰਕੇ ਸਮੁੱਚੀ ਮਾਨਵਤਾ ਆਪਣਾ ਕਲਿਆਣ ਕਰ ਸਕੇ ਸੋ ਉਪਰੋਕਤ ਅਨੁਸਾਰ ਜਪੁ ਗਾਇਨ ਸ਼ੈਲੀ ਨੂੰ ਰਾਗ ਆਸਾ ਵਿੱਚ ਸਵਰਲਿਪੀਬੱਧ ਕਰਕੇ ਛੰਦਾ ਅਨੁਸਾਰ ਗਾਇਨ ਕਰਨ ਦੀ ਪਰੰਪਰਾ ਹੈ।

ਪਹਿਰੇ ਗਾਇਨ ਸ਼ੈਲੀ :

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਪਹਿਰੇ ਰਚਨਾ ਸਮੇਂ ਦੇ ਮਾਪ-ਦੰਡ 'ਪਹਰਾ' ਨੂੰ ਆਧਾਰ ਬਣਾ ਕੇ ਲਿਖੀ ਗਈ ਹੈ 'ਪਹਰ' ਦਾ ਭਾਵ ਹੈ ਦਿਨ ਜਾਂ ਰਾਤ ਦਾ ਚੌਥਾ ਹਿੱਸਾ। ਸਧਾਰਨ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਉਮਰ ਚਾਰ ਭਾਗਾਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡੀ ਜਾਂਦੀ ਰਹੀ ਹੈ। ਪਹਿਲੀ ਅਵਸਥਾ ਮਾਤਾ ਦੇ ਉਦਰ ਵਿੱਚ ਨਿਮਣ ਤੇ ਮੋਲਣ ਦੀ ਹੈ, ਦੂਸਰੀ ਜਨਮ ਉਪਰੰਤ ਬਾਲਪਨ ਦੀ, ਤੀਸਰੀ ਜਵਾਨੀ ਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਚੌਥੀ ਬੁਢਾਪੇ ਦੀ ਹੈ। ਮਨੁੱਖ ਮਾਤਰ ਨੂੰ ਜੀਵਨ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਪ੍ਰਤੀ ਸੁਚੇਤ ਕਰਨ ਲਈ ਸਾਹਿਤ ਵਿੱਚ ਕਈ ਵੰਨਗੀਆਂ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ 'ਪਹਿਰੇ' ਗਾਇਨ ਸ਼ੈਲੀ ਜੋ ਰਾਤ ਦੇ ਚਾਰ ਪਹਿਰੇ ਨੂੰ ਆਧਾਰ ਬਣਾ ਕੇ ਜੀਵਨ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਪਾਠ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ।²⁴ ਸੋ ਮਾਝ ਕੇ ਵਾਰ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਦੋ ਸ਼ਲੋਕ ਇਸ ਗਾਇਨ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਦਰਜ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਉਮਰ ਦੀ ਵੰਡ ਵੱਖਰੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਨ ਤੋਂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਰੂਪ ਆਕਾਰ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੀ ਇਹ ਰਚਨਾ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਹੈ। ਪਹਿਲੇ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਚਾਰ ਬੰਦ ਹਨ ਅਤੇ ਹਰ ਬੰਦ ਦੀਆਂ ਛੇ ਪੰਕਤੀਆਂ ਹਨ। ਸੋ ਦੋਹਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀਆਂ ਕੇਵਲ 54 ਪੰਕਤੀਆਂ ਹਨ। ਸਮੁੱਚੀ ਰਚਨਾ ਦੇ 18 ਬੰਦ ਅਤੇ ਕੁੱਲ 108 ਪੰਕਤੀਆਂ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਇਸ ਰਚਨਾ ਦੀਆਂ 54 ਪੰਕਤੀਆਂ ਵਿੱਚ 'ਰਹਾਉ' ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਗਈ। 'ਪਹਿਰ' ਕਾਵਿ ਰੂਪ ਦਾ ਵਿਧਾਨ ਚਾਰ ਬੰਦ ਦਾ ਹੋਣਾ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੈ ਤੇ ਹਰ ਬੰਦ ਛੇ ਤੁਕਾਂ ਦਾ ਧਾਰਨ ਬੰਦ ਹੈ। ਗਾਇਨ ਦੇ ਪੱਖ ਤੋਂ ਪਹਿਰੇ ਦੀ ਬੰਦ ਸੰਖਿਆ ਭਾਵੇਂ ਅਪਵਾਦ ਮੌਜੂਦ ਹੈ ਪਰ ਤੁਕ ਸੰਖਿਆ ਨੂੰ ਸਭ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨੇ ਬੜੀ ਕਰੜਾਈ ਨਾਲ ਨਿਭਾਇਆ ਹੈ।²⁵

ਪਹਿਰੇ ਗਾਇਨ ਸ਼ੈਲੀ ਦਾ ਤੁਕਾਂਤ ਵਿਧਾਨ ਦੀ ਅਨੋਖਾ ਹੈ। ਪਹਿਲੀ ਪੰਕਤੀ ਦਾ ਤੁਕਾਂਤ ਦੂਜੀ ਨਾਲ, ਤੀਜੀ ਦਾ ਚੌਥੀ ਨਾਲ, ਅਤੇ ਪੰਜਵੀਂ ਦਾ ਛੇਵੀਂ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਇਹੀ ਵਿਧਾਨ ਸਮੁੱਚੀ ਰਚਨਾ ਵਿੱਚ ਲਾਗੂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਬੰਦ ਦੇ ਆਰੰਭ ਦੀਆਂ ਪਹਿਲੀਆਂ ਪੰਕਤੀਆਂ ਪਹਿਲੇ, ਦੂਜੇ, ਤੀਜੇ ਅਤੇ ਚੌਥੇ ਅੱਖਰ ਨਾਲ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਵੀ ਸੰਭਵ ਹੈ ਕਿ ਪਹਿਲੀਆਂ ਪੰਕਤੀਆਂ ਗਾਇਨ ਕਲਾ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਰੱਖਦਿਆਂ ਸਥਾਈ ਬਣਾ ਕੇ ਗਾਉਣ ਲਈ ਜਰਾ ਕੁ ਲੰਮੇਰੀਆਂ ਰੱਖੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਲੰਬੀ ਲੈਅ ਵਿੱਚ ਰਾਗਾਤਮਿਕਤਾ ਦਾ ਅੰਸ਼ ਅਵਧ ਵੱਧ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਹਿਰੇ ਗਾਇਨ ਸ਼ੈਲੀ ਨਿਮਨਲਿਖਤ ਹੈ :-

ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ

ਸਿਰੀ ਰਾਗ ਪਹਰੇ ਮਹਲਾ ੧ ਘਰੁ ੧

ਪਹਿਲੈ ਪਹਰੈ ਰੈਣਿ ਕੈ ਵਣਜਾਰਿਆ ਮ੍ਰਿਤਾ
ਹੁਕਮਿ ਪਾਇਆ ਗੁਰਭਾਸਿ

ਉਰਧ ਤਪੁ ਅੰਤਰਿ ਕਰੇ ਵਣਜਾਰਿਆ ਮਿਤ੍ਰਾ
ਖਸਮ ਸੇਤੀ ਅਰਦਾਸਿ (ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ, ਪੰਨਾ 74)

ਅਲਾਹੁਣੀਆਂ ਗਾਇਨ ਸ਼ੈਲੀ :

ਅਲਾਹੁਣੀਆਂ ਦਾ ਸ਼ਾਬਦਿਕ ਅਰਥ ਸੋਗਮਈ ਗੀਤ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਮ੍ਰਿਤਕ ਨੂੰ ਅਲਾਹਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।²⁶ ਉਸ ਪ੍ਰਾਣੀ ਦੇ ਗੁਣ ਕਰਮ ਦਸਕੇ ਇਸਤਰੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਜਿਹੜੇ ਕੀਰਨੇ ਜਾਂ ਵੈਣ ਪਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਲਾਹੁਣੀਆਂ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।²⁷ ਅਲਾਹਣੀ ਪਦ ਦਾ ਮੂਲ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਪਦ 'ਅਲਾਪਨਾ' ਹੈ। ਜਿਸਦੇ ਅਰਥ ਹਨ:- ਕਥਨ ਕਰਨਾ, ਸੁਰਾਂ ਦਾ ਗਾਇਨ ਕਰਨਾ ਜੋ ਅਕਸਰ ਰਾਗ ਪੈਦਾ ਕਰਕੇ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਅਲਾਹਣੀ ਦਾ ਵਰਤਾਉ ਸੋਗਮਈ ਗੀਤਾਂ ਲਈ ਰੂੜੀ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ ਜੋ ਕਿਸੇ ਪ੍ਰਾਣੀ ਦੀ ਮੌਤ ਤੇ ਸਾਕਾ ਸਬੰਧੀਆਂ ਦੀਆਂ

ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਉਚਾਰਦੀਆਂ ਦੋਹਰਾ ਮਾਰ ਕੇ ਰੋਂਦੀਆਂ ਪਿਟਦੀਆਂ ਅਤੇ ਸ਼ੋਕਮਈ ਧਾਰਨਾ ਵਿਚ ਗਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਨੂੰ ਸਿਆਪਾ ਵੀ ਆਖਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਅਲਾਹੁਣੀਆਂ ਵਿਚ ਗਮ ਦੇ ਭਾਵ, ਨਾ ਸ਼ੁਕਰੀ ਦੇ ਖਿਆਲ ਅਤੇ ਵਾਪਰੇ ਦੁੱਖ ਪਰ ਹੋਰ ਦੁੱਖੀ ਹੋਣ ਦੀ ਤਾਸਰੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।²⁸ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਪ੍ਰਾਣੀ ਦੇ ਮਰਨ ਪਿਛੋਂ ਔਰਤਾਂ ਇਕੱਠੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਇਕ ਨਾਇਣ ਵਿਚਕਾਰ ਬੈਠ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਮਰਨ ਵਾਲੇ ਦੇ ਗੁਣਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਦਰਦ ਭਰੀ ਆਵਾਜ਼ ਵਿਚ ਪੁਕਾਰਦੀ ਹੈ। ਬਾਕੀ ਦੀਆਂ ਔਰਤਾਂ ਉਸ ਦੇ ਵਾਕ ਨੂੰ ਪਿਛੇ ਪਿਛੇ ਦੁਹਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਨਾਲ ਪਿੱਟਦੀਆਂ ਹਨ। ਸਭ ਦੇ ਹੱਥ ਇੱਕ ਲੋਅ ਵਿਚ ਉਠਦੇ ਹਨ। ਅਲਾਹੁਣੀ ਦੀ ਗਾਇਨ ਬਿਨਾ ਸਾਜ਼ਾਂ ਤੋਂ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਖਾਸ ਹੋਕ, ਅਲਾਪ ਜਾਂ ਲਮਕਾਅ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਉਸ ਨੂੰ ਸੋਗਮਈ, ਕਰੁਣਮਈ ਬਣਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਅਲਾਹੁਣੀਆਂ ਉਮਰ ਅਤੇ ਲਿੰਗ ਮੁਤਾਬਿਕ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਜਿਵੇਂ:- ਬੱਚੇ ਦੀ ਮੌਤ ਤੇ ਅਲਾਹੁਣੀ ਵਿਚ ਮਮਤਾ ਦੀ ਝਲਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਦਿਖਾਈ ਦੇਂਦੀ ਹੈ। ਜਵਾਨ ਦੀ ਮੌਤ ਤੇ ਅਲਾਹੁਣੀ ਵਿਚ ਕਰੁਣਾ ਰਸ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਰਦ ਦੀ ਮੌਤ ਤੇ ਅਲਾਹੁਣੀ ਵਿਚ ਮਰਦਾਨਾ ਗੁਣ ਅਤੇ ਜਨਾਨੀ ਦੀ ਮੌਤ ਤੇ ਇਸ ਵਿਚ ਜਨਾਨਾ ਗੁਣ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਵੈਣ ਅਤੇ ਕੀਰਨੇ ਵੀ ਅਲਾਹੁਣੀਆਂ ਦਾ ਹੀ ਰੂਪ ਹਨ। ਪਰ ਦੋ ਇਸਤਰੀਆਂ ਇਕ ਦੂਸਰੇ ਦੇ ਗਲ ਲਗ ਕੇ ਪਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ ਜਾਂ ਫਿਰ ਇਕੱਲੀ ਇਸਤਰੀ ਮੂੰਹ ਢੱਕ ਦੇ ਪਾਉਂਦੀ ਹੈ ਪਰ ਅਲਾਹੁਣੀਆਂ ਮਿਲ ਕੇ ਗਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਅਲਾਹੁਣੀ ਦੀਆਂ ਕਈ ਵੰਨਗੀਆਂ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ ਪਰ ਸਭਨਾਂ ਵਿਚ ਇਕੋ ਭਾਵਨਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਦਿਲੀ ਵੇਦਨਾ ਅਤੇ ਅਰਮਾਨ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਅ।²⁹

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਕਾਵਿ ਗਾਇਨ ਸ਼ੈਲੀ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਨੂੰ ਅਨੁਭਵ ਕਰਕੇ ਰਾਗ ਵਡਹੰਸ ਅਧੀਨ ‘ਅਲਾਹੁਣੀਆਂ’ ਸਿਰਲੇਖ ਹੇਠ ਪੰਜ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਅਲਾਹੁਣੀਆਂ ਦੀ ਧਾਰਨਾ ਵਿਚ ਹਨ ਪਰੰਤੂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਮ੍ਰਿਤਕ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸੰਸਕਾਰਾਂ ਅਤੇ ਰੀਤਾਂ ਦੀ ਨਿਖੇਧੀ ਕਰਕੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਗੁਣਾਂ ਦੀ ਅਰਾਧਨਾ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਅੰਤਰਗਤ ਅਲਾਹੁਣੀ ਵਿਚ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਨਾਸਵਾਨ ਦਸਦੇ ਹੋਏ ਜੀਵ ਨੂੰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਰਜਾ ਵਿਚ ਰਹਿਣ, ਉੱਤਮ ਕੰਮ ਕਰਨ, ਮੌਤ ਨੂੰ ਯਾਦ ਰੱਖਣ ਅਤੇ ਪ੍ਰਭੂ ਭਗਤੀ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਅਲਾਹੁਣੀ ਦਾ ਗਾਇਨ ਪ੍ਰਾਣੀ ਦੇ ਅਕਾਲ ਚਲਾਣੇ ਕਰਨ ਉਪਰੰਤ ਦੇਹ ਦਾਗ ਦੇਣ ਮਗਰੋਂ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।³⁰ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਦਰਜ ਅਲਾਹੁਣੀ ਦੇ ਚਾਰ ਬੰਦ ਹਨ ਅਤੇ ਹਰ ਬੰਦ ਵਿਚ ਛੇ ਤੁਕਾਂ ਹਨ ਪਰ ਰਾਗ ਵਡਹੰਸ ਵਿਚ ਦੱਖਣੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਅਲਾਹੁਣੀ ਵਿਚ ਅੱਠ ਬੰਦ ਹਨ ਅਤੇ ਹਰ ਬੰਦ ਚਾਰ ਤੁਕਾਂ ਦਾ ਧਾਰਨੀ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਸਥਾਈ ਵਜੋਂ ਰਹਾਉ ਦੀ ਤੁਕ ਵੀ ਅੰਕਿਤ ਹੈ ਜਦੋਂ ਕਿ ਬਾਕੀ ਅਲਾਹੁਣੀਆਂ ਨੂੰ ਸਥਾਈ ਅੰਤਰੇ ਵਿਚ ਵਿਭਾਜਿਤ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਇਹ ਕ੍ਰਮਵਾਰ ਹੀ ਗਾਇਨ ਕਰਨ ਦੀ ਪਰੰਪਰਾ ਹੈ। ਅਲਾਹੁਣੀ ਦੇ ਅਨਕੂਲ ਵਾਤਾਵਰਣ ਲਈ ਜਿੱਥੇ ਰੋਵਣ, ਮਰਨ, ਰੋਈਐ, ਵਿਛੋੜਾ ਆਦਿ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ਉੱਥੇ ਗਾਇਨ ਦੀ ਮੂਲ ਭਾਵਨਾ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿਚ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ, ਲਮਕਾਅ ਅਤੇ ਹੋਕ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਅੰਤਿਮ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਜੋ ਅਲਾਹੁਣੀ ਦੀ ਖਾਸ ਪਹਿਚਾਣ ਹੈ।³¹

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿੱਚ ਦਰਜ ਅਲਾਹੁਣੀ

ੴਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ

ਰਾਗ ਵਡਹੰਸ ਮਹਲਾ ੧ ਘਰੁ ੫ ਅਲਾਹੁਣੀਆਂ
ਧੰਨ ਸਿਰੰਦਾ ਸਚਾ ਪਾਤਿਸਾਹੁ ਜਿਨਿ ਜਗ ਪੰਧੈ
ਲਾਇਆ

ਮੁਹਲਤਿ ਪੁਨ ਪਾਈ ਭਰੀ ਜਾਨਅ ਘਤਿ
ਚਲਾਇਆ। (ਪੰਨਾ 578)

ਸੋ ਉਪਰੋਕਤ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ
ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਵਾਰਾ, ਪੱਟੀ, ਸਲੋਕ,
ਬਾਰਾਮਾਹ ਗਾਇਨ ਸ਼ੈਲੀਆਂ ਵੀ ਦਰਜ ਹਨ ਜਿੰਨਾ
ਦਾ ਗਾਇਨ ਵੀ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਮਰਦਾਨੇ ਦੀ
ਰਬਾਬ ਦੀ ਪੁੰਨ ਨਾਲ ਗਾਇਨ ਕਰਕੇ ਜਗਤ ਵਿਚ
ਬਾਣੀ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੀਤਾ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਵੇਲੇ ਭਾਈ
ਮਰਦਾਨਾ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਭਾਈ ਦਾਲਾ ਮਰਦਾਨੇ ਦਾ
ਮਾਸੀ ਦਾ ਪੁਤਰ, ਮਰਦਾਨੇ ਦੇ ਸਪੁਤਰ ਭਾਈ
ਸਹਿਜਾਦਾ ਤੇ ਰਜਾਦਾ ਪੋਤਰੇ ਭਾਈ ਸਾਦੂ, ਬਾਦੂ ਤੇ
ਭਾਈ ਸੱਤਾ ਤੇ ਬਲਵੰਤ ਉਪਰੋਕਤ ਗਾਇਨ
ਸ਼ੈਲੀਆਂ ਦਾ ਗਾਇਨ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਤੇ
ਬਾਕੀ ਗੁਰਦਵਾਰਿਆਂ ਵਿਚ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਲੋੜ ਹੈ
ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਗਾਈ ਹੋਈ ਬਾਣੀ ਨੂੰ
ਪ੍ਰਚਾਰਨ ਦੀ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਪੀੜੀ ਨੂੰ ਇਸ
ਸਰਮਾਏ ਪ੍ਰਤੀ ਜੋੜਨ ਦੀ।

ਹਵਾਲੇ

1. ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ ਨਾਭਾ, ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼, ਪੰਨਾ 62.
2. ਮਹਿੰਦਰ ਕੌਰ ਗਿੱਲ, ਆਦਿ ਗ੍ਰੰਥ ਰਚਨਾ
ਰੂਪ, ਪੰਨਾ 55.
3. ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਜੱਗੀ, ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੀ
ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ, ਪੰਨਾ 57.
4. ਤਾਰਨ ਸਿੰਘ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ
ਸਾਹਿਤਕ ਇਤਹਾਸ, ਪੰਨਾ 89.
5. ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ ਨਾਭਾ, ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼, ਪੰਨਾ 104.
6. ਗੋਰਖ ਬਾਣੀ, ਪੰਨਾ 157-58.
7. ਮਹਿੰਦਰ ਕੌਰ ਗਿੱਲ, ਆਦਿ ਗ੍ਰੰਥ ਰਚਨਾ -
ਰੂਪ, ਪੰਨਾ 67.

8. ਮਹਿੰਦਰ ਕੌਰ ਗਿੱਲ, ਆਦਿ ਗ੍ਰੰਥ ਲੋਕ-
ਰੂਪ, ਪੰਨਾ 45.
9. ਸੋਹਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਬੇਦੀ, ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ ਧਾਰਾ
ਵਿਸ਼ਵ ਕੋਸ਼, ਪੰਨਾ 792.
10. ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ, ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ
ਚਮਤਕਾਰ, ਭਾਗ ਦੂਜਾ, ਪੰਨਾ 61-62.
11. ਮਨਮੋਹਨ ਸਿੰਘ, ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ : ਜੀਵਨ,
ਦਰਸ਼ਨ ਤੇ ਕਾਵਿਕ, ਪੰਨਾ 314.
12. ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਜੱਗੀ, ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ, ਪੰਨਾ 135.
13. ਸ਼ਬਦਾਰਥ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ, ਪੰਨਾ 762.
14. ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ ਨਾਭਾ, ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼, ਪੰਨਾ 336.
15. ਸ਼ਬਦਾਰਥ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ, ਪੰਨਾ 762.
16. ਜੀਤ ਸਿੰਘ ਸੀਤਲ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ
ਵਿੱਚ ਵਾਰਤਕ, ਪੰਨਾ 33.
17. ਵਜੀਰ ਸਿੰਘ, ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਬਾਣੀ ਚਿੰਤਨ,
ਪੰਨਾ 46.
18. ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਜੱਗੀ, ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ
ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ, ਪੰਨਾ 47.
19. ਤੇਜਾ ਸਿੰਘ, ਜਪੁਜੀ ਸਟੀਕ, ਪੰਨਾ 35.
20. ਵਜੀਰ ਸਿੰਘ, ਨਾਨਕ ਬਾਣੀ ਚਿੰਤਨ, ਪੰਨਾ 58.
21. ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ, ਪੰਨਾ 448.
22. ਚਰਨ ਸਿੰਘ, ਬਾਣੀ ਬਿਉਰੇ, ਪੰਨਾ 16.
23. ਡਾ. ਮਹਿੰਦਰ ਕੌਰ ਗਿੱਲ, ਆਦਿ ਗ੍ਰੰਥ
ਰਚਨਾ ਰੂਪ, ਪੰਨਾ 51.
24. ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ ਪਦਮ, ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸੰਕੇਤ
ਕੋਸ਼, ਪੰਨਾ 231.
25. ਡਾ. ਮਹਿੰਦਰ ਕੌਰ ਗਿੱਲ, ਆਦਿ ਗ੍ਰੰਥ
ਲੋਕ-ਰੂਪ, ਪੰਨਾ 108.
26. ਚਰਨ ਸਿੰਘ, ਬਾਣੀ ਬਿਉਰਾ, ਪੰਨਾ 6.
27. ਕਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਬਿੰਦ, ਲੋਕ-ਯਾਨ ਤੇ
ਮਧਕਾਲੀ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ, ਪੰਨਾ 1481.
28. ਵੀਰ ਸਿੰਘ, ਸੰਖਿਆ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ
ਸਾਹਿਬ, ਪੇਥੀ 7, ਪੰਨਾ 532.
29. ਕਾਲਾ ਸਿੰਘ ਬੇਦੀ, ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਕਾਵਿ-
ਕਲਾ, ਪੰਨਾ 462.
30. ਮੋਹਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਬੇਦੀ, ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਕਾਵਿ-
ਕਲਾ, ਪੰਨਾ 462.
31. ਡਾ. ਗੀਤਾ ਪੈਤਲ, ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਸੰਗੀਤ
ਪਰੰਪਰਾ, ਪੰਨਾ 43.

ਸਿੱਧ ਗੋਸਟਿ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਸੰਵਾਦ ਦੀ ਵਿਲੱਖਣਤਾ

ਇੰਜੀ: ਗੁਰਮਿੰਦਰ ਪਾਲ ਸਿੰਘ ਆਹੁਲਵਾਲੀਆ

ਸਤਿਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਪ੍ਰਗਟਿਆ ਮਿਟੀ ਧੁੰਧੁ ਜਗ
ਚਾਨਣੁ ਹੋਆ।।

ਜਿਉ ਕਰ ਸੂਰਜੁ ਨਿਕਲਿਆ ਤਾਰੇ ਛਪਿ
ਅੰਧੇਰ ਪਲੇਆ।।

ਸਿੰਘ ਬੁਕੇ ਮਿਰਗਾਵਲੀ ਭੰਨੀ ਜਾਇ ਨ ਧੀਰ
ਧਰੇਆ।।

ਜਿਥੇ ਬਾਬਾ ਪੈਰੁ ਧਰਿ ਪੂਜਾ ਆਸਣੁ ਥਾਪਣਿ
ਸੋਆ।।

ਬਾਬੇ ਤਾਰੇ ਚਾਰਿ ਚਕਿ ਨਉ ਖੰਡਿ ਪ੍ਰਿਥਵੀ
ਸਚਾ ਢੋਆ।। (1/27)

ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੇ ਮੋਢੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ (1469-1530) ਪਹਿਲੇ ਦੈਵੀ ਪੁਰਸ਼ ਹੋਏ ਹਨ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਅੰਤਰ ਧਰਮ ਸੰਵਾਦ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਰੱਖੀ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਆਗਮਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦਾ ਸਮਕਾਲੀਨ ਸਮਾਂ ਰਾਜਨੀਤਿਕ, ਸਮਾਜਿਕ ਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਤੌਰ ਤੇ ਨਿਘਾਰ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਵੱਲ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਅੰਤਰ ਧਰਮ ਸੰਵਾਦ ਰਾਹੀਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਧਰਮਾਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਸੰਵਾਦ ਰਚਾ ਕੇ ਉਦਾਸੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ। ਉਦਾਸੀਆਂ ਦਾ ਮਕਸਦ ਹੀ ਉਹਨਾਂ ਭਟਕੀ ਹੋਈ ਜਨਤਾ ਨਾਲ ਸੰਵਾਦ ਰਚਾਉਣਾ ਸੀ। ਆਪਣੇ ਨਿਵੇਕਲੇ ਮਿਸ਼ਨ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਲਈ ਉਹ ਆਪਣੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਤਕਰੀਬਨ ਹਰ ਮਸ਼ਹੂਰ ਧਾਰਮਿਕ ਸਥਾਨਾਂ ਤੇ ਗਏ ਤੇ ਏਸ਼ੀਆਂ ਦੀਆਂ ਦੂਰ ਦੁਰਾਡੀਆਂ ਥਾਵਾਂ ਤਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਹੁੰਚ ਕੀਤੀ। ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਸਾਹਿਤ ਤੋਂ ਪਤਾ ਚਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸੰਤਾਂ, ਸੂਫੀਆਂ, ਸਿੱਧਾਂ, ਯੋਗੀਆਂ, ਮੌਲਵੀਆਂ, ਪੰਡਿਤਾਂ ਅਤੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਨਾਲ ਸੰਵਾਦ ਰਚਾਇਆ। ਗੁਰੂ

ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਵੱਡੀ ਵਿਲੱਖਣਤਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਆਪਣੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਨੂੰ ਵਿਵਹਾਰਿਕ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਲਾਗੂ ਕੀਤਾ। ਜੀਵਨ ਜਿਉਣ ਦੀ ਵਿਵਹਾਰਿਕਤਾ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਰੱਖਦਿਆਂ ਉਹਨਾਂ ਸ਼ਬਦ ਰਾਹੀਂ ਸਰਬ-ਸਾਭੀਵਾਲਤਾ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਕਾਸ ਦਾ ਸੁਮੇਲ ਹੈ। ਇਹ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਮਨੁੱਖ ਨਾਲ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲ ਸੰਯੋਗ ਦਾ ਪ੍ਰਵਚਨ ਸਿਰਜਦੀ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਚਿੰਤਨ ਅਧਿਆਤਮਕ ਹੁੰਦਿਆਂ ਹੋਇਆ ਵੀ ਤਰਕਵਾਦੀ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਦਾ ਮੂਲ ਧੁਰਾ ਮਾਨਵਵਾਦ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਘੇਰੇ ਵਿਚ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਵਿਆਪਕ ਮਾਨਸਿਕ, ਸੁਜਹ-ਸਦਾਚਾਰਕ ਤੇ ਰੁਹਾਨੀ ਉੱਨਤੀ ਲਈ ਮੁੱਲਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਰੂਪ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਸੰਕਲਿਤ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੁਵਾਰਾ ਰਚਿਤ ਬਾਣੀ ਵਿਚੋਂ 'ਜਪੁ, ਪਹਰੇ, ਵਾਰਾਂ, ਪੱਟੀ, ਅਲਾਹੁਣੀਆਂ, ਕੁਚੱਜੀ, ਸੁਚੱਜੀ, ਬਿਤੀ, ਓਂਕਾਰ, ਬਾਰਹਮਾਹ ਅਤੇ ਸਿੱਧ ਗੋਸਟਿ ਆਦਿ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਬਾਣੀਆਂ ਹਨ।

ਸਾਡੇ ਇਸ ਪੇਪਰ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੁਵਾਰਾ ਰਚਿਤ ਬਾਣੀ 'ਸਿੱਧ ਗੋਸਟਿ' ਹੈ। ਆਧੁਨਿਕੀਕਰਨ ਦੇ ਇਸ ਯੁੱਗ ਵਿਚ 'ਸਿੱਧ ਗੋਸਟਿ' ਬਾਣੀ ਦੇ ਅਧਾਰ ਤੇ ਸੰਵਾਦ ਦੀ ਵਿਧੀ ਦੀ ਵਿਲੱਖਣਤਾ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਅਜੋਕਾ ਯੁੱਗ ਸਾਇੰਸ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਹੈ। ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਅਤੇ ਸਿੱਧਾਂ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਸੰਵਾਦ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਹੋਈ ਗੱਲਬਾਤ

‘ਗੋਸਟਿ’ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸਾਡੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਈ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰਾਂ ਅੱਜ ਸਮਾਜ ਦੇ ਹਰ ਮਸਲੇ ਦਾ ਹੱਲ ਗੋਸਟੀ ਵਿਚ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸਿੱਧਾਂ ਨਾਲ ਸੰਵਾਦ ਰਚਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ‘ਗੋਸਟਿ’ ਦੀ ਪਰੰਪਰਾ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕੀਤਾ ਤੇ ਨਿਵੇਕਲੀ ਕਿਸਮ ਦੇ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਅਤੇ ਅਧਿਆਤਮਕ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੀ ਅਭਿਵਿਅਕਤੀ ਕੀਤੀ। ਆਧੁਨਿਕੀਕਰਨ ਦੇ ਇਸ ਯੁੱਗ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦੁਵਾਰਾ ਵਰਤੀ ਪਰੰਪਰਾ ‘ਗੋਸਟਿ’ ਦੇ ਅਧਾਰ ਤੇ ਅੱਜ ਵਿਸ਼ਵ ਨੂੰ ਇਸ ਪਰੰਪਰਾ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਜਿਸ ਵਿਚ ਜੀਵਨ ਦੇ ਸਾਰਥਿਕ (Relevant) ਮਸਲਿਆਂ ਦਾ ਹੱਲ ਇਸ ਪਰੰਪਰਾ ਵਿਚ ਹੈ।

ਸਿੱਧ-ਗੋਸਟਿ ਬਾਣੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ਹੈ। ਇਹ ਬਾਣੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਅੰਗ 938 ਤੋਂ 946 ਤੇ ਰਾਮਕਲੀ ਰਾਗ ਵਿਚ ਦਰਜ ਹੈ। ਰਾਗ ਰਾਮਕਲੀ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਰਾਗ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਸਵੇਰ ਦੇ ਸਮੇਂ ਗਾਇਨ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਰਾਗਾਂ ਵਿਚ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸਥਾਨ ਹੈ। ਰਾਮਕਲੀ ਰਾਗ ਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਗੁਰਮਤਿ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਮੂਲ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਵਿਚਾਰਾਂ ਅਤੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਨੂੰ ਵਧੇਰੇ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਸਮਝਿਆ ਤੇ ਸਮਝਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਰਾਗ ਯੋਗੀਆਂ ਦਾ ਵੀ ਸਭ ਤੋਂ ਹਰਮਨ ਪਿਆਰਾ ਰਾਗ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਰਾਗ ਪ੍ਰਬੰਧ ਵਿਚ ਇਸ ਦਾ ਅਠਾਰ੍ਹਵਾਂ ਸਥਾਨ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਇਹ ਬਾਣੀ ਪਾਉਂਤੀ ਕਾਵਿ ਰੂਪ ਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਰੱਖੀ ਹੈ। ਇਸ ਦੀਆਂ ਕੁੱਲ 73 ਪਉੜੀਆਂ ਹਨ। ਜਪੁਜੀ ਵਾਂਗ ਇਸ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਅਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦਾ ਸਾਰਾਂਸ਼ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਬਾਣੀ ਦਾ ਵਿਧਾਨਿਕ ਰੂਪ ‘ਸੱਚਾ ਮਾਰਗ, ਸੱਚਾ ਭੇਸ, ਸੱਚਾ ਦਰਸ਼ਨ,

ਸੱਚਾ ਯੋਗ, ਸੱਚਾ ਸ਼ਬਦ, ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ ਗੁਰਮੁਖ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਦੀ ਮਹਿਮਾ ਅਤੇ ਆਤਮਿਕ ਸੁੱਖ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਸਬੰਧੀ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਸਿੱਧਾਂ ਨਾਲ ਸੰਵਾਦ ਸਿਰਜਿਆ ਹੈ। ਜਿਸ ਦੀ ਪ੍ਰਸਤੁਤੀ ਵਿਭਿੰਨ ਸੰਕੇਤਾਂ, ਬਿੰਬਾਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਤੀਕਾਂ ਵਿਚ ਹੈ। ਇਹ ਬਾਣੀ ਰਚਨਾ ‘ਹਠ ਯੋਗ ਅਤੇ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਦੀ ਪਰਸਪਰ ਤੁਲਨਾ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਵਿਸ਼ਾ ਬਣਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਯੋਗੀਆਂ/ ਸਿੱਧਾਂ ਨਾਲ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਉੱਤਰ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਲਿਖੀ ਗਈ ਇਹ ਬਾਣੀ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਜਾਂ ਸੰਕਿਆਂ ਦੀ ਨਵਿਰਤੀ ਲਈ ਪ੍ਰਸ਼ਨੋਤਰੀ ਵਿਧੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਦਰਸਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਸੂਖਮ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਨਾ ਆਪਣੇ ਪੱਖ ਦੀ ਕਲਾਤਮਿਕਤਾ ਸਾਹਿਤ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਇਹ ਗੋਸਟਿ ਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਹੈ।

‘ਗੋਸਟਿ’ ਇਕ ਅਜਿਹਾ ਸ਼ਬਦ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਰਾਹੀਂ ਸਮਝਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। **ਪ੍ਰੋ. ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ ‘ਪਦਮ’** ਅਨੁਸਾਰ ਗੋਸਟਿ ਦਾ ਸ਼ਬਦੀ ਅਰਥ ਹੈ- ਬਹਿਸ ਜਾਂ ਵਿਚਾਰ ਚਰਚਾ। ਗੋਸਟਿ ਇਕ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਰੂਪ ਹੈ। ਜਿਸ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਵੀ ਮਸਲੇ ਨੂੰ ਸਵਾਲ-ਜਵਾਬ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸਪਸ਼ਟ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿਚ ਅਸੀਂ ਇਹ ਹੀ ਆਖ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੇ ਇਕੱਤਰੀਕਰਨ ਅਤੇ ਵਿਚਾਰ ਵਟਾਂਦਰਾ ਗੋਸਟਿ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਡਾ. ਸੁਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ‘ਕੋਹਲੀ’ ਗੋਸਟਿ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਅਤੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਤੱਤਾਂ ਬਾਰੇ ਵਿਚਾਰ ਹਨ। ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਹਰ ਗੋਸਟਿ ਦਾ ਇਕ ਖਾਸ ਤਰਾਂ ਦਾ ਅੰਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜਿਥੇ ਇਕ ਧਿਰ ਦੇ ਆਗੂ ਦੀ ਦਲੀਲਾਂ ਦੇ ਪੱਧਰ ਉੱਤੇ ਹਾਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਦੂਜੀ ਧਿਰ ਦੀ ਜਿੱਤ। ਗੋਸਟਿ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਅਤੇ ਦਲੀਲਾਂ ਦੀ ਪੱਧਰ ਤੇ ਹੋਈ ਇਕ ਧਿਰ ਦੀ ਹਾਰ, ਕਲਾਤਮਿਕ ਗੋਲਾਈ, ਸੁਆਲ-ਜਵਾਬ ਦੀ

ਸ਼ੈਲੀ, ਸੰਜਮਤਾ, ਵਿਚਾਰਾਂ ਦਾ ਗਾੜਾਪਨ ਅਤੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦਾ ਤੇਜ਼ ਅਤੇ ਕਾਟਵਾਂ ਰੂਪ ਲੱਛਣ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ ਤੇ ਉਜਾਗਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਭਾਈ ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ 'ਨਾਭਾ' ਅਨੁਸਾਰ ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼ ਵਿਚ-ਗੋਸਟੀ, ਸਭਾ, ਮਜਲਿਸ। ਭਾਵ ਸਭਾ ਵਿਚ ਵਾਰਤਾਲਾਪ, ਚਰਚਾ. "ਗੋਸਟਿ ਗਿਆਨ ਨਾਮ ਸੁਣਿ ਉਧਰੇ।" (ਸੋਰ. ਮ: 5)

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਸਿੱਧਾਂ/ਯੋਗੀਆਂ ਨਾਲ ਗੋਸਟੀ ਕਰਨ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਯੋਗੀਆਂ/ਸਿੱਧਾਂ ਦੇ ਧਾਰਮਿਕ ਪ੍ਰਤੀਕਾਂ, ਆਡੰਬਰਾਂ ਦੇ ਖੰਡਨ ਵਿਚ ਸੰਜਮ ਅਤੇ ਉਦਾਰਤਾ ਪੈਦਾ ਕਰਨਾ ਸੀ। ਇਸ ਗੋਸਟੀ ਦਾ ਪ੍ਰਮਾਣ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਵਾਰਾਂ (39/44) ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ-ਮੇਲਾ ਸੁਣਿ ਸਿਵਰਾਤ ਦਾ ਬਾਬਾ ਅਚਲ ਵਟਾਲੇ ਆਈ।

ਦਰਸਨ ਵੇਖਣਿ ਕਾਰਨੇ ਸਗਲੀ ਉਲਟਿ ਪਈ ਲੋਕਾਈ।

ਲਗੀ ਵਰਸਣਿ ਲਛਮੀ ਰਿਧਿ ਸਿਧਿ ਨਉ ਨਿਧਿ ਸਵਾਈ।

ਜੋਗੀ ਦੇਖਿ ਚਲਿਤ੍ਰ ਨੋ ਮਨ ਵਿਚ ਰਿਸਿਕ ਘਨੇਰੀ ਖਾਈ।

ਭਗਤੀਆਂ ਪਾਈ ਭਗਤਿ ਆਣਿ ਲੋਟਾ ਜੋਗੀ ਲਇਆ ਛਪਾਈ।

ਭਗਤੀਆ ਗਈ ਭਗਤਿ ਭੁਲਿ ਲੋਟੇ ਅੰਦਰਿ ਸੁਰਤਿ ਭੁਲਾਈ।

ਬਾਬਾ ਜਾਣੀ ਜਾਣ ਪੁਰਖ ਕਢਿਆ ਲੋਟਾ ਜਹਾਂ ਲੁਕਾਈ।

ਵੇਖਿ ਚਲਿਤ੍ਰ ਜੋਗੀ ਖੁਣਿ ਸਾਈ। (ਵਾਰ 39)

ਬਾਬੇ ਕੀਤੀ ਸਿੱਧ ਗੋਸਟਿ, ਸ਼ਬਦ ਸ਼ਾਤਿ ਸਿੱਧਾਂ ਵਿਚਿ ਆਈ।

ਜਿਣਿ ਮੇਲਾ ਸਿਵਰਾਤਿ ਦਾ, ਖਟ ਦਰਸਨਿ ਆਦੇਸ ਕਰਾਈ। (ਵਾਰ 1, ਪਉੜੀ-39)

ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀਆਂ ਵਾਰਾਂ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਨਾਲ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਉਦਾਸੀਆਂ (22 ਸਾਲ) ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਪਹੁੰਚੇ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਸ਼ਿਵਰਾਤਰੀ ਦੇ ਮੇਲੇ ਦੀ ਗੱਲ ਸੁਣੀ ਤੇ ਉਹ ਅਚਲ ਬਟਾਲੇ ਪਹੁੰਚੇ। ਮੇਲੇ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਜੋਗੀ ਵੀ ਆਏ ਹੋਏ ਸਨ। ਜੋਗੀ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਆਕਰਸ਼ਿਤ ਵਿਅਕਤਿਤਵ ਕਾਰਨ ਖਿੱਝ 'ਚ ਸਨ ਤੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਗ੍ਰਹਿਸਥੀ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਖਿੱਝ ਦਾ ਵੱਡਾ ਕਾਰਨ ਸੀ। ਇਸ ਸਥਾਨ ਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਜੋਗੀਆਂ ਨਾਲ ਗੋਸਟਿ ਕੀਤੀ। ਸਿੱਧਾਂ/ਜੋਗੀਆਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੂੰ ਕਈ ਕਿਸਮ ਦੇ ਸਵਾਲ ਕੀਤੇ। ਇਸੇ ਬਹਿਸ, ਵਿਚਾਰ ਚਰਚਾ ਦੇ ਸਵਾਲ-ਜਵਾਬ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ 'ਸਿੱਧ-ਗੋਸਟਿ' ਨਾਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਵਿਚ ਕਲਮਬੱਧ ਕੀਤਾ।

ਸਿੱਧ ਚਿੱਧੀਆਂ-ਸਿੱਧੀਆਂ ਦੇ ਮਾਲਕ ਸਨ। ਸਿੱਧਾਂ ਦਾ ਮੁਕਤੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦਾ ਮਾਰਗ ਹਠ-ਜੋਗ ਦਾ ਮਾਰਗ ਸੀ। ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਭਟਕਣ ਅਤੇ ਆਵਾਗਮਨ ਤੋਂ ਛੁਟਕਾਰਾ ਪਾਉਣ ਲਈ ਸਿੱਧ/ ਜੋਗੀਆਂ ਦੁਵਾਰਾ ਗ੍ਰਿਹਸਥ ਜੀਵਨ ਤਿਆਗ ਕੇ ਜੰਗਲਾਂ ਵਿਚ ਭਟਕਣ ਅਤੇ ਸਰੀਰਕ ਪਾਖੰਡਾਂ ਰਾਹੀਂ ਮੁਕਤੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦੇ ਮਾਰਗ ਤੇ ਅਟੱਲ ਸਨ। ਸਿੱਧਾਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਅੱਗੇ ਬਹੁਤ ਸਵਾਲ ਕੀਤੇ ਤੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਵਾਲਾਂ ਦੇ ਜਵਾਬ ਦਿੰਦਿਆਂ ਆਪਣੀ ਤਾਰਕਿਕ ਸ਼ਕਤੀ, ਸਹਿਜਤਾ ਵਿਚ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸ਼ੰਕਿਆਂ ਦਾ ਨਿਵਾਰਨ ਕੀਤਾ। ਇਹਨਾਂ ਸਵਾਲਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ 70 ਦੇ ਕਰੀਬ ਹੈ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੁਝ ਕੁ ਸਵਾਲ-ਜਵਾਬ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਨ।

ਸਵਾਲ ਜਵਾਬ

ਸ: ਕਵਨ ਤੁਮੇ ਕਿਆ ਨਾਉ ਤੁਮਾਰਾ

ਕਉਨੁ ਮਾਰਗੁ ਕਉਨੁ ਸੁਆਉ।।

ਜ: ਘਟਿ ਘਟਿ ਬੈਸਿ ਨਿਰੰਤਰਿ ਰਹੀਐ

ਲਹਿ ਸਤਿਗੁਰ ਭਾਏ । ।

ਸ: ਕਹ ਬੈਸਹੁ ਕਹ ਰਹੀਐ ਬਾਲੇ

ਕਹਾ ਆਵਹੁ ਕਹੁ ਜਾਹੋ ।

ਨਾਨਕ ਬੋਲੇ ਸੁਣਿ ਬੈਰਾਗੀ

ਕਿਆ ਤੁਮਾਰਾ ਰਾਹੋ ।

ਜ: ਸਹਜੇ ਆਏ ਹੁਕਮ ਸਿਧਾਏ

ਨਾਨਕ ਸਦਾ ਰਜਾਏ । । 3 । ।

ਸ: ਹਾਟੀ ਬਾਟੀ ਰਹਹਿ ਨਿਰਾਲੇ

ਰੁਖਿ ਬਿਰਖਿ ਉਦਿਆਲੇ ।

ਰੁਖਿ ਬਿਰਖਿ ਉਦਿਆਲੇ ।

ਕੰਦ ਮੂਲੁ ਅਹਾਰੇ ਖਾਈਐ

ਆਉਧੂ ਬੋਲੈ ਗਿਆਨੇ ।

ਜ: ਹਾਟੁ ਪਟਣੁ ਘਰੁ ਗੁਰੂ ਦਿਖਾਇਆ

ਸਹਜੇ ਸਚੁ ਵਾਪਾਰੋ ।

ਖੰਡਿਤ ਨਿਦ੍ਰਾ ਅਲਪ ਅਹਾਰੰ

ਨਾਨਕ ਤਤੁ ਬੀਚਾਰੋ । । 1 । ।

ਸ: ਦਰਸਨੁ ਭੇਖੁ ਕਹਹੁ ਜੋਗਿੰਦ੍ਰਾ

ਮੁੰਦ੍ਰਾ ਝੋਲੀ ਖਿੰਥਾ ।

ਬਾਰਹ ਅੰਤਰਿ ਏਕੁ ਸਰੇਵਹੁ

ਖੇ ਦਰਸਨੁ ਇਕ ਪੰਥਾ । । 1 । ।

ਜ: ਅੰਤਰਿ ਸਬਦੁ ਨਿਰੰਤਰ ਮੁਦ੍ਰਾ

ਹਾਉਮੈ ਮਮਤਾ ਦੂਰਿ ਕਰੀ

ਕਾਮੁ ਕ੍ਰੋਧ ਅਹੰਕਾਰ ਨਿਵਾਰੇ

ਗੁਰ ਕੇ ਸਬਦਿ ਸੁ ਸਮਝ ਪਰੀ ।

ਖਿੰਥਾ ਝੋਲੀ ਭਰਿਪੁਰਿ ਰਹਿਆ

ਨਾਨਕ ਤਾਰੈ ਏਕੁ ਹਰੀ । । 10 । ।

ਸ: ਕਵਨ ਸੁ ਗੁਪਤਾ

ਜ: ਘਟਿ ਘਟਿ ਗੁਪਤਾ

ਸ: ਕਵਨੁ ਸੁ ਮੁਕਤਾ

ਜ: ਗੁਰਮੁਖਿ ਮੁਕਤਾ

ਸ: ਕਵਨੁ ਸੁ ਅੰਤਰਿ ਬਾਹਰਿ ਜੁਗਤਾ ।

ਜ: ਅੰਤਰਿ ਬਾਹਰਿ ਸਬਦਿ ਸੁ ਜੁਗਤਾ ।

ਸ: ਕਿਤੁ ਕਿਤੁ ਬਿਧੁ ਜਗੁ ਉਪਜੈ ਪੁਰਖਾ

ਜ: ਹਉਮੈ ਵਿਚਿ ਜਗੁ ਉਪਜੈ ਪੁਰਖਾ ।

ਸ: ਕਿਤੁ ਕਿਤੁ ਦੁਖਿ ਬਿਨਸਿ ਜਾਈ । । 68 । ।

ਜ: ਨਾਮ ਬਿਸਰਿਐ ਦੁਖੁ ਪਾਈ ।

ਗੁਰਮੁਖਿ ਹੋਵੇ ਸੁ ਗਿਆਨੁ ਤਤੁ ਬੀਚਾਰੈ

ਹਉਮੈ ਸਬਦਿ ਜਲਾਏ । ।

ਤਨੁ ਮਨੁ ਨਿਰਮਲੁ ਨਿਰਮਲ ਬਾਣੀ ਸਾਚੈ

ਰਹੈ ਸਮਾਏ । । 68 । ।

ਉਪਰੋਕਤ ਸਵਾਲ-ਜਵਾਬ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਅਤੇ

ਸਿੱਧਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਹੋਏ। ਸਿੱਧਾਂ ਦੁਵਾਰਾ ਪੁੱਛੇ ਸਵਾਲ

ਹਰ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਉਤਕੰਠਾ ਹਨ। ਸਮਾਂ ਭਾਵੇਂ ਕੋਈ ਵੀ

ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ ਮਨੁੱਖਤਾ ਇਹਨਾਂ ਸਵਾਲਾਂ ਦੇ ਜਵਾਬ ਲੈਣ

ਲਈ ਤੱਤਭਰ ਰਹੀ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਸਿੱਧਾਂ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ

ਸ਼੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਰਚਨਾ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕੈਸੀ ਸੀ?

ਜਵਾਬ ਸੀ- ਵਿਸਮਾਦ ਮਈ, ਸ਼੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਰਚਨਾ ਕਿਸ

ਤਰਾਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ? ਜਵਾਬ- ਹਉਮੈ 'ਚ। ਆਦਿ। ਜੀਵ

ਦੇ ਬੰਧਨ ਦਾ ਕਾਰਨ ਕੀ ਹੈ? ਜਵਾਬ-ਮਾਇਆ।

ਸਿੱਧਾਂ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਬਾਰੇ ਸਾਰੀ ਗੋਸ਼ਟਿ

ਤੋਂ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਘਰ ਬਾਰ ਛੱਡ ਕੇ ਭ੍ਰਮਣ

ਕਰਨ ਨਾਲ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਪਵਿੱਤਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਗੁਰੂ

ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਰਹਿ ਕੇ ਕਰਮਯੋਗੀ ਜੀਵਨ

ਬਿਤਾਉਂਦਿਆਂ ਮਾਇਆ ਤੋਂ ਨਿਰਲੇਪ ਰਹਿਣ ਦੀ

ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਦਿੱਤੀ ਹੈ ਤੇ ਜੀਵਨ ਨਿਰਬਾਹ ਲਈ ਗ੍ਰਹਿਸਥ

ਨੂੰ ਜਰੂਰੀ ਦੱਸਿਆ ਹੈ। ਸਿੱਧ ਸੰਸਾਰ ਤਿਆਗ ਨੂੰ

ਜਰੂਰੀ ਤੇ ਪਹਿਲੀ ਗੱਲ ਆਖਦੇ ਹਨ।

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਅਨੁਸਾਰ

ਜੀਵਨ ਦਾ ਹੀਰੋ ਗੁਰਮੁਖ ਹੈ। ਗੁਰਮੁਖ

ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੁਵਾਰਾ ਸਾਜੀ ਸ਼੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੇ ਨਿਯਮ ਦੀ

ਉਲੰਘਣਾ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ। ਉਸ ਦਾ

ਕਾਰ, ਵਿਹਾਰ, ਆਚਾਰ “ਕਿਰਤ, ਨਾਮ, ਵੰਡ ਦੇ

ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਤੇ ਅਧਾਰਿਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।” ਭਾਵ

ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਹੋਂਦ ਨੂੰ ਮੰਨਣਾ ਤੇ ਆਪਣੀ ਕਿਰਤ

ਅਨੁਸਾਰ ਦਾਨੀ ਬਣਨਾ ਹੈ। ਉਹ ਆਪਣੀਆਂ ਸਮਾਜਿਕ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀਆਂ ਅਨੁਭਵ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਆਪਣੇ ਕਰਤੱਬ ਦੀ ਪਛਾਣ ਨਾਲ ਇਕ ਨੈਤਿਕ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਨਿਭਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਹਊਮੈ ਦੇ ਮਾਰਿਆ ਹੀ ਸੱਚ ਦੀ ਪਛਾਣ ਨੂੰ ਜਾਣਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ—

ਗੁਰਮੁਖਿ ਨਾਮੁ ਦਾਨੁ ਇਸ਼ਨਾਨ ॥

ਗੁਰਮੁਖਿ ਲਾਗੈ ਸਹਜਿ ਧਿਆਨ ॥

ਗੁਰਮੁਖਿ ਵੈਰ ਵਿਰੋਧ ਗਵਾਵੈ ॥

ਗੁਰਮੁਖਿ ਸਗਲੀ ਗਣਤ ਮਿਟਾਵੈ ॥ 37 ॥

ਗੁਰਮੁਖਿ ਦਰਗਹਿ ਸਿਫਤਿ ਸਮਾਏ ॥

ਨਾਨਕ ਗੁਰਮੁਖਿ ਬੰਧਿ ਨ ਪਾਏ ॥ 41 ॥

ਏਕੇ ਕਉ ਸਚੁ ਏਕਾ ਜਾਣੈ

ਹਊਮੈ ਦੂਜਾ ਦੂਰਿ ਕੀਆ ॥

ਸੋ ਜੋਗੀ ਗੁਰਸਬਦ ਪਛਾਣੈ

ਅੰਤਰਿ ਕਮਲੁ ਪ੍ਰਗਾਸ ਥੀਆ ॥

ਜੀਵਤੁ ਮਰੈ ਤਾ ਸਭੁ ਕਿਛੁ ਸੁਝੈ

ਅੰਤਰਿ ਜਾਣੈ ਸਰਬ ਦਇਆ ॥ 24 ॥

ਅੱਜ ਤੋਂ ਚਾਰ ਪੰਜ ਸਦੀਆਂ ਪਹਿਲਾ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਜੋਗਮਤ ਦਾ ਬਹੁਤ ਜ਼ੋਰ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ “ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ” ਤੇ ਜੋਗੀਆਂ ਦੇ ਗਲਤ ਅਕੀਦਿਆਂ, ਭੇਖਾਂ ਭਰਮਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਗੋਸਟਿ ਨਾਲ ਰੱਦ ਕੀਤਾ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਸਮੁੱਚਾ ਜੀਵਨ ਸੰਵਾਦ ਕਰਦਿਆਂ ਨਿਕਲਿਆ। ਉਦਾਸੀਆਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੰਤਰ ਧਰਮ ਸੰਵਾਦ ਦਾ ਨਿਸ਼ਕਾਮ ਹੱਲ ਹੈ ਜੋ ਕੁਰਾਹੇ ਪਈ ਜਨਤਾ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਰਾਹ ਦਿਖਾਇਆ।

ਉਪਰੋਕਤ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਤੋਂ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੁੰਦਰਾਂ ਪਾਉਣੀਆਂ, ਜਟਾ ਵਧਾਉਣੀਆਂ, ਪਿੰਡੇ ਤੇ ਸੁਆਹ ਮਲਣੀ, ਧੁੰਏਂ ਤਾਪਣਾ, ਆਸਣ ਲਗਾਉਣਾ, ਵਰਤ ਰੱਖਣਾ, ਉਦਰ-ਪੂਰਨਾ ਲਈ ਭਿਖਿਆ ਮੰਗਣਾ ਤੇ ਜੰਤਰ ਮੰਤਰ ਕਰਨਾ ਆਦਿ, ਇਹ ਸਭ ਜੋਗ ਦੇ ਜਰੂਰੀ ਕਰਮ ਸਨ। ਸਮਾਜ ਇਹਨਾਂ ਸਿੱਧਾਂ/ਜੋਗੀਆਂ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਸੀ।

ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਸਿੱਧਾਂ/ਜੋਗੀਆਂ ਨੂੰ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਸੰਵਾਦ ਨਾਲ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਵਿਚ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕੀਤਾ। ਮਨ ਨੂੰ ਕਾਬੂ ਕਰਨ ਲਈ ਜਾਂ ਵਿਕਾਰਾਂ ਤੋਂ ਨਿਯਾਤ ਪਾਉਣ ਲਈ ਸਰੀਰ ਦੀ ਸਾਧਨਾ ਜਰੂਰੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਮਨ ਨੂੰ ਬੁਰਿਆਈਆਂ ਤੋਂ ਵਰਜ ਕੇ ਚੰਗੇ ਉਸਾਰੂ ਪਾਸੇ ਲਾਉਣਾ ਹੀ ਸਮਾਜ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਹੈ। ਜੋਗਮਤ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਭੁੱਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਮਾਜਿਕ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਨਕਾਰਿਆ। ਕਿਉਂ ਕਿ ਕਿਰਤ ਦਾ ਸੰਕਲਪ ਹੀ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਉਸਦੀ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਲੋੜਾਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਕਰਵਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਕਿਰਤ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਪਰਿਵਾਰ ਦਾ, ਸਮਾਜ ਦਾ, ਰਾਸ਼ਟਰ ਦਾ ਭਲਾ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ।

ਅੱਜ ਸਿੱਧ-ਗੋਸਟਿ ਬਾਣੀ ਸਾਡੇ ਲਈ ਮਾਰਗ-ਦਰਸ਼ਕ ਹੈ। ਇਸ ਬਾਣੀ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਵਲਵਲੇ, ਜਜਬੇ, ਸਭ ਬੁੱਧੀ ਦੇ ਅਧੀਨ ਹਨ ਤੇ ਇਸ ਵਿਚ ਨਿਰੀ ਦਲੀਲਬਾਜ਼ੀ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਵਿਚਾਰਾ ਦਾ ਸਪਸ਼ਟੀਕਰਨ ਹੈ। ਬਾਣੀ ਰਚਨਾਕਾਰ ਨੇ ਇਸ ਬਾਣੀ ਦਾ ਮੰਤਵ ਸਾਧਾਰਨ ਤੌਰ ਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਆਗੂਆਂ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ ਤੇ ਨਾਥ, ਜੋਗੀਆਂ ਨੂੰ ਸਮਝਾਉਣ ਲਈ ਰੱਖਿਆ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਮੁੱਖ ਮੰਤਵ ਹੀ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਸੰਸਾਰ ਸਾਗਰ ਵਿਚ ਕਮਲ ਦੀ ਤਰਾਂ ਨਿਰਲੇਪ ਰਹਿ ਕੇ ਨਾਮੁ ਤੇ ਸ਼ਬਦ ਰਾਹੀਂ ਜੁੜ ਕੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਗ੍ਰਹਿਸਥੀ ਨੂੰ ਇਸ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਿਆਂ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦਾ ਭੋਗ ਕਰਦਿਆਂ ਇਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਰਵਈਆ ਧਾਰਨ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ- ਜੈਸੇ ਜਲਮਹਿ ਕਮਲੁ ਨਿਰਾਲਮੁ ਮੁਰਗਾਈ ਨੈਸਾਣੈ। ਸੁਰਤਿ ਸਬਦਿ ਭਵ ਸਾਗਰੁ ਤਰੀਐ ਨਾਨਕ ਨਾਮੁ ਵਖਾਣੈ।। (ਮ: 1, ਅੰਗ- 938)

ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਆਤਮਾ ਦੁਨਿਆਵੀ ਸਫਲਤਾਵਾਂ ਅਤੇ ਅਸਫਲਤਾਵਾਂ ਵਿਚ ਅਡੋਲ ਰਹਿਣੀ ਚਾਹਿਦੀ ਹੈ। ਅਜਿਹੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਅਭਿਆਸ ਦੁਵਾਰਾ ਮਨੁੱਖ ਘਟ-ਘਟ ਵਿਚ ਵਿਆਪਕ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਹੋਂਦ ਨੂੰ ਅਨੁਭਵ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਹੋਂਦ ਦੀ ਸਮਝ ਉਸ

ਜਗਿਆਸੂ ਨੂੰ ਪੈਦੀਂ ਹੈ ਜੋ ਭੇਖ ਦਾ ਖੰਡਨ ਕਰਦਾ ਹੈ
ਤੇ ਸਹਿਜਤਾ ਅਤੇ ਸੁਭ ਗੁਣਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਕਰਦਾ
ਹੈ। ਆਪ ਨੇ ਜੋਗੀਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕਿਹਾ ਕਿ
ਬਾਹਰਮੁਖੀ ਚਿੰਨ੍ਹ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੁਵਾਰਾ ਅਪਣਾਇਆ
ਹੋਇਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪਹਿਰਾਵਾ ਭਾਵ ਮੁੰਦਰਾਂ, ਸੇਹਲੀ,
ਟੋਪੀ, ਚੋਲਾ, ਲੰਗੋਟੀ ਅਤੇ ਭਿਖਿਆ ਮੰਗਣ ਵਾਲਾ
ਨੂਨਾ ਇਹ ਸਭ ਅਧਿਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਨਾਲ ਕੋਈ
ਸਬੰਧ ਨਹੀਂ ਰੱਖਦੇ।

ਓਧਉ ਖਪਰੁ ਪੰਚ ਭੂ ਟੋਪੀ ।।

ਕਾਂਇਆ ਕੜਾਸਣੁ ਮਨੁ ਜਾਗੋਟੀ ।।

ਸਤ ਸੰਤੋਖ ਸੰਜਮ ਹੈ ਨਾਲਿ ।।

ਨਾਨਕ ਗੁਰਮੁਖਿ ਨਾਮੁ ਸਮਾਲਿ ।। 11।।

(ਅੰਗ-939)

ਸਮੁੱਚੀ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਨਾਮੁ ਤੇ
ਅਧਾਰਿਤ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਸਿੱਖਗੋਸਟਿ
ਬਾਣੀ ਦਾ ਕੇਂਦਰੀ ਭਾਵ ਸ਼ਬਦ (ਨਾਮੁ) ਹੈ। ਨਾਮੁ
ਤੋਂ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਸੋਝੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ।
ਹਰ ਵਸਤੂ ਦੀ ਉਤਪੱਤੀ ਨਾਮੁ ਤੋਂ ਹੋਈ ਹੈ।
ਅੰਤ ਵਿਚ ਜਦੋਂ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਹਾਰ ਮੰਨੀ
ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ
ਕਿਆ ਭਵੀਐ ਸਚਿ ਸੂਚਾ ਹੋਇ।।

ਸਾਚੁ ਸਬਦ ਬਿਨੁ ਮੁਕਤਿ ਨ ਹੋਇ।।1।।

(ਅੰਗ-938)

ਸਿੱਖ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੂੰ ਆਖਣ ਲੱਗੇ
ਕਿ ਦੇਸ ਦੇਸ਼ਾਤਰਾਂ, ਦੀ ਭਟਕਣ ਦਾ ਕੋਈ ਲਾਭ
ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਉਸ ਸੱਚ ਤਕ ਕਿਸ ਤਰਾਂ ਪਹੁੰਚਿਆ
ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਇਸ
ਸਵਾਲ ਦਾ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਸੱਚੇ ਸ਼ਬਦ ਤੋਂ
ਬਿਨੁ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਸਾਗਰ ਤੋਂ ਤਰਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾ
ਸਕਦਾ। ਨਾਮੁ ਜਪਣਾ ਹੀ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ
ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦਾ ਸਾਧਨ ਹੈ। ਨਾਮੁ ਹੀ ਜਪੁ, ਤਪੁ
ਅਤੇ ਸੰਜਮ ਦਾ ਸਾਰ ਹੈ। ਨਾਮੁ ਰਹਿਤ ਯੱਗ,
ਹੋਮ, ਪੁੰਨ, ਤਪ, ਪੂਜਾ ਆਦਿ ਸਭ ਵਿਅਰਥ

ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਸਾਧਨਾ ਦੁਵਾਰਾ ਮਨ ਦੁਖੀ
ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਨਾਮੁ ਤੋਂ ਬਿਨੁ ਨਾ ਤਾਂ ਮੁਕਤੀ ਪ੍ਰਾਪਤ
ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਨਾ ਹੀ ਜੋਗ ਦੀ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ
ਨਾਮੁ ਦੀ ਮਹਾਨਤਾ ਦੱਸਦਿਆਂ ਇਸ ਨੂੰ ਰਾਜਸੀ
ਤਾਕਤ, ਰਾਜਸੀ ਦਰਵਾਰ, ਰਾਜਸੀ ਲਸ਼ਕਰ
ਅਤੇ ਰਾਜਾ ਤੱਕ ਵੀ ਕਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਲ ਹਰ
ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ-ਵਿਕਾਰਾਂ ਦਾ ਨਾਸ਼ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ
ਮਨ ਸਮਸਤ ਸੁੱਖਾਂ ਨੂੰ ਹੰਢਾਉਂਦਾ ਹੋਇਆ ਲੋਕ
ਸੁਖੀਏ ਪਰਲੋਕ ਸੁਹੇਲਾ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ-
ਜਗਨ ਹੋਮ ਪੁੰਨ ਤਪ ਪੂਜਾ ਦੇਹ ਦੁਖੀ ਨਿਤ
ਦੁਖ ਸਹੈ।।

ਰਾਮੁ ਨਾਮ ਬਿਨੁ ਮੁਕਤਿ ਨ ਪਾਵਸਿ ਮੁਕਤਿ
ਨਾਮਿ ਗੁਰਮਤਿ ਲਹੈ।। (ਅੰਗ-1127)

ਨਾਨਕ ਬਿਨੁ ਨਾਵੈ ਜੋਗੁ ਕਦੇ ਨ ਹੋਵੈ ਦੇਖਹੁ
ਰਿਦੈ ਬੀਚਾਰੇ।। (ਅੰਗ-938)

ਨਾਇ ਤੇਰੈ ਤਰਣਾ ਨਾਇ ਪਤਿ ਪੂਜ।

ਨਾਉ ਤੇਰਾ ਗਹਣਾ ਮਤਿ ਮਕਸੂਦ।

ਨਾਇ ਤੇਰੈ ਨਾਉ ਮੰਨੇ ਸਭ ਕੋਇ।

ਵਿਣੁ ਨਾਵੈ ਪਤਿ ਕਬਹੂ ਨਾ ਹੋਇ।।

.....

ਨਾਇ ਤੇਰੈ ਸਹਜੁ ਨਾਇ ਸਾਲਾਹ।

ਨਾਉ ਤੇਰਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਬਿਖੁ ਉਠਿ ਜਾਇ।

ਨਾਇ ਤੇਰੈ ਸਭਿ ਸੁਖ ਵਸਹਿ ਮਨਿ ਆਇ।।

(ਅੰਗ-1327)

ਸਹਾਇਕ ਪੁਸਤਕ ਸੂਚੀ

ਸ਼੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ, ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ,
ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਨਵੰਬਰ, 2014।

ਸ਼ਬਦਾਰਥ, ਚਾਰ ਸੈਂਚੀਆਂ, ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ
ਕਮੇਟੀ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, 1959।

ਨਾਭਾ, ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ, ਗੁਰ ਸ਼ਬਦ ਰਤਨਾਕਾਰ ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼,
ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ ਪੰਜਾਬ, ਪਟਿਆਲਾ, 1960।

ਪਦਮ, ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ, ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚਾਰ ਕੋਸ਼, ਪੰਜਾਬੀ
ਯੂਨੀ. ਪਟਿਆਲਾ, 2011, ਪੰਨਾ-394।

ਮਨਮੋਹਨ ਸਿੰਘ (ਭਾ.) ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਅਤੇ ਭਗਤੀ ਅੰਦੋਲਨ,
ਮਨਦੀਪ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਨਵੀ ਦਿੱਲੀ, 1970।

ਬੇਦੀ, ਕਾਲਾ ਸਿੰਘ (ਭਾ.), ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸ਼ਬਦ ਰਤਨਾਕਰ
ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ ਪੰਜਾਬ, 1969।

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਸਭਿਆਚਾਰਿਕ ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਦਾ ਸੰਕਲਪ

ਡਾ. ਜਗਬੀਰ ਸਿੰਘ

ਨਾਨਕ ਰਾਹੁ ਪਛਾਣਹਿ ਸੋਇ ॥

ਭਾਰਤ ਦੇ ਮੱਧਕਾਲੀਨ ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਦੌਰ ਵਿਚ ਸੰਤਾਂ, ਭਗਤਾਂ, ਸੂਫੀਆਂ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਯੋਗਦਾਨ ਸਹਿਜੇ ਹੀ ਸਵੀਕਾਰ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਮੱਧਕਾਲ ਦੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਤਿਭਾਵਾਨ ਧਰਮ-ਪ੍ਰਵਰਤਕਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਯੁਗਬੋਧ ਰਾਹੀਂ ਤਤਕਾਲੀਨ ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰਿਕ ਸਥਿਤੀ ਦੇ ਗੰਭੀਰ ਸੰਕਟ ਨੂੰ ਪਛਾਣਦਿਆਂ ਉਸ ਦਾ ਅਜਿਹਾ ਸਮਾਧਾਨ ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਕੀਤਾ ਜੋ ਜਨ-ਜੀਵਨ ਲਈ ਡੂੰਘੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਅਤੇ ਅਗਵਾਈ ਦਾ ਸੋਮਾ ਹੋ ਨਿਬੜਿਆ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਮਹਾਨ ਪ੍ਰਤਿਭਾਵਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰੇਰਨਾਦਾਇਕ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨੇ ਮੱਧਕਾਲ ਵਿਚ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਸਭਿਆਚਾਰਿਕ ਨਵ-ਜਾਗ੍ਰਿਤੀ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦਿੱਤਾ ਜਿਸ ਦਾ ਮੁੱਖ-ਉੱਦੇਸ਼ ਮੂਲ ਮਨੁੱਖੀ ਸਰੋਕਾਰਾਂ ਬਾਰੇ ਨਵੀਂ ਚੇਤਨਾ ਜਗਾਉਣਾ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਮੱਧਕਾਲ ਦੀ ਇਸ ਸਭਿਆਚਾਰਿਕ ਨਵ-ਜਾਗ੍ਰਿਤੀ ਦੀ ਲਹਿਰ ਨੂੰ ਨਾ ਕੇਵਲ ਵਿਕਸਿਤ ਅਤੇ ਪ੍ਰਫੁੱਲਿਤ ਕਰਨ ਦਾ ਜਤਨ ਕੀਤਾ ਸਗੋਂ ਆਪਣੇ ਸਿਰਜਣਾਤਮਿਕ ਯੋਗਦਾਨ ਰਾਹੀਂ ਇਸ ਲਹਿਰ ਨੂੰ ਕ੍ਰਾਂਤੀਕਾਰੀ ਮੋੜ ਦੇਣ ਦਾ ਵੀ ਉਪਰਾਲਾ ਕੀਤਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਅਧਿਆਤਮ-ਚਿੰਤਨ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਸਮਕਾਲੀ ਵਿਵਸਥਾ ਦੇ ਪਤਨਮੁਖੀ ਅਤੇ ਮਾਨਵ-ਦੇਖੀ ਕਿਰਦਾਰ ਦੀ ਵੀ ਤਿੱਖੀ ਆਲੋਚਨਾ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਸਭਿਆਚਾਰਿਕ ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਦਾ

ਸੰਦੇਸ਼ ਛੁਪਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਪਰਚੇ ਵਿਚ ਅਸੀਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਬਾਣੀ ਵਿਚੋਂ ਉਜਾਗਰ ਹੁੰਦੇ ਇਸੇ ਸਭਿਆਚਾਰਿਕ ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਦੇ ਸੰਕਲਪ ਨੂੰ ਸਪਸ਼ਟ ਕਰਨ ਦਾ ਉਪਰਾਲਾ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਬਾਣੀ ਮੂਲ ਰੂਪ ਵਿਚ ਧਾਰਮਿਕ ਕਾਵਿ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਸਿਰਜਿਤ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਸਾਹਿਤ, ਸੰਗੀਤ, ਧਰਮ ਅਤੇ ਨੈਤਿਕਤਾ ਦਾ ਵਿਚਿਤਰ ਸੰਜੋਗ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਗੋਚਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਮੱਧਕਾਲ ਦੀ ਪ੍ਰਧਾਨ ਚੇਤਨਾ-ਵਿਧੀ (mode of consciousness) ਦੇ ਅਨੁਕੂਲ ਇਹ ਮਨੁੱਖੀ ਸਰੋਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਧਾਰਮਿਕ ਮੁਹਾਵਰੇ ਰਾਹੀਂ ਵਿਅਕਤ ਕਰਨ ਵੱਲ ਰੁਚਿਤ ਹੈ। ਇਹੀ ਕਾਰਨ ਹੈ ਕਿ ਗਿਆਨ-ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਵਰਤਮਾਨ ਸੰਦਰਭ ਵਿਚ ਇਸ ਦੀ ਪ੍ਰਗਟਾਉ-ਵਿਧੀ ਪੁਨਰ-ਵਿਆਖਿਆ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਉਪ੍ਰੋਕਤ ਸਥਿਤੀ ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਬਾਣੀ ਦੀ ਸਮਾਜਿਕ ਸਭਿਆਚਾਰਿਕ ਸਾਰਥਕਤਾ ਦਾ ਨਿਖੇੜਾ ਕਰਨ ਲਈ ਇਸ ਦੇ ਸੰਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਸੰਗਠਿਤ ਕਰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਸੰਚਾਰ-ਜੁਗਤਾਂ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਨਾ ਪਵੇਗਾ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਧਾਰਮਿਕ ਕੋਡ ਦਾ ਰਹੱਸ ਖੋਲ੍ਹਣਾ ਪਵੇਗਾ। ਵਾਸਤਵ ਵਿਚ ਮੱਧਕਾਲ ਦੀਆਂ ਸਮੂਹ ਸਭਿਆਚਾਰਿਕ ਸਿਰਜਣਾਵਾਂ ਦਾ ਗਿਆਨ-ਮੂਲਕ ਅਧਿਐਨ-ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਇਸੇ ਕਿਸਮ ਦੀ ਪੁਨਰ-

ਵਿਆਖਿਆ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਸੰਭਵ ਹੈ ਕਿਉਂ ਜੋ ਮੱਧਕਾਲੀ ਚੇਤਨਾ-ਵਿਧੀ ਆਧੁਨਿਕ ਚੇਤਨਾ-ਵਿਧੀ ਨਾਲੋਂ ਮੌਲਿਕ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵੱਖਰੀ ਹੈ। ਵਿਰਸੇ ਅਤੇ ਪਰੰਪਰਾ ਨੂੰ ਆਧੁਨਿਕ ਚੇਤਨਾ ਵਿਧੀ ਦੇ ਮਾਧਿਅਮ ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਸੰਗਿਕ ਬਣਾ ਕੇ ਹੀ ਉਸ ਦਾ ਉਚਿਤ ਮੁਲਾਂਕਣ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਸਾਡੀ ਮੂਲ ਸਮੱਸਿਆ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਬਾਣੀ ਆਪਣੀਆਂ ਵਿਲੱਖਣ ਭਾਂਤ ਦੀਆਂ ਕਾਵਿਕ ਅਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਸੰਚਾਰ ਜੁਗਤਾਂ ਰਾਹੀਂ ਕਿਸ ਕਿਸਮ ਦੀ ਸਭਿਆਚਾਰਿਕ ਨਵ-ਜਾਗ੍ਰਿਤੀ ਅਤੇ ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਦਾ ਸੰਕਲਪ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਵਰਤਮਾਨ ਵਿਚ ਕੀ ਸਾਰਥਕਤਾ ਹੈ?

ਸਭਿਆਚਾਰ, ਨਵ-ਜਾਗ੍ਰਿਤੀ ਅਤੇ ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਸੰਕਲਪੀ ਸ਼ਬਦ ਹਨ ਜੋ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਅਤੇ ਵਿਆਖਿਆ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਸਭਿਆਚਾਰ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਜੀਵਨ-ਵਿਧੀ ਦਾ ਉਹ ਬੁਨਿਆਦੀ ਲੱਛਣ ਹੈ ਜੋ ਉਸ ਨੂੰ ਸਮੂਹ ਪ੍ਰਾਣੀ-ਜਗਤ ਨਾਲੋਂ ਸਹਿਜੇ ਹੀ ਨਿਖੇੜ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਜਿਥੇ ਹੋਰ ਸਾਰੇ ਪ੍ਰਾਣੀ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਦੇ ਪ੍ਰਦੱਤ () ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਰਹਿ ਕੇ ਜੀਵਨ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਮੌਤ ਤਕ ਦਾ ਸਫਰ ਤੈਅ ਕਰਦੇ ਹਨ ਉਥੇ ਮਨੁੱਖ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਦੇ ਇਸ ਵਿਰਾਟ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਵਿਚਰਦਾ ਹੋਇਆ ਵੀ ਆਪਣੀ ਸਿਰਜਣਕਾਰੀ ਪ੍ਰਤਿਭਾ ਰਾਹੀਂ ਅਰਥਾਂ ਅਤੇ ਮੁੱਲਾਂ ਦਾ ਇਕ ਨਿਵੇਕਲਾ ਸੰਸਾਰ ਰਚ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਜੋ ਉਸ ਦੇ ਸਮੁੱਚੇ ਆਚਾਰ/ਵਿਹਾਰ ਨੂੰ ਸਾਰਥਕਤਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਜਗਤ ਦੀ ਵਾਸਤਵਿਕਤਾ ਯਥਾਰਥ ਬਣ ਕੇ ਪੇਸ਼ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸਭਿਆਚਾਰਿਕ ਜੀਵ ਹੋਣ ਦੇ ਨਾਤੇ ਹੀ ਮਨੁੱਖ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਮੂਲ ਸਰੋਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਅਰਥਾਂ, ਮੂਲਾਂ ਅਤੇ ਆਦਰਸ਼ਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ

ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਅਨੁਰੂਪ ਆਪਣੀ ਜੀਵਨ-ਵਿਧੀ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਉਂ ਸਭਿਆਚਾਰ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਸੰਪੂਰਨ ਜੀਵਨ-ਵਿਧੀ ਦਾ ਲਖਾਇਕ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਮਨੁੱਖਤਾ ਦਾ ਪਛਾਣ-ਚਿੰਨ੍ਹ ਵੀ ਆਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਇਹ ਸਭਿਆਚਾਰਿਕ ਵਰਤਾਰਾ ਸਾਹਿਤ, ਸੰਗੀਤ, ਕਲਾ, ਧਰਮ, ਨੈਤਿਕਤਾ ਆਦਿ ਅਨੇਕਾਂ ਰੂਪ ਵਿਧੀਆਂ ਦੇ ਮਾਧਿਅਮਾਂ ਰਾਹੀਂ ਮੂਰਤੀਮਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਆਪੇ ਆਪਣਾ ਸਰੂਪ ਅਤੇ ਸੁਭਾ ਹੈ। ਮਨੁੱਖੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਇਹ ਸਿਰਜਿਤ ਸੰਸਾਰ ਹਵਾ ਵਿਚੋਂ ਜਨਮ ਨਹੀਂ ਲੈਂਦਾ ਸਗੋਂ ਇਸ ਦੀ ਬੁਨਿਆਦ ਸਮਾਜਿਕ-ਆਰਥਿਕ ਵਿਵਸਥਾ ਉੱਪਰ ਟਿਕੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜੋ ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਗਤੀ ਥਾਣੀਂ ਲੰਘਦਾ ਹੋਇਆ ਨਿਰੰਤਰ ਤਬਦੀਲ ਹੁੰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਅਰਥਾਂ ਅਤੇ ਮੁੱਲਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਹੋਣ ਨਾਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਨੂੰ ਵੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਿਕ ਉਸਾਰ ਦਾ ਹੀ ਇਕ ਅੰਗ ਮੰਨਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਹੀ ਕਾਰਨ ਹੈ ਕਿ ਸਮਾਂ ਪਾ ਕੇ ਮਨੁੱਖੀ ਸਮਾਜ ਦੇ ਸਮੁੱਚੇ ਵਿਚਾਰਧਾਰਿਕ ਉਸਾਰ ਵਾਂਗ ਸਭਿਆਚਾਰ ਵੀ ਕਈ ਵਾਰ ਸਮਾਜਿਕ-ਆਰਥਿਕ ਬਣਤਰ ਦੀ ਵਿਕਾਸਗਤੀ ਨਾਲੋਂ ਟੁੱਟ ਕੇ ਪਛੜ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਜਿਹਾ ਪਛੜਿਆ ਹੋਇਆ ਸਭਿਆਚਾਰਿਕ ਮਾਹੌਲ ਕ੍ਰਾਂਤੀਕਾਰੀ ਪਰਿਵਰਤਨ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਕਾਲੀਨ ਭਾਰਤ ਵੀ ਕੁਝ ਇਸੇ ਕਿਸਮ ਦੇ ਸਭਿਆਚਾਰਿਕ ਪਛੜੇਵੇਂ ਅਤੇ ਸੰਕਟ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚੋਂ ਲੰਘ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਅਰਥਾਂ ਅਤੇ ਮੁੱਲਾਂ ਦਾ ਸਮੁੱਚਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਬੁਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਸਤ ਵਿਅਸਤ ਹੋ ਚੁੱਕਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਸਮਕਾਲੀਨ ਸਮਾਜਿਕ ਸਥਿਤੀ ਦੇ ਸੰਦਰਭ

ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਸਾਰਥਕਤਾ ਗੁਆ ਚੁੱਕਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਪਛਤੇ ਹੋਏ ਸਭਿਆਚਾਰਿਕ ਪ੍ਰਬੰਧ ਦੀ ਬੁਨਿਆਦ ਅਤੀਤ ਕਾਲੀਨ ਬ੍ਰਾਹਮਣਿਕ ਕਰਮ ਕਾਂਡ ਅਤੇ ਜਾਤੀ ਪ੍ਰਥਾ ਉੱਪਰ ਰਖੀ ਗਈ ਸੀ ਜੋ ਸਮੇਂ ਦੇ ਬਦਲੇ ਹੋਏ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿਚ ਸਾਰਹੀਣ ਹੋ ਚੁੱਕਿਆ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਕਾਲੀਨ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਇਸਲਾਮੀ ਆਕਰਮਣ ਦੇ ਨਾਲ ਇਕ ਨਵੇਂ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਵੀ ਹੋ ਚੁੱਕਿਆ ਸੀ ਜਿਸ ਨੂੰ ਸਾਮੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਨਾਮ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਠਵੀਂ ਸਦੀ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਪੰਦਰਵੀਂ ਸਦੀ ਤਕ ਇਹ ਸਭਿਆਚਾਰ ਭਾਰਤੀ ਹਿੰਦੂ/ਆਰੀਆਈ ਸਭਿਆਚਾਰ ਨਾਲ ਮੁੱਢਲੇ ਟਕਰਾਉ ਵਿਚੋਂ ਗੁਜ਼ਰਦਾ ਹੋਇਆ ਸੰਵਾਦ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਉੱਤੇ ਅਪੜ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਤਿਹਾਸਕਾਰਾਂ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਹਿੰਦੂ-ਮੁਸਲਿਮ ਸਮਨਵਯ ਦਾ ਯੁਗ ਵੀ ਆਖਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਸਮਨਵਯ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਜਵਲਿਤ ਕਰਨ ਵਿਚ ਸੰਤਾਂ, ਭਗਤਾਂ, ਸੂਫੀਆਂ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਭਿੰਨ ਸਭਿਆਚਾਰਾਂ ਦੇ ਸੁਮੇਲ ਨੇ ਹੀ ਮੱਧਕਾਲੀਨ ਨਵ ਜਾਗ੍ਰਿਤੀ ਦੀ ਲਹਿਰ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦਿੱਤਾ ਸੀ।

ਇਸ ਲਹਿਰ ਨੂੰ ਨਵ-ਜਾਗ੍ਰਿਤੀ ਦੀ ਲਹਿਰ ਆਖਣਾ ਇਸ ਲਈ ਉਚਿਤ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਨੇ ਤਤਕਾਲੀਨ ਭਾਰਤੀ ਸਮਾਜ ਅਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਵਿਚ ਮੂਲ ਮਨੁੱਖੀ ਸਰੋਕਾਰਾਂ ਬਾਰੇ ਨਵੀਂ ਚੇਤਨਾ ਦਾ ਸੰਚਾਰ ਕੀਤਾ। ਇਕ ਪਾਸੇ ਸੂਫੀ ਆਪਣੇ ਪੁਰਾਤਨ ਇਸਲਾਮਿਕ ਵਿਰਸੇ ਦੀ ਪੁਨਰ-ਵਿਆਖਿਆ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ ਅਤੇ ਦੂਸਰੇ ਪਾਸੇ ਸੰਤ ਅਤੇ ਭਗਤ ਆਪਣੇ ਪੁਰਾਤਨ ਹਿੰਦੂ ਵਿਰਸੇ ਦਾ ਰੂਪਾਂਤਰਨ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਦੋਹਾਂ ਦੇ ਸੰਮਿਲਿਤ ਜਤਨਾਂ ਰਾਹੀਂ

ਸੁਮੇਲ ਅਤੇ ਸੰਵਾਦ ਦਾ ਇਕ ਨਵਾਂ ਦੌਰ ਅਰੰਭ ਹੋਇਆ ਜਿਸ ਨੇ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਸਰਬ-ਸਾਂਝੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਦੀ ਨੀਹ ਰੱਖ ਦਿੱਤੀ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਇਸੇ ਕਿਸਮ ਦੇ ਸਰਬ-ਸਾਂਝੇ ਅਤੇ ਉਦਾਰ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੀ ਝਲਕ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪੂਰਬਕਾਲੀ ਅਤੇ ਸਮਕਾਲੀ ਧਰਮ ਪ੍ਰਵਰਤਕਾਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਤੇ ਇਸ ਨਵ-ਜਾਗ੍ਰਿਤੀ ਦੀ ਲਹਿਰ ਨੂੰ ਸਭਿਆਚਾਰਿਕ ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਢਾਲਣ ਦਾ ਵਧੇਰੇ ਜਤਨ ਕੀਤਾ। ਇਸੇ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਯੋਗਦਾਨ ਵਿਲੱਖਣ ਮੰਨਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇ ਇਸ ਕ੍ਰਾਂਤੀਕਾਰੀ ਯੋਗਦਾਨ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਦੇ ਸਿਰਜਿਤ ਪ੍ਰਬੰਧ ਦਾ ਨਿਕਟ ਅਧਿਐਨ ਕਰ ਕੇ ਸਹਿਜੇ ਹੀ ਪ੍ਰਮਾਣਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਤੱਤਕਾਲੀਨ ਸਮਾਜਿਕ/ਸਭਿਆਚਾਰਿਕ ਸਥਿਤੀ ਦੇ ਪਤਨਮੁਖੀ ਕਿਰਦਾਰ ਦਾ ਭਰਪੂਰ ਚਿਤਰਨ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਉਦਾਹਰਨ ਵਜੋਂ ਕੁਝ ਪੰਗਤੀਆਂ ਪੇਸ਼ ਹਨ:

ਕਲਿ ਕਾਤੀ ਰਾਜੇ ਕਾਸਾਈ
ਧਰਮ ਪੰਥਿ ਕਰਿ ਉਡਰਿਆ ॥

ਕੂੜ ਅਮਾਵਸ ਸਚ ਚੰਦਰਮਾ
ਦੀਸੈ ਨਾਹੀ ਕਹ ਚੜਿਆ ॥

ਹਉ ਭਾਲਿ ਵਿਕੁੰਨੀ ਹੋਈ
ਆਧੇਰੇ ਰਾਹੁ ਨ ਕੋਈ ॥

ਇਨ੍ਹਾਂ ਪੰਗਤੀਆਂ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਕਵੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਮਕਾਲੀ ਜੀਵਨ ਦੇ ਵਿਆਪਕ ਸੰਕਟ ਵੱਲ ਸੰਕੇਤੇ ਕੀਤਾ ਹੈ ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਯੋਗ ਬੋਧ ਨੂੰ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਰਾਜੇ ਦਾ ਧਰਮ ਪਰਜਾ ਦੀ ਪਾਲਨਾਂ ਅਤੇ ਰੱਖਿਆ ਕਰਨਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਜਦੋਂ ਰਾਜੇ ਆਪਣੇ ਰਾਜ-ਧਰਮ ਤੋਂ ਬੇਮੁਖ ਹੋ ਕੇ

ਰਖਸ਼ਕ ਦੀ ਥਾਂ ਭਖਸ਼ਕ ਬਣ ਜਾਣ ਤਾਂ ਪਰਜਾ ਦਾ ਕੀ ਹਾਲ ਹੋਵੇਗਾ? ਇਹ ਗੱਲ ਸਹਿਜੇ ਹੀ ਸਮਝੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਨੇ ਆਪਣੇ ਵੇਲੇ ਦੀ ਪਰਜਾ ਉੱਤੇ ਵੀ ਆਲੋਚਨਾਤਮਿਕ ਟਿੱਪਣੀ ਕੀਤੀ ਹੈ :

ਪਰਜਾ ਅੰਧੀ ਗਿਆਨ ਵਿਹੂਣੀ
ਭਾਹਿ ਭਰੇ ਮੁਰਦਾਰ ॥

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇ ਪ੍ਰਥਮ ਜੀਵਨੀਕਾਰ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਕਾਲੀਨ ਭਾਰਤ ਦੀ ਸੰਕਟ-ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਨਿਮਨ-ਲਿਖਿਤ ਪੰਗਤੀਆਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਗਟਾਇਆ ਹੈ :

ਕਲਿ ਆਈ ਕੁਤੇ ਮੂਹੀ
ਖਾਜ ਹੋਆ ਮੁਰਦਾਰ ਗੁਸਾਈ ॥
ਰਾਜੇ ਪਾਪ ਕਮਾਵੇ
ਉਲਟੀ ਵਾੜ ਖੇਤ ਕਉ ਖਾਈ ॥
ਪਰਜਾ ਅੰਧੀ ਗਿਆਨ ਬਿਨ ਕੁਤੁ ਕੁਸਤ
ਮੁਖਹੁ ਅਲਾਈ ।
ਕਾਜੀ ਹੋਏ ਰਿਸ਼ਵਤੀ ਵਢੀ ਲੈ ਕੇ ਹਕ ਗਵਾਈ ॥
ਇਸਤ੍ਰੀ ਪੁਰਖੈ ਦਾਮਿ ਹਿਤ
ਭਾਵੈਆਇ ਕਿਥਾਉ ਜਾਈ ॥
ਵਰਤਿਆ ਪਾਪ ਸਭਸ ਜਗ ਮਾਹੀ ॥

ਇਉਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਕਾਲੀਨ ਭਾਰਤ ਸਾਮੰਤੀ ਯੁਗ ਦੀ ਅਮਾਨਵੀ ਲੁਟ-ਖਸੁਟ ਅਤੇ ਅਤਿਆਚਾਰੀ ਵਿਵਸਥਾ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਸੀ ਜਿਸ ਦਾ ਭਰਪੂਰ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਅਨੇਕਾਂ ਥਾਵਾਂ ਉੱਤੇ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਸਾਮੰਤਵਾਦੀ ਵਿਵਸਥਾ ਦਾ ਕੋਈ ਬਦਲ ਮੌਜੂਦ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਰ ਤਾਂ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਅਜਿਹੇ ਰਾਜ ਦਾ ਸੰਕਲਪ ਉਜਾਗਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਹੱਕ ਇਨਸਾਫ ਵੁੱਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹੋਵੇ।

ਅਰਥਾਤ ਜਿਥੇ ਰਾਜੇ ‘ਕਸਾਈ’ ਨਾ ਹੋਣ ਅਤੇ ਪਰਜਾ ‘ਗਿਆਨ ਵਿਹੂਣੀ’ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਸ਼ੋਸ਼ਣ ਰਹਿਤ ਰਾਜਸੱਤਾ ਅਤੇ ਜਾਗ੍ਰਿਤ ਪਰਜਾ ਦਾ ਇਹ ਸੰਕਲਪ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇ ਕ੍ਰਾਂਤੀਕਾਰੀ ਚਿੰਤਨ ਦੀ ਹੀ ਸਾਖੀ ਭਰਦਾ ਹੈ।

ਜਿਹਾ ਕਿ ਅਸੀਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸੰਕੇਤ ਕਰ ਚੁੱਕੇ ਹਾਂ ਮੱਧਕਾਲੀ ਸਭਿਆਚਾਰਿਕ ਨਵ-ਜਾਗ੍ਰਿਤੀ ਦੀ ਸਰਬੋਤਮ ਮਿਸਾਲ ਹਿੰਦੂ-ਮੁਸਲਿਮ ਸਮਨਵੈ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਵਿਚ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਗੋਚਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਤੌਰ ਤੇ ਸੰਤਾਂ, ਭਗਤਾਂ ਅਤੇ ਸੂਫੀਆਂ ਨੇ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਖਸ਼ੀਅਤ ਅਤੇ ਵਿਚਾਰ ਵਿਚ ਵੀ ਇਸ ਸਮਨਵੇ ਭਾਵਨਾ ਦੀ ਜਿਉਂਦੀ ਜਾਗਦੀ ਤਸਵੀਰ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਗੋਚਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਪੁਰਾਤਨ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਵਿਚਲਾ ਵੇਈ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਵਾਲਾ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਪ੍ਰਸੰਗ ਇਸੇ ਤੰਬ ਵੱਲ ਸੰਕੇਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਸਾਖੀਕਾਰ ਅਨੁਸਾਰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਵੇਈ ਨਦੀ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਜੋ ਪਹਿਲਾ ਕਥਨ ਕੀਤਾ ਉਹ ਸੀ “ਨਾ ਕੋਈ ਹਿੰਦੂ ਨਾ ਮੁਸਲਮਾਨ” ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਦੇ ਇਸ ਮਿਥਿਕ ਬਿਰਤਾਂਤ ਵਿਚ ਵਸੇ ਹੋਏ ਨਾਨਕ-ਬਿੰਬ ਦਾ ਹੀ ਸਮੂਰਤ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹਿੰਦੂ-ਮੁਸਲਿਮ ਸਮਨਵੇ ਦਾ ਪੱਖੀ ਜਾਹਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਤੱਥ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸੰਬੰਧੀ ਇਕ ਸੁਪ੍ਰਸਿੱਧ ਲੋਕ ਕਥਨ ਰਾਹੀਂ ਵੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ :
“ਨਾਨਕ ਸ਼ਾਹ ਫ਼ਕੀਰ
ਹਿੰਦੂ ਕਾ ਗੁਰੂ
ਮੁਸਲਮਾਨ ਕਾ ਪੀਰ”

ਇਹ ਹਿੰਦੂ-ਮੁਸਲਿਮ ਸਮਨਵੈ ਕੀ ਸੀ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਸਭਿਆਚਾਰਿਕ ਨਵ-ਜਾਗ੍ਰਿਤੀ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਕ ਕਿਉਂ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ? ਇਨ੍ਹਾਂ

ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਦਾ ਉੱਤਰ ਸਾਨੂੰ ਸਮਕਾਲੀ ਧਾਰਮਿਕ ਸਥਿਤੀ ਦੇ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਤੱਤਕਾਲੀਨ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚ ਹਿੰਦੂ ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਦੋਵੇਂ ਹੀ ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਧਰਮ ਦੇ ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਤੱਤ ਨਾਲੋਂ ਟੁੱਟ ਕੇ ਨਿਰੋਲ ਬਾਹਰਮੁਖੀ ਕਰਮਕਾਂਡ ਅਤੇ ਆਡੰਬਰਯੁਕਤ ਸਾਧਨਾ ਵਿਚ ਉਲਝ ਕੇ ਰਹਿ ਗਏ ਸਨ। ਸੰਤਾਂ, ਭਗਤਾਂ, ਸੂਫੀਆਂ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੇ ਘਾਰਮਿਕ ਵਿਰਸੇ ਦੇ ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਕੇਂਦਰ ਨੂੰ ਤਲਾਸ਼ ਕਰਨ ਦਾ ਉਪਰਾਲਾ ਕੀਤਾ। ਧਰਮਾਂ ਦੇ ਇਸ ਅੰਦਰਲੇ ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਤੱਤ ਦੀ ਪਛਾਣ ਸਮੂਹ ਬਾਹਰਮੁਖੀ ਵਖਰੇਵਿਆਂ ਨੂੰ ਮਿਟਾ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਪਰਸਪਰ ਸਦਭਾਵਨਾ ਅਤੇ ਸਾਂਝ ਨੂੰ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸੰਵਾਦ ਉੱਤੇ ਬਲ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਸਿਰੀ ਰਾਗ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਨਿਮਨ-ਲਿਖਿਤ ਕਥਨ ਇਸੇ ਹੀ ਤੱਕ ਨੂੰ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਮਾਨ ਕਰਦਾ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ।

ਜਬ ਲਗ ਦੁਨੀਆ ਰਹੀਏ ਨਾਨਕ
ਕਿਛੁ ਸੁਣੀਏ ਕਿਛੁ ਕਹੀਐ॥
ਭਾਲ ਰਹੇ ਹਮ ਰਹਿਣ ਨ ਪਾਇਆ
ਜੀਵਤਿਆ ਮਰ ਰਹੀਏ॥

ਕੁਝ ਕਹਿਣਾ ਅਤੇ ਕੁਝ ਸੁਣਨਾ ਹੀ ਸੰਵਾਦ ਦਾ ਮੂਲ ਤੱਤ ਹੈ ਜੋ ਵਿਰੋਧਾਂ ਨੂੰ ਮਿਟਾਉਂਦਾ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਸਮਨਵਿਤ ਕਰਕੇ ਨਵੀਂ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਵਾਦ-ਪ੍ਰਤਿਵਾਦ-ਸੰਵਾਦ ਦੀ ਇਹ ਦਵੰਦਾਤਮਿਕ ਵਿਧੀ ਹੀ ਸਭਿਆਚਾਰਿਕ ਨਵ-ਜਾਗ੍ਰਿਤੀ ਅਥਵਾ ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਦਾ ਸਿਰਜਣ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਸੰਵਾਦ ਦੀ ਇਸ ਜੁਗਤ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਜੀਵਨ-ਵਿਧੀ ਵਿਚ ਢਾਲ ਗੁਰੂ ਕਵੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਪੂਰਬਕਾਲੀ ਲੋਕ-ਪਰੰਪਰਾ ਨਾਲ ਵੀ ਸੰਵਾਦ ਰਚਾਇਆ। ਇਹ ਲੋਕ ਪਰੰਪਰਾ ਸਿੱਧਾਂ

ਅਤੇ ਨਾਥਾਂ ਦੀ ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਪਰੰਪਰਾ ਸੀ ਜੋ ਬ੍ਰਾਹਮਣਵਾਦੀ ਜੀਵਨ ਦਰਸ਼ਨ ਅਤੇ ਜਾਤੀਪ੍ਰਥਾ ਦੇ ਵਿਰੋਧ ਵਿਚੋਂ ਉਪਜੀ ਸੀ। ਇਸ ਪਰੰਪਰਾ ਨੇ ਆਡੰਬਰਯੁਕਤ ਕਰਮਕਾਂਡ ਦੀ ਥਾਵੇਂ ਸੰਜਮਸ਼ੀਲ ਭੋਗ ਸਾਧਨਾ ਅਤੇ ੋਗ ਸਾਧਨਾ ਦਾ ਮਤ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਸਿੱਧਾਂ ਦਾ ਮਾਰਗ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ ਮਾਰਗ ਦੀ ਸਿਫਾਰਿਸ਼ ਕਰਦਾ ਸੀ ਜਦੋਂ ਕਿ ਨਾਥ ਜੋਗੀਆਂ ਨੇ ਨਿਵਿਰਤੀ (ਉਦਾਸੀ) ਮਾਰਗ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਨੇ ਇਸ ਪਰੰਪਰਾ ਨਾਲ ਸੰਵਾਦ ਰਚਾ ਕੇ ‘ਗਿਰਹੀ ਮਾਹਿ ਉਦਾਸਾ’ ਦੀ ਸਮਨਵਿਤ ਭਾਵਨਾ ਦਾ ਆਦਰਸ਼ ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਕੀਤਾ। ਜੋਗ ਅਤੇ ਭੋਗ ਵਿਚ ਸੰਤੁਲਨ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਇਹ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਸਭਿਆਚਾਰਿਕ ਚਿੰਤਨ ਦਾ ਨਵਾਂ ਅਵਿਸ਼ਕਾਰ ਹੋ ਨਿਬੜਦੀ ਹੈ। ‘ਸਿਧ ਗੋਸਟਿ’ ਰਚਨਾ ਵਿਚ ਇਸੇ ਸਮੱਸਿਆ ਦੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਤਰਕ ਵਿਤਰਕ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਸਿਰੀ ਰਾਗ ਵਿਚ ਕੀਤੀ ਗਈ ਇਹ ਰਚਨਾ ਵੀ ਜੋਗ ਅਤੇ ਭੋਗ ਦੀ ਸਮਨਵਿਤ ਸਥਿਤੀ ਦਾ ਹੀ ਮਤ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਮੋਤੀ ਤ ਮੰਦਰ ਉਸਰੈ
ਰਤਨੀ ਤ ਹੋਇ ਜੜਾਉ॥
ਕਸਤੂਰਿ ਕੁੰਗੁ ਅਗਰ ਚੰਦਨ
ਲੀਪਿ ਆਵੈ ਚਾਉ॥
ਮਤ ਦੇਖ ਭੂਲਾ ਵੀਸਰੈ
ਤੇਰਾ ਚਿਤ ਨ ਆਵੈ ਨਾਉ॥

ਅਤਿ ਦਰਜੇ ਦੇ ਮੁਖ ਸਾਧਨਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਆਪਣੇ ਫਕੀਰੀ ਸੁਭਾ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰਖ ਸਕਣ ਦਾ ਇਹ ਇਹਸਾਸ ਅਸਲੋਂ ਨਿਵੇਕਲੀ ਜੀਵਨ-ਜੁਗਤ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਸੰਭਵ ਹੈ ਜੋ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਚਿੰਤਨ ਦਾ ਮੂਲ ਆਧਾਰ ਹੈ।

ਸੰਵਾਦ ਅਤੇ ਸੁਮੇਲ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਸਭਿਆਚਾਰਿਕ ਨਵ-ਜਾਗ੍ਰਿਤੀ ਅਤੇ ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਦੇ ਜਿਸ ਮਹੱਤਵਪੂਰਣ ਤੱਤ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ਉਹ ਹੈ – ‘ਸ਼ਬਦ’ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਆਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਸੁਰਤਿ ਨੂੰ ਚੇਲਾ:

ਸ਼ਬਦ ਗੁਰੂ ਸੁਰਤਿ ਧੁਨ ਚੇਲਾ

ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਅਧਿਆਤਮਕ ਗਿਆਨ ਦਾ ਲਖਾਇਕ ਹੈ ਜੋ ਮੋਖ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦਾ ਸਾਧਨ ਬਣਦਾ ਹੈ ਪਰ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਗੱਲ ਹੈ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਰੂਪਾਂਤਰਕਾਰੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਇਹਸਾਸ। ਅਜੋਕੇ ਗਿਆਨ-ਵਿਗਿਆਨ ਦੀ ਮਾਨਤਾ ਅਨੁਸਾਰ ਵੀ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਗਿਆਨ ਨਾਲ ਡੂੰਘਾ ਰਿਸ਼ਤਾ ਪਛਾਣਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਗਿਆਨ ਪਰਮਾਰਥਕ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਯਥਾਰਥਕ ਵੀ। ਪਰ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਗੱਲ ਹੈ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦਾ ਰਹੱਸ ਲੱਭਣਾ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ‘ਸ਼ਬਦ’ ਦੀ ਰਹੱਸਾਤਮਿਕ ਵਿਆਖਿਆ ਅਸਲ ਵਿਚ ਇਯ ਦੇ ਮਹੱਤਵ ਨੂੰ ਉਜਾਗਰ ਕਰਨ ਦਾ ਹੀ ਪ੍ਰਤੀਕਾਤਮਿਕ ਵਿਧਾਨ ਹੈ। ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਇਸ ਸ਼ਕਤੀ ਰਾਹੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਭਿਆਚਾਰਿਕ ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਦੇ ਮੁੱਖ ਸਮੇਂ ਵੱਲ ਹੀ ਧਿਆਨ ਆਕ੍ਰਸ਼ਿਤ ਕਰਨ ਦੀ ਚੇਸ਼ਟਾ ਕੀਤੀ ਜਾਪਦੀ ਹੈ।

ਮੱਧਕਾਲੀ ਚੇਤਨਾ-ਵਿਧੀ ਦਾ ਮੂਲ ਰੂਪ ਵਿਚ ਧਾਰਮਿਕ ਹੋਣਾ ਤੱਤਕਾਲੀਨ ਸਭਿਆਚਾਰਿਕ ਪ੍ਰਬੰਧ ਵਿਚ ਧਰਮ ਦੇ ਕੇਂਦਰੀ ਮਹੱਤਵ ਨੂੰ ਪਛਾਨਣ ਉੱਤੇ ਬਲ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਸਾਰਹੀਣ ਆਡੰਬਰਯੁਕਤ ਧਰਮ ਸਾਧਨਾ ਅਤੇ ਦਿਖਾਵੇ ਦੀ ਧਾਰਮਿਕਤਾ ਦਾ ਪੁਰਜ਼ੋਰ ਖੰਡਨ ਵੀ ਅੰਤਿਮ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਸਭਿਆਚਾਰਿਕ ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਦਾ ਲਖਾਇਕ ਹੋ ਨਿਬੜਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਸੰਦਰਭ

ਵਿਚ ਨਿਮਨ-ਲਿਖਿਤ ਪੰਗਤੀਆਂ ਉਦਾਹਰਨ ਵਜੋਂ ਵਾਚੀਆਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ :

ਤੀਰਥ ਨਾਤਾ ਕਿਆ ਕਰੈ

ਮਨ ਮਹਿ ਮੈਲ ਗੁਮਾਨ ॥

ਨਾਵਣ ਚਲੇ ਤੀਰਥੀ

ਮਨ ਖੋਟੇ ਤਨ ਚੋਰ ॥

ਇਸ ਕਿਸਮ ਦੇ ਬਾਹਰਮੁਖੀ ਤੀਰਥ ਇਸ਼ਨਾਨ ਦੀ ਥਾਵੇਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਬਾਣੀ ‘ਅੰਤਰਗਤਿ ਤੀਰਥ’ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਕਾਤਮਿਕ ਆਦਰਸ਼ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ :

ਅੰਤਰਗਤਿ ਤੀਰਥ ਮਲਿ ਨਾਉ।

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਦਿਖਾਵੇ ਦੀ ਧਾਰਮਿਕਤਾ ਲਈ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਭੇਖੇ ਧਾਰਨ ਕਰਨ ਦੀ ਵੀ ਕਰਤੀ ਆਲੋਚਨਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ :

ਇਕ ਵਣਖੰਡ ਬੈਸਹਿ ਜਾਇ ਸਦ ਨ ਦੇਵਹੀ ॥

ਇਕ ਪਾਲਾ ਕਕਰੁ ਭੰਨ ਸੀਤਲ ਜਲ ਹੋਵਹੀ ॥

ਇਕ ਭਸਮ ਚੜ੍ਹਾਵਹਿ ਅੰਗ ਮੈਲ ਨ ਧੋਵਹੀ ॥

ਇਕ ਜਟਾ ਬਿਕਟ ਬਿਕਰਾਲ ਕੁਲੁ ਘਰ ਖੇਵਹੀ ॥

ਇਕ ਨਗਨ ਫਿਰਹਿ ਦਿਨ ਰਾਤ ਨੀਦ ਨ ਸੋਵਹੀ ॥

ਵਿਣੁ ਨਾਵੈ ਤਨੁ ਛਾਰ ਕਿਆ ਕਹਿ ਹੋਵਹੀ ॥

ਕਾਦੀ ਕੂੜੁ ਬੋਲਿ ਮਲ ਖਾਇ ॥

ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਨਾਵੈ ਜੀਆ ਘਾਇ ॥

ਜੋਗੀ ਜੁਗਤਿ ਨ ਜਾਵੈ ਅੰਧੁ ॥

ਤੀਨੇ ਓਜਾੜੇ ਕਾ ਬੰਧੁ ॥

ਪਰ ਇਸ ਕਿਸਮ ਦੀ ਨਿਖੇਧਾਤਮਿਕ ਆਲੋਚਨਾ ਹੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ ਸਗੋਂ ਫੋਕੇ ਕਰਮਕਾਂ ਅਤੇ ਭੇਖਾਚਾਰ ਦੇ ਅੰਦਰ ਛੁਪੇ-ਹੋਏ ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਪਹਿਲੂ ਵੱਲ ਸੰਕੇਤ ਕਰ ਕੇ ਉਹ ਆਪਣੀ ਆਲੋਚਨਾ ਨੂੰ ਨਿਸ਼ਚੇਵਾਚਕ ਵੀ ਬਣਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ :

ਸੋ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਜੋ ਬ੍ਰਾਹਮ ਬੀਚਾਰੈ ॥

ਆਪਿ ਤਰੈ ਸਗਲੈ ਕੁਲ ਤਾਰੈ ॥

ਸੋ ਜੋਗੀ ਜੋ ਜੁਗਤ ਪਛਾਣੈ ॥
 ਗੁਰਪਰਸਾਦੀ ਏਕੋ ਜਾਣੈ ॥
 ਮੁਸਲਮਾਨ ਸੋਈ ਮਲ ਖੋਵੈ ॥
 ਦਇਆ ਕਪਾਹ ਸੰਤੋਖ ਸੂਤੁ
 ਜਤੁ ਗੰਢੀ ਸਤੁ ਵਟੁ ॥
 ਇਹ ਜਨੇਊ ਜੀਅ ਕਾ
 ਹਈ ਕਾ ਪਾਂਡੇ ਘਤੁ ॥

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਅਨੇਕਾਂ ਮਿਸਾਲਾਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਮਿਲ ਜਾਂਦੀ ਹਨ ਜਿਥੇ ਹਿੰਦੂਆਂ ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੂੰ, ਜੋਗੀਆਂ ਅਤੇ ਸੰਨਿਆਸੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪੇ ਆਪਣੇ ਮਾਰਗ ਦੇ ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਤੱਤ ਨਾਲ ਜੁੜਨ ਦੀ ਚੇਤਨਾ ਜਗਾਈ ਗਈ ਹੈ। ਇਉਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਨੇ ਜਿਥੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣਵਾਦੀ ਕਰਮ ਕਾਂਡ ਅਤੇ ਜਾਤੀ ਪ੍ਰਥਾ ਦਾ ਖੰਡਨ ਕੀਤਾ ਉਥੇ ਸ਼ਰਈ ਇਸਲਾਮ ਵਿਚਲੇ ਕੱਟੜਪੰਥੀ ਅਤੇ ਬਾਹਰਮੁਖੀ ਰੁਝਾਨ ਦੀ ਵੀ ਨਿਖੇਧੀ ਕੀਤੀ ਪਰ ਅੰਤਿਮ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਇਸ ਖੰਡਨ ਅਤੇ ਨਿਖੇਧੀ ਵਿਚੋਂ ਧਰਮ ਦੇ ਪਰਮਾਰਥੀ ਪਾਸਾਰ ਨਾਲ ਜੁੜਨ ਦੀ ਤੀਰਥ ਅਕਾਖਿਆ ਹੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਗੋਚਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਜਾਤੀ ਪ੍ਰਥਾ ਅਤੇ ਉਚ ਨੀਚ ਵਰਗੀਆਂ ਸਮਾਜਿਕ ਬੁਰਾਈਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਤੱਖ ਅਤੇ ਪਰੋਖੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਨਿੰਦਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖ ਮਨੁੱਖ ਵਿਚਕਾਰ ਵੰਡੀਆਂ ਪਾਉਣ ਵਾਲੇ ਸਮੂਹ ਵਿਤਕਰਿਆਂ ਦਾ ਖੰਡਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਮਿਸਾਲ ਵਜੋਂ ਜਾਤੀ ਪ੍ਰਥਾ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਬਾਣੀ ਵਿਚਲੇ ਨਿਮਨਲਿਖਿਤ ਕਥਨ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਗਤ ਕੀਤੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ :

ਜਾਤੀ ਦੈ ਕਿਆ ਹਥ
 ਸਚ ਪਰਖੀਐ
 ਜਾਣਹੁ ਜੋਤ ਨ ਪੁਛਹੁ ਜਾਤੀ

ਨੀਚਾ ਅੰਦਰ ਨੀਚ ਜਾਤ
 ਨੀਚੀ ਹੂ ਅਤਿ ਨੀਚੁ
 ਨਾਨਕ ਤਿਨ ਕੇ ਸੰਗ ਸਾਥਿ
 ਵਡਿਆ ਸਿਉ ਕਿਆ ਰੀਸ ॥

ਹਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਬਾਣੀ ਇਸਤਰੀ-ਨਿੰਦਕਾਂ ਨੂੰ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੋ ਕੇ ਲਿੰਗ ਭੇਦ ਸੰਬੰਧੀ ਵਿਤਕਰੇ ਵਿਰੁੱਧ ਆਵਾਜ਼ ਉਠਾਉਂਦੀ ਹੈ :

ਭੰਡਿ ਜੰਮੀਐਭੰਡਿ ਨਿੰਮੀਐ
 ਭੰਡਿ ਮੰਗਣ ਵੀਆਹੁ
 ਭੰਡਹੁ ਹੋਵੈ ਦੋਸਤੀ
 ਭੰਡਹੁ ਚਲੈ ਰਾਹੁ ॥
 ਸੋ ਕਿਉਂ ਮੰਦਾ ਆਖੀਐ
 ਜਿਤੁ ਜੰਮਹਿ ਰਾਜਾਨ ॥

ਸਮਾਜਿਕ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਪ੍ਰਤਿ ਇਸ ਕਿਸਮ ਦੀ ਸਵਸਥ ਪਹੁੰਚ ਸਾਡੀ ਮੂਲ ਸਥਾਪਨਾ ਨੂੰ ਹੀ ਪ੍ਰਮਾਣਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਸਭਿਆਚਾਰਿਕ ਨਵ-ਜਾਗ੍ਰਿਤੀ ਦਾ ਇਕ ਹੋਰ ਪਹਿਲੂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਨੀਤੀ ਵਿਚੋਂ ਵੀ ਉਜਾਗਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਹੋਰਨਾਂ ਸਮਕਾਲੀ, ਸੰਤਾਂ, ਭਗਤਾਂ ਅਤੇ ਸੂਫ਼ੀਆਂ ਵਾਂਗ ਹੀ ਲੋਕ ਜੀਵਨ ਦੀ ਨਿਤ ਵਰਤੋਂ ਵਿਚ ਆਉਣ ਵਾਲੀ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਹੀ ਆਪਣਾ ਮਾਧਿਅਮ ਬਣਾਇਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਸਮੁੱਚੇ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਸਮਤੀ ਜਾ ਸਕਣ ਵਾਲੀ (ਪੰਜਾਬੀ ਪ੍ਰਧਾਨ) ਸਾਧ ਭਾਸ਼ਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਸੰਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਹੀ ਸੰਗਠਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਲੋਕਧਾਰਾ ਨੂੰ ਮਾਧਿਅਮ ਵਜੋਂ ਵਰਤਿਆ। ਇਹੀ ਕਾਰਨ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਲੋਕ ਵਿਰਸੇ ਦੀ ਜੀਵੰਤ ਧੁਨੀ ਸੁਣਾਈ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਮਿਸਾਲ ਵਜੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਬਾਹਰ ਮਾਹ,

ਵਾਰਾਂ, ਅਲਾਹੁਣੀਆਂ, ਛੰਤ ਆਦਿ ਲੋਕ ਕਾਵਿ ਰੂਪਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਵੀ ਕੀਤੀ ਹੈ ਅਤੇ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਲੋਕ ਰੂੜੀਆਂ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਵੀ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਲੋਕ ਭਾਸ਼ਾ ਅਤੇ ਲੋਕ ਧਾਰਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟਾਵੇ ਦਾ ਮਾਧਿਅਮ ਬਣਾਉਣਾ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿਚ ਇਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸਭਿਆਚਾਰਿਕ ਅਮਲ ਹੈ ਜੋ ਨਵ-ਜਾਗ੍ਰਿਤੀ ਦਾ ਲਖਾਇਕ ਹੇ।

ਤੱਤਕਾਲੀਨ ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰਿਕ ਸਥਿਤੀਆਂ ਬਾਰੇ ਪ੍ਰਤੱਖ ਰੂਪ ਵਿਚ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਆਲੋਚਨਾਤਮਿਕ ਟਿੱਪਣੀਆਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਹੋਈ ਵਿਸ਼ਵ-ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਵੀ ਡੂੰਘੀ ਸਭਿਆਚਾਰਿਕ ਸਾਰਥਕਤਾ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਸ਼ਵ-ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦਾ ਮੂਲ ਸਰੋਕਾਰ ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਨ ਦੇ ਪਰਮਾਰਥ ਨੂੰ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਕਰਨ ਨਾਲ ਹੈ। ਪਰ ਪਾਰਗਾਮੀ ਸੱਤਾ ਦਾ ਜੋ ਸੰਕਲਪ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਉਹ ਪਰੋਖ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸਭਿਆਚਾਰਿਕ ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਦਾ ਹੀ ਸੰਦੇਸ਼ ਸੰਚਾਰਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਵੀ ਧਰਮ-ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਦੁਆਰਾ ਸਿਰਜਿਆ ਹੋਇਆ ਦੈਵੀ ਸੱਤਾ ਦਾ ਸੰਕਲਪ ਸਮਕਾਲੀਨ ਸਰੋਕਾਰਾਂ ਅਤੇ ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਵੰਗਾਰਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੁੰਦਾ ਹੇ। ਇਹ ਮਨੁੱਖੀ ਆਚਾਰ ਅਤੇ ਵਿਹਾਰ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਰਨਾਦਾਇਕ ਸੇਧ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹੀ ਪਰਮ ਆਦਰਸ਼ ਹੋ ਨਿਬੜਦਾ ਹੇ। ਉਦਾਹਰਨ ਵਜੋਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਪਾਰਗਾਮੀ ਦੈਵੀ ਸੱਤਾ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿਚ ਸੱਚ, ਸੱਚਾ, ਸੱਚਾ ਸਾਹਿਬ, ਨਿਰਭਉ ਅਤੇ ਨਿਰਵੈਰ ਵਰਗੇ ਸ਼ਬਦ ਵਰਤੇ ਗਏ ਹਨ ਜੋ ਸਮਕਾਲੀਨ ਸਭਿਆਚਾਰਿਕ ਸਥਿਤੀ ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿਚ ਨਵੀਨ ਸਾਰਥਕਤਾ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਬਾਣੀ ਵਿਚਲੇ ਸੰਕਲਪੀ

ਸ਼ਬਦਾਂ-ਨਾਮ ਹੁਕਮ, ਰਜਾ, ਸਚਿਆਰ, ਕੂੜਿਆਰ, ਗੁਰਮੁਖ, ਮਨਮੁਖ, ਹਉਮੈ, ਮਾਇਆ ਆਦਿ ਨੂੰ ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਧਾਰਮਿਕ ਕੋਡ ਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਰੱਖ ਕੇ ਵਿਚਾਰਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਇਕ ਵਿਲੱਖਣ ਭਾਂਤ ਦੀ ਜੀਵਨ-ਜੁਗਤ ਦਾ ਮੁਹਾਂਦਰਾ ਸਪਸ਼ਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਜੀਵਨ-ਜੁਗਤ ਪਰਮਾਰਥ ਦੇ ਮੁਹਾਂਦਰੇ ਵਿਚ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਸਮਕਾਲੀ ਯਥਾਰਥ ਦੇ ਸਨਮੁਖ ਖੜਾ ਕਰ ਦਿੰਦੀ ਹੇ। ਪਰਮਾਰਥੀ ਸਰੋਕਾਰਾਂ ਬਾਰੇ ਜਗਾਈ ਗਈ ਇਹ ਨਵੀਨ ਚੇਤਨਾ ਸਭਿਆਚਾਰਿਕ ਨਵ-ਜਾਗ੍ਰਿਤੀ ਅਤੇ ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਦਾ ਸੰਦੇਸ਼ ਸੰਚਾਰਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਇਉਂ ਸਮੁੱਚੇ ਤੌਰ ਤੇ ਆਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਨੇ ਮੱਧਕਾਲੀਨ ਭਾਰਤ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਸਭਿਆਚਾਰਿਕ ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦਿੱਤਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਕ ਪਾਸੇ ਤਾਂ ਅਤੀਤ ਕਾਲ ਤੋਂ ਤੁਰੀ ਆ ਰਹੀ ਬ੍ਰਾਹਮਣਵਾਦੀ ਪ੍ਰਥਾ ਤੇ ਪ੍ਰਤੀਗਾਮੀ ਕਿਰਦਾਰ ਦਾ ਖੰਡਨ ਕੀਤਾ ਜੋ ਜੀਵਨ ਦੇ ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਸੋਮਿਆਂ ਨਾਲੋਂ ਟੁੱਟ ਚੁੱਕੀ ਸੀ ਅਤੇ ਲਿਰੇਲ ਕਰਮਕਾਂਡ ਅਤੇ ਆਡੰਬਰਯੁਕਤ ਸਾਧਨਾ ਬਣ ਕੇ ਰਹਿ ਗਈ ਸੀ ਅਤੇ ਉਚ ਨੀਚ ਅਤੇ ਕੱਟੜ ਜਾਤੀ ਪ੍ਰਥਾ ਦੇ ਮਾਨਵ ਦੇਖੀ ਆਦਰਸ਼ਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਤਿਪਾਦਨ ਕਰਦੀ ਸੀ। ਦੂਸਰੇ ਪਾਸੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਮਕਾਲੀਨ ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਵਸਥਾ ਦੇ ਪਤਨਮੁਖੀ ਕਿਰਦਾਰ ਦੀ ਵੀ ਤਿੱਖੀ ਆਲੋਚਨਾ ਕੀਤੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਹਿੰਦੂ-ਮੁਸਲਿਮ ਸਮਨਵੈ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਦਾ ਭਰਪੂਰ ਸਮਰਥਨ ਕਰਦਿਆਂ ਮੱਧਕਾਲੀਨ ਸਭਿਆਚਾਰਿਕ ਨਵ-ਜਾਗ੍ਰਿਤੀ ਦੀ ਲਹਿਰ ਵਿਚ ਆਣਾ ਸਿਰਜਣਾਤਮਿਕ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਇਆ ਜਿਸ ਨੂੰ ਸਭਿਆਚਾਰਿਕ ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਆਖਣਾ ਵਧੇਰੇ ਉਚਿਤ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਦੀ ਬਾਣੀ ਅਤੇ ਲੋਕ ਵਿਵਹਾਰ

ਪ੍ਰ. ਗੁਰਸਿਮਰਨ ਕੌਰ

ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਇਨਸਾਨੀਅਤ ਲਈ 'ਕਿਵ ਸਚਿਆਰਾ ਹੋਈਐ' ਸਵਾਲ ਦਾ ਹੱਲ ਤਲਾਸ਼ਦਾ 'ਏਕ ਪਿਤਾ ਏਕਮ ਕੇ ਹਮ ਬਾਰਕ' ਦੀ ਮੰਜ਼ਿਲ ਤੱਕ ਅਪੜਾ ਦੇਣ ਦਾ ਸੁਨੇਹਾ ਹੈ। ਇਉਂ ਆਧੁਨਿਕ ਯੁੱਗ ਦੇ ਮਨੁੱਖ ਨੇ ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ ਜਾਂ ਗਲੋਬਲ ਵਿਲੇਜ਼ ਦਾ ਜੋ ਸੰਕਲਪ ਅੱਜ ਕਿਆਸਿਆ ਹੈ, ਇਸ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਗਵਾਹੀ ਸਹੀ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਸਾਨੂੰ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਹੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਇਸ ਕਾਵਿ ਰਾਹੀਂ ਸਾਮੂਹਿਕ ਹਾਮੀ ਭਰਵਾ ਕੇ ਜਾਂ ਯੋਗਤਾ ਰਾਹੀਂ ਅਗਵਾਈ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਸੁਨੇਹਾ ਸਿਰਜਦਿਆਂ ਲੋਕ ਰਾਜ (ਪੰਚ ਪਰਵਾਣ ਪੰਚ ਪਰਧਾਨ) ਦੀ ਨੀਂਹ ਰੱਖੀ ਗਈ ਹੈ। ਨੈਤਿਕ ਕਦਰਾਂ ਕੀਮਤਾਂ ਰਖਣ ਵਾਲਾ ਮਨੁੱਖ 'ਸਹਜ' ਧਾਰਨ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ ਜਾਂ ਆਪਣੀਆਂ ਅਸੀਮ ਇੱਛਾਵਾਂ ਦੀ ਸੀਮਾਂ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ ਜ਼ਬਤ ਵਿਚ ਰਹਿ ਕੇ ਹੀ 'ਗੁਰਮੁਖ' ਅਖਵਾਏ ਜਾਣ ਦਾ ਹੱਕਦਾਰ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤ ਦੀ ਅਜਿਹੀ ਇਕਾਗਰਤਾ ਨਾਲ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਪ੍ਰਤਿ ਸੁਹਜ ਅਨੁਭਵ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਸਮਾਜਿਕ ਅਨਿਆਂ ਵਿਰੁੱਧ ਸੰਘਰਸ਼ਮਈ ਬਣਾਵੁੰਦਾ ਹੈ। ਆਪਾ ਸੰਵਾਰਦਾ ਪਰ ਆਪੇ ਨੂੰ ਹੀ ਪਿਆਰ ਨਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਅਜਿਹਾ ਵਿਅਕਤੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਅਨੁਸਾਰ ਆਦਰਸ਼ਕ ਵਿਅਕਤੀ ਹੀ ਸਧਾਰਨ ਵਿਅਕਤੀ ਵਾਂਗ ਵਿਚਰਦਾ 'ਨੀਚਾ ਅੰਦਰ ਨੀਚ ਜਾਤ ਨੀਚੀ ਹੂ ਅਤਿ ਨੀਚੁ' ਅਨੁਸਾਰ ਬਿਨਾ ਕਿਸੇ ਵਿੱਥ ਤੋਂ, ਭੇਦ-ਭਾਵ ਤੋਂ ਅਤੇ ਨਿੱਜ ਤੋਂ ਉੱਪਰ ਉਠ ਕੇ ਪਰ ਦੀ ਚਿੰਤਾ ਰਖਦਾ ਹੈ।

ਗੁਰਮਤਿ ਕਾਵਿ ਦੇ ਬਾਨੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਨੇ ਆਪਣੇ ਅਨੁਭਵ ਰਾਹੀਂ ਅੱਜ ਤੋਂ ਪੰਜ ਸਦੀਆਂ ਪਹਿਲਾਂ ਅਜਿਹੇ ਕਾਵਿ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਕੀਤੀ ਹੈ ਜਿਸ ਦੀ ਸਾਰਥਕਤਾ ਸਮੇਂ ਨਾਲ ਖਾਰਜ ਹੋਣ ਦੀ ਥਾਂ ਹੋਰ ਵਧੇਰੇ ਵੱਧ ਰਹੀ ਲਗਦੀ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਧਾਰਮਿਕ ਸੰਦੇਸ਼ ਰਾਹੀਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਮਨੁੱਖੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਅਜਿਹੀ ਸੇਧ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰ ਗਏ ਹਨ ਜੋ ਸਧਾਰਨ ਮਨੁੱਖ ਦੀਆਂ ਰੁਚੀਆਂ ਨੂੰ ਤ੍ਰਿਪਤ ਕਰਦੀ ਹੋਈ ਕਿਸੇ ਉੱਚੀ ਧਰਾਤਲ ਵੱਲ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਦੀ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦੀ ਹੋ। ਮਿਸਾਲ ਵਜੋਂ ਗ੍ਰਿਹਸਥ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਤਜ ਕੇ ਆਮ ਮਨੁੱਖ ਕਿਸੇ ਅਦਿਖ ਲੱਭ ਲਈ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਔਰਤ ਤੋਂ ਵੱਖਰਾ ਹੋ ਕੇ, ਸਮਾਜਿਕ ਜੀਵਨ ਤੋਂ ਵੱਖਰ ਕੇ, ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀਆਂ ਤਲਖ ਹਕੀਕਤਾਂ ਤੇ ਮੂੰਹ ਮੋੜ ਕੇ, ਕੋਈ ਹੋਰ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਤੁਰ ਜਾਣ ਪਿੱਛੋਂ ਮਨੁੱਖ ਦੀਆਂ ਅਤ੍ਰਿਪਤ ਲਾਲਸਾਵਾਂ ਨਾਲ ਕਈ ਵਿਕਾਸ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੇ ਰਹੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਸਮਾਜਿਕ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਢਾਹ ਲੱਗੀ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਦਾ ਰੁਖ ਜੀਵਨ ਜਿਊਣ ਵੱਲ ਪ੍ਰੇਰਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਔਰਤ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਸੁਧਾਰਨ ਦਾ ਉਪਰਾਲਾ ਵੀ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਨਾਲ ਹੀ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਉਂ ਆਧੁਨਿਕ ਯੁੱਗ ਦੇ ਨਾਰੀਵਾਦੀ ਅਤੇ ਦਲਿਤ ਚੇਤਨਾ ਵਾਲੇ ਸੰਕਲਪ ਦੀ ਦੱਸ ਇਸ ਕਾਵਿ ਤੋਂ ਸਹਿਜੇ ਹੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਅਸੀਂ

ਆਪਣੇ ਹਥਲੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਰਾਹੀਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਕਾਵਿ ਵਿਚਲਾ ਅਜਿਹਾ ਸੁਨੇਹਾ ਹੀ ਉਲੀਕਣ ਦੇ ਯਤਨ ਵਿਚ ਹੋਵਾਂਗੇ ਜੋ ਆਪਣੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਸੋਚ ਦੇ ਹਾਣ ਦਾ ਹੋ ਕੇ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਹੀ ਜੀਵਨ ਸੇਧ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜੀਵਨ ਜਿਊਣ ਦੀ ਲੋਚਾ ਲੋਕ ਰਖਦੇ ਰਹੇ ਹਨ।

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਆਗਮਨ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਖਾਸ ਕਰਕੇਸ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਇਕ ਮੀਲ-ਪੱਥਰ ਵਾਂਗ ਹੈ ਜੋ ਬਹੁ-ਪੱਖੀ ਖੋਜ ਦਾ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਸ੍ਰੋਤ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਅਤੇ ਰਹੇਗਾ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ਦਾ ਮੂਲ ਉਦੇਸ਼ ਹੀ ਸਮੂਹਿਕ ਕਲਿਆਣ ਲਈ ਸਮੂਹਿਕ ਅਭਿਵਿਅਕਤੀ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਇਸ ਉਦੇਸ਼ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਗੁਰੂ ਕਵੀ ਨੇ ਲੋਕ-ਤੱਤਾਂ ਨੂੰ ਆਧਾਰ ਬਣਾ ਕੇ ਹੀ ਕੀਤੀ ਹੈ।

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਰਚਨਾ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਲੋਕਾਂ ਅੰਦਰ ਨਵੀਂ ਰੂਪ ਫੂਕਣਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਨੇ ਆਪਣੀ ਅਭਿਵਿਅਕਤੀ ਦੁਆਰਾ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਬਾਹਰਗਤ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਨਵੇਂ ਸਿਰਿਓਂ ਸਿਰਜਦਿਆਂ ਅੰਤਰੀਵ ਤਬਦੀਲੀ ਲਿਆਂਦੀ ਹੈ। ਵਾਸਤਵ ਵਿਚ ਨਵੇਂ ਧਰਮ ਦੀ ਨੀਂਹ ਰਖਣ ਲੱਗਿਆਂ ਉਸ ਲਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਵਾਤਾਵਰਨ ਦਾ ਬੱਝਣਾ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਾਤਾਵਰਨ ਦੀ ਨੀਂਹ ਹੀ ਉਦੋਂ ਬੱਝਦੀ ਹੈ ਜਦੋਂ ਸਮਾਜਿਕ ਗਤੀ ਉਸ ਰੁਖ ਤਬਦੀਲ ਹੋਵੇ। ਰਚਨਾ ਦਾ ਮਨੋਰਥ ਹੀ ਇਸ ਗਤੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਧਰਮ ਹਿਤ ਤਬਦੀਲ ਕਰਨਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਸਪਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਵੇਲੇ ਦੇ ਲੋਕ-ਮਨ ਵਿਚ ਨਵੇਂ ਧਰਮ ਦੀ ਸਵੀਕ੍ਰਿਤੀ ਤਾਂ ਹੀ ਮਿਲ ਸਕਦੀ ਹੈ ਜੋ ਲੇਖਕ ਅਜਿਹਾ ਕਰਨ ਵੱਲ ਰੁਚਿਤ ਹੋਵੇ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਨੇ ਆਪਣੇ ਧਰਮ ਨੂੰ

ਲੋਕਾਂ ਤੇ ਜ਼ਬਰਦਸਤੀ ਠੋਸਣ ਦੀ ਥਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਦੇ ਅਨੁਕੂਲ ਤਰਕ ਰਾਹੀਂ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਜਨਮਿਆ ਹੈ।

ਉਸ ਵੇਲੇ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਕਿਸੇ ਆਸਰੇ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ ਵਿਚ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦਾ ਮਤ ਵੇਲੇ ਦੇ ਅੰਧ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਲਈ ਇਕ ਠਾਹਰ ਵਾਂਗ ਹ ਨਿਬੜਿਆ ਹੈ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਦੀ ਧਾਰਮਿਕ ਬਿਰਤੀ ਵਿਚਲੀ ਅਣਸੰਗਠਿਤਾ ਸਾਨੂੰ ਲੋਕਗੀਤ ਦੀ ਹੇਠ ਲਿਖੀ ਸਤਰ ਤੋਂ ਸਪਸ਼ਟ ਹੈ :

ਕੀਹਦੇ ਕੀਹਦੇ ਪੈਰੀ ਹੱਥ ਲਾਈਏ, ਸੰਤਾਂ ਦੇ ਵੱਗ ਫਿਰਦੇ।

ਅਜੇਹੇ ਸਮੇਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦਾ ਧਰਮ ਨਿਖਰ ਕੇ ਖੜੋਇਆ ਹੈ। ਧਰਮ ਦਾ ਸਿਰਜਣਾਤਮਿਕ ਸਰੂਪ ਅਲੌਕਿਕ ਸੱਤਾ ਵਿਚ ਮਨੁੱਖੀ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਕਿ ਧਰਮ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ-ਅਰੰਭ ਹੀ ਇਸ ਨੁਕਤੇ ਤੋਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮਨੁੱਖ ਮੁੱਢ ਤੋਂ ਹੀ ਕਿਸੇ ਅਲੌਕਿਕ ਸੱਤਾ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰਨ ਜਾਂ ਨਕਾਰਨ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਬਣਾਉਂਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਉਸ ਅਲੌਕਿਕ ਸ਼ਕਤੀ ਦੇ ਗੁਣਾਂ ਤੋਂ ਸਰੂਪ ਤੱਕ ਜਾਂ ਆਦਰਸ਼ਾਂ ਤੋਂ ਯਥਾਰਥ ਤਕ ਦਾ ਸਫਰ ਹੀ ਅਸਲ ਵਿਚ ਧਰਮ ਤੋਂ ਲੋਕ-ਧਰਮ ਤਕ ਦਾ ਸਫਰ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਧਰਮ ਦੇ ਅਨੁਭਵ ਦੀ ਵਿਸ਼ਾਲਤਾ ਬੁੱਧੀ ਜਾਂ ਗਿਆਨ ਇੰਦਰੀਆਂ ਦੀ ਪਕੜ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਇਸ ਨੂੰ ਇਉਂ ਵੀ ਆਖ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਇਹ ਅਨੁਭਵ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਅਲੌਕਿਕ ਸੱਤਾ ਜਾਂ ਆਪਣੇ ਵਿੱਤ ਤੋਂ ਉੱਚੀ ਸ਼ਕਤੀ ਲਈ ਇਕ ਖਿੱਚ ਹੈ ਜੋ ਮਾਨਸ ਜਨਮ ਨਾਲ ਹੀ ਅਰੰਭ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਅਜਿਹਾ ਅਨੁਭਵ ਜਦੋਂ ਅਭਿਵਿਅਕਤੀ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਬਣਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਲੋਕਾਂ

ਵੱਲ ਆਹੁਲਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਅਸੀਂ ਕਹਿ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਧਰਮ ਦੇ ਜਿਸ ਅਨੁਭਵ ਦੀ ਗੱਲ ਅਸੀਂ ਤੋਰੀ ਹੈ ਉਸ ਦੀ ਅਭਿਵਿਅਕਤੀ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਹੀ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਇਥੋਂ ਹੀ ਧਰਮ ਅਤੇ ਲੋਕ-ਧਰਮ ਵੱਖਰਦੇ ਅਤੇ ਅੰਤਰ-ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੁੰਦੇ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਅਸਲ ਵਿਚ ਲੋਕ ਵਿਸ਼ਵਾਸਾਂ ਦਾ ਆਧਾਰ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਰੂਪ ਵਿਚ 'ਧਰਮ' ਹੀ ਬਣਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਇਸ ਤੋਂ ਸਪਸ਼ਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਲੋਕ ਧਰਮ ਵਿਵਹਾਰਿਕ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਬੌਧਿਕ ਘੱਟ ਅਤੇ ਭਾਵੁਕ ਵਧੇਰੇ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਗਿਆਨ ਪਰਕ ਨਾਲੋਂ ਸ਼ਰਧਾ ਪਰਕ ਬਹੁਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸ਼ਰਧਾ ਵਸਤੂ ਤੇ ਹੀ ਆਧਾਰਿਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਸੱਤਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰੋੜਤਾ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਬਿਨੁ ਦੇਖੇ ਉਪਜੈ ਨਹੀਂ ਆਸਾ ॥

ਇਸ ਦਾ ਭਾਵ ਹੈ ਕਿ ਲੋਕ ਗੁਣਾਂ ਨਾਲੋਂ ਸਰੂਪ ਨੂੰ ਤਰਜੀਹ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਹੀ ਕਾਰਨ ਹੈ ਕਿ ਅਸਲੀ ਧਰਮ ਸਮਾਂ ਪਾ ਕੇ ਲੋਕ-ਧਰਮ ਤੋਂ ਵੱਖਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕਈ ਵਾਰ ਵੇਖਣ ਵਿਚ ਆਇਆ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸੇ ਪੀਰ ਪੈਗੰਬਰ, ਰਿਸ਼ੀ-ਮੁਨੀ ਦੀ ਦਿੱਤੀ ਹੋਈ ਸਿੱਖਿਆ ਲੋਕ-ਧਰਮ ਵਿਚ ਪਰਿਵਰਤਿਤ ਹੋ ਕੇ ਆਪਣਾ ਰੂਪ ਹੀ ਗਵਾ ਬੈਠਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਮਿਸਾਲ ਅਸੀਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀਆਂ ਬਣੀਆਂ ਮੂਰਤੀਆਂ ਤੋਂ ਵੇਖ ਸਕਦੇ ਹਾਂ।

ਲੋਕ-ਧਰਮ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਇਉਂ ਵੀ ਲਿਖ ਸਕਦੇ ਹਾਂ, ਧਰਮ ਜੋ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿਚ ਅੰਕਿਤ ਹੈ। ਲੋਕ-ਧਰਮ ਜੋ ਲੋਕ ਨਿਭਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਸਪਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਧਰਮ ਪ੍ਰਤਿ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਬੌਧਿਕ ਪੱਧਰ ਤੇ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਭਾਵੁਕ ਪੱਧਰ ਤੇ ਹੀ ਪਲਰਦੇ ਤੇ ਵਿਕਸਿਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਲੋਕ-ਧਰਮ ਵਿਚਲੀ ਭਾਵੁਕਤਾ ਦੀ ਬਹੁਤਾਤ ਜਾਂ ਬੌਧਿਕਤਾ ਦਾ ਅਭਾਵ ਹੀ ਲੋਕ-ਧਰਮ ਨੂੰ ਅਸਹਿਨਸ਼ੀਲਤਾ ਦੀ ਹੱਦ ਤੇ ਜਾ ਚੜ੍ਹਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਤਿਹਾਸ ਗਵਾਹ ਹੈ ਕਿ ਧਰਮ ਦੇ ਨਾਂ ਤੇ ਕਿੰਨੇ ਹੀ ਯੁੱਧ ਹੁੰਦੇ ਰਹੇ ਹਨ ਅਤੇ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ ਜਦੋਂ ਕਿ ਇਕਬਾਲ ਅਨੁਸਾਰ:

“ਮਜ਼ਹਬ ਨਹੀਂ ਸਿਖਾਤਾ ਆਪਸ ਮੇ ਬੈਰ ਰਖਣਾ”।

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੀ ਮੰਗ ਅਨੁਸਾਰ ਇਕ ਸੂਝਵਾਨ ਧਾਰਮਿਕ ਆਗੂ ਵਾਂਗ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਪੀੜਿਤ ਦਸ਼ਾ ਨੂੰ ਹੀ ਲੋਕਾਂ ਅੱਗੇ ਬਿਆਨ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹਾਮੀ ਭਰਵਾ ਲਈ।

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਸਮਕਾਲੀ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਅੰਧ-ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਵਿਚ ਜਕੜੇ ਪੀੜਿਤ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਮੂਲ ਵੇਦਨਾ ਨੂੰ ਅਨੁਭਵ ਕਰਦਿਆਂ ਧਾਰਮਿਕ ਅਨੁਸ਼ਠਾਨਾਂ ਨੂੰ ਨਵਾਂ ਰੂਪ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਦਾ ਸਫਲ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਲੋਕ-ਧਰਮ ਵਾਸਤਵਿਕ ਗਿਆਨ ਤੋਂ ਦੂਰ ਅੰਧ-ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਦੀ ਹੱਦ ਤੱਕ ਅਪੜ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ 'ਧਰਮ ਪੰਥ ਕਰਿ ਉਡਰਿਆ' ਤੋਂ ਭਾਵ ਹੀ ਇਹ ਲਿਆ ਹੈ ਕਿ ਧਰਮ ਦੀ ਅਸਲੀਅਤ ਤੋਂ ਲੋਕ ਦੂਰ ਹੁੰਦੇ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ ਜਿਵੇਂ :

“ਕਲਿ ਕਾਤੀ ਰਾਜੇ ਕਸਾਈ ਧਰਮੁ ਪੰਥ ਕਰਿ ਉਡਰਿਆ ॥

ਕੁਤੁ ਅਮਾਵਸ ਸਚੁ ਚੰਦ੍ਰਮਾ ਦੀਸੈ ਨਾਹੀ ਕਹ ਚੜਿਆ ॥”

ਅਜਿਹੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚ ਧਰਮ ਦੇ ਨਵੇਂ ਸਿਰਿਓਂ ਅਰਥ ਸੰਚਾਰ ਕਰਨੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਮੰਗ ਬਣ ਚੁੱਕੀ ਸੀ। ਜੋ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਜਿਹੇ ਅਨੁਭਵੀ ਵਕਤਾ ਲਈ ਇਕ ਸਟੇਜ ਦਾ ਰੂਪ

ਧਰਮ ਕਰ ਗਈ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੇ ਸਭ ਲੋਕ-ਧਰਮਾਂ ਵਿਚਲੇ ਕੁਕਰਮਾਂ ਤੋਂ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਮੁਕਤ ਕਰਵਾਉਣ ਲਈ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਰਹ-ਰੀਤਾਂ ਦੇ ਮਾੜੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪ੍ਰਤਿ ਜਾਗ੍ਰਿਤ ਕਰਦਿਆਂ ਧਰਮ ਦੇ ਨਵੇਂ ਅਰਥ ਸੰਚਾਰ ਕੀਤੇ। ਜਾਂ ਅਸੀਂ ਆਖ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਪੁਰਾਣੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਨਵੇਂ ਅਰਥ ਭਰਨ ਦਾ ਉਪਰਾਲਾ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਇਹ ਨਵੇਂ ਅਰਥ ਹੀ ਸਮਾਂ ਪਾ ਕੇ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੀ ਨੀਂਹ ਬਣੇ ਹਨ।

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਸਮੇਂ ਕਈ ਧਰਮ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਸਨ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚਲੇ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਪੱਖ ਦੇ ਵਿਸਤਾਰ ਵਿਚ ਨਾ ਜਾਂਦੇ ਹੋਏ ਅਸੀਂ ਇਸ ਹਥਲੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ ਅਧੀਨ ਉਸ ਵੇਲੇ ਕਿਨ੍ਹਾਂ ਮੱਤਾਂ ਦੀਆਂ ਕੀ ਕੀ ਰਹੀ ਰੀਤਾਂ ਸਨ ਇਸ ਦਾ ਸੰਖੇਪ ਵਰਨਣ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਹਥਲੇ ਲੇਖ ਵਿਚ ਅਸੀਂ ਇਯ ਬਾਰੇ ਵਿਸਤਾਰ ਵਿਚ ਨਾ ਜਾਂਦੇ ਹੋਏ ਸੰਕੇਤ ਮਾਤਰ ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਦੇ ਰਹੇ ਹਾਂ ਜਿਵੇਂ ਉਸ ਸਮੇਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਬੌਧਿਕ ਪੱਧਰ ਅਨੁਸਾਰ ਮਿਥਿਕ ਕਥਾਵਾਂ, ਅਵਤਾਰਾਂ ਦੇਵੀ ਦੇ ਵਰਤ, ਕਰਮ ਧਰਮ ਜਾਂ ਆਵਾਗਵਣ ਆਦਿ ਦਾ ਡੂੰਘਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਸੀ।

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਰਾਮ ਕਥਾ ਦੇ ਅਨੇਕਾਂ ਉੱਲੇਖ ਦਿੱਤੇ ਹਨ, ਜੋ ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਤੱਥ ਲੋਕਾਂ ਤਕ ਪੁਜਦੇ ਮਿਥਿਕ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਰਨਣ ਲੋਕ ਰੁਚੀ ਅਨੁਕੂਲ ਹੀ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਸ੍ਰੀ ਰਾਮ ਜੋ ਨਾਇਕ ਹੈ ਜਾਂ ਲੋਕਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਇਕ ਆਦਰਸ਼ਕ ਉਦਾਹਰਨ ਹੈ, ਦੇ ਗੁਣ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋ ਸਕਣ ਜਾਂ ਰਾਵਣ ਜੋ ਪ੍ਰਤਿਨਾਇਕ ਹੈ, ਉਸ ਦੇ ਔਗੁਣ ਦਰਸਾਏ ਜਾ

ਸਕਣ। ਅਸਲ ਵਿਚ ਪੁਰਾਤਨ ਮਿਸਾਲਾਂ ਨੂੰ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਦੁਹਰਾਏ ਜਾਣ ਦਾ ਮੰਤਵ ਹੀ ਨਾਇਕ ਦੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਅਪਨਾਉਣ ਅਤੇ ਪ੍ਰਤਿਨਾਇਕ ਦੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਤਿਆਗਣ ਦੇ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਹਿਤ ਹੈ।

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਅਨੁਸਾਰ ਅਵਤਾਰ ਜਾਂ ਇਹ ਨਾਇਕ ਮਾਨਸ ਜਨਮ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਜਾਂ ਅਵਤਾਰ ਧਾਰ ਕੇ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸੰਦੇਸ਼ ਲਿਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਅਵਤਾਰ ਜਾਂ ਨਾਇਕ ਲੋਕਾਂ-ਵਾਂਗ ਹੀ ਦੁੱਖ ਸੁੱਖ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਜਾਂ ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਹਕੀਕਤਾਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਉਹ ਵੀ ਮਨੁੱਖ ਵਾਂਗ ਹੀ ਕਰਦੇ ਵਿਜਈ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਸ੍ਰੀ ਰਾਮ ਚੰਦਰ ਦੇ ਸੀਤਾ ਤੇ ਲਛਮਣ ਦੇ ਵਿਛੋੜੇ ਵਿਚ ਝੂਰਨ ਦਾ ਉੱਲੇਖ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ :

(ੳ) ਰਾਮ ਝੂਰੈ ਦਲ ਮੇਲਣੈ ਅੰਤਰਿ ਬਲੁ ਅਧਿਕਾਰ।

ਬੰਤਰ ਕੀ ਸੈਨਾ ਸੇਵੀਐ ਮਨਿ ਤਨਿ ਜੁਝੁ ਆਧਾਰ।

ਸੀਤਾ ਲੈ ਗਇਆ ਦਹਿਸਰੇ ਲਛਮਣੁ ਮੂਢਿ ਸਰਾਪਿ।

ਨਾਨਕ ਕਰਤਾ ਕਰਣਹਾਰੁ ਕਰਿ ਵੇਖੈ ਥਾਪਿ ਉਥਾਪਿ।

(ਪੰ. ੧੪੫੨)

(ਅ) ਮਨ ਮਹਿ ਝੂਰੈ ਰਾਮ ਚੰਦੁ ਸੀਤਾ ਲਛਮਣ ਜੋਗੁ।

ਹਣਵੰਤਰੁ ਆਰਾਧਿਆ ਆਇਆ ਕਰਿ ਸੰਜੋਗੁ। (ਪੰ. ੧੪੫੨)

ਵਾਸਤਵ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇਵਤਿਆਂ ਜਾਂ ਅਵਤਾਰਾਂ ਦੇ ਉੱਲੇਖ ਲੋਕਾਂ ਤੇ ਅਵਤਾਰਾਂ ਵਿਚਲੀ ਅਸਧਾਰਨਤਾ ਨੂੰ ਮੋਟਦੇ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਸਭ ਮਨੁੱਖਾਂ ਵਰਗੇ ਜਿਉਂਦੇ ਜਾਗਦੇ ਸਨ,

ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਮਨੁੱਖ ਦੀਆਂ ਇਛਾਵਾਂ ਜਾਂ ਅਕਾਂਖਿਆਵਾਂ ਸਨ।

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਇਥੇ ਕਿਸੇ ਨਾਇਕ ਦੇ ਔਗੁਣਾਂ ਤੋਂ ਪਰਦਾ ਫਾਸ਼ ਕਰਨ ਦਾ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਸਾਮੂਹਿਕ ਅਵਚੇਤਨ ਨੂੰ ਇਸ ਪ੍ਰਤਿ ਸੁਚੇਤ ਕਰਨ ਤੋਂ ਹੈ ਕਿ ਕੋਈ ਨਾਇਕ, ਦੇਵੀ ਦੇਵਤਾ, ਅਵਤਾਰ ਜਾਂ ਮਹਾਂਪੁਰਖ ਕਿੰਨਾ ਵੀ ਵੱਡਾ ਕਿਉਂ ਨਾ ਹੋ ਗਏ ਉਸ ਦੀਆਂ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਮਨੁੱਖ ਵਾਂਗ ਅਤ੍ਰਿਪਤ ਹੀ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਪਰ ਉਸ 'ਇਕ' ਦੀ ਸੰਪੂਰਨਤਾ ਕਿਸੇ ਤ੍ਰਿਪਤੀ ਲਈ ਨਹੀਂ ਭਟਕਦੀ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਥਾਵਾਂ ਵਿਚਲੀ ਨੇਕੀ ਬਦੀ ਦੀ ਟੱਕਰ ਦਾ ਦਵੰਦ ਸੰਸਾਰਿਕ ਜਿੱਤਾਂ ਵਾਂਗ ਹੀ ਦਰਸਾਇਆ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ ਦੇ ਅਭਾਵ ਕਾਰਨ ਅਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦਾ ਮੂੰਹ ਵੇਖਣਾ ਪੈਦਾ ਹੈ :

(ੳ) ਭੁਲੇ ਰਾਵਣੁ ਮੁਗਧੁ ਅਚੇਤਿ ॥

ਲੂਟੀ ਲੰਕਾ ਸੀਸ ਸਮੇਤਿ ॥

ਗਰਬਿ ਗਇਆ ਬਿਨੁ ਸਤਿਗੁਰ ਹੇਤਿ ॥

(ਪੰ. ੨੨੪)

(ਅ) ਰੋਵਹਿ ਪਾਡਵ ਭਏ ਮਜੂਰ ॥

ਜਿਨ ਕੈ ਸੁਆਮੀ ਰਹਤ ਹਦੂਰਿ ॥ (ਪੰ. ੬੫੪)

(ੲ) ਜਨਮੈਜੈ ਗੁਰਸਬਦੁ ਨ ਜਾਨਿਆ ॥

(ਪੰ. ੨੨੪)

ਇਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਧਾਰਮਿਕ ਰਹੁ ਰੀਤਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਪੂਰਨਾ ਉਸ ਵੇਲੇ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਵੱਡਾ ਧਰਮ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਵੈ ਵਿਖਾਵਿਆ ਤੋਂ ਉੱਪਰ ਉਠ ਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਧਾਰਮਿਕ ਰੀਤਾਂ ਪਿਛਲੇ 'ਸੱਚ' ਨੂੰ ਪਛਾਨਣ ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ।

ਲੋਕ ਪੂਜਾ, ਪਿਤਰ ਪੂਜਾ, ਤੀਰਥ, ਇਸ਼ਨਾਨ, ਆਰਤੀ ਆਦਿ ਸਭ ਨੂੰ ਹੀ ਸੱਚ

ਮੰਨ ਕੇ ਲਕੀਰ ਦੇ ਫਕੀਰ ਹੋਏ ਸਨ ਪਰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਨੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇਯ ਪ੍ਰਤਿ ਸੁਚੇਤ ਕੀਤਾ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਭ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਬਾਹਰੀ ਜਗਤ ਤਕ ਹੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਅਜਿਹੇ ਵਿਖਾਵਿਆ ਦੰਭਾਂ ਜਾਂ ਪਾਖੰਡਾਂ ਦਾ ਪਰਮ ਸਤਿ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਨਾਲ ਕੋਈ ਸੰਬੰਧ ਨਹੀਂ। ਇਸ ਲਈ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪਾਖੰਡਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਨ ਦੀ ਥਾਂ ਆਪਦੇ ਅੰਦਰ ਅਜਿਹੇ ਗੁਣ ਪੈਦਾ ਕਰਨੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ ਜਿਥੇ ਦੂਜੇ ਸਾਹਮਣੇ ਚੰਗਾ ਬਣਨ ਦੀ ਥਾਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਅੱਗੇ ਚੰਗਾ ਹੋਇਆ ਜਾ ਸਕੇ। ਇਸੇ ਲਈ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਬਾਹਰੀ ਵਿਖਾਵੇ ਵਾਲੀ ਕਿਰਤੀ ਨੂੰ ਇਉਂ ਸਪਸ਼ਟ ਕਰਦੇ ਹਨ :

(ੳ) ਗਲੀ ਅਸੀਂ ਚੰਗੀਆ ਆਚਾਰੀ ਬੁਰੀਆਹ ॥

ਮਨਹੁ ਕੁਸੁਧਾ ਕਾਲੀਆ ਬਾਹਰਿ ਚਿਟਵੀਆਹ ॥

ਰੀਸਾ ਕਰਹਿ ਤਿਨਾਤੀਆ ਜੋ ਸੇਵਹਿ ਦਰੁ ਖੜੀਆਹ ॥

ਨਾਲਿ ਖਸਮੈ ਰਤੀਆ ਮਾਣਹਿ ਸੁਖਿ ਰਲੀਆਹ ॥ (ਪੰ. ੮੪)

(ਅ) ਭਾਂਡਾ ਹਫਾ ਸੋਇ ਜੋ ਤਿਸੁ ਭਾਵਸੀ ॥

ਭਾਂਡਾ ਅਤਿ ਮਲੀਣੁ ਧੋਤਾ ਹਫਾ ਨ ਹੋਇਸੀ ॥

ਗੁਰੂ ਦੁਆਰੈ ਹੋਇ ਸੋਤੀ ਪਾਇਸੀ ॥

ਏਤੁ ਦੁਆਰੈ ਧੋਇ ਹਫਾ ਹੋਇਸੀ ॥ (ਪੰ. ੪੧੩)

ਸੋ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੁਆਰਾ ਦਰਸਾਏ ਇਨ੍ਹਾਂ ਰੀਤਾਂ ਰਸਮਾਂ ਪਿਛਲੇ ਬੁਰੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਤੱਖ ਹੋ ਗਏ। ਦੂਜਾ ਰੀਤਾਂ ਰਸਮਾਂ ਦੀ ਅਜਿਹੀ ਆਲੋਚਨਾ ਦੀ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਅੱਗੋਂ ਕੋਈ ਅਲੋਚਨਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਸਗੋਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਡੁੱਬਦੇ ਦਾ ਸਹਾਰਾ ਜਾਣ ਕੇ ਕਬੂਲਿਆ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ

ਆਪਣੇ ਮੱਤ ਰਾਹੀਂ ਉਸ ਵੇਲੇ ਦੇ ਸਾਰੇ ਧਰਮਾਂ ਦੀਆਂ ਉਣਤਾਵਾਂ ਤੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਚੇਤੰਨ ਕਰਕੇ ਅੰਧ-ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਵਿਚੋਂ ਕੱਢਿਆ। ਦੂਜਾ ਜੇ ਹੋਰਨਾਂ ਮੱਤਾਂ ਵਾਂਗ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਵੀ ਸਿੱਧਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਾਉਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰਦੇ ਤਾਂ ਲੋਕ ਪ੍ਰਵਾਨਗੀ ਤਕ ਉਦੇਸ਼ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪੁੱਜ ਸਕਦਾ। ਪਰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਇਕ ਸਫਲ ਧਾਰਮਿਕ ਆਗੂ ਵਾਂਗ ਨੀਚ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਆਪ ਰਲਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹਮਦਰਦੀ ਦਾ ਪਾਤਰ ਬਣੇ ਹਨ :

“ਨੀਚਾ ਅੰਦਰਿ ਨੀਚ ਜਾਤਿ ਨੀਚੀ ਹੂ ਅਤਿ ਨੀਚੁ॥

ਨਾਨਕੁ ਤਿਨ ਕੈ ਸੰਗਿ ਸਾਥਿ ਵਡਿਆ ਸਿਉ ਕਿਆ ਰੀਸ॥”

ਲੋਕ ਜੀਵਨ ਦੀ ਹਰ ਰਸਮ ਦਾ ਆਧਾਰ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਕੋਈ ਧਾਰਮਿਕ ਭਾਵਨਾ ਹੀ ਰਹੀ ਹੈ। ਪਰ ਲੋਕ ਜੀਵਨ ਸੰਬੰਧੀ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਧਿਆਨ ਦੇਣ ਯੋਗ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਕ ਪੱਧਰ ਅਜਿਹੀ ਹੈ ਜਿਥੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਧਰਮਾਂ ਦੇ ਲੋਕ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਵੀ ਇਕੋ ਜਿਹਾ ਜੀਵਨ ਜਿਊਂਦੇ ਹਨ। ਅਜਿਹੇ ਸਮੇਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਭੁੱਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਕਿਸੇ ਇਕ ਲੋਕ-ਧਰਮ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਕੋਈ ਧਾਰਮਿਕ ਜਾਂ ਬੌਧਿਕ ਵਿੱਥ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਭਾਈਚਾਰਿਕ ਸਾਂਝ ਵਧੇਰੇ ਹਾਵੀ ਹੁੰਦੀ ਹੋ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਨੂੰ ਸਮਾਜ ਸੁਧਾਰਕ ਜਾਂ ਲੋਕ-ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਲਿਆਉਣ ਵਾਲਾ ਵੀ ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਮਾਜ ਸੁਧਾਰ ਦਾ ਅਰਥ ਹੀ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਨਵੇਂ ਸਿਰਿਓਂ ਨਿਰਮਾਣ ਕਰਨਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਕ ਸੁਝਵਾਨ ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਵਾਂਗ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਨੇ ਆਪਣੇ ਅਨੁਭਵ ਨੂੰ ਸ਼ਬਦਾਂ ਰਾਹੀਂ ਲੋਕ-ਰੁਚੀ

ਅਨੁਕੂਲ ਬੋਲੋੜੀਆਂ ਰਸਮਾਂ ਨੂੰ ਛੱਡਣ ਅਤੇ ਲੋੜਵੰਦ ਰਸਮਾਂ ਨੂੰ ਅਪਣਾਉਣ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਦਿੱਤੀ ਹੈ। ਅਜਿਹੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਲੋਕ-ਪ੍ਰਵਾਹ ਦੀ ਗਤੀ ਨੂੰ ਤੇਜ਼ ਕਰਨ ਵਿਚ ਸਹਾਈ ਸਿੱਧ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਸੰਖੇਪ ਵਿਚ ਆਖ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਦੀ ਸਮੁੱਚੀ ਰਚਨਾ ਉਸ ਵੇਲੇ ਦੇ ਸਮੂਹਿਕ ਵਰਤਾਰੇ ਵਿਚ ਇਕ ਤਬਦੀਲੀ ਦਾ ਕਾਰਨ ਹੋ ਨਿਬੜਦੀ ਹੈ।

ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਅਨੁਕੂਲ ਕਰਕੇ ਵਿਸ਼ੇ ਨੂੰ ਨਿਭਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹੀ ਕਾਰਨ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦਾ ਵਿਅਕਤਿਤਵ ਲੋਕ-ਮਨਾਂ ਤੇ ਸਦੀਵੀ ਅਸਰ ਪਾਉਣ ਵਿਚ ਸਫਲ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਹੇਠ ਲਿਖੀ ਲੋਕ ਗੀਤ ਦੀ ਸਤਰ ਇਸ ਦੀ ਮੂੰਹ ਬੋਲਦੀ ਤਸਵੀਰ ਹੈ :

“ਹੱਟ ਖੁਲ੍ਹੀ ਬਾਬੇ ਨਾਨਕ ਦੀ,
ਸੋਦਾ ਲੈਣਗੇ ਨਸੀਬਾਂ ਵਾਲੇ॥”

ਇਸ ਤੋਂ ਸਪਸ਼ਟ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਮੱਤ ਨੂੰ ਲੋਕ-ਮਨ ਨੇ ਨਸੀਬਾਂ ਵਾਲਾ ਸਵੀਕਾਰਿਆ ਹੈ। ਵਾਸਤਵ ਵਿਚ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਅਜਿਹੇ ਲੋਕ-ਤੱਤਾਂ ਦੀ ਬਹੁਤਾਤ ਹੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਬਾਣੀ ਨੂੰ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਮਕਬੂਲ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਜਿਥੇ ਲੋਕ ਗੁਰੂ ਬਾਣੀ ਨੂੰ ਕੇਵਲ ਅਪਣਾਉਂਦੇ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਹੋਰਨਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਇਸ ਸੰਦੇਸ਼ ਵੱਲ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ : ਸਾਡੇ ਗੁਰਾ ਨੇ ਜਹਾਜ਼ ਬਣਾਇਆ, ਆਜੇ ਜੀਹਨੇ ਪਾਰ ਲੰਘਣੈ।



ਕਲਿ ਤਾਰਣ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਆਇਆ

ਇੰਜੀ : ਮਨਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਗਿਆਸਪੁਰਾ

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਪਾਤਿਸ਼ਾਹ ਜੀ ਦੀ 550ਵੀਂ ਜਨਮ ਸਤਾਬਦੀ ਮੌਕੇ ਦੇਸ਼ ਵਿਦੇਸ਼ ਅੰਦਰ ਖੂਬ ਚਰਚਾ ਹੈ। ਹਰ ਕੋਈ ਆਪੋ ਆਪਣੀ ਸਮਝਣ ਤੇ ਸ਼ਰਧਾ ਨਾਲ ਇਹ ਸਤਾਬਦੀ ਮਨਾਉਣ ਲਈ ਅੱਡੀ ਚੋਟੀ ਦਾ ਜੋਰ ਲਗਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਖਾਸ ਕਰ ਸਰਕਾਰਾਂ ਪਰ ਇਹ ਰੌਲਾ ਗੌਲਾ ਇਉਂ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਜਨਮ ਸਤਾਬਦੀ ਦੇ ਬਹਾਨੇ ਰਾਜਨੀਤੀ ਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਅੱਡਰੀ ਹਸਤੀ ਨੂੰ ਮਲੀਆਮੇਟ ਕਾਰਨ ਦੀ ਸਿਆਸਤ ਭਾਰੂ ਹੈ। ਅੱਜ ਦੇ ਵਿਦਵਾਨ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਪਾਤਿਸ਼ਾਹ ਤੇ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਬਾਰੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਬਿੰਬ ਵਲੋਕ ਮਨਾ ਵਿੱਚ ਬਣਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਪਾਤਿਸ਼ਾਹ ਜੀ ਨੂੰ ਸਾਂਤ ਸਿਰਫ ਅੱਖਾਂ ਮੀਚ ਕੇ ਭਗਤੀ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਬਿਨਾ ਸ਼ਾਸਤਰ ਵਾਲਾ ਬਿੰਬ ਪਰਚਾਰ ਰਹੇ ਹਨ ਜਦਕਿ ਅਜਿਹਾ ਨਹੀਂ ਕਿਉਂਕਿ ਦਸ ਜਾਮੇਂ ਬੇਸੱਕ ਅਲੱਗ ਅਲੱਗ ਸਨ ਪਰ ਜੋਤ ਇਕੋ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਬਾਰੇ ਜੋ ਸੋਚਣ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਸਿਰਫ ਅੱਖਾਂ ਮੀਚ ਕੇ ਭਗਤੀ ਕੀਤੀ ਤੇ ਲੋਕਾਈ ਨੂੰ ਵਧੀਆ ਜੀਵਨ ਜੀਣ ਦਾ ਤਰੀਕਾ ਦੱਸਿਆ। ਅੱਜ ਕੱਲ੍ਹ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀਆਂ ਕਾਲਪਨਿਕ ਤਸਵੀਰਾਂ ਪੋਲੇ ਪੋਲੇ ਜਿਹੇ ਹੱਥ ਪੈਰ, ਗੁਲਗੁਲੇ ਵਰਗਾ ਚੇਹਰਾ ਸੱਭ ਰੱਦ ਹੋ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਅਸਲ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਬੁੱਤਸਿਕਨ ਬਣਾਇਆ ਸੀ।

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਪਾਤਿਸ਼ਾਹ ਜੀ ਨੇ ਸਾਧਨਾਂ ਦੀ ਅਣਹੋਂਦ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਲੋਕਾਈ ਨੂੰ ਸੋਧਣ

ਲਈ ਚਾਰੇ ਦਿਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਪੈਦਲ ਉਦਾਸੀਆਂ (ਯਾਤਰਾਵਾਂ) ਕੀਤੀਆਂ। ਜਦੋਂ ਭਾਈ ਲਹਿਣੇ ਜੀ ਨੂੰ ਮਿਲੇ (ਜੋ ਕਿ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਦੂਜੇ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਬਣੇ) ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਸਿਰ ਤੇ ਕੱਖਾਂ ਦੀ ਪੰਡ ਸੀ ਜੋ ਕਿ ਆਪਣੇ ਪਸ਼ੂਆਂ ਲਈ ਲੈ ਕੇ ਆਏ ਸੀ, ਕਹਿਣ ਦਾ ਭਾਵ ਗੁਰੂ ਜੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਜੋ ਕਿਹਾ 'ਕਿਰਤ ਕਰੋ' ਉਸ ਨੂੰ ਕਮਾ ਕੇ ਦਿਖਾਇਆ।

ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਤਾਂ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਕਹਿਣ ਵਾਗ ਜਦੋਂ ਉਦਾਸੀਆਂ ਤੇ ਜਾਂਦੇ:-
ਰੇਤੁ ਅੱਕ ਆਹਾਰੁ ਕਰਿ ਰੋੜਾ ਕੀ ਗੁਰ ਕੀਅ
ਵਿਛਾਈ ॥ 24 ॥

ਭਾਵ ਜੋ ਵੀ ਮਿਲਿਆ 'ਛਿਸਕਵਰੀ ਦੇ ਸਰਵਾਈਵਰ ਮੈਨ' ਵਾਂਗ ਛਕ ਲੈਂਦੇ ਸੀ ਇਹ ਤਾਂ ਹੋਈ ਸਰੂਪ ਦੀ ਗੱਲ, ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਵੀ ਕ੍ਰਾਂਤੀਕਾਰੀ ਸੂਰਮਿਆਂ ਵਾਲੀ ਸਿਰਫ਼ ਤੇ ਸਿਰਫ਼ ਸੱਚ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਤੇ ਪ੍ਰਸਾਰ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਜਦੋਂ ਅਵਤਾਰ ਧਾਰਿਆ ਤਾਂ ਭਾਰਤ ਵਰਸ਼ ਅੰਦਰ ਹਿੰਦੂ ਬਹੁ ਗਿਣਤੀ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਉਹ ਵਹਿਮਾ, ਭਰਮਾਂ, ਧਾਗੇ ਤਵੀਤਾਂ, ਦੇ ਭਰਮ ਜਾਲ ਵਿੱਚ ਅਜਿਹੇ ਉਲਝੇ ਹੋਏ ਸਨ ਕਿ ਕੋਈ ਵੀ ਅਕਲ ਦੀ ਦੱਸੀ ਗੱਲ ਸਮਾਜ ਨਾਲ ਸਿੱਧੀ ਬਗ਼ਾਵਤ ਹੀ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਜਨਮ 14ਵੀਂ ਸਤਾਬਦੀ ਵਿੱਚ ਉਸ ਟਾਈਮ ਹੋਇਆ, ਜਦੋਂ ਪੂਰਾ ਸਮਾਜ ਹੀ ਝੂਠੀਆਂ ਰਹੁ ਰੀਤਾਂ ਵਿੱਚ ਉਲਝਿਆ ਪਿਆ ਸੀ।

ਸੋਚ ਕੇ ਦੇਖੋ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਕਿੰਨਾ ਹਾਲਾਤਾਂ ਵਿੱਚ ਜੰਜੂ ਪਾਉਣ ਤੋਂ ਮਨਾ ਕੀਤਾ

ਸੀ। ਜਿਸ ਦਿਨ ਦੀ ਇਹ ਘਟਨਾ ਉਸ ਦਿਨ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਪੂਰਾ ਪਰਿਵਾਰ, ਸਾਕ ਸਬੰਧੀ, ਸਾਰਾ ਹੀ ਕਬੀਲਾ ਇਕੱਠਾ ਸੀ। ਮਹਿਮਾਨ ਨਿਵਾਜੀ ਲਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਕਵਾਨ ਬਣਾਏ ਹੋਏ ਸਨ, ਗੱਲ ਕੀ ਪੂਰਾ ਘਰ ਖੁਸ਼ੀਆਂ, ਹਾਸੇ ਤੇ ਅੰਨੀ ਸ਼ਰਧਾ ਨਾਲ ਭਰਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਕਿਉਂ ਜੋ ਅੱਜ ਪਰਿਵਾਰ ਦੀ ਉਹ ਰੀਤ ਹੋ ਰਹੀ ਸੀ ਜਿਸ ਨਾਲ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਪਵਿਤਰ ਹੋ ਜਾਣਾ ਸੀ, ਅੱਜ ਨਾਨਕ ਨੂੰ ਜੰਜੂ ਪਹਿਨਾਉਣਾ ਸੀ। ਪੰਡਿਤ ਹਰਦਿਆਲ ਨੂੰ ਇਹ ਸੁੱਭ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਬੁਲਾਇਆ ਗਿਆ। ਬਾਲ ਨਾਨਕ ਨੇ ਪੂਰੇ ਕੁਨਬੇ ਦੀ ਮੌਜੂਦਗੀ ਵਿੱਚ ਪੰਡਿਤ ਨੂੰ ਜੰਜੂ ਪਾਉਣ ਤੋਂ ਰੋਕ ਦਿਤਾ, ਕੀ ਕੋਈ ਬਾਲ ਉਮਰੇ ਐਨੀ ਜੁਰੱਤ ਦਿਖਾ ਸਕਦਾ ਹੈ? ਉਹ ਕ੍ਰਾਤੀਕਾਰੀ ਸੂਰਮਾ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਹੀ ਸੀ, ਗੁਰੂ ਬਾਬੇ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਸੂਰਮਗਤੀ ਜੰਜੂ ਪਹਿਨਣ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਅਗਰ ਅੱਜ ਵੀ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਦੇਖੀਏ, ਵਿਗਿਆਨ ਦਾ ਯੁੱਗ ਹੈ, ਅਸੀਂ ਵੱਡੇ-ਵੱਡੇ ਅਹੁਦੇ ਵੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਹਨ, ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਰੋਕ ਟੋਕ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ, ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਸਿੱਖ ਲੀਡਰਾਂ ਦੀਆਂ ਟਿੱਕੇ ਲੱਗੀਆਂ ਫੋਟੋਆਂ ਅਖਬਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਆਮ ਹੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਵਿਸ਼ਕਰਮਾਂ ਡੇ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ ਕਹਾਉਂਦੇ ਸਰਦਾਰ ਆਪਣੇ ਔਜਾਰਾਂ ਨੂੰ ਤੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਪੰਡਤਾਂ ਤੋਂ ਟਿੱਕੇ ਲਗਵਾਉਂਦੇ ਆਮ ਵੇਖੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਸੌਖਾ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਬਹੁਗਿਣਤੀ ਨੂੰ ਰੋਕ ਪਾਉਣਾ। ਜਰਾ ਸੋਚ ਕੇ ਵੇਖੋ 1469 ਦਾ ਟਾਈਮ ਹਿੰਦੂ ਮੱਤ ਦੀ ਸਰਦਾਰੀ ਸੀ ਤੇ ਬਾਲ ਉਮਰੇ ਜੁਰੱਅਤ ਕਰਕੇ ਕਹਿਣਾ “ਪੰਡਤਾ ਤੇਰਾ ਇਹ ਜਨੇਊ ਮੇਰੇ ਕਿਸੇ

ਕੰਮ ਦਾ ਨਹੀਂ” ਕੀ ਇਹ ਅੱਖਾਂ ਮੀਚ ਕੇ ਭਗਤੀ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਦਾ ਕੰਮ ਹੈ?

ਬੀਬੀ ਨਾਨਕੀ ਦਾ ਪਤੀ ਜੈ ਰਾਮ ਦੌਲਤ ਖਾਂ ਲੋਧੀ ਦੇ ਮੋਦੀਖਾਨੇ ਦਾ ਮੁੱਖੀ ਸੀ। ਅਫ਼ਗਾਨਾਂ ਦੇ ਰਾਜ ਵਿਚ ਦੌਲਤ ਖਾਂ ਲੋਧੀ ਦਾ ਪਿਤਾ ‘ਤਾਤਾਰ ਖਾਂ’ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਗਵਰਨਰ ਸਿਕੰਦਰ ਲੋਧੀ ਦੇ ਰਾਜ ਸਮੇਂ (1488-1517) ਸੀ। ਉਸ ਦਾ ਦਿਹਾਂਤ 1504ਈ. ਵਿਚ ਹੋਇਆ। ਉਸਦੇ ਪਿਛੋਂ ਉਸਦਾ ਪੁੱਤਰ, ਦੌਲਤ ਖਾਂ ਲੋਧੀ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਗਵਰਨਰ ਬਣਿਆ। ਲੋਧੀਆਂ ਦੇ ਰਾਜ ਵਿਚ ਪੈਸੇ ਦਾ ਪ੍ਰਸਾਰ ਘੱਟ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਜਿਮੀਂਦਾਰਾਂ ਕੋਲੋਂ ਮਾਲੀਆ, ਜਿਨਸ ਵਿੱਚ ਵਸੂਲ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਤੇ ਮੋਦੀਖਾਨੇ ਵਿੱਚ ਜਮ੍ਹਾਂ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਤੇ ਏਥੇ ਹੀ ਸੱਭ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਮੁਲਾਜ਼ਮ, ਸਿਪਾਹੀ ਤੇ ਹੋਰ ਦੌਲਤ ਖਾਂ ਲੋਧੀ ਦੇ ਅਧੀਨ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਤਨਖਾਹ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਅਨਾਜ ‘ਅਲੂਫਾ’ ਲੈਂਦੇ ਸਨ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੂੰ ਜੈ ਰਾਮ ਦੀ ਸਿਫਾਰਸ਼ ਤੇ ਦੌਲਤ ਖਾਂ ਲੋਧੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਮੋਦੀਖਾਨੇ ਵਿੱਚ ਨੌਕਰੀ ਤੇ ਰੱਖ ਲਿਆ ਸੀ। ਪਹਿਲਾਂ ਜਿੰਨੇ ਵੀ ਮੋਦੀ ਸਨ, ਉਹ ਅਨਾਜ ਵੰਡਣ ਲੱਗਿਆਂ ਆਪਣਾ ਦਸਵਾਂ ਹਿਸਾ (ਤਨਖਾਹ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ) ਆਪਣੇ ਕੋਲ ਰੱਖ ਲੈਂਦੇ ਸਨ ਪਰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਆਪਣੇ ਹਿਸੇ ਦਾ ‘ਤੇਰਾ ਤੇਰਾ’ ਕਹਿ ਕੇ ਗਰੀਬਾ ਨੂੰ ਦੇ ਦਿੰਦੇ ਸਨ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਇਸ ਵਤੀਰੇ ਕਾਰਨ ਸੁਲਤਾਨਪੁਰ ਵਿਚ ਰੋਲਾ ਪੈ ਗਿਆ ਕਿ ਉਹ ਤਾਂ ਮੋਦੀਖਾਨੇ ਨੂੰ ਲੁਟਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਹ ਖ਼ਬਰਾਂ ਜਦ ਦੌਲਤ ਖਾਂ ਕੋਲ ਪੁੱਜੀਆਂ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਹਿਸਾਬ ਕਿਤਾਬ ਕਰਵਾਇਆ। ਉਹ ਹਿਸਾਬ ਕਿਤਾਬ ਵੱਧ ਨਿਕਲਿਆ ਕਿਉਂਕਿ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਤਾਂ ਆਪਣੀ

ਕਿਰਤ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਮਿਲੇ ਅਨਾਜ ਨੂੰ ਹੀ ਦਸਵੰਧ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਗਰੀਬਾਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡਦੇ ਸਨ। ਇਸੇ ਦੌਰਾਨ ਇੱਕ ਘਟਨਾ ਹੋਰ ਹੋ ਗਈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਉਚਾਰਿਆ “ਨਾ ਕੋ ਹਿੰਦੂ ਨ ਮੁਸਲਮਾਨ” ਕੱਟੜਪੰਥੀ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੇ ਦੌਲਤ ਖਾਂ ਦੇ ਹੋਰ ਵੀ ਕੰਨ ਭਰ ਦਿਤੇ। ਦੌਲਤ ਖਾਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਬੁਲਾਇਆ ਤੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਕਹਿੰਦੇ ਹੋ ਕਿ ਹਿੰਦੂਆਂ ਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਵਿਚ ਕੋਈ ਫ਼ਰਕ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਮਸਜਿਦ ਵਿੱਚ ਨਿਮਾਜ਼ ਪੜ੍ਹੋ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਮੰਨ ਗਏ ਪਰ ਸਾਰੇ ਹਿੰਦੂ ਚਿੰਤਾਤੁਰ ਹੋ ਗਏ ਕਿ ਨਾਨਕ ਨੂੰ ਮੁਸਲਮਾਨ ਬਣਾ ਲਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਕਿਉਂ ਜੋ ਉਸ ਸਮੇਂ ਮਸਜਿਦ ਵਿਚ ਜਾਣਾ ਮੁਸਲਮਾਨ ਹੋਣ ਦੇ ਤੁਲ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਦੌਲਤ ਖਾਂ ਅਤੇ ਮੁੱਲਾਂ ਨੇ ਨਿਮਾਜ਼ ਪੜ੍ਹੀ ਪਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਕੋਲ ਖਲੋਤੇ ਹੱਸਦੇ ਰਹੇ। ਸਮਾਪਤੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਮੁੱਲਾਂ ਨੇ ਗੁੱਸੇ ਨਾਲ ਜਦ ਕਿਹਾ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਨਿਮਾਜ਼ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਪੜ੍ਹ੍ਹੋ, ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, “ਮੈਂ ਨਿਮਾਜ਼ ਕਿਸ ਤਰਾਂ ਪੜ੍ਹਦਾ, ਦੌਲਤ ਖਾਂ ਦਾ ਮਨ ਤਾਂ ਕੰਧਾਰ ਘੋੜੇ ਖਰੀਦਣ ਗਿਆ ਹੋਇਆਂ ਸੀ ਤੇ ਮੁੱਲਾਂ ਜੀ ਨੂੰ ਨਵੀਂ ਸੂਈ ਘੋੜੀ ਦੀ ਵਛੇਰੀ ਦਾ ਫਿਕਰ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਖੁਹ ਵਿਚ ਨਾ ਡਿੱਗ ਪਵੇ”। ਦੌਲਤ ਖਾਂ ਲੋਧੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੋਇਆ, ਕਿਉਂ ਜੋ ਮੋਦੀ ਖਾਨੇ ਦਾ ਹਿਸਾਬ ਕਿਤਾਬ ਵੀ ਵੱਧ ਨਿਕਲਿਆ ਸੀ। ਗਵਰਨਰ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਐਨੀ ਜੁਰਅਤ ਰੱਖਣੀ ਮਾੜੀ ਮੋਟੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ। ਜੁਰਅਤ ਬਹਾਦਰ ਤੇ ਸੱਚਾ ਆਦਮੀ ਹੀ ਰੱਖ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਚੋਰ ਜਾਂ ਕਾਣਾ ਹੋਵੇ ਉਹ ਤਾਂ ਅੱਖ ਮਿਲਾ ਕੇ ਗੱਲ ਤੱਕ ਵੀ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ। ਕਾਣੇ ਬੰਦੇ ਘੀਚੂ ਜਿਹੇ ਬਣੇ ਦੂਸਰੇ ਵੱਲੂ ਸਿਰਫ

ਟੀਰ ਜਿਹਾ ਕੱਢ ਕੇ ਦੇਖਣ ਜੋਗੇ ਹੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਗੁਰੂ ਜੀ ਲੋਕਾਈ ਨੂੰ ਸੱਚ ਦੱਸਣ ਲਈ ਯਾਤਰਾਵਾਂ ਤੇ ਨਿਕਲ ਗਏ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਉਦਾਸੀ ਦਾ ਸਮਾਂ 8 ਸਾਲ ਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਉਦਾਸੀ ਦੌਰਾਨ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਐਮਨਾਬਾਦ ਜਿਥੇ ਉਚ ਨੀਚ ਦਾ ਭਰਮ ਮਿਟਾਉਣ ਲਈ ਭਾਈ ਲਾਲੇ ਦੇ ਘਰ ਗਏ, ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਹਰਿਦੁਆਰ ਜਿਥੇ ਪੰਡਤ ਸੂਰਜ ਨੂੰ ਪਾਣੀ ਦੇਣ ਦਿੰਦੇ ਸੀ। ਪੰਡਤਾਂ ਦੇ ਇਕੱਠ ਹਰਿਦੁਆਰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਗੜ੍ਹ ਅਤੇ ਐਨੇ ਇਕੱਠ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ ਉਲਟ ਪਾਣੀ ਦੇਣਾ ਤੇ ਫਿਰ ਜੁਰਅਤ ਨਾਲ ਸਮਝਾਉਣਾ ਕਿ ਪੰਡਤੋਂ ਕਿਉਂ ਮੂਰਖਾਂ ਵਾਲੇ ਕੰਮ ਕਰੀ ਜਾਂਦੇ ਹੋ, ਸੂਰਜ ਤੱਕ ਪਾਣੀ ਸੌ ਜਨਮਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਨਹੀਂ ਪਹੁੰਚਾ ਸਕਦੇ, ਐਵੇਂ ਪਾਗਲ ਨਾਂ ਬਣੇ। ਕੀ ਕੋਈ ਜੁਰਅਤ ਤੋਂ ਬਿਨਾ, ਮਾਲਾ ਫੇਰਨ ਵਾਲਾ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਿਰਫ਼ ਤੇ ਸਿਰਫ਼ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਪਾਤਿਸ਼ਾਹ ਵਰਗਾ ਬਹਾਦਰ ਹੀ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਗੋਰਖਮਤੇ ਅਜੋਕਾ ਨਾਮ ਨਾਨਕਮੱਤਾ (ਪੀਲੀਭੀਤ ਦੇ ਕੋਲ) ਜੋਗੀਆਂ ਨੂੰ ਸਮਝਾਇਆ, ਫਿਰ ਪ੍ਰਯਾਗ ਗਏ ਜਿਥੇ ਆਪ ਨੇ ਤੀਰਥ ਇਸ਼ਨਾਨਾ ਦਾ ਖੰਡਨ ਕੀਤਾ ਤੇ ਬਨਾਰਸ ਜਾ ਕੇ ਪੰਡਤਾਂ ਨੂੰ ਫੋਕਟ ਦੇ ਵਹਿਮਾਂ ਭਰਮਾਂ ਬਾਰੇ ਸਮਝਾਇਆ। ਫਿਰ ਗਯਾ ਗਏ ਜਿਥੇ ਪਿਤਰਾਂ ਦੀ ਗਤੀ ਨੂੰ ਫੋਕਟ ਕਰਮ ਦੱਸਿਆ। ਉਸ ਤੋਂ ਢਾਕੇ, ਜਗਨ-ਨਾਥ ਪੁਰੀ ਦੇ ਮੰਦਰ, ਸਿੰਗਲਾਦੀਪ ਤੇ ਅੰਤਮ ਪੜਾਅ ਕੁਰੂਕਸ਼ੇਤਰ ਸੀ।

ਦੂਜੀ ਉਦਾਸੀ ਦੌਰਾਨ ਸੁਮੇਰ ਪਰਬਤ ਦੀਆਂ ਗੁਫਾਵਾਂ ਇਚ ਸਿੱਧ ਜੋਗੀਆਂ ਕੋਲ,

ਕਸਮੀਰ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਸ੍ਰੀ ਨਗਰ, ਮਟਨ ਸਾਹਿਬ, ਅਮਰਨਾਥ ਤੇ ਵੈਸਨੋ ਦੇਵੀ ਜਾ ਕੇ ਲੋਕਾਈ ਨੂੰ ਸੱਚ ਦੱਸਿਆ। ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਜੰਮੂ ਰਘੂਨਾਥ ਦੇ ਮੰਦਰ, ਸਿਆਲਕੋਟ ਪੀਰ ਹਮਜ਼ਾ ਗੋਂਸ ਕੋਲ ਤੇ ਅਖੀਰਲਾ ਪੜਾਅ ਪਸਰੂਰ ਸੀ। ਤੀਜੀ ਉਦਾਸੀ ਦੌਰਾਨ ਪਾਕਪਟਨ, ਤੁਲੰਬੇ ਤੇ ਮੱਕੇ ਮੱਕੇ ਗਏ, ਗੈਰ ਮੁਸਲਮਾਨ ਅੱਜ ਵੀ ਮੱਕੇ ਜਾ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਉਸ ਸਮੇਂ ਉੱਚ ਦੇ ਮਖ਼ਦੂਮ ਸ਼ੇਖ਼ ਹਾਜੀ ਅਬਦੁੱਲ ਸਾਹਿਬ ਬੁਖਾਰੀ ਦੇ ਨਾਲ ਗਏ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਦਿਹਾਂਤ ਆਇਨੇ-ਅਕਬਰੀ ਅਨੁਸਾਰ, 1526-27 ਈ. ਨੂੰ ਹੋਇਆ। ਮੱਕੇ ਰਹਿੰਦਿਆਂ ਇੱਕ ਦਿਨ ਗੁਰੂ ਜੀ ਕਾਅਬੇ ਵੱਲ ਪੈਰ ਕਰਕੇ ਸੌਂ ਗਏ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਖਾਸ ਦਿਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਰੱਬ ਹੋਣ ਦੇ ਭਰਮ ਭੁਲੇਖੇ ਨੂੰ ਤੋੜਨਾ ਸੀ। ਉਥੇ ਬਰਛਿਆਂ ਵਾਲੇ ਵੀ ਸਨ, ਕੀ ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੂੰ ਡਰ ਨਹੀਂ ਲੱਗਿਆ, ਅਗਰ ਸੂਰਮੇ ਨਾਂ ਹੁੰਦੇ ਤਾਂ ਐਨੀ ਜੁਰਅਤ ਕਰ ਸਕਦੇ ਸਨ। ਸਵੇਰੇ ਜਦ ਸਭ ਹਾਜੀ ਉੱਠੇ ਤਾਂ 'ਜੀਵਨ' ਨਾਂ ਦੇ ਹਾਜੀ ਨੇ ਪੈਰ ਹਿਲਾਇਆ ਤੇ ਗੁਸੇ ਨਾਲ ਕਿਹਾ ਕਿ ਤੂੰ ਖੁਦਾ ਦੇ ਘਰ ਵੱਲ ਪੈਰ ਕੀਤੇ ਹਨ ਤਾਂ ਅੱਗੋਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਭਾਈ ਮੇਰੇ ਪੈਰ ਉਸ ਪਾਸੇ ਵੱਲ ਕਰ ਦੇਹ, ਜਿਸ ਪਾਸੇ ਵੱਲ ਖੁਦਾ ਦਾ ਘਰ ਨਹੀਂ। ਅਸਲ ਭਾਵ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਮੁਸਲਮਾਨੀ ਅਕੀਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਖੁਦਾ ਰੱਬ ਉਲ-ਆਲਮੀਨ ਹੈ, ਉਹ ਸੱਭ ਪਾਸੇ ਮੌਜੂਦ ਹੈ। ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਗੁਰੂ ਜੀ ਇਰਾਕ ਦੇ ਸ਼ਹਿਰ ਬਗਦਾਦ, ਹਸਨ ਅਬਦਾਲ ਵਲੀ ਕੰਧਾਰੀ ਕੋਲ, ਸੈਦਪੁਰ ਗਏ ਤੇ ਲੋਕਾਈ ਨੂੰ ਤਾਰਿਆ। ਗੱਲ ਕੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਚਾਰੇ ਦਿਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਜਾ ਕੇ ਸੱਚ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੀਤਾ।

ਕੀ ਕੋਈ ਰਾਜੇ ਨੂੰ ਉਸ ਦੇ ਮੂੰਹ ਤੇ ਆਖ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬਾਬਰ, ਤੂੰ ਬਾਬਰ ਨਹੀਂ ਜਾਬਰ ਹੈ। ਦਸਾਂ ਪਾਤਿਸਾਹੀਆਂ ਦੇ ਸਰੂਪ, ਜੋਤ, ਸੋਚ, ਜੋਸ਼ ਨੂੰ ਅਲੱਗ-ਅਲੱਗ ਕਰ ਕੇ ਦੇਖਣ ਵਾਲਿਓ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਜੀਵਨੀ ਪੜ੍ਹੋ ਤੇ ਵਿਚਾਰੋ, ਨਾਲ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਪਾਤਿਸਾਹ ਜੀ ਦੁਆਰਾ ਉਚਾਰੇ ਇਹਨਾ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹੋ:-

ਕਾਦੀ ਕੂੜੁ ਬੋਲਿ ਮਲੁ ਖਾਇ ॥ ਬ੍ਰਹਮਣੁ ਨਾਵੈ ਜੀਆ ਘਾਇ ॥

ਜੋਗੀ ਜੁਗਤਿ ਨ ਜਾਣੈ ਅੰਧੁ ॥ ਤੀਨੇ ਓਜਾੜੇ ਕਾ ਬੰਧੁ ॥ 662 ॥

ਅੰਧੀ ਰਯਤਿ ਗਿਆਨ ਵਿਹੂਣੀ ਭਾਹਿ ਭਰੇ ਮੁਰਦਾਰੁ ॥ 469 ॥

ਰਾਜੇ ਸੀਹ ਮੁਕਦਮ ਕੁਤੇ ॥ ਜਾਇ ਜਗਾਇਨਿ ਬੈਠੇ ਸੁਤੇ ॥

ਚਾਕਰ ਨਹਦਾ ਪਾਇਨਿ ਘਾਉ ॥ ਰਤੁ ਪਿਤੁ ਕੁਤਿਹੋ ਚਟਿ ਜਾਹੁ ॥ 1288 ॥

ਜਉ ਤਉ ਪ੍ਰੇਮ ਖੇਲਣ ਕਾ ਚਾਉ ॥ ਸਿਰੁ ਧਰਿ ਤਲੀ ਗਲੀ ਮੇਰੀ ਆਉ ॥

ਇਤੁ ਮਾਰਗਿ ਪੈਰੁ ਧਰੀਜੈ ॥ ਸਿਰੁ ਦੀਜੈ ਕਾਣਿ ਨ ਕੀਜੈ ॥ 20 ॥ 1412 ॥

ਅਜੋਕੇ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਦੇ ਫਿਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇੱਕ ਵਾਰ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕ ਲਵੋ ਇਹ ਮਿਲ ਜਾਵੇਗਾ, ਉਹ ਮਿਲ ਜਾਵੇਗਾ, ਬਿਲਕੁਲ ਝੂਠ ਬੋਲਦੇ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਇਹ ਕਦੇ ਵੀ ਨੀ ਕਿਹਾ ਕਿ ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਕੋਠੀਆਂ ਦਾ ਮਾਲਕ ਬਣਾ ਦੇਵਾਂਗਾ, ਤੇਰਾ ਘਰ ਪੈਸਿਆਂ ਨਾਲ ਭਰ ਦੇਵਾਂਗਾ, ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਤਾਂ ਖਾਲਸਾ ਬਣਨ ਦੀ ਸ਼ਰਤ ਹੀ ਅਨੋਖੀ ਰੱਖੀ ਹੈ, ਕਿ ਭਾਈ ਤੇਰਾ ਸਿਰ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਖਾਲਸੇ ਨੇ ਬੁਰਾਈ ਵਿਰੁੱਧ ਸੰਘਰਸ਼ ਕਰਨਾਂ ਹੈ, ਚਾਹੇ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਤਲਵਾਰ

ਦੇ ਸਿਰ ਤੇ ਚਾਹੇ ਕਲਮ ਨਾਲ। ਸਿੱਖ ਕਦੇ ਵੀ ਆਰਾਮ ਨਾਲ ਤਾਂ ਬੈਠ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਤਾਂ ਸਿਪਾਹੀ ਦਾ ਰੂਪ ਹੈ। ਸਿਪਾਹੀ ਚਾਹੇ ਜੰਗ ਲੱਗੀ ਹੋਵੇ ਚਾਹੇ ਅਮਨ ਉਸਨੇ ਤਾਂ ਆਪਣੀ ਤਿਆਰੀ ਕਰਨੀ ਹੀ ਕਰਨੀ ਹੈ।

ਇੱਕ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਦੀ ਘਟਨਾ ਸਾਡੀ ਕਰਨ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹਾਂ। ਬੰਗਲਾ ਦੇਸ਼ ਨੌਕਰੀ ਕਰਦਾ ਸੀ, ਉਥੇ ਮੁਸਲਿਮ ਬਹੁ-ਗਿਣਤੀ ਹੈ। ਵਧੀਆ ਗੱਲ ਮੁਸਲਿਮ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਕਦਰ ਬਹੁਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਜਿਸ ਫੈਕਟਰੀ ਵਿੱਚ ਮੈਂ ਨੌਕਰੀ ਕਰਦਾ ਸੀ ਇੱਕ ਦਿਨ ਉਸ ਦੇ ਮਾਲਕ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਲੰਚ ਲਈ ਬੁਲਾਇਆ। ਅਸੀਂ ਦੋਵੇਂ ਖਾਣਾ ਖਾ ਰਹੇ ਸੀ, ਉਹ ਮੈਨੂੰ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ, “ਸਰਦਾਰ ਸਾਹਿਬ ਖਾਣ ਲੱਗੇ ਤੁਹਾਡੀਆਂ ਮੁੱਛਾਂ ਤੰਗ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀਆਂ” (ਜਿਕਰਯੋਗ ਹੈ ਕਿ ਸਾਰੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਆਪਣੀਆਂ ਮੁੱਛਾਂ ਮੁਨਵਾ ਕੇ ਰੱਖਦੇ ਹਨ) ਮੈਂ ਝੱਟ ਕਿਹਾ ਸ਼ੇਖ ਸਾਹਿਬ ਸੋਚਣ ਦਾ ਤਰੀਕਾ ਆਪਣਾ-ਆਪਣਾ ਹੈ। ਆਪ ਆਪਣੀਆਂ ਮੁੱਛਾਂ ਇਸ ਲਈ ਮੁਨਵਾਉਂਦੇ ਹੋ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਖਾਣਾ ਖਾਣਾ ਹੈ, ਇਹ ਖਾਣ ਵਿੱਚ ਵਿਘਨ ਪਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਆਪ ਖਾਣ ਲਈ ਜਿਉਂਦੇ ਹੋ। ਅਸੀਂ ਖਾਂਦੇ ਸਿਰਫ਼ ਇਸ ਲਈ ਹਾਂ ਤਾਂ ਜੋ ਮੁੱਛਾਂ ਰੱਖ ਸਕੀਏ, ਤਕੜੇ ਰਿਸ਼ਟ ਪੁਸ਼ਟ ਰਹੀਏ, ਸਾਡੀ ਮੁੱਛ ਹਮੇਸ਼ਾ ਖੜੀ ਰਹੇ, ਬੱਸ ਸੋਚਣੀ ਦਾ ਹੀ ਫਰਕ ਹੈ ਜੀ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਪਾਤਿਸ਼ਾਹ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਮੁੱਛ ਕਦੇ ਵੀ ਥੱਲੇ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਬੁਰਾਈ ਨੂੰ ਹਮੇਸ਼ਾ ਸੂਰਬੀਰਾਂ ਵਾਂਗ, ਤਰਕ ਬੁੱਧੀ ਦੇ ਸਹਾਰੇ, ਮੁੱਛ ਉਪਰ ਕਰਕੇ ਟੋਕਿਆ। ਜਿਥੇ ਵੀ ਬੁਰਾਈਆਂ ਨਜ਼ਰੀ ਪਈਆਂ ਆਪਣਾ ਵਿਰੋਧ ਜਰੂਰ ਦਰਜ

ਕਰਵਾਇਆ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਸੂਰਬੀਰਾਂ ਵਾਂਗ ਜਿਉਣਾ ਤੇ ਸੂਰਬੀਰਾਂ ਵਾਂਗੂੰ ਹੀ ਮਰਨਾ ਵੀ ਦੱਸਿਆ। ਪਰ ਅੱਜ ਸੱਤਾ ਦੀ ਭੁੱਖ ਦੇ ਕਾਰਨ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਂ ਦੇ 550ਵੇਂ ਜਨਮ ਸਤਾਬਦੀ ਮੌਕੇ ਪੰਥ ਲਈ ਮਰ ਮਿਟਣ ਵਾਲੇ ਆਪਾ ਕੁਰਬਾਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਪਰ ਧੱਕ ਕੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਨੂੰ ਗਲੀਆਂ ਵਿੱਚ ਰੋਲਣ ਵਾਲੇ, ਗਲਾਂ ਵਿੱਚ ਟਾਇਰ ਪਾ ਕੇ ਪੂਕਣ ਵਾਲੇ ਮੋਢੀ ਬਣ ਜਨਮ ਸਤਾਬਦੀਆਂ ਮਨਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਂ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਤੋਂ ਬਿਲਕੁਲ ਉਲਟ ਭੁਗਤਣ ਵਾਲੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸੰਦੇਸ਼ ਪੜ੍ਹ ਰਹੇ ਹਨ ਇਸ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਤਰਾਸਦੀ ਹੋਰ ਕੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਕਾਸ਼ ਅਸੀਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਪਾਤਿਸ਼ਾਹ ਜੀ ਦੁਆਰਾ ਵਡਹੰਸ ਰਾਗ ਵਿੱਚ ਉਚਾਰੇ ਸਬਦ ਨੂੰ ਸਮਝ ਸਕਦੇ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਮਨੁੱਖ ਮਾਤਰ ਨੂੰ ਮਨੁੱਖਾ ਜੀਵਨ ਦੀ ਬਾਜੀ, ਮੌਤ ਰੂਪੀ ਅਸਲੀਅਤ ਨੂੰ ਸਦਾ ਸਨਮੁੱਖ ਰੱਖਦਿਆਂ, ਉਚੇਂ ਹੌਸਲੇ ਤੇ ਸਾਹਸ ਨਾਲ ਜੂਝਕੇ ਜਿਤਦੇ ਹੋਏ, ਲੋਕ ਪਰਲੋਕ ਨੂੰ ਸਫਲ ਕਰਨ ਦੀ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਹੇ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਲੋਕੋ ਮਰਨਾ ਤਾਂ ਸੂਰਬੀਰਾਂ ਦੀ ਮੰਜਿਲ ਹੈ, ਭਾਵ ਉਸ ਮਰਨ ਨੂੰ ਮਾੜਾ ਨਾ ਸਮਝਿਆ ਜਾਵੇ, ਪਰ ਇਸ ਮਰਨੇ ਨੂੰ ਕਹਿਣ ਸੁਣਨ ਦੀ ਸ਼ਰਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਮਰਨ ਵਾਲਾ ਮਰਨਾ ਜਾਣਦਾ ਹੋਵੇ। ਜਿਹੜੇ ਮਨੁੱਖ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਵਾਨ ਹੋ ਕੇ ਵਿਚਰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਵੇਲਾ ਆਉਣ ਤੇ ਮਰਦੇ ਹਨ, ਅਸਲ ਸੂਰਬੀਰ ਓਹੀ ਕਹਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਤੇ ਦਰਗਾਹ ਵਿੱਚ ਇੱਜਤ ਨਾਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪਰਲੋਕ ਵਿੱਚ ਦੁੱਖ ਨਹੀਂ ਵਿਆਪਦਾ ਕਿਉਂ ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਸੱਚੀ ਕਮਾਈ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਉਹ ਇੱਕ

ਮਾਲਕ ਨੂੰ ਸਿਮਰਦੇ ਹਨ, ਉਹਨਾ ਦਾ ਡਰ
ਭੱਜ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਹੇ ਭਾਈ ਹੰਕਾਰ ਦਾ ਇਕ ਵੀ
ਬੋਲ ਨਾ ਬੋਲਿਆ ਜਾਵੇ, ਮਨ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਯਾਦ
ਵਿੱਚ ਰੱਖਦਿਆਂ ਅਡੋਲ ਰੱਖਿਆ ਜਾਵੇ, ਉਹ
ਜਾਣੀਜਾਣ ਹੈ ਤੇ ਚੰਗੇ ਰਸਤੇ ਤੋਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।
ਮਰਨਾ ਸੂਰਬੀਰਾਂ ਦੀ ਮੰਜਿਲ ਹੈ ਇਹ ਤਦ ਹੀ
ਹੈ ਜੇਕਰ ਇਹ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਦਰ, ਘਰ ਕਬੂਲ
ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਵਡਹੰਸੁ ਮਹਲਾ 1

ਆਵਹੁ ਮਿਲਹੁ ਸਹੇਲੀਹੋ ਸਚੜਾ ਨਾਮੁ
ਲਏਹਾਂ॥

ਰੇਵਹ ਬਿਰਹਾ ਤਨ ਕਾ ਆਪਣਾ ਸਾਹਿਬ
ਸੰਮੁਲੇਹਾਂ॥

ਸਾਹਿਬੁ ਸੰਮੁਲੇਹ ਪੰਥ ਨਿਹਾਲਿਹ ਅਸਾ ਭਿ
ਓਥੈ ਜਾਣਾ॥

ਜਿਸ ਕਾ ਕੀਆ ਤਿਨ ਹੀ ਲੀਆ ਹੋਆ ਤਿਸੈ
ਕਾ ਭਾਣਾ॥

ਜੇ ਤਿਨਿ ਕਰਿ ਪਾਇਆ ਸੁ ਆਗੈ ਆਇਆ
ਅਸੀ ਕਿ ਹੁਕਮੁ ਕਰੇਹਾ॥

ਆਵਹੁ ਮਿਲਹੁ ਸਹੇਲੀਹੋ ਸਚੜਾ ਨਾਮੁ
ਲਏਹਾ॥ 1॥

ਮਰਣੁ ਨ ਮੰਦਾ ਲੋਕਾ ਆਖੀਐ ਜੇ ਮਰਿ ਜਾਣੈ
ਐਸਾ ਕੋਇ॥

ਸੇਵਿਹੁ ਸਾਹਿਬੁ ਸੰਮੁਖੁ ਆਪਣਾ ਪੰਥੁ ਸੁਹੇਲਾ
ਆਗੈ ਹੋਇ॥

ਪੰਥਿ ਸੁਹੇਲੈ ਜਾਵਹੁ ਤਾਂ ਫਲੁ ਪਾਵਹੁ ਆਗੈ
ਮਿਲੈ ਵਡਾਈ॥

ਭੇਟੈ ਸਿਉ ਜਾਵਹੁ ਸਚਿ ਸਮਾਵਹੁ ਤਾਂ ਪਤਿ
ਲੇਖੈ ਪਾਈ॥

ਮਹਲੀ ਜਾਇ ਪਾਵਹੁ ਖਸਮੈ ਭਾਵਹੁ ਰੰਗ ਸਿਉ
ਰਲੀਆ ਮਾਣੈ॥

ਮਰਣੁ ਨ ਮੰਦਾ ਲੋਕਾ ਆਖੀਐ ਜੇ ਕੋਈ ਮਰਿ
ਜਾਣੈ॥ 2॥

ਮਰਣੁ ਮੁਣਸਾ ਸੂਰਿਆ ਹਕ ਹੈ ਜੇ ਹੋਇ ਮਰਨਿ
ਪਰਵਾਣੋ॥

ਸੂਰੇ ਸੇਈ ਆਗੈ ਆਖੀਅਹਿ ਦਰਗਹ ਪਾਵਹਿ
ਸਾਚੀ ਮਾਣੋ॥

ਦਰਗਹ ਮਾਣ ਪਾਵਹਿ ਪਤਿ ਸਿਉ ਜਾਵਹਿ
ਆਗੈ ਦੂਖ ਨ ਲਾਗੈ॥

ਕਰਿ ਏਕ ਧਿਆਵਹਿ ਤਾਂ ਫਲੁ ਪਾਵਹਿ ਜਿਤੁ
ਸੇਵਿਐ ਭਉ ਭਾਗੈ॥

ਊਚਾ ਨਹੀ ਕਹਣਾ ਮਨ ਮਹਿ ਰਹਣਾ ਆਪੈ
ਜਾਣੈ ਜਾਣੋ॥

ਮਰਣੁ ਮੁਣਸਾਂ ਸੂਰਿਆ ਹਕ ਹੈ ਜੇ ਹੋਇ ਮਰਹਿ
ਪਰਵਾਣੋ॥ 3॥

ਨਾਨਕ ਕਿਸ ਨੋ ਬਾਬਾ ਰੋਈਐ ਬਾਜੀ ਹੈ ਇਹੁ
ਸੰਸਾਰੋ॥

ਕੀਤਾ ਵੇਖੈ ਸਾਹਿਬ ਆਪਣਾ ਕੁਦਰਤਿ ਕਰੇ
ਬੀਚਾਰੋ॥

ਕੁਦਰਤਿ ਬੀਚਾਰੇ ਧਾਰਣ ਧਾਰੇ ਜਿਨਿ ਕੀਆ
ਸੋ ਜਾਣੈ॥

ਆਪੇ ਵੇਖੈ ਆਪੇ ਬੂਝੈ ਆਪੇ ਹੁਕਮੁ ਪਛਾਣੈ॥

ਜਿਨਿ ਕਿਛੁ ਕੀਆ ਸੋਈ ਜਾਣੈ ਤਾ ਕਾ ਰੂਪ
ਅਪਾਰੋ॥

ਨਾਨਕ ਕਿਸ ਨੋ ਬਾਬਾ ਰੋਈਐ ਬਾਜੀ ਹੈ ਇਹੁ
ਸੰਸਾਰੋ॥ 4॥ (579-580)

ਕਸ਼ਮੀਰ ਵੱਲ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦਾ ਵਾਰਤਾਲਾਪੀ

ਯਾਤਰਾ – ਮਾਰਗ

ਡਾ. ਜਸਬੀਰ ਸਿੰਘ ਸਰਨਾ

ਕਸ਼ਮੀਰ ਦਾ ਜਲਵਾਯੂ ਸੰਸਾਰ ਤੋਂ ਵਧੇਰੇ ਮੁਅਤਦਿਲ ਹੈ। ਫ਼ਾਰਸੀ ਦੇ ਇਕ ਕਵੀ ਨੇ ਠੀਕ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਕਬਾਬ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਮੁਰਗਾ ਵੀ ਕਸ਼ਮੀਰ ਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਉਸ ਵਿੱਚ ਵੀ ਜਾਨ ਆ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਸੋਮਿਆਂ ਵਿੱਚ (ਖਾਸਕਰ ਚੀਨੀ ਤੇ ਤਿਬਤੀ) ਕਸ਼ਮੀਰ ਨੂੰ ਬਰਫ਼ ਨਾਲ ਕੱਜੀਆਂ ਚੋਟੀਆਂ ਵਿੱਚ ਲਿਪਟੇ ਤੇ ਘਿਰੇ ਹੀਰੇ ਵਾਂਗ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਖਿੱਤੇ ਦੀ ਪੁਰਾਤਨ ਤਵਾਰੀਖ ਦੱਸਦੀ ਹੈ ਕਿ ਇੱਥੇ ਕਈ ਧਰਮ ਈਮਾਨ ਫ਼ੈਲਦੇ ਤੇ ਸੁੰਗੜਦੇ ਰਹੇ ਹਨ। ਬੁੱਧਮੱਤ, ਸ਼ਿਵਸ਼ੱਤ ਅਤੇ ਇਸਲਾਮ ਨੇ ਇੱਥੇ ਦੇ ਜੀਵਨ ਉੱਤੇ ਡੂੰਘੀ ਛਾਪ ਛੱਡੀ ਹੈ। ਕਸ਼ਮੀਰ ਦੀ ਸਕਾਫ਼ਤ ਵਿੱਚ ਅਨੇਕਾਂ ਰੰਗ ਭਰੇ ਹਨ। ਕਸ਼ਮੀਰ ਦੀ ਤਵਾਰੀਖ਼ ਬਾਰੇ ਸਭ ਤੋਂ ਪੁਰਾਤਨ ਹੱਥ-ਲਿਖਤਾਂ ਮਜ਼ਦਰੰਗਨੀ ਅਤੇ ਨੀਲਤੰਮ ਪੁਰਾਣ ਵਿੱਚ ਕਸ਼ਮੀਰ ਬਾਰੇ ਇੱਕ ਲੋਕ ਕਥਾ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ ਕਿ ਅੱਜ ਤੋਂ ਛੇ ਹਜ਼ਾਰ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ, ਇਹ ਇੱਕ ਵੱਡੀ ਝੀਲ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਵਿੱਚ ਸੀ ਜੋ 56 ਕੋਹ ਲੰਮੀ ਅਤੇ 16 ਕੋਹ ਚੌੜੀ ਸੀ। ਇਸ ਝੀਲ ਨੂੰ ‘ਸਤੀਸਰ’ ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਇਸੇ ਝੀਲ ਵਿੱਚ ‘ਜਲ ਉਦਭਵ’ ਨਾਂ ਦਾ ਰਾਕਸ਼ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਜੋ ਆਸ-ਪਾਸ ਦੇ ਵਸਨੀਕਾਂ ਨੂੰ ਖੁਫ਼ਜ਼ਦਾ ਕਰਕੇ ਦੁੱਖ ਦਿੰਦਾ ਸੀ। ਕਸ਼ਪ ਰਿਸ਼ੀ ਇੱਥੇ ਰਹਿਣ ਨਾਗਿਆਂ ਦਾ ਪਿਤਾ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਨੀਲ ਨਾਗਿਆਂ ਦਾ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਅਖਵਾਉਂਦਾ ਸੀ। ਕਸ਼ਪ ਰਿਸ਼ੀ ਨੇ

ਰਾਕਸ਼ ‘ਜਲ ਉਦਭਵ’ ਨੂੰ ਖ਼ਤਮ ਕਰਨ ਲਈ ਬ੍ਰਹਮਾਂ ਤੇ ਹੋਰ ਦੇਵਤਿਆਂ ਤੋਂ ਮੱਦਦ ਮੰਗੀ। ਇੰਝ ਕਾਫ਼ੀ ਸਮੇਂ ਦੀ ਕਸ਼ਮਕਸ਼ ਦੌਰਾਨ ਰਾਕਸ਼ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਸਤੀਸਰ ਝੀਲ ਖੁਸ਼ਕ ਹੋ ਗਈ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਕਸ਼ਪ ਰਿਸ਼ੀ ਨੇ ਬਾਹਰੋਂ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਸਾਧੂ ਲਿਆ ਕੇ ਇੱਥੇ ਵਸਾਏ। ਪਹਿਲਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ‘ਪਿਸ਼ਚਾ ਚਾਸ’ ਅਤੇ ‘ਯਕਸ਼ਾਸ਼’ ਕਬੀਲੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ, ਜੋ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਨੂੰ ਨਿੱਤ ਸਤਾਉਂਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ‘ਨੀਲਤੰਮ ਪੁਰਾਣ’ ਅਨੁਸਾਰ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅੰਨ ਆਦਿ ਦੇ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਬੀਲਿਆਂ ਦੀ ਦੋਸਤੀ ਹਾਸਿਲ ਕੀਤੀ। ਸਮੇਂ ਦੇ ਗੁਜ਼ਰਨ ਨਾਲ ਇੱਥੇ ਆਰੀਆ ਲੋਕ ਵੀ ਆਏ, ਬੁੱਧ ਧਰਮ ਦਾ ਵੀ ਬੜਾ ਜ਼ੋਰ ਰਿਹਾ। ਚੌਦਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿੱਚ ਇਸਲਾਮ ਧਰਮ ਨੇ ਇਸ ਖਿੱਤੇ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕੀਤਾ। ਇਥੋਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀਆਂ, ਯੂਨਾਨੀਆਂ, ਰੋਮਨਾਂ ਅਤੇ ਅਰਬੀ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਇਮਾਨ ਅਤੇ ਧਰਮਾਂ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਭਾਵਨਾ ਜਗਾਈ। ਕਸ਼ਮੀਰ ਦੀਆਂ ਨੀਲ ਰੰਗੀ ਆਬਜ਼ਾਰਾਂ, ਸਰਸਬਜ਼ ਮੈਦਾਨ, ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਕੁਦਰਤ ਦਾ ਸੰਗੀਤ ਅਲਾਪ ਰਹੇ ਝਰਨੇ ਤੇ ਚਸ਼ਮੇਂ, ਮਨਮੋਹਣੇ ਫੁੱਲ ਤੇ ਫਲ, ਰੰਗ-ਬਰੰਗੇ ਅਨੋਖੇ ਪੰਛੀ-ਪੰਖੇਰੂ, ਬਰਫ਼ ਵਾਂਗ ਠੰਡੇ ਨਿਰਮਲ ਜਲ, ਮਤਵਾਲੀਆਂ ਤੇ ਮਸਤਾਨੀਆਂ ਹਵਾਵਾਂ, ਕੁਦਰਤੀ ਪਹਾੜਾਂ ਦੇ ਸਿਲਸਿਲੇ ਆਦਿ ਨੇ ਕਸ਼ਮੀਰ ਨੂੰ ਜਨਤੇ-ਬੇਨਜ਼ੀਰ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਕਸ਼ਮੀਰ ਦੀਆਂ

ਸਿਫਤਾਂ ਦੇ ਪੁੱਲ ਬੰਨਦਿਆਂ ਕਲਹਨ ਪੰਡਿਤ, ਕੁਦਸੀ-ਮਸ਼ਹਿਦੀ (ਇਰਾਨੀ ਕਵੀ), ਜਹਾਂਗੀਰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਆਦਿ ਨੇ ਬਾ-ਖੂਬੀ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੇ ਜਨਮ ਦਾਤਾ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ (1469-1539 ਸੀ.ਈ.) ਆਪਣੇ ਸਮਿਆਂ ਦੇ ਵੱਧ ਭ੍ਰਮਣਕਰਨ ਵਾਲੇ ਮਹਾਂਪੁਰਸ਼ ਹੋਏ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਮੀਲਾਂ ਦਾ ਸਫ਼ਰ ਬਹੁਤਾ ਪੈਦਲ, ਦੋ ਸਦੀਆਂ ਤੱਕ, ਚਾਰੇ ਦਿਸ਼ਾਵਾਂ ਵੱਲ ਕਰਕੇ ਲੋਕਾਈ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਆਪਣੀ ਬਾਣੀ ਨਾਲ ਸ਼ਰਸ਼ਾਰ ਕੀਤਾ।

ਵਾਹੁ ਵਾਹੁ ਬਾਣੀ ਨਿਰੰਕਾਰ ਹੈ।

ਤਿਸੁ ਜੇਵਡੁ ਅਵਰੁ ਨ ਕੋਇ।²

ਫ਼ਾਰਸੀ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਪੁਰਾਤਨ ਹੱਥ-ਲਿੱਖਤ ‘ਦਸਿਸਤਾਨਿ-ਮੁਜ਼ਾਹਬ’ ਕਰਤਾ ਮੁਹਬਿੱਦ ਜੁਲਫ਼ਕਾਰ ਅਰਦਸਤਾਨੀ ਸਾਸਨੀ, ਜੋ ਕਾਫ਼ੀ ਸਮਾਂ ਕਸ਼ਮੀਰ ਵਿੱਚ ਵਿਚਰਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਨਿਰਾਲੇ ਪੰਥ, ਸੁਭਾਓ, ਤਾਲੀਮ, ਬਾਣੀ, ਅਲਾਹ ਨੂੰ ਪਾਉਣ ਦਾ ਰਾਹ, ਅੱਲਾਹ ਦੇ ਰੂਪ ਬਾਰੇ ਸੰਖੇਪ ਵਿੱਚ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਦਾ ਹੈ:-

- * ਨਾਨਕ ਪੰਥੀਆਂ ਕਿ ਮਾਰੂਫ਼ ਗੁਰੂ ਸਿੱਖਾਂ ਨੰਦ ਵ-ਬੁਤ-ਵੇ-ਬੁਤਖਾਨਾ ਅਹਿਤਵਾਦ ਨਦਾਂਰਦ।
- * ਮੋਦੀਆਂ ਅਸਤ ਕਿ ਗਲਾਤ ਬ ਦਸਤੇ ਊ ਬਾਸ਼ਦ
- * ਚੂੰ ਦਰ ਨਾਨਕ ਆਸਰੇ ਅਜ਼ ਦਰਵੇਸ਼ੀ ਯਾਫ਼ਤ
- * ਨਾਨਕ ਕਾਇਲ ਤੋਹੀਦ ਬਾਰੀ ਬੂਦ ਹਰਕਤੇ ਅਜ਼ਵ ਜ਼ਾਹਰ ਨ ਸੁਦ।
- * ਮੁਰੀਦਾਨਿ ਊ ਰਾ ਬ ਜ਼ਬਾਨਿ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਸਰੇਨਾ ਬਾਸ਼ਦ

* ਵਸੀਲ-ਇ-ਤਕੱਰਬਾ-ਇ-ਹੱਥ ਲਿਆਜ਼ ਰਦਨੇ।

ਜਾਨਵਰ ਅਸਤ ਬੀਸਤ

ਰਾਸਤੀ-ਆਵਰ ਕਿ ਸ਼ਵੀ ਰਸਤਾਗਰ

ਰਾਸਤੀ-ਅਜ਼ ਤੋਂ ਜ਼ਫਰ ਅਜ਼ ਕਰਦਗਾਰ

ਗੁਫਤੰਦ ਬਾਬਾ ਨਾਨਕ ਖੁਦਾਇ ਅਸਤ।⁴

ਜੁਲਫ਼ਕਾਰ ਅਰਦਸਤਾਨੀ ਦੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੇ ਕਈ ਮੁੱਢਲੇ ਨੁਕਤਿਆਂ ਨੂੰ ਸਾਫ਼ ਤੇ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ।

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦੀਆਂ ਉਦਾਸੀਆਂ ਬਾਰੇ ਪੁਰਾਤਨ ਜਨਮ-ਸਾਖੀਆਂ ਵਿੱਚ ਕਿੱਤੇ ਵਿਸਥਾਰ ਪੂਰਵਕ ਅਤੇ ਕਿੱਤੇ ਬਹੁਤ ਹੀ ਸੰਕੋਚਵੇਂ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਜ਼ਿਕਰ ਆਇਆ ਹੈ। ਭਾਈ ਬਾਲੇ ਵਾਲੀ ਜਨਮ ਸਾਖੀ, ਜੋ 1658 ਸੀ.ਈ. ਵਿੱਚ ਲਿਖੀ ਗਈ ਸੀ। ਇਸ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਵਿੱਚ ਕਈ ਥਾਵਾਂ ਦਾ ਅਜੇ ਤੱਕ ਸੁਰਾਗ ਨਹੀਂ ਮਿਲ ਸਕਿਆ ਅਤੇ ਕਈ ਥਾਵਾਂ ਦੀ ਸਹਿਜ ਹੀ ਨਿਸ਼ਾਨਦੇਹੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸੋਢੀ ਮਿਹਰਵਾਨ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਦਾ ਪੋਤਾ ਸੀ। ਇਹ ਜਨਮਸਾਖੀ ਅਦੁੱਤੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਇਸ ਲਈ ਵੀ ਰੱਖਦੀ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਵਿੱਚ ਦਿੱਤੀਆਂ ਭੂਗੋਲਿਕ ਨਜ਼ਰੀਏ ਤੋਂ ਸ਼ੁੱਧ ਹਨ। ਪੁਰਾਤਨ ਜਨਮਸਾਖੀ ਜੋ ਵਲਾਇਤ ਵਾਲੀ ਕਰਕੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ 1634 ਸੀ.ਈ. ਵਿੱਚ ਲਿਖੀ ਗਈ ਸੀ।

ਪਹਿਲੀਆਂ ਦੋ ਜਨਮਸਾਖੀਆਂ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਸਫ਼ਰ ਹੋਰ ਮੁਲਕਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਸੁਮੇਰ ਪਰਬਤ। ਕੈਲਾਸ਼ ਜਾਣ ਦਾ ਸੰਕੇਤ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਵਲਾਇਤ ਵਾਲੀ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਵਿੱਚ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਉਦਾਸੀਆਂ ਦਾ ਵੇਰਵਾ ਦਰਜ ਹੈ। ਬੀਜ ਬਿਹਾੜੇ ਦੇ ਪੰਡਿਤ ਬ੍ਰਹਮਦਾਸ ਨਾਲ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਮੇਲ ਦਾ ਵੀ ਜ਼ਿਕਰ ਆਇਆ

ਹੈ। ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀਆਂ ਵਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਸੁਮੇਰ ਪਰਬਤ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਆਇਆ ਹੈ: **ਫਿਰਿ ਜਾਇ ਚੜ੍ਹਿਆ ਸੁਮੇਰ ਪਰਿ ਸਿਧਿ ਮੰਡਲੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਆਈ।**⁵

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦੇ ਕੋਨੇ ਕੋਨੇ ਵਿੱਚ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਸਰਬ ਸਾਂਝੀ ਮਨੁੱਖਤਾ ਦਾ ਸੰਦੇਸ਼ ਦੇਣ ਲਈ ਅਤੇ ਜਗਤ ਜਲੰਦੇ ਨੂੰ ਰੱਖਣ ਲਈ ਅਨੇਕਾਂ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦਾ ਭਰਮਣ ਕੀਤਾ।

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਨੇ ਚਾਰ ਉਦਾਸੀਆਂ 24 ਸਾਲਾਂ (1497-1521 ਸੀ.ਈ.) ਵਿੱਚ ਪੂਰੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ। ਤੀਜੀ ਉਦਾਸੀ ਪਹਾੜਾਂ ਰਾਹੀਂ ਸੁਮੇਰ ਪਰਬਤ ਵੱਲ 1515 ਤੋਂ 1517 ਸੀ.ਈ. ਤੱਕ ਕੀਤੀ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਮੌਕਿਆ ਅਤੇ ਵਾਤਾਵਰਣ ਆਦਿ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਆਪਣੇ ਲਿਬਾਸ ਵੀ ਬਦਲਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਇਸ ਦੀ ਗਵਾਹੀ ਪੁਰਾਤਨ ‘ਜਨਮ ਸਾਖੀ’ ਇੰਝ ਜਿੰਦੀ ਹੈ।

“ਤ੍ਰਿਤੀਆਂ ਉਦਾਸੀ ਉਤਰਖੰਡ ਕੀ ਉਦਾਸੀ ਕਰਰਿ ਲਗੈ।

ਤਿਤੁ ਉਦਾਸੀ ਅਕ ਦੀ ਖਖੜੀਆਂ ਅਤੇ ਫੁਲ ਓਹਾਰੁ ਅਹਾਰੁ ਸਨ, ਪਰਿ ਸੁਕੇ,
ਅਤੇ ਪੈਰੀਂ ਚਮੜਾ ਅਤੇ ਸਿਰਿ ਚਮੜਾ, ਸਾਰੀ ਦੇਹ ਲਪੇਟਿਆਸੁ, ਅਤੇ ਮਾਥੈ ਟਿੱਕਾ ਕੇਸਰ ਕਾ....”⁷

ਸੁਮੇਰ ਪਰਬਤ ਵੱਲ ਜਾਣ ਸਮੇਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਆਧੁਨਿਕ ਮਾਉਂਟੇਨੀਅਰਾਂ ਵਾਂਗ ਆਪਣੀ ਦੇਹੀ ਦੁਆਲੇ ਚਮੜਾ ਅਤੇ ਲੱਕ ਦੁਆਲੇ ਮੋਟੇ ਰੱਸੇ ਲਪੇਟੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਕੁਠਾਰ (ਕੁਹਾੜੀ) ਜੋ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਬਰਫਾਂ ਨੂੰ ਕੱਟਣ ਲਈ ਵਰਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਹਮਸਫਰ ਹੱਸੂ-ਲੋਹਾਰ⁸ ਤੇ ਸ਼ੀਹਾਂ ਝੀਬਾਂ⁹ ਵੀ ਸਨ। ਆਧੁਨਿਕ ਵਸੀਲਿਆਂ ਦੀ ਅਣਹੋਂਦ ਬਗੈਰ

ਹਿਮਾਲੀਆਂ ਪਹਾੜਾਂ ਦੀਆਂ ਬਰਫ ਕੱਜੀਆਂ ਚੋਟੀਆਂ ਨੂੰ ਪਾਰ ਕਰ ਜਾਣਾ ਬਾਬਾ ਨਾਨਕ ਦੀ ਕਰਤੀ ਹੱਡੀ ਅਤੇ ਜਫ਼ਾਕਸ਼ੀ ਦਾ ਸੰਕੇਤ ਦੇਂਦੀ ਹੈ। ਸਾਰੀਆਂ ਜਨਮ-ਸਾਖੀਆਂ ਅਤੇ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਦੀਆਂ ਵਾਰਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਸੁਮੇਰ ਪਰਬਤ ਜਾਣ ਦਾ ਕਥਨ ਤਾਂ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ ਪਰ ਉੱਥੇ ਜਾਣ ਦੇ ਰਸਤੇ ਵੱਲ ਕੋਈ ਸੰਕੇਤ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀਆਂ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਸੰਭਾਵੀ ਯਾਤਰਾ ਮਾਰਗ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਣਦਾ ਹੈ: ਕੀਰਤਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਬਟਾਲਾ, ਜਸਰੋਟਾ, ਰਵਾਲਸਰ, ਪੁਰਮੰਡਲ, ਬਾਹੂ ਕਿਲਾ, ਜਾਮ ਦੇਵ ਦੀ ਗੁਫਾ (ਜੰਮੂ), ਗਰਭਯੋਨੀ ਦੀ ਗੁਫਾ (ਵੈਸ਼ਨੂੰ ਦੇਵੀ), ਸੀਰ ਮੰਜਲਾ (ਉਦਮਪੁਰ), ਕਿਸ਼ਤਵਾੜ, ਭਦਰਵਾਹ, ਕੈਲਾਸ਼ ਪ੍ਰਬਤ, ਲਹਿ-ਲਿਦਾਖ, ਕਰਗਿਲ, ਸਕਰੂਦ, ਅਮਰਨਾਥ ਦੀ ਗੁਫਾ, ਪਹਿਲਗਾਮ, ਮਟਨ ਸਾਹਿਬ, ਅਨੰਤਨਾਗ, ਬੀਜਬਿਹਾੜਾ, ਅਵਾਂਤੀਪੁਰਾ, ਸ਼ਕਮਚਾਰੀਆਂ ਦੀ ਪਹਾੜੀ, ਚਿਨਾਰ ਹੇਠਾਂ, ਬੇਰਵਾ, ਰੁਘਨਾਥ ਮੰਦਰ, ਹਜ਼ਰਤ ਬੱਲ ਦੀ ਮਸੀਤ, ਹਰੀ ਪਰਬਤ, ਵੁਲੱਰ ਝੀਲ, ਕਮਰਾਜ਼ ਇਲਾਕੇ ਦੀਆਂ ਹੱਦਾਂ ਬਾਰਾਮੁਲਾ ਕਰੋੜ ਤੀਰਥ, ਉਤੀ ਦੇ ਰਸਤਿਉਂ ਪੰਜਾਬ ਪੁੱਜੇ ਸਨ।

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਬਟਾਲੇ ਤੋਂ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਪਿੰਡ ਬਾਖਤਾ (ਜਸਰੂਟਾ) ਪੁੱਜੇ ਸਨ ਅਤੇ ਇੱਕ ਪੀਪਲ ਦਰੱਖਤ ਹੇਠ ਚਾਰ ਇਨ ਵਿਸ਼ਰਾਮ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਇਥੋਂ ਦੇ ਪੀਰਾਂ ਨਾਲ ਗੋਸ਼ਟੀ ਕਰ ਕੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਵਹਿਮਾਂ-ਭਰਮਾਂ ਤੋਂ ਕੱਢਕੇ, ਇੱਕ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੀ ਪੂਜਾ ਨਾਲ ਜੋੜਿਆ। ਇਥੋਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਸਿੱਧੇ ਪੁਰਮੰਡਲ¹⁰ ਪੁੱਜੇ। ਇਥੋਂ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਗੁਰੂ ਜੀ ਬਹੂ ਕਿੱਲੇ ਕੋਲੋਂ ਤਵੀ ਨਦੀ ਪਾਰ ਕਰਕੇ ‘ਜਾਮਦੇਵ ਦੀ

ਗੁਫਾ' ਆ ਗਏ। 'ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਪ੍ਰਕਾਸ਼' ਅਨੁਸਾਰ :

“ਤੱਤ ਛਿਨ ਜੰਮੂ ਪੁਰ ਮਹਿ ਆਏ।”

ਜੰਮੂ ਦੇ ਆਸ-ਪਾਸ ਵਿਚਰ ਕੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਗਰਭਯੋਨੀ ਦੀ ਗੁਫਾ (ਵੈਸ਼ਨੂੰ ਦੇਵੀ) ਗਏ ਸਨ। ਇਹ ਕਟੜੇ ਕਸਬੇ ਲਾਗੇ ਤ੍ਰਕੁਟਾਂ ਪਹਾੜੀਆਂ ਕੋਲ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਜੰਮੂ ਦੀ 'ਜਾਮਦੇਵ ਦੀ ਗੁਫਾ' ਸਮੇਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਜੋਗੀਆਂ ਨਾਲ ਚਰਚਾ ਕਰ ਕੇ ਸ਼ਬਦ¹¹ ਉਚਾਰਨ ਕੀਤਾ। ਗਰਭਯੋਨੀ ਦੀ ਗੁਫਾ ਕੋਲ ਬੈਠ ਪੰਡਿਆਂ ਨਾਲ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਚਰਚਾ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਉਚਾਰਨ ਕੀਤਾ।¹² ਸ਼ਬਦ ਸੁਣ ਕੇ ਪੰਡਿਆਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਕੁਕਰਮਾਂ ਦਾ ਪਸ਼ਚਤਾਪ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਚਰਨੀ ਲੱਗੇ। ਇਸ ਦੇ ਲਾਗੇ ਹੀ ਮਹਿੰਦੀ ਪੀਰ ਦੇ ਮਜ਼ਾਵਰ ਵੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਲਈ ਆਏ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਫ਼ਾਲਤੂ ਦੀਆਂ ਰਸਮਾਂ¹³ ਤੋਂ ਹੱਟਾ ਕੇ ਅੱਲਾਹ ਦੀ ਇਬਾਦਤ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਿਆ। ਇਥੋਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਸਿੱਧੇ 'ਸ਼ੀਰ ਮੰਜਲਾ' ਗਏ ਅਤੇ ਉੱਥੋਂ ਕਿਸ਼ਤਵਾੜ ਪੁੱਜੇ ਸਨ। ਕਿਸ਼ਤਵਾੜ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ 'ਸਿੱਧਾਂ ਦੀ ਬਾਗੀਚੀ' ਵਿੱਚ ਕਿਆਮ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਸਿੱਧਾਂ ਨਾਲ ਖੂਬ ਚਰਚਾ ਹੋਈ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਯਾਦ ਵਿੱਚ ਕਿਸ਼ਤਵਾੜ ਅਤੇ ਭਦਰਵਾਹ ਵਿੱਚ 'ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬਾਨ' ਭਾਈ ਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ ਕਸ਼ਮੀਰ (ਡੀ.ਐਫ.ਊ) ਨੇ ਬਣਾਏ ਸਨ। ਕਿਸ਼ਤਵਾੜ ਤੋਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਭਦਰਵਾਹ ਆਏ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਅਕਾਲਪੁਰਖ ਦੀ ਭਗਤੀ ਕਰਨ ਲਈ ਤਾਕੀਦ ਕੀਤੀ। ਇਥੋਂ ਹੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਚੰਬੇ ਦੇ ਰਸਤਿਉਂ ਛੱਤਰਗਾਲਾ ਪਾਸ ਆਦਿ ਪਹਾੜੀਆਂ ਨੂੰ ਪਾਰ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਕੈਲਾਸ਼ ਪਰਬਤ ਪੁੱਜੇ ਸਨ। ਕੈਲਾਸ਼ ਤੋਂ ਹੁੰਦੇ

ਹੋਏ ਗੁਰੂ ਜੀ ਗਰਟੋਕ, ਰੁਡੋਕ, ਚਸ਼ੂਲ, ਉਪਸ਼ੀ, ਕਾਰੂ, ਹਮੇਸ਼ ਗੁਮਪਾਂ, ਲਹਿ, ਨਿਮੂ, ਬਾਸਗੁ, ਖਲਾਸੇ ਤੋਂ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਸਕਰਦੂ ਪੁੱਜੇ ਸਨ। ਰੁਡੋਕ ਵਿੱਚ ਪਾਨਸੋਂਗ ਝੀਲ ਦਾ ਕਾਦਰ ਦੀ ਕੁਦਰਤ ਦਾ ਨਜ਼ਾਰਾ ਵੇਖਦੇ ਬਰਫ਼ਾਨੀ ਪਹਾੜਾਂ ਦੀਆਂ ਚੋਟੀਆਂ ਨੂੰ ਪਾਰ ਕਰਦੇ ਚਸ਼ੂਲ ਵਾਲੇ ਰਸਤਿਉਂ ਲਿਦਾਖ ਵਿੱਚ ਦਾਖ਼ਲ ਹੋ ਗਏ। ਚਸ਼ੂਲ ਤੋਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਰਿਆ ਸਿੰਧ ਪਾਰ ਕਰਕੇ ਉਪਸ਼ੀ ਪੁੱਜੇ ਅਤੇ ਉਥੋਂ ਸਿੱਧੇ ਕਾਰੂ ਪਿੰਡ ਪੁੱਜੇ ਅਤੇ ਫਿਰ 'ਗੁੰਫਾ ਹੇਮਸ ਪੁੱਜੇ'। ਇੱਥੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਇੱਕ ਪੱਥਰ 'ਤੇ ਬੈਠੇ, ਇਹ 'ਪੱਥਰ' ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਯਾਦ ਵਿੱਚ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਹੇਮਸ ਤੋਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਰਿਆ ਸਿੰਧ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਜਾਂਦੇ ਰਸਤੇ 'ਤੇ ਤੁਰ ਪਏ ਜੋ ਸਕਾਰਦੂ ਨੂੰ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਸਕਾਰਦੂ ਵੀ ਦਰਿਆ ਸਿੰਧ ਦੇ ਕਿਨਾਰੇ 'ਤੇ ਵਸਦਾ ਹੈ। ਬਾਸਗੋ ਨਗਰ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਦਰ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਇਕ ਰਵਾਇਤ ਆਮ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਹੈ ਕਿ ਜਦੋਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਸਾਥੀਆਂ ਸਮੇਤ ਇਸ ਨਗਰ ਵਿੱਚੋਂ ਲੰਘ ਰਹੇ ਸਨ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸਾਥੀਆਂ ਤੇ ਇਕ ਰਾਕਸ਼ ਨੇ ਹਮਲਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਜਦੋਂ ਰਾਕਸ਼ ਨੂੰ ਹੱਥ ਨਾਲ ਜ਼ੋਰ ਦੀ ਪਿੱਛੇ ਧੱਕਿਆ ਤਾਂ ਉਹ ਇਕ ਵੱਡੀ ਚਟਾਨ 'ਤੇ ਜਾ ਵੱਜਾ¹⁴ ਅਤੇ ਉੱਥੇ ਹੀ ਮਰ ਗਿਆ। ਉਸ ਚਟਾਨ 'ਤੇ ਹੁਣ ਤੱਕ ਉਸੇ ਰਾਕਸ਼ ਦੇ ਨਿਸ਼ਾਨ ਦਿਸਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਨਿਸ਼ਾਨ ਇਕ ਕਵੇਟੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਹੈ, ਜਿਸ 'ਤੇ ਸਿਰ, ਮੋਢੇ ਅਤੇ ਜਿਸਮ ਦੇ ਉਪਰਲੇ ਹਿੱਸੇ ਦੇ ਨਿਸ਼ਾਨ ਨਜ਼ਰੀ ਪੈਂਦੇ ਹਨ। ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਇਹ ਰਾਕਸ਼ ਦਾ ਪੱਥਰ-ਰੂਪ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਆਕਾਰ 8-9 ਫੁੱਟ ਉੱਚਾ ਅਤੇ 7-8 ਫੁੱਟ ਚੌੜਾ ਹੈ। ਪੱਥਰ ਰੂਪ ਅੰਦਰ ਵੱਲ 1 ਤੋਂ 1½

ਫੁੱਟ ਹੈ। ਇਥੇ ਅਜਕਲੂ 'ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪੱਥਰ ਸਾਹਿਬ' ਮੌਜੂਦ ਹੈ। ਲਹਿ ਵਿੱਚ ਵੀ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਇੱਕ ਪੁਰਾਣੇ ਦਰੱਖਤ ਹੇਠ ਬੈਠੇ ਸਨ, ਜੋ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਯਾਦ ਵਿੱਚ ਅੱਜ ਵੀ ਮੌਜੂਦ ਹੈ।

ਖਲਾਸੀ ਤੋਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਸਕਾਰਦੂ¹⁵ ਪੁੱਜੇ। ਸਕਾਰਦੂ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਕੋਲ ਨਿਵਾਸ ਕੀਤਾ, ਇੱਥੇ ਵੀ ਇਤਿਹਾਸਕ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਮੌਜੂਦ ਹੈ। ਸਕਾਰਦੂ ਨੂੰ ਨਾਨਕ ਪੀਰ ਦੀ ਥਾਂ ਨਾਲ ਵੀ ਯਾਦ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇੱਥੇ ਹੀ ਕਲੰਦਰ ਗੋਸ਼ ਬੁਖਾਰੀ ਨਾਲ ਗੋਸ਼ਿਟ ਹੋਈ ਸੀ। ਸਕਾਰਦੂ ਤੋਂ ਕਰਗਿਲ ਤੱਕ ਇਕ ਪੁਰਾਤਨ ਰਸਤਾ ਸੀ। ਇਸੇ ਰਾਹੀਂ ਚਲਦੇ-ਚਲਦੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੱਖਣ ਵੱਲ ਪੁੱਜ ਗਏ। ਕਰਗਿਲ ਵਿੱਚ ਵੀ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ। ਕਰਗਿਲ ਤੋਂ ਦੱਖਣ ਵੱਲ ਜੋਜੀਲੇ ਦਰੇ ਦੀਆਂ ਬਰਫ਼ਾਨੀ ਚੋਟੀਆਂ ਨੂੰ ਪਾਰ ਕਰ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਬਾਲਤਾਲ ਪੁੱਜੇ। ਇਥੋਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਬਿਖੜੇ ਪਹਾੜੀ ਤੇ ਬਰਫ਼ਾਨੀ ਰਸਤਿਆਂ ਰਾਹੀਂ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਤੀਰਥ 'ਅਮਰਨਾਥ' ਪੁੱਜ ਗਏ।

“ਤਹਿ ਤੇ ਚਲਿ ਗੁਰ ਆਏ ਅਗਾਰੀ।

ਅਮਰਨਾਥ ਪੇਖਯੋ ਤਰਿਪੁਰਾਰੀ।

ਅਮਰ ਕਥਾ ਜਹਿ ਬੈਠਿ ਸੁਨਾਈ। ਸ਼ਿਵਹਿ ਸ਼ਿਵਾ ਪ੍ਰਤਿ ਇਕੰਤ ਬਿਰਾਈ।”¹⁶

ਇੱਥੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਪੰਡਿਤਾਂ ਨੂੰ ਤਾਕੀਦ ਕੀਤੀ ਕਿ ਆਪਣੇ ਕਪੜੇ ਪੰਡਿਤਾਂ ਨੂੰ ਦੇ ਕੇ ਨਗਨ ਹੋ ਕੇ ਅਣਆਈ ਮੌਤ ਮਰ ਜਾਂਦੇ ਹੋ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਮਰ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕੋਗੇ ਬਿਨਾਂ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦਾ ਨਾਮ ਜਪਣ ਬਗ਼ੈਰ। ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਸੁਣ ਕੇ ਇਹ ਲੋਕ ਅਣਆਈ ਮੌਤ ਮਰਨੋਂ ਹੱਟ ਗਏ ਸਨ।

ਅਮਰਨਾਥ ਦੀ ਗੁਫਾ 30-35 ਕਰਮਾ ਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਚੌੜੀ ਸੌ ਕੁ ਕਰਮਾਂ ਦੇ ਕਰੀਬ ਹੈ ਮੁਹਰੇ ਮੁਹਰੇ ਤੋਂ। ਅਮਰਨਾਥ ਦੀ ਗੁਫਾ ਵਿੱਚ ਤਿੰਨ ਬਰਫ਼ ਦੇ ਥੜੇ ਬਣੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਇੱਕ ਥੜਾ ਸ਼ਿਵਜੀ ਦਾ, ਵਿਚਕਾਰਲਾ ਤੇ ਪਛਮ ਕੰਨੀ ਦਾ ਪਾਰਬਤੀ ਦਾ ਤੇ ਚੜ੍ਹਦੇ ਦੀ ਤਰਫ਼ ਦਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਹੈ, ਤਿੰਨੋਂ ਥੜੇ ਬਰਫ਼ ਦੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੈ ਪਰ ਪਾਂਡਿਆਂ ਦੇ ਹੱਥ ਹਨ।¹⁷ ਅਮਰਨਾਥ ਦੀ ਯਾਤਰਾ ਪੁਰਾਣਿਆਂ ਸਮਿਆਂ¹⁸ ਤੋਂ ਹੀ ਚਲਦੀ ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਅਮਰਨਾਥ ਤੋਂ ਕਾਫ਼ੀ ਪੈਂਡਾ ਤਹਿ ਕਰਕੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਕਾਦਰ ਦੀ ਕੁਦਰਤ ਦਾ ਆਨੰਦ ਮਾਣਕੇ ਪਹਿਲਗਾਮ ਦੀ ਖੂਬਸੂਰਤ ਨਦੀ ਲਿੰਦਰ ਦੇ ਕੋਲ ਬੈਠੇ। ਅੱਜ ਕਲ੍ਹ ਇੱਥੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਪਹਿਲਗਾਮ ਤੋਂ ਗੁਰੂ ਦੀ ਐਸ਼-ਮੁਕਾਮ ਪਹੁੰਚੇ ਜਿੱਥੇ ਇਕ ਆਜੜੀ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਅਤੇ ਸਾਥੀਆਂ ਨੂੰ ਬੱਕਰੀਆਂ ਦਾ ਦੁੱਧ ਚੋਅ ਕੇ ਪਿਲਾਇਆ। ਇੱਥੋਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਮਟਨ ਦੇ ਉੱਪਰ ਪਹਾੜੀ 'ਸੁਖਦੇਵੀ' ਕੋਲ ਬੈਠੇ, ਜਿੱਥੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਇੱਕ ਪਾਲੀ ਹਸਨਾ (ਮੁਸਲਮਾਨ ਚਰਵਾਹਾ) ਮਿਲਿਆ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਇੱਕ ਬਾਟਮਾਰ (ਡਾਕੂ/ਲੁਟੇਰੇ) ਕਿਹਾ। ਜਦੋਂ ਇਹ ਪਾਲੀ ਆਪਣੇ ਇੱਜੜ ਕੋਲ ਗਿਆ ਤਾਂ ਸਾਰਾ ਇੱਜੜ ਹੀ ਮੁਰਛਿਤ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਪਾਲੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਕੋਲ ਦੁਬਾਰਾ ਆਇਆ ਤਾਂ ਮੁਆਫ਼ੀ ਮੰਗੀ ਅਤੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਮੇਰੇ ਸਾਰੇ ਦੁੱਬੇ ਮਰ ਗਏ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, 'ਹੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ' ਕਹਿੰਦਾ ਜਾਂ ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਦੁੱਬੇ ਉੱਠਕੇ ਘਾਹ ਚਰਨ ਲੱਗ ਪਏ। ਪਹਾੜੀ ਤੋਂ ਹੇਠਾਂ ਆ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਮੱਛ ਭਵਨ (ਮਟਨ) ਪੁੱਜੇ। ਮਟਨ ਦਾ ਪਹਿਲਾਂ ਨਾਂ ਮੱਛ ਭਵਨ¹⁹ ਸੀ।

ਭਾਈ ਧੰਨਾ ਸਿੰਘ ਸਾਈਕਲ ਯਾਤਰੂ ਆਪਣੀ 1932ਈ. ਵੀ ਡਾਇਰੀ ਵਿੱਚ ਲਿੱਖਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਜਲ ਦੇ ਨਾਲੇ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਪੱਥਰ ਦੇ ਉੱਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਬੈਠੇ ਸਨ ਤਾਂ ਇਸ ਜਗ੍ਹਾ ਜੋ ਪਾਂਡੇ ਲੋਕ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ ਤਾਂ ਗੁਰਾਂ ਨਾਲ ਗੋਸ਼ਟ ਕਰਨੇ ਆਏ ਸਨ ਤੇ ਪਾਸ ਹੀ ਇੱਕ ਗੁਫਾ ਸੀ। ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਸੰਤ ਤਪ ਕਰਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਉਹ ਸੰਤ ਵੀ ਗੁਰਾਂ ਨਾਲ ਗੋਸ਼ਟ ਕਰਨੇ ਆ ਲੱਗੇ ਸਨ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸੱਚ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੇ ਕੇ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਰਸਤੇ ਲਾਇਆ ਸੀ ਤਾਂ ਫਿਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਚਸ਼ਮੇ ਵਿੱਚ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਜਿਸ ਦਾ ਨਾਮ ਭਵਨ ਕੁੰਡ ਸੀ। ਜਿਸ ਜਗ੍ਹਾ ਅੱਜਕੁਲ ਛੋਟਾ ਜਿਹਾ ਪੱਕਾ ਸਰੋਵਰ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਤੇ ਅੱਜਕਲ੍ਹ ਵੀ ਭਵਨਕੁੰਡ ਦੇ ਨਾਮ ਨਾਲ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹੈ। ਇਸ ਭਵਨ ਕੁੰਡ ਵਿੱਚ ਮੱਛੀਆਂ ਬਹੁਤ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ ਤਾਂ ਜਿਸ ਵਕਤ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਇੱਕ ਮੱਛੀ ਬਾਬਾ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨ ਛੂੰਹਦੇ ਸਾਰ ਸਰੀਰ ਛੱਡ ਗਈ ਸੀ ਅਤੇ ਇੱਕ ਆਦਮੀ ਦਾ ਰੂਪ ਹੋ ਕੇ ਬਾਬਾ ਜੀ ਨਾਲ ਗੋਸ਼ਟ ਕਰਨ ਲੱਗ ਗਈ ਸੀ। ਇਹ ਕੌਤਕ ਦੇਖ ਸਾਰੇ ਪਾਂਡੇ ਗੁਰਾਂ ਦੇ ਸੇਵਕ ਬਣੇ ਸਨ।²⁰ (I) (II) ਜਦੋਂ ਸ਼ੀਹਾ ਤੇ ਹੰਸੂ, ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਪੁੱਛਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਹ ਕੀ ਕੌਤਕ ਵਰਤਿਆ ਹੈ ਤਾਂ ਮੱਛੀ ਤੋਂ ਬਣਿਆ ਆਦਮੀ ਆਪਣੀ ਸਾਰੀ ਕਹਾਣੀ ਦੱਸਦਾ ਹੈ।

ਮਟਨ ਨਗਰ ਦਾ ਵੱਡਾ ਮੁੱਖੀ ਪੰਡਿਤ ਮੁੰਕਦਾ ਸੀ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਥਾਂ ਤੇ ਧਰਮਸ਼ਾਲਾ ਬਣਾਵੇ ਅਤੇ ਨਾਮ ਜਪੋ ਤੇ ਲੰਗਰ ਚਲਾਵੇ ਦੀ ਤਾਕੀਦ ਕੀਤੀ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਮਟਨ ਸਾਹਿਬ ਕਈ ਦਿਨ ਠਹਿਰੇ ਸਨ। ਇੱਥੇ ਵੀ ਪੰਡਿਤ ਮੁਕਾਦੇ ਨੇ ਇੱਕ ਛੋਟੀ ਜਿਹੀ

ਧਰਮਸ਼ਾਲਾ ਬਣਾ ਦਿੱਤੀ ਸੀ ਜੋ ਕਿ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੇ ਰਾਜ ਸਮੇਂ ਚੱਠ ਗਈ ਤੇ ਕੇਵਲ ਥੜਾ ਸਾਹਿਬ ਹੀ ਰਹਿ ਗਿਆ ਸੀ। ਮਾਰਤੰਡ ਦਾ ਮੰਦਰ ਦੀ ਸੰਗੇ- ਬੁਨਿਆਦ ਦਾ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਤਾਰੀਖ਼ਦਾਨਾ ਨੇ 370 ਤੋਂ 500 ਸੀ.ਈ ਲਾਇਆ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨਾਲ ਇੱਥੇ ਹੀ ਬ੍ਰਹਮਦਾਸ ਪੰਡਤ ਅਤੇ ਕਮਾਲ ਫ਼ਕੀਰ ਨੇ ਆਕੇ ਮੁਲਾਕਾਤ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਮਟਨ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿੱਚ ਹੀ ਜੁਮਾ ਚੌਪਾ ਨਾਂ ਦਾ ਫ਼ਕੀਰ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਇਸ਼ਕ-ਹਰੀਕੀ ਦਾ ਤਾਲਬ, ਮੁਕੰਮਲ ਜ਼ਾਹਿਦ ਪਰ ਇਲਾਹੀ ਵਸਲ ਨਸੀਬ ਨ ਹੋਇਆ, ਜਦੋਂ ਉਸ ਨੂੰ ਮਾਲੂਮ ਹੋਇਆ ਕਿ ਮਟਨ ਦੇ ਜੋੜੇ ਚਿਸ਼ਮਿਆਂ ਦੇ ਕੰਢੇ ਪੰਜਾਬ ਤੋਂ ਆਏ ਫ਼ਕੀਰ ਦਾ ਟਿਕਾਣਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਦੇ ਰੂਹਾਨੀ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਡੰਗਰ, ਭੇਡ-ਬੱਕਰੀਆਂ ਤਾਂ ਕਿ ਡਾਂਗਰੀ ਤੇ ਆਜ਼ੀ ਵੀ ਨੂਰੇਨੂਰ ਹੋ ਗਏ ਹਨ। ਅਕੀਦਤ ਤੇ ਆਜ਼ੀ ਨਾਲ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਕੋਲ ਗਿਆ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੇ ਉਸ ਦੇ ਦਿਲ-ਦਿਮਾਗ ਨੂੰ ਇਲਾਹੀ ਨੂਰ ਨਾਲ ਫ਼ੇਜ਼-ਯਾਬ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਕਮਾਲ ਸੱਚਮੁੱਚ ਇਸ਼ਕ ਹਕੀਕੀ ਦਾ ਤਾਲਬ ਸੀ, ਉਹ ਉਸ ਨੂੰ ਮਿਲ ਗਿਆ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਮੁਰੀਦੇ-ਖ਼ਾਸ ਬਣ ਗਿਆ।

ਬੀਜਬਹਿਜੇ ਦਾ ਪੰਡਿਤ ਬ੍ਰਹਮਦਾਸ ਆਪਣੇ ਇਲਮ ਦੀ ਹੈਂਕੜ ਵਿੱਚ ਰਿਹਾ। ਬ੍ਰਹਮਦਾਸ ਮਹਾਨ ਵਿਦਵਾਨ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਦੋ ਉਠਾਂ 'ਤੇ ਕਿਤਾਬਾਂ ਲੱਦ ਕੇ ਫ਼ਿਰਦਾ ਸੀ। ਬਹਿਸ ਮੁਬਾਹਸੇ ਵਿੱਚ ਲੋਕੀ ਉਸ ਤੋਂ ਕੰਨੀ ਕਤਰਾਦੇਂ ਸਨ, ਸ਼ਾਸਤਰਾਂ ਦੇ ਸ਼ਾਸਤਰ ਉਸ ਨੂੰ ਜੁਬਾਨੀ ਯਾਦ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਸਨ। ਇਹੋ ਕਾਰਨ ਸੀ ਕਿ ਬ੍ਰਹਮਦਾਸ ਪੰਡਤ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਕੋਲ ਚੱਲ ਕੇ ਗੱਲਬਾਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ

ਹੇਠੀ ਸਮਝਦਾ ਸੀ। ਦੇਵੀ ਦਾ ਪੁਜਾਰੀ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਬ੍ਰਹਮਦਾਸ ਕੋਲ ਕਈ ਗੈਬੀ ਸ਼ਕਤੀਆਂ (Super natural power) ਸਨ। ਕਮਾਲ ਫ਼ਕੀਰ ਦੇ ਕਹਿਣ 'ਤੇ ਅਤੇ ਲੋਕਾਂ ਤੋਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਸਿਫਤ-ਸਲਾਹ ਸੁਣ ਕੇ ਬ੍ਰਹਮਦਾਸ ਦੇ ਜੋੜੇ ਚਸ਼ਮਿਆਂ (ਮਟਨ) ਕੋਲ ਜਿਥੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਨਿਵਾਸ ਸੀ, ਮਿਲਣ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਮਿਲਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਪੰਡਤ ਬ੍ਰਹਮਦਾਸ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਚਮਤਕਾਰ ਵਿਖਾ ਕੇ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਬ੍ਰਹਮਦਾਸ ਕੋਲ ਇਕ ਚਟਾਈ (Carpet) ਸੀ, ਜਿਸ 'ਤੇ ਉਹ ਬੈਠ ਕੇ ਹਵਾ ਵਿੱਚ ਉੱਡਦਾ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਕੋਲ ਅਨੇਕਾਂ ਲੋਕੀ ਇੱਕਠੇ ਹੋ ਕੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਸੁਣਦੇ ਸਨ। ਜਦੋਂ ਬ੍ਰਹਮਦਾਸ ਆਪਣੀ ਚਟਾਈ 'ਤੇ ਬੈਠ ਕੇ ਮਟਨ ਦੇ ਚਸ਼ਮਿਆਂ ਕੋਲ ਆਇਆ, ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਸਾਰੇ ਲੋਕੀ ਨਜ਼ਰੀ ਆਏ ਬਗ਼ੈਰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇ। ਜਦੋਂ ਬ੍ਰਹਮਦਾਸ ਨੇ ਇੱਕਠੀ ਹੋਈ ਭੀੜ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ਪੰਜਾਬ ਤੋਂ ਆਇਆ 'ਨਾਨਕ' ਕਿੱਥੇ ਹੈ ਤਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਉਹ ਤੇ ਤੁਹਾਡੇ ਸਾਹਮਣੇ ਬੈਠੇ ਹਨ। ਬ੍ਰਹਮਦਾਸ ਪੰਡਤ ਨੂੰ ਹਉਮੈਂ ਅਤੇ ਹੰਕਾਰ ਕਾਰਨ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨਜ਼ਰੀ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੇ ਸਨ।²¹ ਜਦੋਂ ਦੂਜੇ ਦਿਨ ਬ੍ਰਹਮਦਾਸ ਪੈਦਲ ਨਿਮਰਤਾ ਸਹਿਤ ਚੱਲ ਕੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਕੋਲ ਆਇਆ ਅਤੇ ਸਵਾਲ ਕੀਤਾ, “ਤੁਸੀਂ ਮੈਨੂੰ ਕਲ੍ਹ ਕਿਉਂ ਨਜ਼ਰੀ ਨਹੀਂ ਆਏ?” ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਕਲ੍ਹ ਘੁੱਪ ਹਨ੍ਹੇਰੇ ਕਿਵੇਂ ਵੇਖ ਸਕਦਾ ਸੀ।”

ਬ੍ਰਹਮਦਾਸ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ, “ਮੈਂ ਤਾਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਸਿੱਖਰ-ਦੁਪਹਿਰੇ ਮਿਲਿਆ ਸਾਂ, ਉਸ ਸਮੇਂ ਹਨੇਰੇ ਦਾ ਸਵਾਲ ਹੀ ਪੈਂਦਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ।” ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਬ੍ਰਹਮਦਾਸ ਨੂੰ ਕਿਹਾ,

“ਹੰਕਾਰ ਕੋਲੋਂ ਵੀ ਕੋਈ ਹਨ੍ਹੇਰਾ ਬਹੁਤਾ ਹੈ?” ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਲ੍ਹ ਤੂੰ ਚਟਾਈ 'ਤੇ ਉੱਡ ਰਿਹਾ ਸੈਂ, ਤੈਨੂੰ ਹੰਕਾਰ ਸੀ ਕਿ ਤੂੰ ਮਹਾਨ ਮਨੁੱਖ ਹੈਂ। ਪੰਖ ਤੇ ਪੰਛੀ ਹਵਾ ਵਿੱਚ ਉੱਡਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਕਿਸ ਹਿਸਾਬ-ਕਿਤਾਬ ਵਿੱਚ ਆਉਂਦੇ ਹਨ?²² ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਇਹ ਬਚਨ ਸੁਣ ਕੇ ਬ੍ਰਹਮਦਾਸ ਸ਼ਰਮਿੰਦਗੀ ਦੇ ਆਲਮ ਵਿੱਚ ਬੁਰਨ ਲੱਗਾ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਬ੍ਰਹਮਦਾਸ ਪੰਡਤ ਦੇ ਹੰਕਾਰ ਤੇ ਕਪਟ ਦੇ ਗੜ ਤੋੜ ਕੇ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਉਚਾਰਨ ਕੀਤਾ:

- ਦੁਪ ਬਿਨ ਪੋਨੁ ਪੰਖ ਬਿਨੁ ਪੰਖੀ

ਜਲ ਬਿਨੁ ਉਤਭੁਜ ਕਾਮਿ ਨਾਹੀ ॥

- ਕਿਆ ਸੁਲਤਾਨੁ ਸਲਾਮ ਵਿਹੂਣਾ,

ਅੰਧੀ ਕੋਠੀ ਤੇਰਾ ਨਾਮੁ ਨਾਹੀ ॥੧॥²³

- ਪੜਿ ਪੜਿ ਗਡੀ ਲਦੀਅਹਿ ਪੜਿ ਪੜਿ ਭਰੀਅਹਿ ਸਾਬ ॥

ਪੜਿ ਪੜਿ ਬੇੜੀ ਪਾਈਐ ਪੜਿ ਪੜਿ ਗਡੀਅਹਿ ਖਾਤ ॥

ਪੜੀਅਹਿ ਜੇਤੇ ਬਰਸ ਬਰਸ ਪੜੀਅਹਿ ਜੇਤੇ ਮਾਸ ॥

ਪੜੀਐ ਜੇਤੀ ਆਰਜਾ ਪੜੀਅਹਿ ਜੇਤੇ ਮਾਸ ॥

ਨਾਨਕ ਲੇਖੈ ਇਕ ਗਲ ਹੋਰ ਹਉਮੈਂ ਝਬਵਾ ਝਾਖ ॥²⁴

ਬ੍ਰਹਮਦਾਸ ਪੰਡਤ ਨੂੰ ਬੇ-ਅਮਲ ਇਲਮ ਦੀ ਬੇਅਰਥ ਪੰਡ ਦੇ ਭਾਰ ਦਾ ਅਨੁਭਵ ਹੋ ਗਿਆ, ਉਸ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਚਰਨ ਵਿੱਚ ਢਹਿ ਕੇ ਮੁਆਫ਼ੀ ਮੰਗੀ। ਪੰਡਿਤ ਮੁਕੰਦੇ, ਪੰਡਤ ਬ੍ਰਹਮਦਾਸ, ਫ਼ਕੀਰ ਕਮਾਲ ਆਦਿ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਹੁਕਮ ਅਨੁਸਾਰ ਸਰਬ ਸਾਂਝੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੀ ਮਟਨ ਸਾਹਿਬ ਵਿੱਚ ਮੰਜੀ ਸਥਾਪਤ ਕਰਕੇ ਇਕ ਧਰਮਸ਼ਾਲਾ ਬਣਾਈ।

ਮਟਨ ਵਿੱਚ ਕਈ ਹਫ਼ਤੇ ਰਹਿ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨਾਗਬਲ ਦੇ ਚਸ਼ਮੇ ਕੋਲ, ਅਨੰਤਨਾਗ ਗਏ। ਉੱਥੇ ਦੀ ਅਜਕਲੂ ਇਤਿਹਾਸਕ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਸ਼ੋਸ਼ਭਿਤ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ 'ਬੀੜ ਬਿਹਾੜਾ' ਪੁੱਜ ਕੇ ਬ੍ਰਹਮਦਾਸ ਪੰਡਤ ਦੇ ਜ਼ੋਰ ਪਾਉਣ 'ਤੇ ਕੁੱਝ ਦਿਨ ਉਥੇ ਠਹਿਰੇ। ਬੀਜ ਬਿਹਾੜਾ ਤੋਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਅਵਾਤੀ ਪੁਰ ਦੇ ਰਸਤੇ ਥਾਣੀ, ਸਿੱਧੇ ਮਸ਼ਹੂਰ ਸ਼ੰਕਰਚਾਰੀਆ ਦੀ ਟੀਸੀ 'ਤੇ ਬਣੇ ਮੰਦਰ ਵਿੱਚ ਗਏ।

ਜਾਇ ਕਸ਼ਮੀਰ ਪੁਨ ਸੁਖਦ ਸਪੀਰ ਗੁਰ,
ਸ਼ਾਹਾਬਾਦ, ਨੰਤਨਾਲ ਆਦਿਕ ਨਿਹਾਰੀਆ।
ਪਾਮਪੁਰ, ਸ਼ਾਹਪਈ, ਨੱਗਰ ਸ੍ਰੀ ਨਿਹਾਰ,
ਉਚਿ ਠੌਰ ਬੈਠਿ ਗੁਰ ਸ਼ਬਦ ਉਚਾਰੀਆ।²⁵

ਉਚਿ ਠੌਰ ਦਾ ਸੰਕੇਤ ਸ਼ੰਕਰਚਾਰੀਆ ਦੀ ਟੀਸੀ ਹੀ ਹੈ। ਇੱਥੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਸ਼ਮੀਰ ਦੀ ਪੈਗੰਬਰੀ ਕਵਿਤਰੀ ਲੱਲਾ ਦੇ ਪੈਰੋਕਾਰਾਂ ਤੋਂ ਛੁੱਟ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸ਼ਿਵ ਫਲਸਫ਼ੇ ਦੇ ਧਾਰਨੀਆਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨਾਲ ਅਹਿਮ ਵਿਚਾਰ-ਵਟਾਂਦਰੇ ਕੀਤੇ। ਇਸ ਟੀਸੀ ਤੋਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਪੂਰੇ ਸ੍ਰੀ ਨਗਰ ਸ਼ਹਿਰ, ਜਿਹਲਮ ਦਰਿਆ ਅਤੇ ਝੀਲ ਡੱਲ ਦਾ ਕੁਦਰਤੀ ਨਜ਼ਾਰਾ ਵੇਖਿਆ ਅਤੇ ਕਾਦਰ ਦੀ ਕੁਦਰਤ ਦਾ ਅਨੰਦ ਮਾਣਿਆ। ਇੱਥੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਯਾਦ ਵਿੱਚ ਕੁੱਝ ਸ਼ਿਲਾਲੇਖ ਮੌਜੂਦ ਸਨ।²⁶ ਜੋ ਡੋਗਰਾ ਰਾਜ ਸਮੇਂ ਆਲੋਪ ਕੀਤੇ ਗਏ ਸਨ। ਸ਼ੰਕਰਚਾਰੀਆ ਦੀ ਟੀਸੀ ਤੋਂ ਹੇਠਾਂ ਉੱਤਰ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ 'ਡੱਲ ਝੀਲ' ਦੇ ਕੰਢੇ ਬੈਠ ਕੇ ਕੰਵਲ ਫੁੱਲਾਂ ਨੂੰ ਬੜੀ ਝੀਲ ਨਾਲ ਵੇਖਿਆ, ਜੋ ਪੁਰਾਤਨ ਸਮੇਂ ਤੋਂ 'ਡੱਲ ਝੀਲ' ਵਿੱਚ ਹੀ ਉੱਗਦੇ ਆ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਹੋ ਕਾਰਨ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਥਾਣੀ ਵਿੱਚ ਕੰਵਲ ਫੁੱਲਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਸੱਭ ਤੋਂ ਵਧੇਰੇ ਆਇਆ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਜੀ

ਇੱਥੋਂ ਸਿੱਧੇ ਵੱਡੇ ਚਿਨਾਰ ਹੇਠਾਂ ਆ ਕੇ ਸਮਾਧੀ ਲਾਈ। ਇਸ ਚਿਨਾਰ ਨੂੰ 'ਚਿਨਾਰ ਬਾਬਾ ਨਾਨਕ' ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਪਰ ਜਦੋਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਦੇ ਵੱਡੇ ਸਪੁੱਤਰ ਬਾਬਾ ਸ੍ਰੀ ਚੰਦ ਜੀ ਕਸ਼ਮੀਰ ਫੇਰੀ ਸਮੇਂ ਇਸ ਚਿਨਾਰ ਹੇਠਾਂ ਬਹਿ ਕੇ ਸਿੱਖੀ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਨ ਲੱਗੇ ਤਾਂ ਇਹ 'ਚਿਨਾਰ ਬਾਬਾ ਸ੍ਰੀ ਚੰਦ' ਦੇ ਨਾਮ ਨਾਲ ਮਕਬੂਲ ਹੋ ਗਿਆ। ਇੱਥੇ ਸ੍ਰੀ ਚੰਦ ਜੀ ਫ਼ਾਰਸੀ, ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ, ਸ਼ਾਰਧਾ ਆਦਿ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਬੀਨ ਹੋਣ ਲਈ ਆਏ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਭਾਈ ਕਮਲੀਆ, ਭਾਈ ਗੋਂਦਾ ਆਦਿ ਸਿੱਖ ਮੌਜੂਦ ਸਨ। ਬਾਬਾ ਜੀ ਦੇ ਕਸ਼ਮੀਰ ਵਿੱਚ ਕਾਫ਼ੀ ਮੁਰੀਦ ਬਣੇ।

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ 'ਬੇਰਵਾ ਪਿੰਡ' ਗਏ ਸਨ, ਇਹ ਨੁੱਕਤਾ ਖੋਜ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਪਿੰਡ ਲਾਗੇ ਇੱਕ ਪੁਰਾਤਨ ਗੁਫ਼ਾ ਸੀ ਜਿਸ ਬਾਰੇ ਮਕਬੂਲ ਹੈ ਕਿ 'ਸ਼ਿਵਮੱਤ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਫਿਲਾਸਫ਼ਰ ਅਭਿਨਵ-ਗੁਪਤ (10-11ਵੀਂ ਸਦੀ) ਆਪਣੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਚੇਲਿਆਂ ਨਾਲ ਸਮਾਧੀ ਲਈ ਗੁਫ਼ਾ ਅੰਦਰ ਗਿਆ ਅਤੇ ਫਿਰ ਬਾਹਰ ਮੁੜ ਕੇ ਨਾ ਆ ਸਕਿਆ।²⁷ ਇਸ ਪਿੰਡ ਦੇ ਲਾਗੇ ਹੀ ਇਤਿਹਾਸਕ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸ਼ੋਸ਼ਭਿਤ ਹੈ।

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਜਿਹਲਮ ਦਰਿਆ ਪੁੱਲ ਰਾਹੀਂ ਪਾਰ ਕਰਕੇ ਰੂਪਨਾਥ ਮੰਦਰ, ਹਜ਼ਰਤ ਬਲ ਦੀ ਮਸੀਤ, ਸ਼ਰੀਕਾ ਦੇਵੀ ਹਿੰਦੂ ਤੀਰਥ ਦੇ ਕੋਲ ਹਰੀ ਪਰਬਤ ਕੋਲ ਜਾ ਨਿਵਾਸ ਕੀਤਾ। ਪੰਡਤਾਂ ਨੂੰ ਮੂਰਤੀ ਪੂਜਾ ਛੱਡ ਇੱਕ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਇਬਾਦਤ ਕਰਨ ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ। ਹਜ਼ਰਤ ਬਲ ਦੀ ਮਸੀਤ ਵਿੱਚ ਜਾ ਕੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੂੰ ਪੱਕਾ ਮੁਸਲਮਾਨ ਬਣਨ ਲਈ ਤਾਕੀਦ ਕੀਤੀ।

ਮੁਸਲਮਾਣੁ ਕਹਾਵਣੁ ਮੁਸ਼ਕਲੁ ਜਾ ਹੋਇ ਤਾ
ਮੁਸਲਮਾਣੁ ਕਹਾਵੈ॥

ਅਉਲਿ ਕਾਉਲਿ ਦੀਨੁ ਕਰਿ ਗਿਠਾ ਮਸਕਲ
ਮਾਨਾ ਮਾਲੁ ਮੁਸਾਵੈ॥

ਹੋਇ ਮੁਸਲਿਮੁ ਦੀਨ ਮੁਹਾਣੈ ਮਰਣ ਜੀਵਣ ਦਾ
ਭਰਮੁ ਚੁਕਾਵੈ॥

ਰਬ ਕੀ ਰਜਾਇ ਮੰਨੇ ਸਿਰ ਉਪਰਿ ਕਰਤਾ
ਮੰਨੇ ਰਾਜਪੁ ਗਵਾਵੈ॥²⁸

ਤਉ ਨਾਨਕ ਸਰਬ ਜੀਮਾ ਮਿਹਰਮਤਿ ਹੋਇ ਤ
ਮੁਸਲਮਾਣੁ ਕਹਾਵੈ॥

ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨਾਲ ਇੱਥੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਫ਼ਕੀਰਾਂ ਨੇ ਵੀ ਚਰਚਾ²⁹ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਕਸ਼ਮੀਰ ਜਾਣ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਨਰੋਤਮ³⁰ ਅਤੇ ਬਾਵਾ ਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ³¹ ਨੇ ਵੀ ਕੀਤਾ ਹੈ ਆਪਣੀਆਂ ਲਿੱਖਤਾਂ ਵਿੱਚ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਹਰੀ ਪਰਬਤ ਦੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਅੰਦਰ ਨਿਵਾਸ ਕੀਤਾ। ਇੱਥੇ ਵੀ ਪੰਡਿਤਾਂ ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਫ਼ਕੀਰਾਂ ਨਾਲ ਗੋਸ਼ਟ ਹੋਈ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਯਾਦ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖ ਰਾਜ ਸਮੇਂ ਸ੍ਰ. ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਨਲਵਾ ਨੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਬਣਾਇਆ ਸੀ, ਜੋ ਅਜੇ ਤੱਕ ਸ਼ਸ਼ੋਭਿਤ ਹੈ।

ਸ੍ਰੀ ਨਗਰ ਕੁੱਝ ਹਫ਼ਤੇ ਰਹਿ ਕੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਵਲੱਰ ਝੀਲ ਵੱਲ ਗਏ ਜੋ ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਸਾਫ਼ ਪਾਣੀ ਦੀਆਂ ਝੀਲਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਮੰਨੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਵੱਜਰ ਝੀਲ ਵਿੱਚ ਬਣੀ ‘ਵਲੱਰ ਦੀ ਲੰਕਾ’ (ਜਾਨਬ ਲਾਖ) ਵੇਖੀ ਹੋਵੇਗੀ। ਪੁਰਾਤਨ ਸਮਿਆਂ ਵਿੱਚ ਕਸ਼ਮੀਰ ਵਿੱਚ ਉਸਾਰੀ ਤੇ ਹੁਨਰਮੰਦੀ ਕਾਰਨ ਵਿੱਚ ਇਹ ਝੀਲ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਅਤੇ ਨੰਬਰ ਇੱਕ ਤੇ ਆਉਂਦੀ ਸੀ। ਇਹ ਵਲੱਰ ਦੀ ਲੰਕਾ (ਜਾਨਯਲਾਖ) ਜੈਨ-ਮਾਲਾ-ਬੁਦੀਨ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ (1420-1470 ਸੀ.ਈ) ਬਣਾਈ ਸੀ ਜਿਸ

ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨ ਦੇਹੀ ਇਕ ਪੁਰਾਤਨ ਫ਼ਾਰਸੀ ਦੀ ਲਿੱਖਤ ਕਰਦੀ ਹੈ:

“ਇਹ ਪਵਿੱਤਰ ਜਗ੍ਹਾ, ਜਿਹੜੀ ਖੁੱਲੇ ਅਸਮਾਨ ਨਾਲ ਗਲਾਂ ਕਰਦੀ ਹੈ ਜੈਨ ਅਲਬੁਦੀਨ ਬਡਸ਼ਾਹ ਦੇ ਨਾਂ ਨਾਲ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹੈ, ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਅਤੇ ਸ਼ਾਦੀਆਨੇ ਮਨਾਣ ਲਈ ਇਹ ਬੜੀ ਰਸਣੀਕ ਥਾਂ ਹੈ ਜੋ ਸ਼ਾਦੀਆਨੇ ਦੀ ਤਵਾਰੀਖ਼ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਹੈ (847 ਹਿੱਜਰੀ)।”

ਤਵਾਰੀਖ਼ ਦੱਸਦੀ ਹੈ ਕਿ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਕਈ ਮੇਵੇ ਦੇ ਦਰਖੱਤ ਅਤੇ ਕਈ ਕਿਸਮਾਂ ਦੇ ਫੁੱਲ ਇਸ ਵਲੱਰ ਦੀ ਲੰਕਾਂ ਵਿੱਚ ਲਗਾਏ ਸਨ। ਇਹ ਲਿੱਖਤ ਕਸ਼ਮੀਰ ਵਿੱਚੋਂ ਲੱਭੀਆ³² ਸੱਭ ਤੋਂ ਪੁਰਾਤਨ ਫ਼ਾਰਸੀ ਲਿਖਤਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇਕ ਮੰਨੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਸੇ ਝੀਲ ਵਲੱਰ ਵਿੱਚ ਬਣੀ ਲੰਕਾ ਵਿਚ ਬਹਿ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੀ ਕੁਦਰਤ ਦਾ ਅਨੰਦ ਮਾਣ ਕੇ ਸ਼ਬਦ ਉਚਾਰੇ। ਝੀਲ ਦੇ ਕੋਲ ਹੀ ਬਾਂਡੀਪੁਰਾ ਹੈ, ਜਿੱਥੇ ਅਜਕੱਲ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਹੈ। ਝੀਲ ਤੋਂ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਆਪ ਜੀ ਸੋਪੁਰ ਥਾਵੀਂ, ਕਮਰਾਜ਼ ਇਲਾਕੇ ਦੀਆਂ ਸਰਹੱਦਾਂ ਤੂੰ ਛੂੰਹਦੇ ਹੋਏ ਬਾਰਾਮੂਲਾ ਦੇ ਕੋਲ ‘ਕੋਟ ਤੀਰਥ’ ਕੋਲ ਆਪਣਾ ਨਿਵਾਸ ਕੀਤਾ। ਇਸੇ ਥਾਂ ਤੇ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਨਿਵਾਸ ਰੱਖਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਅਜਕੱਲ੍ਹ ਇਤਿਹਾਸਕ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਛੇਵੀਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ, ਬਾਰਾਮੂਲਾ ਸ਼ਸ਼ੋਭਿਤ ਹੈ। ‘ਕੋਟ ਤੀਰਥ’ ਕੋਲ ਹੀ ਪੁਰਾਤਨ ਮੰਦਰ ਹੈ ਜਿਥੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਪੰਡਤਾਂ ਨੂੰ ਮੂਰਤੀ ਪੂਜਾ ਕਰਨ ਤੋਂ ਰੋਕ ਕੇ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੀ ਇਬਾਦਤ ਕਰਨ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਿਆ ਸੀ। ਬਾਰਾਮੂਲਾ ਤੋਂ ਹੋ ਕੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਉੜੀ, ਕੋਹਾਲਾ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਹਸਨ ਅਬਦਾਲ (ਪੰਜਾ ਸਾਹਿਬ) ਪਹੁੰਚ ਗਏ। ਹਸਨ

ਅਬਦਾਲ ਤੋਂ ਆਪ ਜੀ ਦੱਖਣ ਪੂਰਬ ਵੱਲ ਨੂੰ ਚੱਲੇ ਤੇ ਟਿਲਾ ਬਾਲ ਗੁੰਦਾਈ (ਜ਼ਿਲਾ ਜ਼ਿਹਲਮ) ਤੋਂ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਦਰਿਆ ਜ਼ਿਹਲਮ ਤੇ ਚਨਾਬ ਪਾਰ ਕਰਕੇ ਸਿਆਲਕੋਟ ਪਹੁੰਚੇ ਅਤੇ ਕੁੱਝ ਸਮਾਂ ਇੱਥੇ ਠਹਿਰ ਕੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਪਸਰੂਰ ਤੋਂ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਤਲਵੰਡੀ (ਪੰਜਾਬ) ਪੁੱਜੇ ਸਨ।

ਸੰਖੇਪ ਵਿੱਚ ਇਹ ਆਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਕਸ਼ਮੀਰ ਦੇ ਚੱਪੇ ਚੱਪੇ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪਵਿੱਤਰ ਕਦਮਾਂ ਨਾਲ ਸਰਸ਼ਾਰ ਕਰ ਕੇ ਸਿੱਖੀ ਦੀ ਖਸ਼ਬੋਅ ਫ਼ਿਲਾਈ ਸੀ, ਜੋ ਸਦੀਵੀਂ ਤੋਹੀਦ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਦੀ ਰਹੇ ਸੀ। ਉੱਪਰ ਦਿੱਤਾ ਮਾਰਗ, ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਸੰਭਾਵੀ ਯਾਤਰਾ ਮਾਰਗ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਮਾਰਗ ਤੇ ਹੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਅਤੇ ਯਾਦ ਚਿੰਨ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ-ਦਰ-ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਸਾਡੇ ਲਈ ਚਾਨਣ ਮੁਨਾਰੇ ਦੇ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਰਹਿਣ ਗਏ।

ਟਿੱਪਣੀਆਂ ਅਤੇ ਹਵਾਲੇ

1. “ਹਰ ਸੋਖਤਾ ਜਨੀ ਕਿ ਕਸ਼ਮੀਰ ਦਹ ਆਇਦ।
ਸਰ ਮੁਰਗ ਕਬਾਬ ਅਸਤ ਬਾਲੇ ਪਰ ਆਇ।”
2. ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ, ਅੰਕ : 515
3. ਇਸ ਦੀ ਨੇੜਤਾ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਹਰਿਰਾਇ ਸਾਹਿਬ ਨਾਲ ਰਹੀ ਹੈ ਅਤੇ ਖੱਤੋ-ਕਿਤਾਬਤ ਵੀ ਕਰਦਾ ਸੀ।
4. ਜ਼ੁਲਫ਼ਕਾਰ ਅਰਦਸਤਾਨੀ (ਸਾਸਨੀ) – ‘ਦਬਿਸਤਾਨਿ – ਮੁਜ਼ਾਹਬ’
5. ਵਾਰਾਂ, ਵਾਰ1, ਪੇੜੀ : 24
6. Kohli, Surinder Singh (Prof.) - Travels of Guru Nanak, Punjab University, Chandigarh, 1978, P:8
7. Indian office Records, British Library (MS Punj B-6)
8. ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਦਾ ਇੱਕ ਸਿੱਖ, ਜੋ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਸਫ਼ਰ ਦਾ ਸਾਥੀ ਸੀ।

9. ਇਹ ਵੀ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਪਿਆਰਾ ਸਿੱਖ ਸੀ। ‘ਵਾਰ ਮਲਾਕ ਕੀ’ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਵਾਂ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਲਿਖਤੀ ਸਾਂਭ ਲਈ ਸੀ।
10. ਗਿਆਨੀ ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ - ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਪੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ (ਭਾਗ ਪਹਿਲਾ) ਗਿ. ਕਿਰਪਾਲ ਸਿੰਘ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਅਕਤੂਬਰ 1970, ਅੰਕ : 533
“ਚਲ ਕੇ ਤਹਾਂ ਤੇ ਗੁਰ ਜੰਮੂ ਉਰ ਆਏ ਢੁਰ, ਮਿਲੇ ਸਿਧ ਸੁਰਪੁਰ ਸੋਨਸਰ ਤਾਲ ਹੈਂ।
ਦੇਖ ਪ੍ਰਮੰਡਲ, ਰਵਾਲਸਰ ਆਦਿ ਚੋਰ, ਨਗਰ ਬਟਾਲਾ ਫਿਰ ਕੀਉਆ ਨਿਹਾਲ ਹੈ। 11।”
ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਨੇ ਯਾਤਰਾ ਮਾਰਗ ਉੱਲਟੀ ਦਿਸ਼ਾ ਵੱਲ ਦਿੱਤਾ ਹੈ।
11. ਜਗ ਪਰਬੋਧਿ ਮੜੀ ਬਧਾਵਹਿ। ਆਸਣ ਤਿਆਗ ਜਾਹੇ ਸਭ ਪਾਵਹਿ।
ਮਸਤਾ ਮੋਹੁ ਕਾਮਣ ਹਿਤਕਾਰੀ। ਨਾ ਅਉਦੁਨੀ ਨਾ ਸੰਸਾਰੀ। (ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ, ਅੰਗ 903)
12. ਛੋਡਹੁ ਪ੍ਰਾਣੀ ਕੂੜ ਕਬਾੜਾ। ਕੂੜ ਮਾਰੇ ਕਾਲ ਉਛਾਹੜਾ।
ਸਾਕਤ ਕੂੜ ਪਚਹਿ ਮਨ ਹਊਮੈਂ ਦੁਹ ਮਾਰਗ ਪਚੇ ਪਚਾਈ ਹੇ।
ਛੋਡਹੁ ਨਿੰਦਾ ਤਾਤ ਪਰਾਈ ਪੜ ਪੜ ਦੜਹਿ ਸਾਂਤਿ ਨ ਆਈ।
ਮਿਲ ਸਤ ਸੰਗਤਿ ਨਾਮ ਸਮਾਲਹੁ ਆਤਮ ਸਖ ਸਖਾਈ ਹੇ। (ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਅੰਕ : 1024)
13. ਕੂੜ ਬੋਲ ਮੁਰਦਾਰ ਖਾਏ। ਅਵਰੀ ਨੂੰ ਸਮਝਾਵਣ ਜਾਇ।
ਮਠਾ ਆਪ ਮਹਾਏ ਸਾਥੇ। ਨਾਨਕ ਐਸਾ ਆਗੂ ਜਾਪੈ।
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ, ਅੰਕ : 140)
14. (i) Lt. Kirpal Singh : Guru Nanak in Ladakh; The Sikh Review, Calcutta, August 1966, P:17-18
(ii) Fauja Singh, Kirpal Singh - Atlas Travels of Guru Nanak, Punjabi University Patiala, 1976, P:30
15. ਗਿਆਨੀ ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ - ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਪੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ (ਭਾਗ ਪਹਿਲਾ) ਉਹੀ, ਅੰਕ 527
“ਯਾਰ ਕੰਦ ਤਿੱਬਤ ਸਬ ਹੋਰਾ। ਸ਼ਹਿਰ ਅਸਕਰਦੂ ਬਿਰੇ ਬਥੋਰਾ। 186



- ਤਾਂ ਫ਼ਕੀਰ ਪੀਰ ਇਕ ਭਾਰੀ। ਕਰਿ ਗੋਸ਼ਟ ਗੁਰ ਸੋ
ਵਹਿ ਹਾਰਾ।
ਸਾਦਕ ਬਨਾ ਨਿਮਯੁ ਜਗ ਸਾਰਾ। 187
ਅਬਿ ਲੋ ਜਗਹਿ ਅਹੇ ਗੁਰ ਕੇਰੀ। ਦੁਰਗ
ਅਸਕਰਦੂ ਪਾਸ ਬਡੇਰੀ।
ਨਾਨਕ ਪੀਰ ਨਾਮ ਸੈਂ ਧਯਾਵੈਂ। ਮੰਨਤ ਕੇਰ ਕੜਾਹ
ਚਡਾਵੈ। 88”
16. ਉਹੀ, ਅੰਕ : 527
17. ‘ਗੁਰ ਤੀਰਥ ਸਾਈਕਲ ਯਾਤਰਾ-ਯਾਤਰੂ ਤੇ ਲੇਖਕ
ਭਾਈ ਪੰਨਾ ਸਿੰਘ ਚਹਿਲ ਪਟਿਆਲਵੀ (ਸੰ)
ਚੇਤਨ ਸਿੰਘ, ਪਟਿਆਲਾ, 2016, ਅੰਕ: 494
18. ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੇ ਜੁਲਮਾਂ ਕਾਰਨ ਇਹ ਯਾਤਰਾ ਬੰਦ
ਹੋ ਗਈ ਸੀ। ਸਿੱਖ ਰਾਜ ਸਮੇਂ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੇ
ਇਹ ਅਮਰਨਾਥ ਦੀ ਯਾਤਰਾ ਦੀ ਕਹਾਣੀ
ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਸੁਣਾਈ ਤਾਂ ਫਿਰ
ਪੰਜਾਬ ਤੋਂ ਹਿੰਦੂ ਲੋਕ ਗੁਫਾ ਦੀ ਯਾਤਰਾ ਕਰਨ
ਲਈ ਆਉਣ ਲੱਗੇ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਮੁਸਲਮਾਨ
ਪਹਿਲਾਂ ਹਿੰਦੂ ਸਨ ਤਾਂ ਕਰ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਸੀ।
19. ਮੱਛੀਆਂ ਦੀ ਬਹੁਤਾਤ ਹੋਣ ਕਾਰਨ, ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ਾਂ ਨੇ
ਮੱਛ ਭਵਨ ਨਾਮ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ। ਪੁਰਾਣਾ ਨਾਂ
‘ਮਾਰਭੰਡ ਤੀਰਥ’ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦੇ
ਸਮੇਂ ‘ਮਟਨ ਸਾਹਿਬ’ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋ ਗਿਆ।
20. (I) ਗੁਰੂ ਤੀਰਥ ਸਾਈਕਲ ਯਾਤਰਾ, ਉਹੀ,
ਅੰਕ 488-489
- (II) ਸਿੱਖ ਰਾਜ ਸਮੇਂ ਸਰਦਾਰ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਨਲਵਾ ਨੇ
ਸਰੋਵਰ ਦੇ ਆਸ-ਪਾਸ ਛੇ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਬਣਾਏ
ਸਨ ਅਤੇ ਵਿਚਕਾਰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦਾ ਗੁਰਦੁਆਰਾ
ਵੀ ਬਣਾਇਆ। ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਨਾਲ ਤਿੰਨ ਪਿੰਡ
ਜਾਗੀਰ ਵਜੋਂ ਲਗਾਏ ਸਨ; ਪੈਬੁਗ, ਮਟਨ ਅਤੇ
ਮਾਈਗਾਮ। ਇਹ ਤਿੰਨੇ ਪਿੰਡ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ
ਡੋਗਰਾ ਰਾਜਾ ਗੁਲਾਬ ਸਿੰਘ ਨੇ ਜ਼ਬਤ ਕਰ ਦਿੱਤੇ।
ਸਾਰੇ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਢਹਿੰਦੇ-ਢਹਿੰਦੇ ਢਹਿ ਗਏ ਸਨ,
ਬਿਨਾਂ ਮੁਰੰਮਤ। ਉਸੇ ਸਮੇਂ ਰਾਜਾ ਗੁਲਾਬ ਸਿੰਘ ਨੇ
ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰਲੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਦੀ ਥਾਂ
ਦੇਵੀ ਦਾ ਮੰਦਰ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ, ਜੋ ਅੱਜ ਵੀ ਢੱਡਾ
ਪਿਆ ਹੈ। ਇੱਥੋਂ ਦੇ ਸਿੱਖ ਗ੍ਰੰਥੀਆਂ ਕੋਲ
ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਪੱਟੇ ਮੌਜੂਦ
ਸਨ ਪਰ ਉਹ ਵੀ ਭਾਈ ਕਨ੍ਹਈਆ ਸਿੰਘ
ਬਾਰਾਮੂਲਾ ਵਾਲਾ ਲੈ ਗਿਆ ਸੀ।
21. The Sikh Review, Calcutta, July 1993, P:
53-54
22. Ibid.
23. ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ, ਰਾਗ ਆਸਾ, ਅੰਕ: 354
24. ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ, ਵਾਰ ਆਸਾ, ਅੰਕ: 467
25. ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਪੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼, ਭਾਗ ਪਹਿਲਾ, ਉਹੀ,
ਅੰਕ: 529
26. ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਰਾਜ ਕਾਲ ਦੌਰਾਨ
ਕੁਝ ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਸ਼ੰਕਰਚਾਰੀਆ ਮੰਦਰ ਕੋਲ
ਇੱਕ ਥੜਾ ਕਾਇਮ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਇਸ ਕੋਲ
ਪੰਜਾਬੀ ਅਤੇ ਫ਼ਾਰਸੀ ਵਿੱਚ ਪੱਥਰ ਦੀ ਸਿੱਲਾਂ ‘ਤੇ
ਖੋਦ ਕੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ੰਕਰਚਾਰੀਆਂ ਫੇਰੀ
ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਸੀ ਪਰ ਡੋਗਰਾ ਮਹਾਰਾਜਾ
ਪਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਦੇ ਸਮੇਂ (1905-1908ਈ:) ਦੌਰਾਨ ਉਹ ਥੜਾ ਅਤੇ ਪੱਥਰ ਦੀਆਂ ਸ਼ਿਲਾਲੇਖਾਂ
ਗਾਇਬ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਸਨ। ਇਹ ਜ਼ਿਕਰ
ਗਿਆਨੀ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਕੌਮਲ ਨੇ ‘ਹਿਮਾਲ’ ਦੇ
ਇਕ ਅੰਕ ਵਿੱਚ ਕੀਤਾ ਹੈ।
27. Kashir Encyclopedia (Kashmiri), vol 2, J &
K Academy of Art, Culture and
Languages, Srinagar, 1989, P: 23
28. ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ, ਅੰਕ: 28
29. ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਪੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼, ਉਹੀ, ਅੰਕ: 529-30
“ਹੁੱਤ ਜੋ ਫ਼ਕੀਰ ਪੀਰ ਕਸ਼ਮੀਰ ਬੀਖ ਆਏ,
ਭੀਰ ਭਈ ਗੁਰ ਤੀਰ ਚਰਚਾ ਕਰਨ ਹੈਂ।
ਜੇਤਿਕ ਸਵਾਲ ਕੀਨ, ਪਾਇ ਕੈ ਜਵਾਬ ਪੀਨ,
ਭਏ ਸਬਿ ਦੀਨ ਗਹੇ ਗੁਰ ਕੇ ਚਰਨ ਹੈਂ।
ਬਡੁ ਨਾਲ ਗਢਨ ਬੈ ਬਿਦਵਾਨ ਜਢਨ ਬੈ, ਤੈਸੇ
ਬਾਦੀਓਂ ਸੈ ਗੁਰੂ ਬਚਨ ਵਚਨ ਹੈਂ।” 103
30. ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਕੇ ਗੁਰਦੁਆਰੇ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੀਰਥ
ਸੰਗ੍ਰਹ, ਟੈਂਪਲ ਮੈਸ, ਅੰਬਾਲਾ, ਸੰਗਤ 1841ਬਿ
(ਸੰਨ 1884 ਈ), ਅੰਕ 9-23
31. ਅਹਿਵਾਲਿ ਫ਼ਰਜੰਦਾਨ ਵਾ ਖ਼ਾਨਦਾਨ ਵਾ
ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਨਿ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ: ਖੁਰਸੀਦ ਖਾਲਸਾ
(ਅਵੱਲੀ ਉਰਦੂ, ਲਾਹੌਰ 1890 ਈ.)
32. Kashir Encyclopedia (Kashmiri) op.cit

ਮਾਨਵਤਾ ਦੇ ਗੁਰੂ ਜਗਤ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ

ਗੁਰਮੇਲ ਸਿੰਘ ਖਾਲਸਾ ਗਿਆਸਪੁਰਾ

ਮਾਨਵਤਾ ਦੇ ਗੁਰੂ ਜਗਤ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਜੀ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਦਿਹਾੜਾ 15-04-1469 ਨੂੰ ਰਾਇ ਭੋਇ ਦੀ ਤਲਵੰਡੀ ਜਿਲਾ ਸ਼ੇਖੂਪੁਰ (ਪਾਕਿਸਤਾਨ) ਵਿੱਚ ਹੋਇਆ। ਅੱਜਕਲ੍ਹ ਇਸ ਦਾ ਨਾਮ ਨਨਕਾਣਾ ਸਾਹਿਬ ਹੈ। ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਦਾ ਨਾਮ ਮਹਿਤਾ ਕਾਲੂ ਜੀ ਅਤੇ ਮਾਤਾ ਜੀ ਦਾ ਨਾਮ ਮਾਤਾ ਤ੍ਰਿਪਤਾ ਜੀ ਹੈ। ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਪਿਤਾ ਰਾਇ ਬੁਲਾਰੇ ਭੱਟੀ ਜੋ ਕਿ 1500 ਮੁਰੱਬਾ ਜ਼ਮੀਨ ਦਾ ਮਾਲਕ ਸੀ ਦੇ ਪਟਵਾਰੀ ਸਨ। ਜ਼ਮੀਨ ਦੀ ਦੇਖਭਾਲ ਤੇ ਸਾਰੀ ਜ਼ਮੇਵਾਰੀ ਮਹਿਤਾ ਕਾਲੂ ਜੀ ਦੀ ਹੀ ਸੀ। ਮਹਿਤਾ ਕਾਲੂ ਜੀ ਦੇ ਦੋ ਬੱਚੇ ਇਕ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਤੇ ਦੂਸਰੀ ਲੜਕੀ ਬੇਬੇ ਨਾਨਕੀ ਜੀ ਸਨ। ਸਾਖੀਕਾਰ ਲਿਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਆਪਣੇ ਨਾਨਕੇ ਪਿੰਡ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ‘ਨਾਨਕ’ ਨਾਉਂ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ। ਪ੍ਰਸਿੱਧੀ ਹੋਣ ਉਪਰੰਤ ਹਿੰਦੂ ਭਰਾਵਾਂ ਨੇ ਆਪਣਿਆਂ ਦੇਵਤਿਆਂ ਬਰਾਬਰ ਸਮਝ ਕੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਦੇ ਨਾਮ ਨਾਲ ਦੇਵ ਜੋੜ ਕੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਬਣਾ ਲਿਆ। ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੇ ਨਾਲ ਸ਼ਾਹ ਲਗਾ ਕੇ ਨਾਨਕ ਸ਼ਾਹ ਅਤੇ ਸਿੱਧਾਂ ਨੇ ਨਾਥ ਜੋੜ ਕੇ ਨਾਨਕ ਨਾਥ ਬਣਾ ਲਿਆ। ਗੱਲ ਕੀ ਕਿ ਜਦੋਂ ਸੁੰਦਰਤਾ ਦਰਸ਼ਨ ਦੇਵੇ ਸਭ ਕੋਈ ਆਪਣੀ ਜਾਣੇ। ਸਰਬ ਪ੍ਰਵਾਨਤ ਇਹੀ ਪ੍ਰਚੱਲਤ ਹੋ ਗਿਆ :-

ਬਾਬਾ ਨਾਨਕ ਸ਼ਾਹ ਫਕੀਰ

ਹਿੰਦੂ ਕੇ ਗੁਰੂ ਮੁਸਲਮਾਨ ਕੇ ਪੀਰ।

ਮੈਕਾਲਿਫ ਦੀ ਸੰਪਾਦਿਤ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਵਿੱਚ ਇਉਂ ਲਿਖਿਆ ਹੈ “ਜਬ ਬਾਬਾ ਵਰਸਾਂ

ਪੰਜਾਂ ਕਾ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਲੱਗਾ ਬਾਤਾਂ ਅਗਮ ਨਿਗਮ ਦੀਆਂ ਕਰਨ। ਜੋ ਕਿਫ਼ ਬਾਤ ਕਰੇ ਸੋ ਸਮਝ ਕਰੇ। ਤਿਸਤੇ ਸਭ ਕੀ ਨਿਸ਼ਾ ਹੋਇ ਆਵੈ। ਹਿੰਦੂ ਕਹਿਣ ਜੇ ਕੋਈ ਦੇਵਤਾ ਸਰੂਪ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਮੁਸਲਮਾਨ ਕਹਿਣ ਜੇ ਕੋਈ ਖੁਦਾਇ ਦਾ ਵਲੀ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ ਹੈ।”

ਜਗਤ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਜੀ ਦੀ ਪੈਦਾਇਸ਼ ਇੱਕ ਮਾਈ ਦੌਲਤਾਂ ਦੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿੱਚ ਹੋਈ। ਜਨਮ ਸਾਖੀਆਂ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮਾਈ ਦਾਈ ਦੌਲਤਾਂ ਨੇ ਵਧਾਈ ਦੇਣ ਸਮੇਂ ਕਿਹਾ ‘ਮੇਰੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿੱਚ ਅਨੇਕਾਂ ਬਾਲਕ ਪੈਦਾ ਹੋਏ ਹਨ ਇਹ ਜੋ ਮਾਤਾ ਤ੍ਰਿਪਤਾ ਜੀ ਦਾ ਬਾਲਕ ਹੈ ਇਹ ਸਭ ਤੋਂ ਨਿਆਰਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਇਸ ਤਰਾਂ ਦਾ ਬਾਲਕ ਹੋਰ ਕਿਧਰੇ ਨਹੀਂ ਦੇਖਿਆ!’ ਪੰਜਾਂ ਸਾਲਾਂ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਪਾਂਧੇ ਕੋਲ ਪੜ੍ਹਨੇ ਪਾ ਦਿੱਤਾ। ਪਾਂਧੇ ਦੇ ਕੋਰਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਮੌਲਵੀ ਕੋਲ ਵਿਦਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਪਾ ਦਿੱਤਾ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਇਹਨਾਂ ਨਾਲ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਦੁੱਖਾਂ ਦਾ ਚਾਰੂ ਲੱਭਣ ਦੀਆਂ ਹੀ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਜਦੋਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੌਂ ਸਾਲ ਦੇ ਹੋਏ ਤਾਂ ਜਨੇਊ ਸੰਸਕਾਰ ਦੀ ਰਸਮ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਸਾਰੇ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰਾਂ ਸਬੰਧੀਆਂ ਮਿੱਤਰਾਂ ਆਦਿ ਨੂੰ ਸੱਦਿਆ ਗਿਆ। ਤਕੜਾ ਇਕੱਠ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਜਦੋਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਜਨੇਊ ਪਾਉਣ ਲਈ ਬੁਲਾਇਆ ਗਿਆ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਹਜ਼ੂਮ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਜਨੇਊ ਪਾਉਣ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਰਾਇ ਬੁਲਾਰੇ ਭੱਟੀ ਨੂੰ ਬੁਲਾਇਆ ਗਿਆ। ਸਾਰਿਆਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਪੰਡਤਾਂ ਨਾਲ

ਸਵਾਲ ਜਵਾਬ ਹੋਏ। ਇਹ ਸੂਤ ਦਾ ਜਨੇਊ ਪਾਕੇ ਉੱਚੀ ਜਾਤ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ। ਕੋਈ ਏਹੋ ਜਿਹਾ ਪੱਕਾ ਜਨੇਊ ਪਹਿਨਾਓ ਜਿਹਦੇ ਪਹਿਨਣ ਨਾਲ ਮੇਰੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਲੋਕਾਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਾਣੀਆਂ ਲਈ ਦਇਆ ਪੈਦਾ ਹੋਵੇ। ਸਬਰ ਸੰਤੋਖ ਆਵੇ ਅਤੇ ਉੱਚ ਕੋਟੀ ਦੇ ਚਰਿੱਤਰ ਦੀ ਘਾਤਤ ਹੋਵੇ। ਇਹ ਗੱਲਾਂ ਸੁਣ ਕੇ ਸ਼ੰਨਾਟਾ ਛਾ ਗਿਆ। ਪੰਡਤਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਜਵਾਬ ਨਾ ਆਇਆ। ਰਾਇ ਬੁਲਾਰੇ ਭੱਟੀ ਅਸ਼ ਅਸ਼ ਕਰ ਉਠਿਆ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੋਇਆ। ਰਾਇ ਬੁਲਾਰੇ ਭੱਟੀ ਨੂੰ ਉਦੋਂ ਹੀ ਗਿਆਨ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਬਾਲਕ ਕੋਈ ਆਮ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਹ ਕੋਈ ਔਲੀਆ ਹੈ। ਉਸੇ ਸਮੇਂ ਰਾਇ ਬੁਲਾਰੇ ਭੱਟੀ ਨੇ ਪਿਤਾ ਮਹਿਤਾ ਕਾਲੂ ਜੀ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਇਸ ਬਾਲਕ ਨੂੰ ਕਦੇ ਘੁਰਨਾ ਨਹੀਂ ਸਦਾ ਪ੍ਰੇਮ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਆਉਣਾ ਹੈ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਵਿਆਹ ਬਟਾਲਾ ਨਿਵਾਸੀ ਮੂਲਚੰਦ ਜੀ ਦੀ ਸਪੁੱਤਰੀ ਸੁਲੱਖਣੀ ਜੀ ਨਾਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਗ੍ਰਹਿਸਥ ਜੀਵਨ ਭੀ ਨਿਭਾਇਆ। ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਦੋ ਪੁੱਤਰ ਇੱਕ ਬਾਬਾ ਸ਼੍ਰੀ ਚੰਦ ਜੀ ਤੇ ਦੂਸਰੇ ਲਖਮੀ ਚੰਦ ਜੀ ਹੋਏ। ਬੇਬੇ ਨਾਨਕੀ ਜੀ ਦੇ ਪਤੀ ਭਾਈ ਜੈ ਰਾਮ ਜੀ ਜੋ ਕਿ ਸੁਲਤਾਨਪੁਰ ਦੇ ਨਵਾਬ ਦੌਲਤ ਖਾਂ ਨਾਲ ਸੇਵਾ ਨਿਭਾਉਂਦੇ ਸਨ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਕੋਲ ਬੁਲਾ ਲਿਆ ਅਤੇ ਦੌਲਤ ਖਾਂ ਦੇ ਮੋਦੀ ਖਾਨੇ ਦੇ ਮੋਦੀ ਲੱਗ ਗਏ। ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਬਹੁਤ ਹੀ ਇਮਾਨਦਾਰੀ ਨਾਲ ਸੇਵਾ ਨਿਭਾਈ। ਤੇਰਾਂ ਤੇਰਾਂ ਦੀ ਸਾਖੀ ਦਾ ਸਾਕਾ ਇੱਥੇ ਹੀ ਵਰਤਿਆ ਸੀ।

ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦੇ ਇੱਕ ਵਿਦਵਾਨ ਸਰਦਾਰ ਹਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਪੰਨੂ ਇੱਕ

ਵੇਰ ਵਿਦਿਅਕ ਕਾਨਫਰੰਸ ਲਈ ਲਹੌਰ ਗਏ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਲਹੌਰ ਦੇ ਸੀਨੀਅਰ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰਾਂ ਨੇ ਇੱਕ ਸੱਚੀ ਸਾਖੀ ਸੁਣਾਈ ਜੋ ਕਿ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ:- ਰਾਇ ਬੁਲਾਰੇ ਭੱਟੀ ਦੇ ਕੋਈ ਔਲਾਦ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਹਨਾਂ ਇੱਕ ਵੇਰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਅੱਗੇ ਝੋਲੀ ਅੱਡ ਕੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ। ਮਹਾਰਾਜ ਮੇਰੀ ਝੋਲੀ ਭਰ ਦਿਉ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ। ਝੋਲੀਆਂ ਭਰਨ ਵਾਲਾ ਅੱਲ੍ਹਾ ਤਾਲਾ ਹੈ। ਉਹ ਆਪ ਜੀ ਦੀਆਂ ਮੁਰਾਦਾਂ ਜਰੂਰ ਪੂਰੀਆਂ ਕਰੇਗਾ। ਸਮਾ ਪਾਕੇ ਰਾਇ ਬੁਲਾਰੇ ਭੱਟੀ ਦੇ ਘਰ ਇੱਕ ਲੜਕਾ ਪੈਦਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਲੜਕੇ ਦੇ ਜਨਮ ਦਿਨ ਦੀ ਸਿਟੀ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਸਭਾ ਬੁਲਾਈ ਹੋਈ ਸੀ। ਸਭਾ ਵਿੱਚ ਰਾਇ ਬੁਲਾਰੇ ਭੱਟੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਜ਼ਮੀਨ ਦੀ ਵਸੀਅਤ ਕੀਤੀ। ਜੋ ਕਿ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ:- “ਮੇਰੀ 1500 ਮੁਰੱਬਾ ਜ਼ਮੀਨ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਅੱਧ 750 ਮੁਰੱਬਾ ਜ਼ਮੀਨ ਆਪਣੇ ਲੜਕੇ ਦੇ ਨਾਮ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹਾਂ। ਬਾਕੀ ਦਾ ਅੱਧ 750 ਮੁਰੱਬਾ ਜ਼ਮੀਨ ਨਾਨਕ ਪੀਰ ਦੇ ਨਾਮ ਕਰਦਾ ਹਾਂ।” ਉਸ ਵਕਤ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਪੂਰਬ ਵਲ ਨੂੰ ਪ੍ਰਚਾਰ ਫੇਰੀ ਤੇ ਗਏ ਸਨ। ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਦੁੱਖਾਂ ਦਾ ਦਾਰੂ ਲੱਭਦੇ ਫਿਰਦੇ ਸਨ। ਇਸ ਪ੍ਰਚਾਰ ਫੇਰੀ ਨੂੰ ਇਤਿਹਾਸਕਾਥਾਂ ਨੇ ਪਹਿਲੀ ਉਦਾਸੀ ਕਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਪ੍ਰਚਾਰ ਫੇਰੀ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਤੇ ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਜੀ ਅੱਜ ਦੇ ਬੰਗਲਾ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਢਾਕੇ ਤੱਕ ਗਏ ਸਨ। ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਜੀ ਰਬਾਬ ਵਜਾਉਂਦੇ ਰਾਗ ਕੱਢਦੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਉਸ ਰਾਗ ਵਿੱਚ ਰੱਬ ਦੀ ਉਸਤਤਿ ਕਰਦੇ ਅਤੇ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਦੁੱਖ ਹਰਨ ਦੇ ਗੀਤ ਗਾਉਂਦੇ। ‘ਲੋਕ ਜਾਣੇ ਇਹ ਗੀਤ ਹੈ ਇਹ ਤੋ ਬ੍ਰਾਹਮ ਵੀਚਾਰ।। ਸ਼ਬਦ

ਅਤੇ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਮੇਲ ਨਾਲ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਜੀਣ ਦੀਆਂ ਸੋਹਣੀਆਂ ਯੁਕਤੀਆਂ ਦੱਸਦੇ ਸਨ। ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਲਗਦੀ ਹੈ ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਸਮਝਦੀ ਭੀ ਹੈ। ਸੰਗੀਤ ਪ੍ਰਾਣੀਆਂ ਨੂੰ ਖੁਸ਼ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਹਸਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਰੁਲਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਹੈਰਾਨ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਜੋਸ਼ ਵਿੱਚ ਲਿਆ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਸਾਂਤ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਸਰਦਾਰ ਹਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਇਸ ਜ਼ਮੀਨ ਬਾਰੇ ਉਦੋਂ ਪਤਾ ਲੱਗਿਆ ਜਦੋਂ ਭੱਟੀਆਂ ਦੇ ਮੋਹਤਬਰਾਂ ਨੇ ਜਿਹੜੇ ਕਿ ਉਸ ਜ਼ਮੀਨ ਨੂੰ ਵਾਹੁੰਦੇ ਬੀਜਦੇ ਸਨ ਨੇ ਜ਼ਮੀਨ ਦੀ ਫਰਦ ਲੈਣੀ ਚਾਹੀ। ਉਹ ਫਰਦ ਨਾਨਕ ਪੀਰ ਦੇ ਨਾਮ ਦੀ ਨਿਕਲੀ। ਉਹਨਾਂ ਅਦਾਲਤ ਵਿੱਚ ਕੇਸ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਭੱਟੀਆਂ ਦੇ ਪੂਰਬਜਾਂ ਨੇ ਗਲਤੀ ਨਾਲ ਇਸ ਜ਼ਮੀਨ ਦੇ ਮਾਲਕੀ ਹੱਕ ਨਾਨਕ ਪੀਰ ਨੂੰ ਦਿੱਤਾ ਹੋਏ ਹਨ। ਜੋ ਕਿ ਗਲਤ ਹਨ। ਸੁਰੂ ਤੋਂ ਅਸੀਂ ਹੀ ਇਸ ਜ਼ਮੀਨ ਤੇ ਕਾਬਜ ਹਾਂ ਤੇ ਵਾਹੁੰਦੇ ਬੀਜਦੇ ਭੀ ਹਾਂ। ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਜ਼ਮੀਨਾਂ ਦੇ ਮਾਲਕੀ ਹੱਕ ਸਾਡੇ ਨਾਮ ਕੀਤੇ ਜਾਣ। ਕਾਫੀ ਦੇਰ ਮੁਕੱਦਮਾ ਚੱਲਿਆ। ਜੱਜਾਂ ਨੇ ਕੇਸ ਦੀ ਘੋਖ ਕੀਤੀ ਤਾਂ ਪਾਇਆ ਕਿ ਮਾਲਕੀ ਹੱਕ ਤਾਂ ਨਾਨਕ ਪੀਰ ਦੇ ਹੀ ਹਨ। ਮੁਕੱਦਮਾ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦੀ ਸਰਬ ਉੱਚ ਅਦਾਲਤ ਵਿੱਚ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਮਸਲਾ ਗੰਭੀਰ ਸੀ। ਸਰਬ ਉੱਚ ਅਦਾਲਤ ਦੇ ਜੱਜਾਂ ਨੇ ਭੀ ਪਾਇਆ ਕਿ ਇਸ ਜ਼ਮੀਨ ਦੇ ਮਾਲਕੀ ਹੱਕ ਤਾਂ ਨਾਨਕ ਪੀਰ ਦੇ ਨਾਮ ਹੀ ਹਨ। ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਗੁਪਤ ਤੌਰ ਤੇ ਭੱਟੀ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੇ ਮੋਹਤਬਰਾਂ ਨੂੰ ਬੁਲਾਇਆ ਅਤੇ ਸਮਝਾਇਆ। ਭਾਈ! ਇਸ ਜ਼ਮੀਨ ਦੇ ਮਾਲਕੀ ਹੱਕ ਤਾਂ ਨਾਨਕ ਪੀਰ ਦੇ ਨਾਮ ਹੀ

ਰਹਿਣਗੇ। ਤੁਸੀਂ ਸੁਰੂ ਤੋਂ ਵਾਹੁੰਦੇ ਬੀਜਦੇ ਆ ਰਹੇ ਹੋ। ਕਿਸੇ ਨੇ ਇਤਰਾਜ਼ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ। ਚੁੱਪ ਚਾਪ ਹੁਣ ਭੀ ਤੁਸੀਂ ਵਾਹੁੰਦੇ ਬੀਜਦੇ ਰਹੋ। ਸਾਖੀ ਹਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਪੰਨੂ ਤੋਂ ਇੱਕ ਸਮਾਗਮ ਚ ਸੁਣੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਹੂ-ਬ-ਹੂ ਨਹੀਂ ਲਿਖੀ ਗਈ। ਇਸ ਲਈ ਮੁਆਫੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ। ਸਾਖੀ ਲਿਖਣ ਦਾ ਮਕਸਦ ਹੈ ਕਿ ਵਿਸ਼ਾਲ ਭੂਮੀ ਦਾ ਮਾਲਕ ਜਗਤ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਭੁੱਖਾ ਨੰਗਾ, ਧੁੱਪਾਂ ਪਾਲੇ ਸਹਾਰਦਾ ਤੇ ਕੰਡੇ ਮਿੱਧਦਾ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਦੁੱਖਾਂ ਦਾ ਦਾਰੂ ਲੱਭਦੇ ਫਿਰਦਾ ਸਨ। ਜਦ ਕਿ ਸਾਡੇ ਅਜੋਕੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਸਿੱਖ ਕਹਾਉਣ ਵਾਲੇ ਆਪਣੀ ਹਉਮੈ ਅਤੇ ਦੇਹਿਕ ਸੁੱਖਾਂ ਖਾਤਰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਨੂੰ ਪਿੱਠ ਦੇਕੇ ਬਹੁਤੀਆਂ ਕਮਾਈਆਂ ਕਰਨ ਲਈ ਬਾਹਰ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਇੱਧਰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਆਪਣੇ ਸਾਰੇ ਸੁੱਖਾਂ ਨੂੰ ਪਿੱਠ ਦੇਕੇ ਜਲਦੇ ਬਲਦੀ ਧਰਤੀ ਨੂੰ ਸਾਂਤ ਕਰਨ ਦੀ ਫਿਕਰ ਵਿੱਚ ਸਨ। ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਦੁਨੀਆਂ ਦੀ ਇਸ ਹਾਲਤ ਨੂੰ ਇਉਂ ਬਿਆਨਿਆ ਹੈ:-
ਬਾਬਾ ਦੇਖੋ ਧਿਆਨ ਧਰਿ ਜਲਤੀ ਸਭ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਦਿਸਿ ਆਈ।।

ਬਾਬਾ ਗੁਰੂ ਗੁਬਾਰੁ ਹੈ ਹੈਰੈ ਕਰਦੀ ਸੁਣੀ ਲੁਕਾਈ।।

ਬਾਬੇ ਭੇਖ ਬਣਾਇਆ ਉਦਾਸੀ ਕੀ ਰੀਤ ਚਲਾਈ।।

ਚੜਿਆ ਸੋਧਣਿ ਧਰਤੀ ਲੁਕਾਈ।। (ਪਉਤੀ 24)

ਇਹਨਾਂ ਪ੍ਰਚਾਰ ਫੇਰੀਆਂ ਵਿੱਚ ਰਾਜਿਆਂ ਅਹਿਲਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਸੀਂਹ ਮੁਕੱਦਮ ਕੁੱਤੇ ਕਿਹਾ। ਕਾਦੀਆਂ ਨੂੰ ਰਿਸ਼ਵਤੀ ਕਿਹਾ। ਚੋਰ ਕਿਹਾ। ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਨੂੰ ਮਨੁੱਖਤਾ ਦੇ ਕਾਤਲ ‘ਹੱਥ ਫੁਰੀ

ਜਗਤ ਕਸਾਈ ਕਿਹਾ। ਜੋਗੀਆਂ ਨੂੰ ਘਰ ਦੀਆਂ ਜੁਮੇਵਾਰੀਆਂ ਤੋਂ ਡਰੇ ਭਗੋੜੇ ‘ਜਤੀ ਸਦਾਵੇਂ ਜੁਗਤਿ ਨਾ ਜਾਣੇ ਛਡਿਆ ਬਹੈ ਘਰ ਬਾਰ।। ਜੋਗੀ ਜੁਗਤ ਨਾ ਜਾਣੈ ਅੰਧ।। ਲੋਕਾਈ ਨੂੰ ਭੀ ਅੰਧੀ ਰਈਅਤ ਗਿਆਨ ਵਿਹੂਣੀ ਭਾਹਿ ਭਰੇ ਮੁਰਦਾਰ।। ਨਿਮਾਜੀਆਂ ਨੂੰ ਮਾਣਸ ਖਾਣੈ ਕਰਹਿ ਨਿਵਾਜ। ਪੰਡਤ ਅੰਦਰ ਡਰ ਡਰ ਕੇ ਵੇਦ ਪੜਦੇ ਹਨ ਪਰ ਬਾਹਰ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨਾਲ ਦੋਸਤੀ ਦਾ ਨਾਟਕ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਬਿਲਕੁਲ ਅੱਜ ਵਰਗੀ ਹਾਲਤ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਭਾਰਤ ਦਾ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਭਾਰਤ ਦੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਤੋਂ ਤਾਂ ਰੱਜ ਕੇ ਨਫਰਤ ਕਰਦਾ ਹੋ ਪਰ ਸਾਊਦੀ ਅਰਬ ਵਿੱਚ ਮੁਸਲਮਾਨੀ ਬਾਣੇ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਤੇ ਪੁਰਸਕਾਰ ਲੈਂਦੇ ਫਿਰਦੇ ਹਨ। ਸਾਡੇ ਅਖੌਤੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਨੂੰ ਮੰਨਣ ਵਾਲੇ ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਦੋਸਤੀ ਦਾ ਨਾਟਕ ਕਰਦੇ ਫਿਰਦੇ ਹਨ ਜਿਹੜੇ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਜਾਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਦੂਸਰੀ ਉਦਾਸੀ ਪੱਛਮ ਵਲ ਇਰਾਨ ਇਰਾਕ ਦੇ ਬਗਦਾਦ ਮੱਕਾ ਮਦੀਨਾ ਤੱਕ ਗਏ। ਤੀਜੀ ਪ੍ਰਚਾਰ ਫੇਰੀ ਦੱਖਣ ਵਲ ਸ਼੍ਰੀ ਲੰਕਾ ਤੋਂ ਭੀ ਪਾਰ ਤੱਕ ਗਏ। ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਨੂੰ ਰਾਗਾਂ ਵਿੱਚ ਸੋਹਣੇ ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਜੁਗਤੀਆਂ ਗਾ ਕੇ ਦੱਸੀਆਂ। ਪਾਖੰਡਾਂ ਤੇ ਪਰਦੇ ਲਾਹੇ। ਪਖੰਡੀਆਂ ਨੂੰ ਨੰਗਾ ਕੀਤਾ। ਇਹ ਸਾਰਾ ਕੁੱਝ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਵਿੱਚ ਸਾਂਭਿਆ ਪਿਆ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ 917 ਸ਼ਬਦ 17 ਰਾਗਾਂ ਵਿੱਚ ਸੁਸ਼ੋਭਤ ਹਨ। ਆਪ 25 ਸਾਲ ਪ੍ਰਚਾਰ ਫੇਰੀਆਂ ਤੇ ਰਹੇ। ਆਪ

ਜੀ ਦੀ ਚੌਥੀ ਤੇ ਆਖਰੀ ਉਦਾਸੀ ਉੱਤਰ ਦੇ ਪਹਾੜਾਂ ਦੀਆਂ ਕੰਦਰਾਂ ਵਿੱਚ ਲੁਕੇ ਘਰ ਦੀਆਂ ਜੁਮੇਵਾਰੀਆਂ ਤੋਂ ਭਗੋੜੇ ਸਿਧਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲੇ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਗਿਆਨ ਗੋਸਟਿ ਕੀਤੀ। ਇਹ ਸਾਰਾ ਵੇਰਵਾ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਸਿੱਧਿ ਗੋਸਟਿ ਵਿੱਚ ਦਰਜ ਹੈ। ਸਿੱਧ ਸਭਾ ਲਾਈ ਬੈਠੇ ਸਨ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਜਾਂਦਿਆਂ ਹੀ ਰੱਬ ਦੀ ਉਸਤਤਿ ਦਾ ਜੈਕਾਰਾ ਗਜਾਇਆ। ਜੋ ਕਿ ਇਸ ਤਰਾਂ ਹੈ :-

ਸਿਧ ਸਭਾ ਕਰਿ ਆਸਣ ਬੈਠੇ ਸੰਤ ਸਭਾ ਜੈਕਾਰੇ ।।

ਤਿਸ ਆਗੈ ਰਹਿਰਾਸ ਹਮਾਰੀ ਸਾਚਾ ਅਗਮ ਅਪਾਰੇ ।।

ਮਸਤਕੁ ਕਾਟਿ ਧਰੀ ਤਿਸੁ ਆਗੈ ਤਨੁ ਮਨੁ ਆਗੈ ਦੇਉ ।।

ਨਾਨਕ ਸੰਤੁ ਮਿਲੈ ਸਚੁ ਪਾਈਐ ਸਹਜ ਭਾਇ ਜਸ ਲੇਉ ।।

ਕਿਆ ਭਵੀਐ ਸਚਿ ਸੂਚਾ ਹੋਇ ।।

ਸਾਚ ਸਬਦ ਬਿਨੁ ਮੁਕਤ ਨਾ ਕੋਇ ।।

ਰਹਾਉ।

ਸਿਧਾਂ ਪੁੱਛਿਆ। ਤੂੰ ਕੌਣ ਹੈਂ। ਕਿਥੋਂ ਆਇਆ। ਕੀ ਨਾਂ ਹੈ। ਤੇਰਾ ਇੱਥੇ ਆਉਣ ਦਾ ਮਕਸਦ ਕੀ ਹੈ? ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ:- ਗੁਰਮੁਖਿ ਅਤੇ ਸੰਤਾਂ ਦੀ ਭਾਲ ਵਿੱਚ ਆਇਆ ਹਾਂ। ਸਿੱਧਾਂ ਫਿਰ ਪੁੱਛਿਆ। ਇਹ ਭੇਖ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਕੀ ਕਾਰਨ ਹੈ? ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ :-

ਗੁਰਮੁਖਿ ਖੋਜਤ ਭਏ ਉਦਾਸੀ ।।

ਦਰਸਨ ਕੇ ਤਾਈ ਭੇਖ ਨਿਵਾਸੀ ।।

ਸਚ ਵਖਰ ਕੇ ਹਮ ਵਣਜਾਰੋ ।।

ਨਾਨਕ ਗੁਰਮੁਖਿ ਉਤਰਸ ਪਾਰੋਂ ।। (939)

ਬਸ! ਗਿਆਨ ਗੋਸਟਿ ਸੁਰੂ ਹੋ ਗਈ। ਇਸ ਗਿਆਨ ਗੋਸਟਿ ਦਾ ਵੇਰਵਾ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਅੰਕ ਨੰਬਰ 938 ਤੋਂ 944 ਤੱਕ ਅੰਕਤ ਹੈ। ਦਰਜ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਪੈਦਲ ਗਾਹੀ। ਸਤਿਨਾਮੁ ਦਾ ਚੱਕਰ ਲਾ ਕੇ ਮਾਨਵ ਗੁਰੂ ਜਗਤ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਆਏ ਸਨ। ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਇਉਂ ਬਿਆਨਿਆ ਹੈ:-

ਫਿਰਿ ਬਾਬਾ ਆਇਆ ਕਰਤਾਰਪੁਰ
ਭੇਖ ਉਦਾਸੀ ਸਗਲ ਉਤਾਰਾ।।

ਪਹਿਰ ਸੰਸਾਰੀ ਕਪੜੇ

ਮੰਜੀ ਬੈਸਿ ਕੀਆ ਅਵਤਾਰਾ।।

ਪ੍ਰੋ. ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਵਿਖੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਬਾਰੇ ਇਉਂ ਲਿਖਿਆ ਹੈ। “ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਇੱਥੇ ਖੇਤੀ ਕਰਨੀ ਸੁਰੂ ਕੀਤੀ। ਕਣਕ ਉਗਾਈ। ਆਏ ਗਏ ਲਈ ਲੰਗਰ ਚਲਾਏ। ਜਿੱਥੇ ਜਿੱਥੇ ਭੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਗਏ ਸਨ ਸੰਗਤ ਚੱਲ ਕੇ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਆਉਂਦੀ ਰਹੀ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਟਹਿਲ ਸੇਵਾ ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ। ਪ੍ਰੇਮ ਭਿੱਜੀਆਂ ਸੰਗਤਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਹੱਥੀਂ ਕਿਰਤ ਕਰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਦੇਖ ਅਸ਼ ਅਸ਼ ਕਰ ਉਠਦੀਆਂ ਅਤੇ ਸੇਵਾ ਵਿੱਚ ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਹੱਥ ਵਟਾਉਂਦੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀਆਂ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਕੇ ਪਰਤ ਜਾਂਦੀਆਂ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਜਿਹਨਾਂ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਆਪਣੀਆਂ ਪ੍ਰਚਾਰ ਫੇਰੀਆਂ ਵਿੱਚ ਕਰਦੇ ਸਨ ਉਹ ਸਭ ਕਰ ਕੇ ਦਿਖਾਇਆ। “ਇੱਥੇ ਕਰਤਾਰ ਪੁਰੇ ਹੀ ਭਾਈ ਲਹਿਣਾ ਜੀ ਨਾਲ ਮੇਲ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਜੀ ਤਾਂ ਤੀਸਰੀ ਉਦਾਸੀ ਵੇਲੇ ਅਫਗਾਨਿਸਤਾਨ ਵਿਖੇ ਅੱਲ੍ਹਾ ਨੂੰ ਪਿਆਰੇ ਹੋ ਗਏ ਸਨ। ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਜੀ ਨੇ ਆਖਰੀ ਸਾਹ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ

ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਗੋਦ ਵਿੱਚ ਲਿਆ ਸੀ। ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਹੱਥੀਂ ਸੰਸਕਾਰ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਜੀ ਕੋਲ ਇੱਕ ਲੋਟੇ ਵਿੱਚ ਪਾਣੀ ਤੇ ਇੱਕ ਝੋਲੇ ਵਿੱਚ ਸੁੱਕੀ ਗੋਹਲ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਜੀ ਨੂੰ ਦਫਨਾ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵੱਲ ਮਿੱਟੀ ਪੋਲੀ ਕਰਕੇ ਗੋਹਲ ਭੋਰ ਦਿੱਤੀ ਤੇ ਲੋਟੇ ਦਾ ਪਾਣੀ ਪਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਕਰਤਾਰ ਪੁਰ ਵਿਖੇ ਹੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੂੰ ਭੀ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਵਲੋਂ ਵਾਪਸੀ ਦਾ ਸੁਨੇਹਾ ਆ ਗਿਆ। ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਗੁਰਗੱਦੀ ਭਾਈ ਲਹਿਣਾ ਜੀ ਨੂੰ ਸੌਂਪ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਅੰਗ ਬਣਾ ਕੇ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਕਰਕੇ ਜਾਂ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰਕੇ 22-9-1539 ਨੂੰ ਜੋਤੀ ਜੋਤ ਸਮਾ ਗਏ।

ਸੂਰਜ ਕਿਰਣਿ ਮਿਲੈ ਜਲ ਕਾ ਜਲ ਹੂਆ ਰਾਮ।।

ਜੋਤੀ ਜੋਤ ਰਲੀ ਸੰਪੂਰਨ ਥੀਆ ਰਾਮ।। (846)

ਜਨਮ ਸਾਖੀਆਂ ਵਾਲੇ ਲਿਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਜੋਤੀ ਜੋਤ ਸਮਾਉਣ ਉਪਰੰਤ ਹਿੰਦੂ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਵਿੱਚ ਮਤਭੇਦ ਹੋ ਗਿਆ। ਮੁਸਲਮਾਨ ਕਹਿੰਦੇ ਇਹ ਸਾਡਾ ਪੀਰ ਸੀ। ਅਸੀਂ ਦਫਨਾਉਣਾ ਹੈ। ਹਿੰਦੂ ਕਹਿੰਦੇ ਇਹ ਸਾਡਾ ਦੇਵਤਾ ਹੈ ਅਸੀਂ ਦਾਹ ਸੰਸਕਾਰ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਕਹਿੰਦੇ ਭਾਈ ਲਹਿਣਾ ਜੀ ਨੇ ਮ੍ਰਿਤਕ ਦੇਹ ਤੋਂ ਚਾਦਰ ਹਟਾਈ ਤਾਂ ਹੇਠੋਂ ਫੁੱਲ ਨਿਕਲੇ। ਹਿੰਦੂ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੇ ਉਹ ਚਾਦਰ ਅੱਧੇ ਅੱਧ ਕਰ ਲਈ ਤੇ ਫੁੱਲ ਵੰਡ ਲਏ ਉਹਨਾਂ ਆਪੋ ਆਪਣੀ ਵਿੱਧੀ ਅਨੁਸਾਰ ਸੰਸਕਾਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ।

ਅੱਜ ਇਨ੍ਹਾਂ ਮਨੁਵਾਦੀਆਂ ਨੇ ਪੂੰਜੀਪਤੀ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਲਾਲਚ ਅਤੇ ਡਰ ਨਾਲ ਆਪਣੇ

ਨਾਲ ਮਿਲਾ ਲਿਆ ਹੈ। ਹੈਰਾਨੀ ਦੀ ਗੱਲ ਦੇਖੋ! ਇਕ ਪਾਸੇ ਤਾਂ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਨਗਰ ਕੀਰਤਨ ਤੇ ਲਾਂਘਾ ਖੋਹਲਣ ਦੀਆਂ ਸਦਭਾਵਨਾ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਪ੍ਰਮਾਣੂ ਯੁੱਧ ਦਾ ਮਾਹੌਲ ਸਿਰਜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। 9 ਲੱਖ ਫ਼ੌਜ ਕਸ਼ਮੀਰ ਵਿਚ ਤਾਇਨਾਤ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਕਸ਼ਮੀਰੀ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਮਹੀਨੇ ਤੋਂ ਬਣਦੀ ਗ੍ਰਹਿ ਕਰਕੇ ਤਾੜ ਰੱਖਿਆ ਹੈ। ਕਸ਼ਮੀਰ ਦੇ ਸਾਰੇ ਸੰਚਾਰ ਸਾਧਨ ਬੰਦ ਕਰ ਰੱਖੇ ਹਨ। ਲਗਦਾ ਹੈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਹਿਟਲਰ ਦੀ ਰੂਹ ਆ ਗਈ। ਹਿਟਲਰ ਨੇ ਭੀ ਯਹੂਦੀਆਂ ਨੂੰ ਗੈਸ ਚੀਬਰਾਂ ਵਿਚ ਤਾੜ ਕੇ ਮਾਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਹੁਣ ਇਹ ਮੰਨ੍ਹਵਾਦੀ ਸਰਕਾਰ ਭੀ ਕਸ਼ਮੀਰੀ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੂੰ ਭੁੱਖੇ ਪਿਆਸੇ ਰੱਖ ਕੇ ਕਸ਼ਮੀਰ ਦੇ ਨੇਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰਕੇ ਮਨ ਚਾਹੇ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ਾਂ ਤੇ ਦਸਤਖਤ ਕਿਰਾਏਗੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਖ਼ਤਮ ਕਰਕੇ ਕਸ਼ਮੀਰ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਚਹੇਤਿਆਂ ਅੰਬਾਨੀਆਂ ਇੰਦ ਅਨਿਆ ਨੂੰ ਠੇਕੇ ਤੇ ਦੇ ਦੇਵੇਗੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਮਨ੍ਹਵਾਦੀਆਂ ਦੀ ਨੀਤੀ ਹੈ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਕੁਲ ਪੂੰਜੀ ਆਪਣੀ ਮੁੱਠੀ ਵਿਚ ਕਰਨਾ ਤੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਪਾਖੰਡਾਂ ਵਿਚ ਉਲਝਾ ਕੇ ਸਦੀਵੀ ਰਾਜ ਕਰਨਾ। ਕਿਉਂਕਿ ਮੰਨ੍ਹਵਾਦੀ ਫ਼ਾਰਮੂਲਾ:- ਪੂੰਜੀ+ਪਾਖੰਡ ਹੀ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ ਬਰਾਬਰਤਾ ਤੇ ਸੱਚ। ਮਜ਼ਲੂਮਾਂ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿਚ ਖੜਨਾ।

ਅੱਜ ਕੱਲ੍ਹ ਸੋਸਲ ਮੀਡੀਏ ਤੇ ਖਬਰਾਂ ਚੱਲ ਰਹੀਆਂ ਨੇ ਕਿ ਕਸ਼ਮੀਰੀ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿੱਚ ਹਾਅ ਦਾ ਨਾਅਰਾ ਮਾਰਨ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਮੰਨ੍ਹਵਾਦੀ ਸਰਕਾਰਾਂ ਨੇ ਭਾਖੜੇ ਦਾ ਗੇਟ ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਹੜ ਦੀ ਹਾਲਤ ਪੈਦਾ ਕੀਤੀ

ਹੈ। ਭਾਰਤ ਦੀ ਆਮ ਜਨਤਾ ਨੂੰ ਰਾਮ ਰਾਜ ਦੇ ਸਬਜ਼ ਬਾਗ ਦਿਖਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਧਿਆਨ ਕਸ਼ਮੀਰ ਵਾਲੇ ਪਾਸੇ ਤੋਂ ਹਟਾਉਣ ਲਈ ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਤੁਗਲਕਾਬਾਦ ਵਿੱਚ 500 ਸਾਲ ਪੁਰਾਣਾ ਦਲਿਤ ਮੰਦਰ ਨੂੰ ਢਾਅ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਰੋਸ਼ ਜਤਾ ਰਹੇ ਪੰਜਾਬ ਹਰਿਆਣਾ ਦੇ ਦਲਿਤਾਂ ਤੇ ਲਾਠੀ ਚਾਰਜ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਬੇਸ਼ੱਕ ਇਹ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ 550ਵਾਂ ਗੁਰਪੁਰਬ ਮਨਾਉਣ ਦਾ ਢੋਂਗ ਜਰੂਰ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ ਪਰ ਇਹਨਾਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਨਾਮ ਤੇ ਬਣੇ ਪੁਰਾਣੇ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਢਾਅ ਰਹੇ ਹਨ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਨਾਤਨੀ ਮੰਦਰਾਂ ਵਿੱਚ ਤਬਦੀਲ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਹਰਦੁਆਰ ਦਾ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਗਿਆਨ ਗੋਦੜੀ, ਡਾਂਗਮਾਰ ਗੁਰਦੁਆਰਾ, ਲੇਹ ਲਦਾਖ ਦਾ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪੱਥਰ ਸਾਹਿਬ ਆਦਿ। ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਕਨੂੰਨ ਹੈ ਕਿ ਕੋਈ ਭੀ ਦੇਸ਼ ਪੁਰਾਤਨ ਇਤਿਹਾਸਕ ਨਿਸ਼ਾਨੀਆਂ ਨਹੀਂ ਮਿਟਾਏਗਾ। ਭਾਰਤ ਦੇ ਸੰਵਿਧਾਨ ਵਿੱਚ ਭੀ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਵਾਰਿਸ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਭਾਰਤੀ ਸਰਕਾਰ ਕਿਸੇ ਭੀ ਪਾਰਟੀ ਦੀ ਹੋਵੇ ਘੱਟੋ ਘੱਟ ਉਹ ਆਪਣੇ ਸੰਵਿਧਾਨ ਅਨੁਸਾਰ ਇਮਾਨਦਾਰੀ ਨਾਲ ਚਲਦੇ ਰਹਿਣ। ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਕੋਈ ਪੱਖਪਾਤ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਪਰ ਇਹ ਮੰਨ੍ਹਵਾਦੀ ਸਰਕਾਰਾਂ ਆਪਣੇ ਈਸ਼ਵਰ ਦੀ ਸੌਂਹ ਖਾ ਕੇ ਕਿ ਉਹ ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਕਰਨਗੇ ਨੂੰ ਛਿੱਕੇ ਟੰਗ ਕੇ ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੀਆਂ ਧੱਜੀਆਂ ਉਡਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਭਾਰਤ ਹਿੰਦੂ, ਮੁਸਲਮਾਨ, ਸਿੱਖ ਤੇ ਇਸਾਈਆਂ ਆਦਿ ਦਾ ਸਾਂਝਾ ਦੇਸ਼ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਵਾਰਿਸਾਂ ਦਾ ਫਰਜ਼ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ

ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਤੇ ਪਹਿਰਾ ਦੇਂਦੇ ਰਹਿਣ। ਬੇਸ਼ੱਕ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਚੇਤਾਵਨੀ ਦਿੱਤੀ ਹੈ ਕਿ ਭਾਈ! ਇਹ ਰਸਤਾ ਔਖਾ ਹੈ। ਇਸ ਰਸਤੇ ਤੇ ਚੱਲਣ ਲਈ ਸ਼ੀਸ਼ ਤਲੀ ਤੇ ਰੱਖ ਕੇ ਚਲਣਾ ਪਵੇਗਾ। ਫੁਰਮਾਇਆ :-

ਜਉ ਤਉ ਪ੍ਰੇਮ ਖੇਲਣ ਕਾ ਚਾਉ ਸਿਰਿ ਧਰ ਤਲੀ ਗਲੀ ਮੇਰੀ ਆਉ ।।

ਇਤ ਮਾਰਗ ਪੈਰ ਧਰੀਜੈ ਸਿਰਿ ਦੀਜੈ ਕਾਣ ਨਾ ਕੀਜੈ ।।

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਵਾਰਿਸਾਂ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਕੰਮ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸਭ ਨੂੰ ਇੱਕ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੇ ਬੱਚੇ ਸਮਝ ਕੇ ਆਪਸੀ ਪ੍ਰੇਮ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਰਹਿਣ। ਖਾਸ ਤੌਰ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੀਵਿਆਂ ਨਿਤਾਣਿਆਂ ਨੂੰ ਜਿਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮੰਨੁਵਾਦੀਆਂ ਨੇ ਨੀਚ ਸਮਝ ਕੇ ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਦੁਰਕਾਰਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਹ ਕੰਮ ਸਭ ਤੋਂ ਔਖਾ ਹੈ ਏਸੇ ਕਰਕੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਕੰਮ ਨੂੰ ਹੱਥ ਪਾਇਆ ਸੀ ਤੇ ਰੱਬ ਦੀ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਕਿਸੇ ਗਰੀਬ ਨੀਚ ਸਮਝੇ ਜਾਂਦੇ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਬਰਾਬਰ ਦੀ ਤੇ ਖਹਿਵੀਂ ਕੁਰਸੀ ਤੇ ਬੈਠਾ ਕੇ ਮਾਣ ਸਤਿਕਾਰ ਦੇਣਾ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਅਨੁਸਾਰ ਇਸ ਤਰਾਂ ਕਰਨ ਨਾਲ ਰੱਬ ਦੀ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਆਪ ਨੇ ਫੁਰਮਾਇਆ:- ਜਿਥੈ ਨੀਚ ਸਮਾਲੀਅਨਿ ਤਿਥੈ ਨਚਰਿ ਤੇਰੀ ਬਖਸ਼ੀਸ।

ਪੂੰਜੀਪਤੀ ਜਾਤ ਅਹੰਕਾਰੀ ਅਖੌਤੀ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਸਮਝ ਆਉਣ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਉਹ ਤਾਂ ਸਭ ਕੁੱਝ ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ ਭਾਲਦੇ ਹਨ ਜਿਹੜੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਨੂੰ ਰੋਲਣ ਲੱਗੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਇਸ

ਤਰਾਂ ਦੇ ਅਖੌਤੀ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਹਾਲਤ ਇਸ ਤਰਾਂ ਹੈ:-

ਕੁੱਝ ਅੰਨ ਦੇ ਕੁੱਝ ਧੰਨ ਦੇ ।

ਕੁੱਝ ਪਹਾੜਾਂ ਵਾਲੀ ਰੰਨ ਦੇ ।

ਕੁੱਝ ਢੋਲ ਢਮੱਕਾ ਸਰਸੇ ਦਾ ।

ਕੁੱਝ ਹਿੜਵਸ ਬਾਬੇ ਨਾਨਕ ਦੀ ।

ਜਗਤ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਠੀਕ ਜੀਣ ਦਾ ਇਹ ਤਰੀਕਾ ਦੱਸਿਆ:- ਕਿ ਭਾਈ! ਬੇਸ਼ਰਮ ਹੋਕੇ ਜੀਣ ਨਾਲੋਂ ਮੌਤ ਕਿਤੇ ਚੰਗੀ ਹੈ। ਬੇਸ਼ਰਮ ਹੋ ਕੇ ਐਸ਼ ਕਰਨਾ, ਖਾਣਾ ਪੀਣਾ ਤੇ ਪਹਿਨਣਾ ਸਭ ਹਰਾਮ ਹੈ। ਮੁਰਦਾ ਜੀਵਨ ਹੈ। ਰਾਜ ਦੀ ਮਸਤੀ ਵਿੱਚ ਜਿਉਣਾ ਤੇ ਜਮੀਨ ਜਾਇਦਾਦ ਦੇ ਨਸ਼ੇ ਵਿੱਚ ਜਿਉਣਾ ਬੇਸ਼ਰਮ ਤੇ ਨੰਗੇ ਹੋ ਕੇ ਨੱਚਦੇ ਫਿਰਨਾ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਅਮੋਲਕ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਐਵੇਂ ਗੁਆ ਕੇ ਇਥੋਂ ਤੁਰਦੇ ਜਾਣਾ ਹੈ। ਬੇਸ਼ਰਮ ਤੇ ਬੇਆਬਰੂ ਹੋਕੇ ਇਸ ਧਰਤੀ ਤੋਂ ਦਫਾ ਹੋਣਾ ਹੈ।

ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਸ਼ਪਸਟ ਫੁਰਮਾਇਆ:-

ਸੋ ਜੀਵਿਆ ਜਿਸੁ ਮਨਿ ਵਸਿਆ ਸੋਇ ।।

ਨਾਨਕ ਅਵਰੁ ਨ ਜੀਵੈ ਕੋਇ ।।

ਜੇ ਜੀਵੈ ਪਤਿ ਲਬੀ ਜਾਏ ।।

ਸਭ ਹਰਾਮ ਜੇਤਾ ਕਿਛੁ ਖਾਇ ।।

ਰਾਜਿ ਰੰਗੁ ਮਾਲ ਰੰਗੁ ਰੰਗਿ ਰਤਾ ਨਚੇ ਨੰਗ ।।

ਨਾਨਕ ਠਗਿਆ ਮੁਠਾ ਜਾਇ ।।

ਵਿਣੁ ਨਾਵੈ ਪਤਿ ਗਇਆ ਗਵਾਇ ।।

(ਪੰਨਾ 142)

ਸਬੈ ਸਾਂਝੀਵਾਲ ਸਦਾਇਣ ਕੋਇ ਨਾ ਦੀਸੈ ਬਾਹਰਾ ਜੀਓ!!

ਅਜਮੇਰ ਸਿੰਘ ਰੰਧਾਵਾ

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਜਾਨਣ ਲਈ ਸਾਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਰਾਜਸੀ-ਧਰਮਿਕ, ਗਰੀਬ-ਅਮੀਰ, ਉਚ-ਨੀਚ, ਜਾਤ-ਪਾਤ, ਛੁਆ-ਛੂਤ, ਮਨੁੱਖ ਨਾਲ ਵਿਤਕਰੇ, ਗੁਲਾਮੀ, ਪਰਥਾ, ਸਤੀ ਪ੍ਰਥਾ, ਔਰਤ ਪ੍ਰਤੀ ਸਮਾਜ ਦਾ ਰੁੱਖ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਵੱਲੋਂ ਸਮੂਹ ਔਰਤ ਜਾਤ ਨੂੰ ਸਨਮਾਨ ਦੇਣਾ ਆਦਿਕ ਸਾਰੇ ਪਹਿਲੂ ਦੇਖਣੇ ਪੈਣਗੇ, ਉਹਨਾ ਨੇ ਜੋ ਸਮਾਜਕ ਚਲਾਈ, ਉਹ ਉਸ ਵੇਲੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਲੋਕਾਂ ਵੱਲੋਂ ਚਲਾਈਆਂ ਸਮਾਜਕ ਨਿਯਮਾਂ ਦੀ ਪੱਜੀਆਂ ਉਡਾਉਂਦਿਆਂ ਸੀ, ਉਸ ਵੇਲੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਨੇ ਇਹਨਾਂ ਸਮਾਜਕ ਪ੍ਰਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਉਲਟ ਕੇ ਸੱਚੇ-ਮੁੱਚੇ ਧਰਮ ਦੀ ਨੀਂਹ ਰਖੀ ਜਿਸਨੂੰ 239 ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਬਾਦ ਦਸਵੇਂ ਜਾਮੇਂ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਆਕੇ ਸੰਪੂਰਨਤਾ ਬਖਸ਼ੀ, ਸੰਤ ਦੇ ਹੱਥ ਤਲਵਾਰ ਫੜਾ ਕੇ ਉਸਨੂੰ ਸੰਤ ਸਿਪਾਹੀ ਬਣਾਇਆ। ਐਵੇਂ ਹੀ ਤੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਇਕ ਕਹਾਵਤ ਮਸ਼ਹੂਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋ ਗਈ ਕੇ- ‘ਮੋੜੀਂ ਵੇ ਕੱਛ ਵਾਲਿਆਂ, ਰੰਨ ਗਈ ਸਬਰੇ ਨੂੰ॥’ ਇਹ ਸਿਖਾਂ ਦੇ, ਜੋ ਹੁਣ ਖਾਲਸਾ ਸੱਜ ਚੁਕੇ ਸੀ, ਦੇ ਉੱਚੇ ਕਿਰਦਾਰ ਨੂੰ ਦਰਸ਼ਾਂਦਾ ਹੈ! ਕਾਜੀ ਨੂਰ ਮੁਹੰਮਦ, ਜੋ ਕਿ ਅਬਦਾਲੀ ਵੇਲੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਲੜਾਈਆਂ ਦਾ ਚਜ਼ਮਦੀਦ ਗਵਾਹ ਸੀ, ਉਸਨੇ ਵੀ ਭਾਂਵੇ ਸਿਖਾਂ ਨੂੰ ਨਫਰਤ ਨਾਲ ਕੁੱਤੇ ਕਿਹਾ, ਫੇਰ ਵੀ ਸੱਚ ਗੱਲ ਕਹੇ ਬਿਨਾ ਰਹੀ ਨਾ ਸਕਿਆ ਕਿ ਜਿਹੜੀ ਵੀ ਮੁਟਿਆਰ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਬੁੱਢੜੀ, ਸਿਖਾਂ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਬੁੱਢੜੀ ਆਖ ਕੇ ਹੀ ਸਤਿਕਾਰ ਦੇਣਾ ਹੈ! ਇਸ ਕਿਰਦਾਰ, ਇਸ ਰੂਪ ਨੂੰ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਅਗਰ ਕੋਈ

ਸੀ ਤੇ ਉਹ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਹੀ ਸੀ, ਜਿਸਨੇ ਵੈਟੀਕਨ, ਰੋਮ ਪੁੱਜ ਕੇ ਪੋਪ ਨਾਲ ਮੁਲਾਕਾਤ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਓਥੇ ਵੀ ਗੁਲਾਮੀ ਪਰਥਾ ਬੰਦ ਕਰਵਾਈ ਸੀ! ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਮਨੁੱਖ ਨਾਲ ਵਿਤਕਰਾ ਹਨਾ ਓਥੇ ਵੀ ਦੂਰ ਕੀਤਾ।

ਰਾਜਸੀ ਪੱਖ:

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜਨੇ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਨਾ ਅਹ ਹਿੰਦੂ ਸੀ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਮੁਸਲਮਾਨ। ਇਹ ਕਹਿ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਨਿੰਦਿਆ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਉਸ ਵੇਲੇ ਚਾਰੇ ਪਾਸੇ ਜਦੋਂ ਦਸੀਆਂ ਤੋਂ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦਾ ਰਜ਼ ਚਲਿਆ ਆ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਉਹਨਾਂ ਇਹ ਗੱਲ ਆਖ ਕੇ ਸਭ ਮਨੁੱਖੀ ਜਾਤ ਨੂੰ ਇਹ ਸੁਨੇਹਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਕਿ ‘**ਆਨਸ ਕੀ ਜਾਤ ਸਭੈ ਏਕੈ ਪਿਹਚਾਨਬੋ!**’ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਦੂਜੇ ਮਨੁੱਖ ਨਾਲ ਵਿਤਕਾਰ ਨੀਂਹ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਕਿਉਂਕਿ ਸਾਰੇ ਮਨੁੱਖ ਉਸ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੇ ਹੀ ਸਾਜੇ ਹੋਏ ਨੇ, ਕਿਸੇ ਵਿਚ ਕੋਈ ਫਰਕ ਨਹੀਂ! ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਭਨਾ ਦਾ ਸਾਂਝਾ ਹੈ, ਉਹ ਸਭਨਾਂ ਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਭ ਉਸਦੇ ਨੇ।

ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਨੇ ਅਵਤਾਰ ਧਾਰਿਆ, ਆਖਰੀ ਅਫਗਾਨੀ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਲੋਦੀ ਦਾ ਰਾਜ ਜਿੰਧੂ ਨਦੀ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਬੰਗਾਲ ਤਕ ਸੀ ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਕੋਲ ਜਿਆਦਾ ਤਾਕਤ ਅਤੇ ਰੁਤਬਾ ਦਿੱਲੀ ਅਤੇ ਆਗਰਾ ਵਿਚ ਸੀ, ਭਾਂਵੇ ਸਤਲੁਜ ਦਰਿਆ ਦੇ ਦੱਖਣ ਵੱਲ ਰਾਜਪੂਤਾਂ ਦਾ ਰਾਜ ਸੀ ਪਰ ਉਹ ਵੀ ਵਾਰੇ ਪਾਸਿਓਂ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨਾਲ ਘਿਰੇ ਸੀ! ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਰਾਜਾ ਰਾਣਾ ਸਾਂਝਾ ਨੇ

ਇਥੇ ਆਪਣਾ ਰਾਜ ਮਜਬੂਤੀ ਦੇ ਨਾਲ ਕਾਇਮ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਇਸ ਤੋਂ ਪਰੇ ਦੱਖਣ ਅਤੇ ਦੱਖਣ-ਪੱਛਮ ਵਿਚ ਮਾਲਵਾ ਅਤੇ ਗੁਜਰਾਤ ਵੀ ਮੁਸਲਮ ਰਾਜਿਆਂ ਕੋਲ ਸੀ, ਪਰੇ ਦੱਖਣ ਵਿਚ ਅਫਗਾਨੀਆਂ ਦੇ ਵੰਸ਼ਜ ਤਾਪਤੀ ਨਦੀ ਅਤੇ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਵਿਚ ਰਾਜ ਕਰਦੇ ਸੀ, ਫੇਰ ਅੱਗੇ ਵਿਜੈ ਨਗਰ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਧੁਰ ਕਨਿਆ ਕੁਮਾਰੀ ਤਕ ਹਿੰਦੂ ਰਾਜ ਸੀ! ਕਸ਼ਮੀਰ ਅਤੇ ਸਿੰਧ ਵੀ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਕੋਲ ਸੀ, ਬੰਗਾਲ, ਗੋਂਦਵਾਣਾ, ਜੋਨਪੁਰ ਵਗੈਰਾ ਅਫਗਾਨੀਆਂ ਕੋਲ ਸੀ! ਉਤੀਸਾ ਹਾਲੇ ਵੀ ਏਕ ਹਿੰਦੂ ਰਾਜ ਸੀ।

ਇੰਜ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ, ਇਹ ਕੋਈ ਇਕ ਦੇਸ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਭਾਰਤ ਜਾਂ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ- ਇਹ ਕੋਈ ਇਕ ਮੁਲਕ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਜਿਵੇਂ ਅਸੀਂ ਅੱਜ ਵੇਖਦੇ ਹਾਂ, ਪਰ ਇਹ ਇਕ ਖਿੱਤੇ ਦਾ ਨਾਮ ਸੀ ਜਿਸ ਵਿਚ ਅਨੇਕਾਂ ਹੀ ਦੇਸ ਸੀ, ਕਿਸੇ ਦੇਸ ਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਦਾ ਰਾਜ ਸੀ ਤੇ ਉਸਦੇ ਗੁਆਂਢ ਵਿਚ ਹਿੰਦੂ ਦਾ ਰਾਜ ਵੀ ਸੀ।

ਜੇ ਅਸੀਂ ਵਿਜੈ ਨਗਰ ਅਤੇ ਰਾਜਪੂਤਾਨੇ ਤੋਂ ਪਰੇ ਹੱਟ ਕੇ ਝਾਤੀ ਮਾਰੀਏ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਪੂਰੇ ਖਿੱਤੇ ਵਿਚ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦਾ ਰਾਜ ਹੀ ਵੇਖਦੇ ਹਾਂ। ਫੇਰ ਵੀ ਇਹਨਾਂ ਰਾਜਿਆਂ ਦਾ ਧਰਮ ਭਾਂਵੇ ਇਕ ਸੀ ਪਰ ਹੋਰ ਕੋਈ ਸਾਂਝ ਇਹਨਾਂ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਹ ਰਾਜਘਰਾਣੇ ਵੱਖੋ ਵੱਖ ਇਲਾਕਿਆਂ ਤੋਂ ਆਏ ਹੋਏ ਲੋਕਾਂ ਵੱਲੋਂ ਜਤੇ ਗਏ ਸੀ, ਇਹ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਏਨੀ ਹੀ ਸਾਂਝ ਅਤੇ ਵਰਤਾਰਾ ਰੱਖਦੇ ਸੀ ਜਿੰਨਾ ਕਿਸੇ ਗੁਆਂਢੀ ਹਿੰਦੂ ਨਾਲ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਹੱਥ ਗੁਆਂਢੀ ਰਾਜਿਆਂ ਦੀ ਧੌਣ ਤੇ ਰਿਹੰਦੇ ਸੀ, ਰਾਜ ਉਸ ਦਾ ਹੀ ਬਾਹਲੀ ਦੇਰ ਤਕ ਚਲਦਾ ਸੀ, ਜਿਹੜੇ ਆਪਣੇ ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਰਾਜ ਤੋਂ ਦੂਰ ਰੱਖਣ ਵਿਚ ਕਾਮਯਾਬ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਮੁਸਲਮ ਭਾਈਚਾਰੇ ਵਿਚ ਧਰਮ ਦੀ ਸਾਂਝ ਵੀ

ਸਿਰਫ਼ ਇਕ ਪਛਾਣ ਦੀ ਹੀ ਸੀ, ਇਸਦਾ ਪ੍ਰਤੱਖ ਪ੍ਰਮਾਣ ਸਾਨੂੰ ਬਾਬਰ ਅਤੇ ਇਬਰਾਹੀਮ ਲੋਦੀ ਦੀ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਇਸਤੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਨੇ ਬਾਬਰ ਦੀ ਫੌਜ ਵੱਲੋਂ ਜੰਗ ਜਿੱਤਣ ਜਾਂ ਦੇ ਬਾਦ ਮੁਸਲਮਾਨ ਔਰਤਾਂ ਨਾਲ ਕੀਤੇ ਗਏ ਵਾਓਹਾਰ ਦੀ ਖੁਲ ਕੇ ਨਿੰਦਾ ਕੀਤੀ ਹੈ ਅਤੇ ਫੇਰ ਏਕ ਸਬਦ (ਬਾਬਰਵਾਣੀ) ਰਾਹਿਨ ਆਪਣਾ ਦੁੱਖ ਅਤੇ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਵੀ ਰੱਬ ਮੂਹਰੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ.....

‘ਏਤੀ ਮਾਰ ਪਈ ਕੁਰਲਾਣੈ ਤੈਂ ਕੀ ਦਰਦ ਨਾ ਆਇਆ॥’ ਪਰ ਕਿਉਂਕਿ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਰੁਗੂ ਨਾਨਕ ਇਕ ਨਬੀ, ਇਕ ਪੈਗੰਬਰ ਜਾਂ ਖੁਦਾਈ ਸੀ, ਉਹ ਇਸ ਨੂੰ ਰੱਬ ਦੀ ਹੀ ਰਜ਼ਾ ਮੰਨਦਾ ਹੈ। ਹੁਣ ਸ਼ੀਂ ਇਸ ਨਬੀ ਸਬਦ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਵੀ ਕਰ ਹੀ ਲਈਏ।

ਕੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਨੂੰ ਇਕ ਨਬੀ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ?

ਇਸ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਅਸੀਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇ ਧਾਰਮਕ-ਪੱਖ ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰਦਿਆਂ ਹੀ ਕਰਾਂਗੇ।

ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਕੱਟ ਵੱਢ ਚਾਰੇ ਪਾਸੇ ਚਲਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਸੀ, ਕੁਛ ਬਾਹਲੀ ਚੱਲੀ ਕਿਉਂਕਿ ਪੰਜਾਬ ਇਹਨਾਂ ਧਾੜਵੀਆਂ ਦੇ ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਪੈਂਦਾ ਸੀ। ਇਥੋਂ ਦੇ ਵਸਨੀਕਾਂ ਨੂੰ ਜਿਆਦਾ ਮੁਸਲਮਾਨ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ। ਇਥੋਂ ਦੇ ਗਵਰਨਰ ਭਾਂਵੇ ਦਿੱਲੀ ਰਾਜ ਦੇ ਹੇਠਾਂ ਹੀ ਹੁੰਦੇ ਸੀ ਪਰ ਉਹ ਆਪਣੇ ਸੁਆਰਥ ਜਿਆਦਾ ਵੇਖਦੇ ਸੀ, ਜਨਤਾ ਭਾਂਵੇ ਦੁਖੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੋਵੇ, ਉਹਨਾਂ ਨੁਮ ਇਸਦੀ ਕੋਈ ਪ੍ਰਵਾਹ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਹ ਤੇ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦੇ ਉਸ ਵੇਲੇ ਦੇ ਹਾਲਾਤ ਸੀ, ਤੇ ਹੁਣ ਧਾਰਮਕ ਹਲਾਤਾਂ ਵੱਲ ਵੀ ਥੋੜੀ ਝਾਤੀ ਮਾਰੀਏ।

ਧਾਰਮਕ ਪੱਖ:

ਜਦ ਅਸੀਂ ਧਾਰਮਕ ਪੱਖ ਨਾਲ ਉਸ ਵੇਲੇ ਦੇ ਹਾਲਾਤ ਵੇਖਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਹਿੰਦੂ ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਵਿਚ ਮਤਭੇਦ ਸ਼ੁਰੂ ਤੋਂ ਹੀ ਵਿਖਾਈ ਦਿੰਦੇ ਨੇ, ਮੁਸਲਮਾਨ ਧਾੜਵੀ, ਇਸ ਮਰ ਜਮੀਂ ਤੇ ਆਏ ਤੇ ਸੀ ਇਸ ਨੂੰ ਲੁੱਟਣ ਪਰ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਉਹ ਮੁਸਲਮ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ, ਆਪਣੇ ਹੁਨਰ, ਆਪਣਾ ਧਰਮ, ਆਪਣਾ ਰਾਜ ਪ੍ਰਬੰਧ, ਆਪਣੇ ਰੀਤ ਰਿਵਾਜ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਬੋਲੀ ਵੀ ਲਿਆਏ, ਇਥੋਂ ਦੇ ਵਸਨੀਕ ਹਿੰਦੂਆਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਹੋਰ ਕਸੇ ਵੀ ਚੀਜ਼ ਨੇ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ, ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸਭਿਅਤਾ ਇਥੋਂ ਦੇ ਵਸਨੀਕਾਂ ਨੇ ਨਾਪਸੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤੀ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਧਰਮ ਨੂੰ ਨਕਾਰ ਦਿੱਤਾ। ਇਥੋਂ ਦੇ ਵਸਨੀਕਾਂ ਲਈ ਇਹ ਸਾਰੀ ਹੀ ਮੁਸਲਮਾਨ ਧਾੜਵੀ ਅਤੇ ਜਾਲਿਮ ਸਨ ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਲਈ ਇਥੋਂ ਦੇ ਵਸਨੀਕ ਮੂਰਤ ਪੂਜਕ। ਇਹਨਾਂ ਦੋਨਾਂ ਕੌਮਾਂ ਦਾ ਅਤੇ ਧਰਮ ਦਾ ਇਹ ਝਖਰੇਵਾਂ ਅਤੇ ਇਕ ਦੂਜੇ ਪ੍ਰਤੀ ਨਫਰਤ ਅੱਜ ਤਕ ਜਾਰੀ ਹੈ।

ਭਾਂਵੇ ਇਸਲਾਮ ਅਤੇ ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਨੂੰ ਮੰਨਣ ਵਾਲਿਆਂ ਵਿਚ ਵਖਰੇਵੇਂ ਪੈਂਦੇ ਨੇ, ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਕੌਮਾਂ ਸ਼ੁਰੂ ਤੋਂ ਹੀ ਨਫਰਤ ਦੀ ਜਿੰਦਗੀ ਜਿਓਂਦਿਆਂ ਵੀ ਇਕ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਸੀ, ਇਸ ਕਰਕੇ ਦੋਵੇਂ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਸਿਹੰਦੇ ਰਹੇ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਧਰਮ ਨੁਮ ਮੰਨਦੇ ਹੋਏ, ਆਪਣੇ ਕੰਮ ਕਾਰ ਕਰਦੇ ਰਹੇ। ਜੇ ਇਕੋ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਰਹਿਣਾ ਹੈ ਤੇ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਸਮਝੌਤੇ ਕਰਨੇ ਹੀ ਪੈਣਗੇ। ਵਕਤ ਦੇ ਨਾਲ ਇਹਨਾਂ ਸਮਝੌਤੇ ਵੀ ਕੀਤੇ ਪਰ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਨਫਰਤ ਕੋਈ ਵੀ ਨਾ ਭੁੱਲਿਆ।

ਇਸਲਾਮ 12ਵੀਂ ਸ਼ਤਾਬਦੀ ਵਿਚ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਪੁੱਜਾ ਜੇਕਰ ਅਸੀਂ ਯਹੂਦੀਆਂ ਦੀ ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੀ ਲੜਾਈ ਪਿਛਲੇ 2000

ਸਾਲ ਤੋਂ ਵੇਖਦੇ ਆ ਰਹੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਵਿਚ ਹਿੰਦੂ ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਦੇ ਆਪਸੀਵਰ ਨੁਮ ਵੇਖਦਿਆਂ ਵੀ 800 ਸਾਲ ਹੋ ਗਏ ਨੇ। ਮੁਗਲ ਧਾੜਵੀਆਂ ਨੇ ਇਥੇ ਬੇਪਨਾਂਹਜ਼ੁਲਮ ਕੀਤੇ, ਇਸਲਾਮ ਨੂੰ ਤਲਵਾਰ ਦੇ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਪ੍ਰਚਾਰਿਆ, ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇਸਲਾਮ ਮੰਨਣ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਕੀਤਾ। ਇਹਨਾਂ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਅਤੇ ਮੁਗਲਾਂ ਵਿਚ ਇਕ ਫ਼ਰਕ ਜਰੂਰ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਮੁਸਲਮਾਨ ਜੋ ਬਣਾਏ ਗਏ ਸੀ, ਉਹਨੇ ਜਲਾਮ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਿੰਨੇ ਮੁਗਲ, ਇਸ ਕਰ ਕੇ ਇਹ ਮੁਸਲਮਾਨ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਘੁਲ ਮਿਲ ਗਏ ਤੇ ਹੁਣ ਸਾਨੂੰ ਮੁਗਲਾਂ ਦਾ ਨਾਮੋ ਨਿਸ਼ਾਨ ਵੀ ਲੱਭਣਾ ਔਖਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਅੰਸ ਕਿਥੇ ਗਈ? ਇਸਦਾ ਪ੍ਰਤੱਖ ਪ੍ਰਮਾਣ ਖੁਦ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਘਰ ਵਿਚ ਮਿਲਦਾ ਹੈ।

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਦੇ ਇਸ ਮਾਤ ਲੋਕ ਵਿਚ ਅਵਤਾਰ ਧਾਰਨ ਤੇ ਜਿਸ ਔਰਤ ਨੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲੋਂ ਦਰਸ਼ਨ ਕੀਤੇ, ਉਹ ਸੀ ਦਾਈ ਦੌਲਤਾਂ। ਜਿਸ ਨੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਜਨਮ ਵੇਲੇ ਹੀ ਅਲੌਕਿਕ ਪ੍ਰਕਾਸ਼, ਇਕ ਨੂਰ ਵੇਖ ਲਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਪਛਾਣ ਲਿਆ ਸੀ। ਇਹ ਦਾਈ ਦੌਲਤਾਂ, ਰਿਸ਼ਤੇ ਵਿਚ ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਜੀ ਦੇ ਕੁਲ ਵਿਚੋਂ ਸੀ, ਧਰਮ ਤੋਂ ਮੁਸਲਮਾਨ ਸੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਸਾਨੂੰ ਉਸ ਵੇਲੇ ਦੇ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਹਿੰਦੂ ਮੁਸਲਮਾਨ ਦੇ ਆਪਸੀ ਭਾਈ ਚਾਰੇ ਅਤੇ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦੀ ਝੱਲਕ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ਕਿ ਇਕ ਮੁਸਲਮਾਨ ਔਰਤ ਦਾਈ ਬਣ ਕੇ ਹਿੰਦੂ ਦੇ ਘਰ ਬੱਚੇ ਦੇ ਜਣੇਪੇ ਤੇ ਆਉਂਦੀ ਹੈ, ਜਦਕਿ ਬ੍ਰਾਮਕ ਪ੍ਰਚਾਰ ਤੇ ਇਹੋ ਦੱਸਦੇ ਨੇ ਕਿ ਮੁਸਲਮਾਨ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦੇ ਜਾਣੀ ਦੁਸ਼ਮਣ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਉਹ ਕਿਸੇ ਹਿੰਦੂ ਨੂੰ ਜਿੰਦਗੀ ਦੇਣ, ਜਾਂ ਉਸਦੀ ਜਿੰਦਗੀ ਸਵਾਰਣ ਵਿਚ ਮਦਦ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰਦੇ,

ਉਸਦੀ ਜਾਨ ਦੇ ਦੁਸ਼ਮਣ ਜਰੂਰ ਹੋ ਸਕਦੇ ਸੀ। ਪਰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਦੇ ਅਵਤਾਰ ਧਾਰਨ ਵੇਲੇ ਸਾਨੂੰ ਇਹਨਾਂ ਦੋਵਾਂ ਧਰਮਾਂ ਵਿਚ ਇਕ ਸਮਾਜਿਕ ਦਿੱਸਦੀ ਹੈ।

ਜਿਹੜਾ ਹਿੰਦੂਆਂ ਵਿਚੋਂ ਨੀਵਾਂ ਤਬਕਾ ਸੀ, ਜਿਸਨੂੰ ਸੂਦਰ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਮੌਕਾ ਮਿਲਿਆ ਜਦ ਉੱਚੀ ਜਾਤ ਅਖਵਾਉਣ ਵਾਲੇ ਬਾਹਮਣਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ ਸਵਾ ਸਿਰ ਮਿਲਿਆ ਜਿਸਨੇ ਬਾਹਮਣ ਦੀ ਵਿਅਸਥਾ ਨੂੰ ਤਾਰ-ਤਾਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ, ਇਹ ਵੇਖ ਇਹਨਾਂ ਸੂਦਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਬਥੇਰੀਆਂ ਨੇ ਧਾੜਵੀਆਂ ਦੇ ਇਸਲਾਮ ਧਰਮ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਲਿਆ। ਸ਼ੇਖ ਅਤੇ ਸਈਅਦ ਨੂੰ ਮਾਨ-ਸੱਮਣ ਮਿਲਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਿਆ, ਅੰਧ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਵਸ ਗਏ, ਪੀਰ ਅਤੇ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਨੂੰ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਅਤੇ ਭੈਰੋਂ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਮੰਨਿਆ ਜਾਣ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਬਾਹਮਣ ਅਤੇ ਮੁੱਲਾ ਵਿਚ ਇੰਝਾ ਇੰਨੇ ਫ਼ਰਕ ਪੈ ਗਏ ਕੇ ਵੇਦ ਅਤੇ ਕੁਰਾਨ ਨੂੰ ਵੀ ਦੂਜਾ ਧਰਮ ਨਫ਼ਰਤ ਨਾਲ ਵੇਖਦਾ ਸੀ। ਇਹ ਸਿਰਫ਼ ਆਪਣੇ ਧਰਮ ਦੇ ਪੂਜਨੀਕ ਸ਼ਾਸਤਰ ਜਾਂ ਧਾਰਮਕ ਕਿਤਾਬਾਂ ਰਹਿ ਗਈਆਂ।

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਪਹਿਲੇ ਸਮਾਜ ਸੁਧਾਰਕ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਇਹਨਾਂ ਤੋਂ ਪਹਿਲੋਂ ਵੀ ਕਬੀਟ ਅਤੇ ਰਾਮਾਨੰਦ ਵਗ਼ੈਰਾ ਸੰਤ ਮਹਾਤਮਾਵਾਂ ਨੇ ਦੋਨਾਂ ਧਰਮਾਂ ਵਿਚ ਸਾਂਝ ਬਣਾਈ ਰੱਖਣ ਦੇ ਜਤਨ ਕੀਤੇ ਸੀ। ਉਹਨਾਂ ਲਈ ਰੱਬ ਦੇ ਬਣਾਏ ਸਾਰੇ ਬੰਦੇ ਇਕ ਸੀ, ਕਿਸੇ ਵਿਚ ਕੋਈ ਉੱਚਾ ਜਾਂ ਕੋਈ ਨੀਵਾਂ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਰੱਬ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਵਿਚ ਸਭ ਬਰਾਬਰ ਸੀ। ਇਹਨਾਂ ਸੰਤਾਂ ਨੇ ਜਾਤ-ਪਾਤ, ਉੱਚ ਨੀਚ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਮੰਨਿਆ। ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਵੀ ਇਹੋ ਮੰਨਣਾ ਸੀ ਕਿ ਸ਼ਰੀਰ ਦੀ ਬਾਹਰੀ ਦਿੱਖ, ਸਾਫ਼ ਸਫ਼ਾਈ, ਛੁਆ-ਛੂਤ ਨਾਲੋਂ ਮੰਨ

ਦੀ ਸਫ਼ਾਈ ਹੋਣੀ ਬਹੁਤ ਜਰੂਰੀ ਹੈ। ਮੰਨ ਦੇ ਵਿਚ ਗਲਤ ਵਿਚਾਰ ਆਉਣ ਤੇ ਧਿਆਨ ਲਗਾਉਣਾ, ਰੱਬ ਅਗੇ ਅਰਦਾਸ ਕੀਤੀਆਂ ਮਨ ਸਾਫ਼ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਮਨ ਦੀ ਮੈਲ ਸਾਫ਼ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਹਾਲਾਂ ਵੀ ਭਾਰਤ ਦੇ ਬਹੁਤੇਰੇ ਰਾਜਾਂ ਵਿਚ ਇਹਨਾਂ ਸੰਤਾਂ ਦੇ ਮਨਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਕਾਫ਼ਿ ਗਿਣਤੀ ਹੈ ਪਰ ਉਹ ਇਕ ਨਵੇਂ ਧਰਮ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਕਰਨ ਦੀ ਸਮਰਥਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰੱਖਦੇ, ਇਹ ਦਾਤ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਹੀ ਆਈ ਹੈ।

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਜੋ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਇਕ ਨਵੀਂ ਸੋਚ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਇਸਲਾਮ ਅਤੇ ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਵਿਚ ਫੈਲੇ ਅੰਧ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕੀਤੇ, ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣਾ ਆਪ ਕਿਸੇ ਧਰਮ ਦੀ ਰਚਨਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ, ਉਹਨਾਂਦੀ ਸੋਣ ਨੂਮ ਪ੍ਰਵਾਨਗੀ ਦੇਣ ਵਾਲੇ, ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸੋਚ ਤੇ ਪਿਰਾ ਦੇਣ ਵਾਲੇ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਜਿੰਦਗੀ ਦਾ ਮਕਸਦ ਬਣਾਉਣ ਵਾਲੇ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਨਿਰੰਕਾਰ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵੇਖਣ ਵਾਲੇ ਲੋਕ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਿੱਖ ਅਰਥਾਤ *disciples* ਅਖਵਾਏ। ਇਹਨਾਂ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿਚ ਹੁੰਦੂ ਅਤੇ ਇਸਲਾਮ ਮਤ ਦੇ ਲੋਕ ਸ਼ਾਮਿਲ ਸੀ। ਇੰਜ ਨੌਵੇਂ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦੁਰ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਤਕ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਦੇ ਰਸਤੇ ਤੇ ਤੁਰਨ ਵਾਲੇ ਸਿੱਖ ਹੀ ਅਖਵਾਏ ਭਾਂਵੇ ਉਹ ਆਪਣੇ ਮਜ਼ਹਬ ਜਾਂ ਧਰਮ ਤੋਂ ਇਕ ਵੱਖਰੀ ਪਛਾਣ ਰੱਖਦੇ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਦਸਵੇਂ ਜਾਮੇਂ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਇਹਨਾਂ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਨਵੀਂ ਪਛਾਣ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਹੁਣ ਇਕ ਨਵੇਂ ਰੂਪ ਵਿਚ ਇਹ ਦੁਨੀਆਂ ਸਾਹਮਣੇ ਸੀ ਜੋ ਖਾਲਸਾ ਪਵਿੱਤਰ ਅਖਵਾਏ।

ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਵਾਰਾਂ ਵਿਚ ਐਵੇਂ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲਿਖ ਦਿੱਤਾ ਕਿ,

‘ਮਾਰਿਆ ਸਿੱਕਾ ਜਗਤ ਵਿਚ ਨਾਨਕ ਨਿਰਮਲ ਪੰਥ ਚਲਾਇਆ॥’ ਇੰਜ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਚੋਲਾ ਛੱਡਣ ਦੇ 100 ਸਾਲਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਸਿੱਖ ਇਕ ਨਿਰਮਲ ਪੰਥ ਵਜੋਂ ਜਾਣੇ ਜਾਣ ਲੱਗ ਪਏ ਸੀ ਪਰ ਇਸ ਵੱਖਰੇ ਪੰਥ ਨੂੰ ਅਜੇ ਪਛਾਣ ਮਿਲਣੀ ਬਾਕੀ ਸੀ, ਰਚਨਹਾਰ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਇਸ ਦੀ ਨੀਂਹ ਪੱਕੀਆਂ ਕਰਨ ਵਿਚ ਲੱਗਾ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਤੀਜੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਇਕ ਰੰਧਾਵਾ ਜੱਟ ਨੇ ਆਣ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਕਿ ਪੰਡਤ ਨੇ ਉਸਦੀ ਬਾਲਤੀ (ਧੀ) ਦੇ ਫੇਰੇ ਕਰਵਾਉਣ ਤੋਂ ਮਨਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਉਸਦਾ ਕਹਿਣਾ ਸੀ ਕਿ ਹੁਣ ਉਹ ਗੁਰੂ ਘਰ ਦਾ ਸਿੱਖ ਬਣ ਚੁੱਕਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਉਹ ਹੁਣ ਹਿੰਦੂ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ, ਇਸ ਕਰਕੇ ਉਹ ਉਸਦੀ ਧੀ ਦੇ ਫੇਰੇ ਨਹੀਂ ਕਰਵਾਏਗਾ।

ਇਹ ਗੱਲ ਸੁਣ ਕੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਬੜੀ ਦੂਰਦੇਸ਼ੀ ਨਾਲ ਕੰਮ ਲਿਆ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਜੁਆਈ ਰਾਮਦਾਸ (ਜੋ ਅਜੇ ਗੁਰੂ ਨਹੀਂ ਸੀ ਬਣੇ) ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਜਾਓ! ਇਸ ਦੀ ਬਾਲਤੀ ਦਾ ਸ਼ੁਭ ਕਾਰਜ ਕਰਵਾਓ!

ਇਹ ਹੁਕਮ ਸੁਣ ਕੇ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਉਸ ਰੰਧਾਵੇ ਜੱਟ ਨਾਲ ਉਸ ਦੇ ਘਰ ਨੂੰ ਤੁਰ ਪਏ ਅਤੇ ਓਥੇ ਜਾ ਕੇ ਰਾਗ ਸੂਹੀ ਵਿਚ ਲਾਵਾਂ ਦਾ ਉਚਾਰਨ ਕਰਕੇ ਉਸਦੀ ਧੀ ਦਾ ਆਨੰਦ ਕਾਰਜ ਕਰਵਾਇਆ। ਉਂਜ ਵੀ ਸਿੱਖ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਵਿਆਹ ਇਹਨਾਂ ਲਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਹੀ ਹੁੰਦੇ ਨੇ ਜਿਸ ਨੂੰ ਆਨੰਦ ਕਾਰਜ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਵੇਦੀ ਦੇ ਪੇਰੇ ਨਹਿਨ ਸੀ ਦੁਆਏ ਇਹ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਦੂਰਦੇਸ਼ੀ ਸੀ।

ਇਹ ਸਾਖੀ ਸਾਨੂੰ ਇਸ ਦੀ ਗਵਾਹੀ ਭਰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਘਰ ਦੇ ਮੰਨਣ ਵਾਲਿਆਂ (ਸਿਖਾਂ) ਨੂੰ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਤੀਜੇ ਪੰਥ ਵੱਲੋਂ

ਵੇਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਹੁਣ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਹਿੰਦੂ ਜਾਂ ਮੁਸਲਮਾਨ ਦੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰਹੀ। ਇੰਜ ਜੋ ਇਹ ਤੀਸਰਾ ਪੰਥ ਚਲਾਇਆ ਗਿਆ, ਉਹ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਦੇ ਹੋਰਨਾਂ ਧਰਮਾਂ ਤੋਂ ਜਰਾ ਹਟ ਕੇ ਸੀ, ਜਿਸਦੀ ਵਿਚਾਰ ਧਾਰਾ ਵਿਚ ਸਨਿਆਸ (ਘਰ ਬਾਰ ਛੱਡ ਕੇ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਜਾ ਰੱਬ ਦੀ ਭਗਤੀ ਕਰਨੀ) ਲਈ ਕੋਈ ਥਾਂ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਇਹ ਨਵੇਂ ਵਿਚਾਰ ਆਮ ਲੋਕਾਈ ਦੇ ਲਈ ਵਰਦਾਨ ਸਾਹਿਬ ਹੋਏ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨਾਲ ਮੇਲ ਖਾਂਦੇ ਸੀ। ਉਹਨਾਂ ਸਿਰਫ ਉਪਦੇਸ਼ ਹੀ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ। ਸਗੋਂ ਆਪ ਵੀ ਉਸ ਰਸਤੇ ਤੇ ਟੁਰ ਕੇ ਵਿਖਾਇਆ। ਉਦਾਸੀਆਂ ਤੋਂ ਬਾਦ ਬੁਜਰਗੀ ਵਿਚ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਆ ਕੇ 18 ਸਾਲ ਹਲ ਵਾਹਿਆ, ਪੈਲੀਆਂ ਬੀਜੀਆਂ ਤੇ ਕਿਰਤ ਕੀਤੀ।

ਇੰਜ ਇਹ ਸਾਬਿਤ ਵੀ ਕਰ ਦਿਖਾਇਆ ਕਿ ਇਸ ਨਵੇਂ ਮੱਤ ਦੇ ਮੁਤਾਬਿਕ ਰੱਬ ਨਾਲ ਜਿੰਦਗੀ ਦੇ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਦੇ ਕਾਰ ਵਿਹਾਰ ਕਰਦਿਆਂ ਵੀ, ਨਿੱਤ ਦੀ ਬੰਦਗੀ ਅਤੇ ਸਿਮਰਨ ਰਾਹੀਂ ਜੁੜਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਪਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਫੁਰਮਾਨ ਵੀ ਕਰਦੇ ਨੇ ਕਿ **‘ਮਨਿ ਜੀਤੈ ਜਗ ਜੀਤੈ!’**

ਇਸਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਸਾਂਝੀਵਾਲਤਾ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਵੀ ਦਿੱਤਾ, ‘ਸਭੈ ਸਾਂਝੀਵਾਲ ਸਦਾਇਣ ਕੋਈ ਨਾ ਦੀਸੈ ਬਾਹਰਾ ਜੀਓ॥’ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਵੱਲੋਂ ਸਰਬ ਸਾਂਝੀਵਾਲਤਾ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੇਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਹ ਜਰੂਰੀ ਸੀ ਕਿ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਉਸ ਕਰਤੇ ਨਾਲ ਜੋੜਨਾ ਜੋ ਖੁਦ ਹੀ ਰਚਨਹਾਰ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਨੇ ‘ਮਾਨਸ ਕਿ ਜਾਤ ਸਭੈ ਏਕੈ ਪਹਚਾਨਬੋ ਆਖ ਕੇ ਹਿੰਦੂ ਮੁਸਲਮਾਨ ਵਿਚਲਾ ਵਖਰੇਵਾਂ ਖਤਮ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਦੋਨਾਂ ਨੂੰ ਸਾਂਝਾ

ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੰਦਿਆਂ ਪੁਰਮਾਇਆ ‘ਅਵਲ ਅੱਲਾਹ ਨੂਰ ਉਪਾਇਆ ਕੁਦਰਤ ਕੇ ਸਭ ਬੰਦੇ॥ ਏਕ ਨੂਰ ਤੇ ਸਭ ਜਗ ਉਪਜਿਆ ਕੌਣ ਭਲੇ ਕੇ ਮੰਦੇ।’ ਉੱਚਾਰਨ ਕਰਕੇ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਫੈਲੀ ਉਚ-ਨੀਚ ਦੀ ਬੁਰਿਆਈ ਖਤਮ ਕਿਤੀ। ਗਰੀਬ ਤਰਖਾਣ ਭਾਈ ਲਾਲੇ ਦੇ ਘਰ ਰੋਟੀ ਖਾਦੀ ਪਰ ਮੰਨੇ ਸੇਠ ਮਲਿਕ ਭਾਗੋ ਦੇ ਘਰੋਂ ਖਾਣਾ ਪਸੰਦ ਨਾ ਕਿਤਾ ਤੇ ਜਦੋਂ ਮਲਿਕ ਭਾਗੋ ਨੇ ਇਸ ਦੀ ਵਜਹ ਪੂਛੀ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਨੇ ਇਕ ਹੱਥ ਵਿਚ ਮਲਿਕ ਭਾਗੋ ਦੀ ਰੋਟੀ ਫੜੀ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਹੱਥ ਵਿਚ ਭਟ ਲਾਓ ਜੀ ਦੇ ਘਰ ਦੀ ਬਾਣੀ ਰੋਟੀ ਫੜੀ ਅਤੇ ਘੁੱਟ ਕੇ ਦੋਵਾਂ ਨੁਮ ਦਬਾਇਆ ਤਾਂ ਮਲਿਕ ਭਾਗੋ ਦੀ ਰੋਟੀ ਵਿਚੋਂ ਲਹੂ ਨਿਚੂੜਿਆ ਅਤੇ ਭਾਈ ਲਾਲੇ ਜੀ ਦੀ ਰੋਟੀ ਵਿਚੋਂ ਖੂਨ! ਇਸਦਾ ਮਤਲਬ ਇਹ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਮਿਹਨਤ ਦੀ ਕਮਾਈ ਵਿਚ ਬਰਕਤ ਹੈ ਜਦਕਿ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਦੁਖੀ ਕਰਕੇ ਕਮਾਈ ਹੋਈ ਦੌਲਤ ਉਹਨਾਂ ਗਰੀਬਾਂ ਦਾ ਲਹੂ ਨਾਲ ਲਿਬੜੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਭਾਈ ਲਾਲੇ ਦੀ ਰੋਟੀ ਵਿਚੋਂ ਦੁੱਧ ਕੱਢਕੇ ਆਮਿਰ ਗਰੀਬ ਦਾ ਫਰਖ ਖ਼ਤਮ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਦੋਹਾਂ ਨੂੰ ਭਾਈ ਹੀ ਦੱਸਿਆ।

ਫੇਰ ਆਪਣੀ ਤਿੰਨ ਉਦਾਸੀਆਂ (travels) ਕਰਕੇ ਲੋਕਾਈ ਨੂੰ ਭਰਮਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੱਢਿਆ, ਅਤੇ ਇਕ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲ ਜੋੜਿਆ, ਜਿਥੇ ਵੀ ਗਏ, ਸਰਬ ਸਾਂਝਾ ਅਪਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ..... ਨਾਮ ਜਪੋ, ਕਿਰਤ ਕਰੋ ਅਤੇ ਵੰਡ ਛਕੋ।

ਹੁਣ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਰੂਪੀ ਸੂਰਜ ਇਕ ਨਵੀਂ ਰੋਸ਼ਨੀ ਲੈ ਕੇ ਆਇਆ ਜਿਸ ਦਾ ਨੂਰ ਲੋਕਾਈ ਦੇ ਮਨ ਦੇ ਹਨੇਰੀਆਂ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਣ ਲੱਗਾ। ਬਾਬ ਜਿਥੇ ਜਾਵੇ ਕਰਤਾਰ ਕਰਤਾਰ ਦੀ ਧੁਨ ਚਾਰੇ ਪਾਸੇ ਸੁਣਾਈ ਦੇਣ ਲੱਗੀ। ਮਰਦਾਨੇ ਦੀ ਰਬਾਬ ਦੀਆਂ ਤਾਰਾਂ ਅਸ ਸਾਚੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੇ

ਨਾਮ ਦੀ ਧੁਨ ਵਜੋਂ ਲੱਗ ਪਈਆਂ। ਬਾਬੇ ਦੀ ਬਾਣੀ ਅਗੇ ਕੀ ਸਿੱਧ ਤੇ ਕਿ ਸਜਣ ਜਿਹੇ ਠੱਗ, ਸਭ ਆਣ ਪੈਰੀਂ ਪੈ ਗਏ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਬਾਬਰ ਨੇ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਦਾ ਰਾਜ ਮੰਗਿਆ ਉਸ ਨੂੰ ਰਾਜ ਦੇ ਦਿੱਤਾ, ਜੇ ਭੁੱਖੇ ਸਾਧਾਂ ਨੇ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਕੋਲੋਂ ਖਾਣਾ ਮੰਗਿਆ ਤਾਂ 20 ਰੁਪਈਆਂ ਦਾ ਲੰਗਰ ਲਾ ਦਿੱਤਾ। ਜਿਸ ਨੇ ਜਾ ਮੰਗਿਆ ਦਿੱਤਾ, ਜੇ ਕਾਬਾ ਪੂਜਿਆ ਤਾਂ ਓਥੇ ਸਤਿਕਾਰ ਵਜੋਂ ਕਾਬੇ ਨੇ ਘੁੰਮ ਕੇ ਬਾਬੇ ਨਾਨਕ ਨੂੰ ਜੀ ਆਈਆਂ ਆਖਿਆ। ਜੇ ਤਿੱਬਤ, ਭੂਟਾਨ, ਕਿੱਕਮ ਵਗੈਰਾ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਸਾਰੇ ਹਿਮਾਲੇ ਦੀ ਜਾੜਾ ਕੀਤੀ, ਸੁਮੇਰ ਤੇ ਗਏ ਕੈਲਾਸ਼ ਵੇਖਿਆ, ਹੇਮਕੁੰਟ ਵੇਖਿਆ, ਹਰ ਥਾਂ ਤੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਨਾਲ ਹੀ ਜੋੜਿਆ, ਕਦੀ ਵੀ ਕੀਤੇ ਵੀ ਆਪਣਾ ਨਾਮ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ। ਜੇ ਗੁਰੂ ਨੇ ਖੁਦ ਹੀ ਧਰਮ ਚਲਾਉਣ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੀਤਾ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਅੱਜ ਅੱਧਾ ਸੰਸਾਰ ਤੇ ਪੱਕਾ ਹੀ ਸਿੱਖ ਹੋਣਾ ਸੀ। ਮੈਂ ਇਸ ਦਾ ਤਜਰਬਾ ਸਿੱਕਮ ਵਿਚ ਕੀਤਾ ਜਿਥੇ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਪੁਸ਼ਤ ਦਰ ਪੁਸ਼ਤ, ਬਾਬੇ ਨਾਨਕ ਦੇ ਓਥੇ ਆਉਣ ਦੀ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਮੁਸ਼ਕਲਾਂ ਦੂਰ ਕਰਣ ਦੀਆਂ ਯਾਦਾਂ ਚਿਰ ਜੀਵੀ ਬਣਾਈ ਰੱਖੀਆਂ, ਜਿਹਨਾਂ ਦਾ ਪਤਾ ਸਿੱਖ ਕੌਮ ਨੂੰ ਵੀ ਵੀਹਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਅਖੀਰਲੇ ਅੱਧ ਵਿਚ ਮਿਲਿਆ। ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਤੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਸੀ ਕੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਹਿਮਾਲੇ ਦੀ ਯਾਤਰਾ ਤੇ ਗਏ ਅਤੇ ਚੀਨ ਤਿੱਬਤ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਨਾਮ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ, ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਨਾਲ ਜੋੜਿਆ ਪਰ ਉਹ ਕਿਹੜੇ ਰਸਤਿਆਂ ਤੋਂ ਗਏ ਅਤੇ ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਜਾਂ ਭਾਈ ਮਰਦਾਨੇ ਨਾਲ ਕੀ ਵਾਪਰਿਆ, ਇਹ ਸਾਖੀਆਂ ਕਿਸੇ ਲਿਖਤ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਇਹ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਜੁਬਾਨ ਤੇ ਸੀ ਜਦੋਂ ਉਹਨਾਂ ਦੱਸਿਆ ਤਾਂ ਸੁਣ ਕੇ ਸਾਰਾ ਸੰਸਾਰ ਹੀ ਹਰਾਨ ਰਹਿ ਗਿਆ। ਹੁਣ ਭਾਂਵੇ ਇਹ ਲੋਕ ਕਿਸੇ

ਦਬਾਓ ਹੇਠਾਂ ਇਹ ਸੱਚ ਕਬੂਲ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਪਰ ਅਜੇ 50 ਸਾਲ ਪਹਿਲੋਂ ਇਹਨਾਂ ਜੋ ਭੇਟ ਖੋਲ੍ਹੇ, ਉਸ ਤੋਂ ਸਿੱਖ ਸੰਸਾਰ ਵਾਕਫ਼ ਹੈ।

ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਤਜਰਬੇ ਨਾਲ ਇਹ ਗੱਲ ਕਹਿ ਸਕਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਜੇ ਕਿਤੇ ਬਾਬੇ ਨਾਨਕ ਨੇ ਧਰਮ ਪ੍ਰਵਾਰ ਕਰ ਆਪਣੇ ਸਿੱਖ ਆਪ ਸਜਾਏ ਹੁੰਦੇ ਤਾਂ ਸਿੱਕਮ ਅਤੇ ਹਿਮਾਲੇ ਦੇ ਹੋਰਨਾਂ ਹਿੱਸਿਆਂ ਦੇ ਲੋਕ ਵੀ ਬੋਧੀ ਨਹੀਂ, ਸਿੱਖ ਹੀ ਹੁੰਦੇ ਪਰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਤੇ ਸਿਰਫ਼ ਕਰਤੇ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਨਾਲ ਹੀ ਲੋਕਾਈ ਨੂੰ ਜੋੜਦੇ ਰਹੇ।

ਜਦੋਂ ਕਾਬਾ ਘੁੱਮਣ ਤੋਂ ਉਪਰੰਤ ਕਾਜ਼ੀ ਰੂਕਨੁਦੀਨ ਨਾਲ ਬਾਬੇ ਨਾਨਕ ਦੀ ਗੱਲ ਚੱਲੀ ਤਾਂ ਕਾਜ਼ੀ ਨੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਮਜ਼ਹਬ ਪੁੱਛਿਆ।

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਨੇ ਕਾਜ਼ੀ ਨੂੰ ਜੁਆਬ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਧਰਮ ਨਹੀਂ, ਉਹ ਰੱਬ ਦੇ ਬੰਦੇ (messenger) ਨੇ। ਰੱਬ ਦੇ ਬੰਦੇ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਨਿਰੰਕਾਰ ਦਾ ਹੀ ਦੂਜਾ ਰੂਪ ਜਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਹਨੂੰ ਕੋਈ ਥਾਂ ਸੀ ਜੋ ਪੁੱਜਣ ਤੋਂ ਰੋਕ ਸਕੇ? ਕਿਸੇ ਮਨੁੱਖ ਵਿਚ ਏਨੀ ਹਿੰਮਤ ਨਹੀਨ ਸੀ ਕਿ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਦਾ ਰਸਤਾ ਰੋਕ ਸਕੇ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਨੁਕਸਾਨ ਪੁਚਾ ਸਕੇ। ਕਈ ਲੋਕ ਇਹ ਸ਼ੰਕੇ ਕਰਦੇ ਨੇ ਕਿ ਅਰਬ ਮੁਲਕ ਵਿਚ ਕਾਬਾ ਤੇ ਸਿਰਫ਼ ਮੁਸਲਮਾਨ ਹੀ ਜਾ ਸਕਦੇ ਨੇ, ਦੂਜਾ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਭਲਾ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਨੂੰ ਕੋਈ ਰੋਕ ਸਕਦਾ ਸੀ? ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੂੰ ਭਾਈ ਮਰਦਾਨੇ ਨੇ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਹਰ ਮੁਸਲਮਾਨ ਨੂੰ ਜਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਹਜ਼ ਕਰਨ ਦੀ ਹਸਰਤ ਹੁੰਦੀ, ਉਸਨੂੰ ਬੀ ਹੈ।

ਇਹ ਸੁਣ ਕੇ ਬਾਬੇ ਆਖਿਆ ਸੀ, ਚੰਗਾ ਚੱਲ ਕਾਬੇ ਚੱਲਦੇ ਹਾਂ। ਨਹੀਂ ਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਕੋਈ ਹਜ਼ ਕਰਨ ਲਈ ਤੇ ਮੱਕੇ ਗਏ ਨਹੀਂ ਸੀ?

ਹੁਣ ਅਸੀਂ ਮੁੜ ਉਸ ਸੁਆਲ ਤੇ ਆਉਂਦੇ ਹਾਂ ਜਿਸ ਦਾ ਜੁਆਬ ਦਿੱਤੇ ਬਿਨਾਂ ਹੀ ਅਸੀਂ

ਧਰਮ ਪੱਖ ਤੇ ਗੱਲ ਕਰਦਿਆਂ ਅਗੇ ਵੱਧ ਆਏ ਹਾਂ। ਸੁਆਲ ਇਹ ਸੀ ਕਿ, **‘ਕੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਨੂੰ ਇਕ ਨਬੀ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ?’**

ਇਸਲਾਮ ਵਿਚ ਬੰਦੇ ਨੁਮ ਨਬੀ ਜਾਂ ਪੈਗੰਬਰ ਦੀ ਪਦਵੀ ਵਿਆਖਿਆ ਇੰਜ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ:

1. ਕਿਤਾਬੂਨ ਮਤਲਬ ਕਿ ਉਸਨੂੰ ਕਰਾਮਾਤ ਵਿਖਾਉਣਿ ਚਾਹਿਦੀ ਹੈ;
2. ਕਿਤਾਬੂਨ ਮਤਲਬ ਕਿ ਉਸ ਕੋਲ ਕੋਈ ਰੱਬੀ ਹੁਕਮ ਵਾਲੀ ਕਿਤਾਬ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਰੱਬੀ ਦਿ ਬਾਣੀ ਦੇ ਸਬਦ ਲਿਖੇ ਹੋਣ।
3. ਉਮਾਤੁਨ ਮਤਲਬ ਕਿ ਉਸ ਪਿੱਛੇ ਤੁਰਨ ਵਾਲੇ ਚੇਲਿਆਂ ਦੀ ਚੰਗੀ ਤਦਾਦ ਹੋਣੀ ਹੈ।

ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜਿ ਕੋਲ ਇਹ ਤਿੰਨ ਚੀਜ਼ਾਂ ਮੌਜੂਦ ਸੀ, ਕਰਾਮਾਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਬਹੁਤ ਕੀਤੀਆਂ, ਕਾਬਾ ਘੁੱਮਣਾ ਵੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿਚ ਇਕ ਚਮਤਕਾਰ ਹੀ ਹੈ। ਕਿਤਾਬੂਨ ਉਹਨਾਂ ਕੋਲ ਪੋਥੀ ਸੀ ਜਿਸ ਵਿਚ ਜਪੁਜੀ ਸਾਹਿਬ ਲਿਖਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਤਿਸਰੀ ਸ਼ਰਤ ਉਮਾਤੁਨ ਮਤਲਬ ਚੇਲਿਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਤੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਲੱਖਾਂ ਚੇਲੇ ਹੀ ਸਿੱਖ ਅਖਵਾਏ ਨੇ।

ਜਿਆਦਾ ਵਕਤ ਨਾ ਲੈਂਦੇ ਹੋਏ ਮੈਂ ਅਖੀਰ ਵਿਚ ਇਕ ਗੱਲ ਕਹਿ ਕੇ ਸਮਾਪਤੀ ਚਾਹਾਂਗਾ ਕਿ ਅਸੀਂ ਸਿੱਖ ਸੰਤ ਸੀ, ਮੁਗਲਾਂ ਨੇ ਇਸਲਾਮ ਦੇ ਨਾਮ ਤੇ ਸਾਡੇ ਤੇ ਬੇਪਨਾਹ ਜ਼ੁਲਮ ਕੀਤੇ, ਜੇ ਇਹ ਸਾਡੇ ਤੇ ਜ਼ੁਲਮ ਨਾ ਕਰਦੇ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਸ਼ਸਤਰ ਕਿਉਂ ਰੜਨੇ ਸੀ? ਹਰ ਗੱਲ ਦੇ ਦੋ ਪਹਿਲੂ ਹੁੰਦੇ ਨੇ, ਪਾਜ਼ਿਟਿਵ ਅਤੇ ਨੈਗੇਟਿਵ। ਮੁਗਲਾਂ ਲਈ ਇਹ ਨੈਗੇਟਿਵ ਪੱਖ ਸਾਬਿਤ ਹੋਇਆ ਕਿਉਂਕਿ ਅਸੀਂ ਸ਼ਸਤਰ ਚੁੱਕ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਠਾਕਰਾ ਕੀਤਾ ਅਤੇ

ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਜ਼ੁਲਮ ਦਾ ਅੰਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ, ਮੁਗਲ ਰਾਜ ਦਾ ਨਾਮੋਂ ਨਿਸ਼ਾਨ ਮਿਟਾ ਦਿੱਤਾ। ਸਾਡੇ ਲਈ ਪਾਜ਼ਿਟਿਵ ਪੱਖ ਇੰਜ ਸਾਬਿਤ ਹੋਇਆ ਕਿ ਸ਼ੀਨ ਸਿੱਖ ਲੋਕ ਸੰਤ ਸੀ, ਅਸੀਂ ਭਗਤ ਸੀ, ਅਸੀਂ ਨਿਰਵੈਰ ਸੀ, ਅਸੀਂ ਉਹ ਸੀ ਜਿਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਪੁੱਛਦਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਜਿਹੜਾ ਵੀ ਧਾੜਵੀ ਅਫਗਾਨਿਸਤਾਨ ਵੱਲੋਂ ਆਉਂਦਾ, ਸਾਨੂੰ ਲੁੱਟ ਖੋਹ ਕੇ ਚਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਅਸੀਂ ਉਹ ਹਾਂ ਜਿਹਨਾਂ ਦੇ ਵੱਡੇ ਖੂਨ ਵੇਖ ਕੇ ਉਲਟੀ ਕਰਦੇ ਸੀ, ਦਬੇ ਕੁਚਲੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਜਿਹਨਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਸਹਾਰਾ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਉਸ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੀ ਮਿਹਰ ਸਦਕਾ ਸਾਨੂੰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਨੇ ਦਸਵੇਂ ਜਾਮੇ ਵਿਚ ਲਾਜ਼ਮੀ ਸ਼ਸਤਰਬੱਧ ਕਰ ਦਿੱਤਾ, ਹੁਣ ਸ਼ਸਤਰ ਹੀ ਸਾਡੀ ਪਛਾਣ ਬਣ ਗਏ। ਅਸੀਂ ਸਿਰਫ ਮੁਗਲ ਧਾੜਵੀਆਂ ਦੇ ਰਾਜ ਦਾ ਉਤ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ, ਅਸੀਂ ਅਫਗਾਨਿਸਤਾਨ ਤੋਂ ਇਹਨਾਂ ਧਾੜਵੀਆਂ ਦੇ ਆਉਣ ਦੇ ਰਸਤੇ ਤੇ ਕਿਲੇ ਉਸਾਰ ਦਿੱਤੇ, ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਘਰਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਕੈਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਅੱਜ ਵੀ ਜਮਰੂਦ ਦਾ ਕਿਲਾ ਇਸ ਬੇਮਿਸਾਲ ਬਹਾਦਰੀ ਦੀ ਗਵਾਹੀ ਭਰਦਾ ਖੈਬਰ ਦੌਰ ਦੇ ਮੁਹਾਣੇ ਤੇ ਖਲੋਤਾ, ਇਸ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਦੀ ਗਵਾਹੀ ਭਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਸਾਨੂੰ ਲੜਾਕੇ ਬਣਵਾਉਣ ਵਿਚ ਇਸਲਾਮ ਦਾ ਮੁਗਲਾਂ ਦਾ ਹੀ ਹੱਥ ਹੈ ਮੈਂ ਤਹਿ ਦਿਲ ਤੋਂ ਇਹਨਾਂ ਮੁਗਲ ਧਾੜਵੀਆਂ ਦਾ ਅਤੇ ਇਸਲਾਮ ਮਜਹਬ ਦਾ ਸ਼ੁਕਰਾਨਾ ਅਦਾ ਕਦਰਾ ਹਾਂ, ਇਹਨਾਂ ਕਰਕੇ ਹੀ ਅਸੀਂ ਇਕ ਮਾਰਸ਼ਲ ਕੌਮ ਕਰਕੇ ਜਾਣੇ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ। ਇੰਜ ਸਾਨੂੰ ਇਕ ਵੱਖਰੀ ਅਤੇ ਲਾਜ਼ਮੀਪਛਾਣ ਦੇਣ ਵਿਚ ਇਸਲਾਮ ਮਹਬ ਦਾ ਬੜਾ ਵੱਡਾ ਹੱਥ ਹੈ। ਸਾਡੇ ਕੋਲੋਂ ਇਸਲਾਮ ਨੇ ਬੜੀ ਵੱਡੀ ਕੀਮਤ ਵਸੂਲ ਕੀਤੀ, ਸਾਨੂੰ ਇਹ ਕੀਮਤ ਆਪਣੇ ਖੂਨ ਨਾਲ ਦੇਣੀ ਪਈ, ਪਰ ਇਸਲਾਮ ਦੇ ਇਹਨਾਂ ਅਖੌਤੀ ਪੈਰੋਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਵੀ

ਇਸ ਕੀਮਤ ਦੇ ਬਦਲੇ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਵਿਚੋਂ ਆਪਣਾ ਰਜ਼ ਗੁਆਉਣਾ ਪਿਆ ਅਤੇ ਮੁਗਲ ਹਕੂਮਤ ਦਾ ਨਾਮੋਂ ਨਿਸ਼ਾਨ ਮਿੱਟ ਗਿਆ।

ਕੁਝ ਸਮਾਂ ਭੈੜਾ ਆਇਆ, ਕਿਸਮਤ ਮਾੜੀ ਸੀ ਕਿ ਸਾਡੇ ਲੀਡਰ ਦੂਰਦੇਸ਼ ਨਹੀਂ ਨਿਕਲੇ, ਸਾਡੇ ਉਗੇ ਜੋ ਕੰਦੇ ਉਹਨਾਂ ਕਿਲਾਰੇ ਉਹ ਹੁਣ ਚੁਭਣ ਲਾਗ ਪਏ ਅਤੇ ਟੀਮ ਦਿੰਦੇ ਨੇ। ਸੱਚ ਗੱਲ ਤੇ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸਿਖਾਂ ਕੋਲੋਂ ਪੰਜਾਬ ਪੂਰੀ ਤਰਾਂ ਖੋਹ ਲਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਪਾਕਿਸਤਾਨੀ ਪੰਜਾਬ ਤੇ ਚਲੇ ਵੰਡ ਕਰਕੇ ਸਾਥੋਂ ਖੁਸ਼ ਗਿਆ ਪਰ ਭਾਰਤੀ ਪੰਜਾਬ ਖੁਦ ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਹਿੰਦੂ ਮਜ਼ਹਿਰੀ ਕਰਕੇ ਬੇਈਮਾਨੀ ਕਰਦਿਆਂ ਵੰਡ ਕੇ ਹਿਮਾਚਲ ਬਣਾ ਕੇ ਪਾਣੀ ਅਤੇ ਬਿਜਲੀ ਸਾਥੋਂ ਖੋਹ ਲਈ। ਉਲਟੇ ਭਾਖੜਾ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਸਿਰ ਤੇ ਗੁਆਂਢੀ ਰਾਜਾਂ ਨੂੰ ਪਾਣੀ ਅਤੇ ਬਿਜਲੀ ਦੇਣ ਦਾ ਸਾਧਨ ਹੈ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਬਰਬਾਦੀ, ਜੋ ਪੰਜਾਬ ਨੂਮ ਸਿਰਫ਼ ਬਰਬਾਦ ਹਿ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਫਾਇਦਾ ਤੇ ਇਸਦਾ ਸਾਨੂੰ ਕੁਝ ਹੈ ਨਹੀਂ।

ਇਸ ਸਾਲ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਦੋ ਹੜ ਆਏ ਨੇ ਉਹ ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਕਹਿਣ ਤੇ ਬਾਰਸ਼ਾਂ ਦੇ ਮੌਸਮ ਵਿਚ ਭਾਖੜਾ ਤੋਂ ਵਾਧੂ ਪਾਣੀ ਛੱਡਣ ਕਰਕੇ ਆਏ ਨੇ, ਇਹ ਇਕ ਟਰੇਲਰ ਹੈ ਜੋ ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਨੇ 1984 ਤੋਂ ਬਾਦ ਫੇਰ ਸਿਖਾਂ ਨੂੰ ਵਿਖਾਇਆ ਹੈ। ਪਰ ਸਿੱਖ ਜਾਣ ਗਏ ਨੇ ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਇਹ ਚਲਾਕੀ ਵਕਤ ਪੈਣ ਤੇ ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਜੁਆਬ ਸਿੱਖ ਕੌਮ ਛੇਤੀ ਹੀ ਦੇਵੇਗੀ।

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਨੇ ਜੋ ਸੱਚ ਦਾ ਰਸਤਾ ਵਿਖਾਇਆ ਹੈ, ਉਸ ਸਿਰਫ਼ ਸੱਚ ਬੋਲਣ ਤਕ ਸੀਮਤ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਉਹ ਸਾਨੂੰ ਸੱਚ ਦੀ ਜਿੰਦਗੀ ਜਿਓਣ ਦਾ ਰਸਤਾ ਵੀ ਦੱਸਦਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਦੇ ਇਹ ਲਫਜ਼ ਸਾਨੂੰ ਹਮੇਸ਼ਾ ਹੀ ਰਸਤਾ ਦਿਖਾਉਣ ਵਿਚ ਸਹਾਇਕ ਹੋਣਗੇ।

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਜੋਤੀ ਜੋਤ

ਸਤਵੰਤ ਕੌਰ

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਸਮਾਜ ਦੀ ਹਾਲਤ ਬਹੁਤ ਹੀ ਖਰਾਬ ਸੀ। ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਹਾਲਤ ਬਹੁਤ ਨਿਆਰੀ ਹੋਈ ਸੀ, ਧਾਰਮਿਕ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਧਰਮ ਦੇ ਠੇਕੇਦਾਰਾਂ ਤੇ ਰਾਜਸੀ ਖੇਤ ਵਿਚ ਰਾਜ-ਸੱਤਾ ਦੇ ਉਚ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਨੇ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਸੁਖ ਦਾ ਸਾਹ ਲੈਣਾ ਮੁਸ਼ਕਲ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲਗਦਾ ਸੀ ਜਿਵੇਂ ਸਾਰਾ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਕਿਸੇ ਸੁਧਨੇ ਵਿੱਚ ਸੁਤਾ ਪਿਆ ਹੋਵੇ।

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਨੇੜੇ ਹੋ ਕੇ ਦੇਖਿਆ, ਅਤੇ ਬੁਰਯਾਈ ਦੀ ਕਰਤੀ ਆਲੋਚਨਾ ਕੀਤੀ, ਅਤੇ ਝੂਠ ਫ਼ਰੇਬ ਤੇ ਵਹਿਮ-ਭਰਮ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਕੇ ਧਰਮ ਦੀ ਸਹੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕੀਤੀ।

ਇਸ ਵਿਚ ਅਮਰ ਸਚਾਈ ਹੈ ਕਿ ਯੁਗ ਯੁਗ ਵਿਚ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਅਨੁਸਾਰ ਦੁਸ਼ਟਾ ਨੂੰ ਸਜ਼ਾ ਦੇਣ ਲਈ ਅਤੇ ਨਿਹਥਿਆ ਦੀ ਰਖਿਆ ਕਰਨ ਲਈ ਕੋਈ ਸ਼ਕਤੀ ਪੈਦਾ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਾਈਂ ਗੁਰ ਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਗੁਰ ਨਾਨਕ ਜੀ ਬਾਰੇ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ 24ਵੀਂ ਪਉੜੀ ਵਿੱਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ। ਸੁਲੀ ਪੁਕਾਰ ਕਾਤਾਰ ਪ੍ਰਭ ਗੁਰ ਨਾਨਕ ਜਗ ਮਾਹਿ ਪੜਾਇਆਂ

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਦਾ ਜਨਮ 15 ਅਪ੍ਰੈਲ 1469ਈ ਨੂੰ ਪਿਤਾ ਕਾਲੂ ਜੀ ਦੇ ਘਰ ਰਾਏ ਭੋਇ ਦੀ ਤਲਵੰਡੀ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ ਜਿਸ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਨਨਕਾਣਾ ਸਾਹਿਬ ਕਹਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਜੋਕੇ ਵੇਲੇ ਇਹ ਪਵਿਤ੍ਰ ਧਰਤੀ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਵਿੱਚ ਹੈ।

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਜਦੋਂ 7 ਸਾਲਾਂ ਦੇ ਹੋਏ ਤਾਂ ਹਿੰਦੂ ਮਰਯਾਦਾ ਅਨੁਸਾਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜਨੇਊ ਪਾਉਣ ਲਈ ਪੰਡਤ ਹਰਦਿਆਲ ਨੂੰ ਸਦਿਆ ਗਿਆ, ਪਿਤਾ ਕਾਲੂ ਜੀ ਨੇ ਸਾਕੇ ਸਾਕ ਸੰਬੰਧੀ ਵੀ ਸਦੇ ਸਨ। ਜਦੋਂ ਉਹ ਜੰਜੂ ਪਾਣ ਲਗਾ ਤਾ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਨਾਹ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਤੇ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਜੰਜੂ ਵੀ ਮੰਗ ਕੀਤੀ, “ਦਇਆ ਕਪਾਰ ਸੰਤੁਖ ਸੂਤੁ ਜਤ ਗੰਢੀ ਸਤ ਵਟੁ”

ਏਹ ਜਨੇਊ ਜੀ ਦਾ ਹਈ ਤਾ ਪਾਡੇ ਘਬੁ

ਆਪ ਦੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਆਪ ਨੂੰ ਇਕ ਚੰਗਾ ਵਿਉਪਾਰੀ ਬਣਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ ਵਪਾਰ ਲਈ ਪਿਤਾ ਜੀ ਨੇ ਆਪ ਨੂੰ 20 ਰੁਪਏ ਦਿੱਤੇ ਤੇ ਕਹਿਆ “ਸਚ ਸੋਚਾ” ਕਰ ਕੇ ਆਉ ਪਰ ਆਪ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਦਖੀਆਂ ਲਈ ਹਮਦਰਦੀ ਸੀ ਅਤੇ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਭੁਖਿਆਂ ਸਾਧੂਆਂ ਨੂੰਮ ਭੋਜਨ ਲਿਆ ਕੇ ਛਕਾ ਦਿੱਤਾ, ਗਹਰ ਆ ਕੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਨੇ ਨਾ ਪੰਸਦਗੀ ਦਾ ਅਜ਼ਹਾਰ ਕੀਤਾ ਉਸ ਵੇਲੇ ਰਾਇ ਬੁਲਾਰ ਜੀ ਨੇ ਕਹਿਆ “ਦੇਹੁ ਮਹਾ ਖੁਰਾਖ ਹੈ, ਦਿਲ ਦਾ ਸਦਕਾ ਮੇਰਾ ਸ਼ਹਿਰ ਵਸਦਾ ਹੈ”

ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਫ਼ਰਮਾਨ ਹੈ:

ਟਕੜ ਜਾਤੀ ਫਕੜ ਨਾਉਂ

ਸਭਨਾ ਜੀ ਇਕੋ ਨਾਉਂ

ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਜੋ ਕਿ ਰੱਬ ਦੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਨੇਵੇ ਸਮਝਦੇ ਸਨ ਤੇ ਆਪਣੀ ਉਚੀ ਜਾਤੀ ਦਾ ਅਹੰਕਾਰ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਇਹ ਸਭ

ਵਿਆਰਥ ਨੇ ਉਚ ਤੇ ਨੀਚ ਸਾਰੇ ਜੀਆਂ ਨੂੰ ਉਸ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਨੇ ਇਕ ਕਿਹਾ ਹੈ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਫਰਮਾਨਾ ਹੈ:
ਜਾਣਹੁ ਜੋਤਿ ਨ ਪੂਵਹੁ ਜਾਤੀ ਆਗੈ ਜਾਤਿ ਨ ਜੋਰ ਹੈ॥

ਇਹ ਜਾਤ ਪਾਤ ਸਿਰਫ਼ ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਹੀ ਹਰਿ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਉਸ ਦਰਗਾਹ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਜਾਤ ਪਾਟ ਨਹੀਂ।

ਇਥੇ ਹੀ ਬਸ ਨਹੀਂ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਤਾਂ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੇ ਗੁਲਾਮ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਆਪਣੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਵਿੱਚ ਲਿਆਂਦਾ ਤੇ ਫਲਰਮਾਨਾ ਦਿੱਤਾ:
ਮੁਲ ਖਰੀਦੀ ਲਾਲਾ ਗੋਲਾ ਮੇਰਾ ਨਾਉ ਸਭਾਗਾ
ਗੁਰ ਕੀ ਬਚਨੀ ਹਾਟਿ ਬਿਕਾਨਾ ਜਿਤ ਲਾਇਆ ਤਿਤ ਲਾਗਾ

ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਬਾਲਾ ਜੀ ਅਨੁਸਾਰ 20 ਸਤੰਬਰ 1539ਈ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸਰਬਤ ਸੰਗਤ ਨੂੰ ਬੁਲਾਇਆ ਤੇ ਫਰਮਾਨ ਦਿਤਾ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਗੁਰਿਆਈ ਆਪਣੇ ਉਤਰ ਅਧਿਕਾਰੀ ਨੂੰ ਸੋਪਨੀ ਹੈ। 22 ਸਤੰਬਰ 1539 ਨੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਕੀਰਤਨ ਆਰੰਭ ਹੋਇਆ।

ਬਾਬਾ ਨਾਨਕ ਜੀ ਨੇ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਨੂੰ ਬਵੇ ਅਦਬ ਤੇ ਸਤਕਾਰ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਸਿਆਸਨ ਉਤੇ ਘੇਰਾਇਆ ਤੇ ਫੇਰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਚਾਦਰ ਉੱਤੇ ਤਾਣ ਲਈ ਅਤੇ ਸਮਾਧੀ ਵਿੱਚ ਲੀਨ ਹੋ ਗਏ ਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਜੋਤੀ ਜੋਤ ਸਮਾ ਗਏ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਨੇ ਨਿਤਰ ਹੋ ਕੇ ਇਨਸਾਨ ਦੋਸਤੀ ਦੀ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਆਪਣੀ ਬਾਣੀ ਵਿੱਚ ਜਿੰਦਗੀ ਦਾ ਹਰ ਸਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ। ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਪੂਰੀ ਜਿੰਮੇਦਾਰੀ ਅਤੇ ਇਮਾਨਦਾਰੀ ਨਾਲ ਝੂਠ ਸੱਚ ਦੀ ਛਾਣ ਬੀਨ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਵੇਲੇ ਦੇ ਹਮਲਾਵਰ ਦੇ ਖ਼ਲਾਫ਼ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਖੁਲ ਕੇ ਚਾਨਣ ਪਾਇਆ ਹੈ। ਜਿਹੜਾ ਇਸ ਤੇ ਪਹਿਲਾ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦੇ ਕਿਸੇ ਸੂਫ਼ੀ ਸੰਤ ਨੇ ਖੁਲ ਕੇ ਬਿਆਨ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ। ਫਲਰਮਾਨ ਹੈ ਆਪੇ ਦੋਸ਼ ਨ ਦੇਈ ਕਰਤਾ ਜਮ ਕਰਿ ਮੁਗਲ ਹੜਾਇਆ
ਏਤੀ ਮਾਰ ਪਈ ਕੁਰਲਾਲੇ ਤੇ ਕੀ ਦਰਦ ਨ ਆਇਆ



Mazar Baba Guru Nanak-Kartarpur
ਮਜ਼ਾਰ ਬਾਬਾ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ - ਕਰਤਾਰਪੁਰ



Smadh Baba Guru Nanak-Kartarpur
ਸਮਾਧ ਬਾਬਾ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ - ਕਰਤਾਰਪੁਰ

ਇਨਟਰਨੈਸ਼ਨਲ ਸਿੱਖ ਕਨਵੈਨਸ਼ਨ

31 ਅਗਸਤ 2019 ਗਵਰਨਰ ਹਾਊਸ, ਲਾਹੌਰ

ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਿੱਖ ਕਨਵੈਨਸ਼ਨ ਦਾ ਆਯੋਜਨ ਮਾਣਯੋਗ ਰਾਜਪਾਲ ਪੰਜਾਬ ਦੁਆਰਾ 31 ਅਗਸਤ 2019 ਨੂੰ ਲਾਹੌਰ ਵਿਖੇ ਧਾਰਮਿਕ ਸੈਰ ਸਪਾਟਾ ਅਤੇ ਵਿਰਾਸਤ ਕਮੇਟੀ ਨੇ ਕੀਤਾ। ਸੰਮੇਲਨ ਦੇ ਸਾਰੇ ਸੈਸ਼ਨਾਂ

ਲਾਹੌਰ ਕਾਲਜ ਵੂ ਮੈਨ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਲਾਹੌਰ;

2. ਫਕੀਰ ਸੱਯਦ ਸੈਫੁਦੀਨ, ਡਾਇਰੈਕਟਰ ਫਕੀਰ ਖਾਨਾ ਮਿਊਜ਼ੀਅਮ, ਲਾਹੌਰ; ਅਤੇ



ਦਾ ਸਥਾਨ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਗਵਰਨਰ ਹਾਊਸ ਦਾ ਦਰਬਾਰ ਹਾਲ ਸੀ। ਇਕ ਕਮੇਟੀ ਬਣਾਈ ਗਈ ਅਕਾਦਮਿਕ ਪ੍ਰਬੰਧਾਂ ਵਜੋਂ, ਜਿਸ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਜ਼ਿੰਮੇ ਸੀ ਦੁਨੀਆ ਭਰ ਤੋਂ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਕਨਵੈਂਸ਼ਨ ਵਿੱਚ ਬੁਲਾਉਣਾ। ਜਿਹਦੇ Coordinator ਅਹਿਸਾਨ ਐੱਚ ਨਦੀਮ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਮੈਂਬਰ ਸਨ:

1. ਡਾ. ਮੁਜਾਹਿਦਾ ਬੁੱਟ, ਹੈੱਡ ਡਿਪਾਰਟਮੈਂਟ ਆਫ ਪੰਜਾਬੀ,

3. ਡਾ. ਨਧਰਾ ਸ਼ਹਿਬਾਜ਼, LUMS, ਲਾਹੌਰ ਉਪਰੋਕਤ ਤੋਂ ਅਡ, ਡਾਇਰੈਕਟਰ ਆਰਟ ਇੰਸਟੀਟਿਊਟ, ਲਾਹੌਰ ਕਾਲਜ ਫਾਰ ਵੂ ਮੈਨ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਨੇ ਕਨਵੈਨਸ਼ਨ ਦੇ ਤੀਜੇ ਦਿਨ ਯਾਨੀ 2 ਸਤੰਬਰ 2019 ਨੂੰ ਬਾਬਾ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਮੇਂ 'ਤੇ ਪੇਂਟਿੰਗ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨੀ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਵੀ ਕੀਤਾ।

ਇਸ ਸੰਮੇਲਨ ਨੇ ਵੱਖੋ ਵੱਖ ਵਿਭਾਗਾਂ ਤੋਂ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਇਕੱਠਿਆਂ ਕੀਤਾ, ਖਾਸਕਰ

ਸਿੱਖਾਂ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਦੁਨੀਆ ਭਰ ਦੇ ਵਖੋ ਵਖ ਖੇਤਰਾਂ ਚੋਂ 550ਵੇਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਦਿਹਾੜੇ ਦੀਆਂ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਮਨਾਉਣ ਲਈ। ਸੰਮੇਲਨ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਸੀ, **“Guru Nanak and his Times”**

“ਬਾਬਾ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਯੁਗ”

ਇਲਾਵਾ ਨੂਰੁਲਹਕ ਕਾਦਰੀ ਦੇ ਇੰਟਰਨੈਸ਼ਨਲ ਸਿੱਖ ਕਨਵੈਨਸ਼ਨ ਦੀ ਸਾਰੀ ਕਾਰਵਾਈ ਅਤੇ ਸਾਰੇ ਪੇਪਰ ਤੇ ਭਾਸ਼ਣ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਗਏ। ਡਾਇਰੈਕਟਰ,

ਪੇਪਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਦੁਆਰਾ ਸ਼ਬਦ ਕੀਰਤਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਸੰਮੇਲਨ ਦਾ ਰਸਮੀ ਉਦਘਾਟਨ ਧਾਰਮਿਕ ਭਾਵਨਾ ਨਾਲ ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।

ਇਵੈਂਕਯੂ ਟਰੱਸਟ ਪ੍ਰਾਪਰਟੀ ਬੋਰਡ ਵੱਲੋਂ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਵਿਚ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਪਵਿੱਤਰ ਸਥਾਨਾਂ ਅਤੇ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਬਾਰੇ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ੀ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ ਗਈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਸਬੰਧਤ ਅਧਿਕਾਰੀ ਦੁਆਰਾ



DSRCF ਨੇ ਮੇਜ਼ਬਾਨ-ਪ੍ਰਤੀਯੋਗੀ ਵਜੋਂ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਨਿਭਾਈ।

ਕਨਵੈਨਸ਼ਨ ਦਾ ਆਰੰਭ ਕਾਰੀ ਮੁਹੱਮਦ ਇਸਮਾਈਲ ਨੇ ਕੁਰਆਨ-ਏ-ਪਾਕ ਦੀ ਤਿਲਾਵਤ ਨਾਲ ਕੀਤਾ। ਤਿਲਾਵਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਕਾਰੀ ਮੁਹੱਮਦ ਅਵੈਸ ਨੇ ਪੀਰ ਆਫ਼ ਗੋਲਡਾਂ ਸ਼ਰੀਫ਼ ਦੀ ਲਿਖੀ ਹੋਈ ਖੂਬਸੂਰਤ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਅਤ ਪੜ੍ਹੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਹਜ਼ੂਰੀ ਰਾਗੀ ਜਥਾ, ਸ੍ਰੀ ਨਨਕਾਣਾ ਸਾਹਿਬ, ਭਾਈ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਅਮਰੀਕ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਭਾਈ

ਨਵੀਨੀਕਰਣ ਦੇ ਕਾਰਜਾਂ ਦੀ ਵਿਆਪਕ ਤਸਵੀਰਾਂ ਵੀ ਵਖਾਈਆਂ ਗਈਆਂ। ਸਟੇਜ ਸਣੇ ਸਾਰੇ ਮਹਿਮਾਨਾਂ ਨੇ ETP ਬੋਰਡ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤੇ ਕੰਮਾਂ ਦੀ ਦਿੱਖ ਦਰਸਾਈ।

ਸੰਮੇਲਨਾਂ ਦੀ ਅਗਲੀ ਕਾਰਵਾਈ ਭਾਰਤ ਤੋਂ ਆਏ ਅਜਮੇਰ ਸਿੰਘ ਰੰਧਾਵਾ ਦੇ ਮੁੱਖ ਭਾਸ਼ਣ ਨਾਲ ਆਰੰਭ ਹੋਈ। ਆਪਣੇ ਸੰਬੋਧਨ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਾਰੇ ਸਿੱਖਾਂ ਲਈ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਕੀਤੇ ਯਤਨਾਂ ਅਤੇ ਸਹੂਲਤਾਂ ਦੀ ਸ਼ਲਾਘਾ ਕੀਤੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ



ਆਪਣਾ ਖੋਜ ਪੱਤਰ “**ਸਬੈ ਸਾਂਝਵਾਲ ਸਦਾਇਣ ਕੋਇ ਨਾ ਦੀਸੈ ਬਾਹਰਾ ਜਿਓਂ!**” ਦੇ ਵਿਸ਼ਾ ’ਤੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ।

ਰੋਸਟਰਮ ’ਤੇ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਅਗਲੇ ਮਹਿਮਾਨ ਡਾ. ਫਿਰਦੌਸ ਆਸ਼ਿਕ ਅਵਾਨ (ਸੂਚਨਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸਾਰਣ’ ਤੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਹਾਇਕ) ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਿੱਖ ਯਾਤਰੀਆਂ ਦਾ ਦਿਲੋਂ ਸਵਾਗਤ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਮੱਕਾ ਅਤੇ ਮਦੀਨਾ ਆਉਣ ਤੇ ਵਧਾਈ ਦਿੱਤੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਹਰ ਪਾਕਿਸਤਾਨੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਵਿੱਚ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਦਿਲ ਨਾਲ ਸਵਾਗਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਸਾਰਾ ਸੰਸਾਰ ਮਨੁੱਖਤਾ ਪ੍ਰਤੀ ਅੰਤਰ-ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਸਦਭਾਵਨਾ ਅਤੇ ਪਿਆਰ ਲਈ ਹੈ। ਇਸੇ ਗੱਲ ਦਾ ਇਜ਼ਹਾਰ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਇਮਰਾਨ ਖ਼ਾਨ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਲਾਂਘੇ ਦੇ ਉਦਘਾਟਨ ਵੇਲੇ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਲਾਂਘਾ ਸਿੱਖ ਕੌਮ ਲਈ ਤੌਹਫ਼ਾ ਕਰਾਰ ਦਿਤਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਨੇ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਨੂੰ ਮਦੀਨਾ ਰਾਜ ਵਰਗਾ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਘੋਸ਼ਣਾ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਜਿੱਥੇ ਹਰ ਕਿਸੇ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਅਧਿਕਾਰ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਇਹ ਦੱਸਣ ਯੋਗ ਹੈ ਕਿ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਵਿੱਚ ਸਾਰੀਆਂ ਘੱਟ ਗਿਣਤੀਆਂ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਹਨ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਢੰਗ ਨਾਲ

ਆਪਣੇ ਧਰਮਾਂ ਤੇ ਅਮਲ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਬਹੁਤੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਘੱਟ ਗਿਣਤੀਆਂ ਲਈ ਧਰਤੀ ਉੱਤੇ ਸਭ ਤੋਂ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਪਨਾਹਗਾਹ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਇਮਰਾਨ ਖ਼ਾਨ ਨੇ ਘੋਸ਼ਣਾ ਕੀਤੀ ਸੀ ਕਿ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਲਾਂਘਾ ਬਾਬਾ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਦੇ 550ਵੇਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਪੁਰਬ ’ਤੇ ਖੋਲ੍ਹਿਆ ਜਾਵੇਗਾ, ਜਿਥੇ ਹਰ ਸਿੱਖ ਆਪਣੇ ਧਰਮ ਅਨੁਸਾਰ ਮੱਥਾ ਟੇਕ ਸਕੇਗਾ।

ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦਾ ਪਿਆਰ ਅਤੇ ਪ੍ਰਾਹੁਣਚਾਰੀ ਨਿਸ਼ਚਤ ਤੌਰ ’ਤੇ ਵਿਸ਼ਵ ਨੂੰ ਭਰੋਸਾ ਦਿਵਾਏਗੀ ਕਿ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਇਕ



ਸ਼ਾਂਤੀ-ਪਸੰਦ ਦੇਸ਼ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਸਿੱਖ ਸਰੋਤੇ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦੇ ਰਾਜਦੂਤ ਹਨ ਅਤੇ ਪੂਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਂਤੀ ਅਤੇ ਸਦਭਾਵਨਾ ਦਾ ਸੰਦੇਸ਼ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਅੱਗੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਨੇ ਬਹਾਦਰੀ ਨਾਲ ਅੱਤਵਾਦ ਦੀ ਲੜਾਈ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਭਾਰੀ ਕੀਮਤ ’ਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਕਾਬੂ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਸਫਲਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਐਲਾਨ ਕੀਤਾ ਕਿ ਅਸੀਂ ਇਸ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਇਸਲਾਮੀ ਕਾਨੂੰਨਾਂ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰਾਂਗੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ 1984 ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਾਂ ਉੱਤੇ ਹੋਏ ਭਾਰਤ ਦੇ ਅੱਤਿਆਚਾਰ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕੀਤਾ ਜਦੋਂ ਸਿੱਖ ਬੇਰਹਿਮੀ ਨਾਲ ਮਾਰੇ ਗਏ ਸਨ। ਇਥੋਂ ਤਕ

ਕਿ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਪਵਿੱਤਰ ਅਸਥਾਨ, ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਅਤੇ ਹੋਰ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਨੂੰ ਟੈਂਕਾਂ ਅਤੇ ਜਾਨਲੇਵਾ ਹਥਿਆਰਾਂ ਨਾਲ ਨਸ਼ਟ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਹੁਣ, ਹਿਟਲਰ ਮੋਦੀ, ਕਸ਼ਮੀਰ ਵਿੱਚ ਵੀ ਅਜਿਹਾ ਹੀ ਕਰ ਰਹਿਆ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਇਸ ਕਿਸਮ ਦੀ ਹਰਕਤ ਦੀ ਸਖ਼ਤ ਨਿੰਦਾ ਕਰਦੇ ਹਾਂ। ਭਾਰਤ ਹਮੇਸ਼ਾ ਘੱਟ ਗਿਣਤੀਆਂ ਨਾਲ ਅੱਤਿਆਚਾਰ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਅਤੇ ਘੱਟ ਗਿਣਤੀਆਂ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਦਬਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਹੀ ਸਮਾਂ ਹੈ ਕਿ ਪੂਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਭਾਰਤ ਦੇ ਅਸਲ ਚਿਹਰੇ ਦਾ ਪਰਦਾਫਾਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਖ਼ਾਸਕਰ ਸਿੱਖ ਕੌਮ ਨੂੰ ਅਪੀਲ ਕੀਤੀ ਕਿ ਉਹ ਕਸ਼ਮੀਰੀਆਂ ਦੇ ਹੱਕਾਂ ਲਈ ਹਰ ਫ਼ੌਰਮ ਤੇ ਕਸ਼ਮੀਰੀਆਂ ਦੇ ਹੱਕ ਲਈ ਆਵਾਜ਼ ਬੁਲੰਦ ਕਰਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਆਪਣਾ ਘਰ ਏ ਕਿਉਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਾਰੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਅਤੇ ਪਵਿੱਤਰ ਸਥਾਨ ਅਤੇ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਵਿਚ ਮੌਜੂਦ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਅੱਗੇ ਹਜ਼ੂਰੀ ਰਾਗੀ ਜਥਾ ਬਾਰੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਇਹ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਰਾਜਪਾਲ ਦਾ ਬਹੁਤ ਪਿਆਰ ਅਤੇ ਪ੍ਰੇਰਣਾ ਹੈ ਕਿ ਰਾਜਪਾਲ ਦੇ ਸਦਨ ਵਿੱਚ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਧਾਰਮਿਕ ਪੇਸ਼ਕਸ਼ਾਂ ਸੰਭਵ ਹੋ ਸਕੀਆਂ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣਾ ਭਾਸ਼ਣ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਜ਼ਿੰਦਾਬਾਦ ਦੇ ਨਾਅਰਿਆਂ ਨਾਲ ਖਤਮ ਕੀਤਾ।

ਨੂਰੁਲਹੱਕ ਕਾਦਰੀ (Minister for Religious Affairs and Inter-faith Harmony) ਨੇ ਸਮੂਹ ਸਿੱਖ ਰਲਤੀਆਂ ਦਾ ਸਵਾਗਤ ਕੀਤਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਹਾਜ਼ਰੀ ਨੂੰ

ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਕਿ ਉਹ ਉਰਦੂ ਬੋਲਣਗੇ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਪੰਜਾਬੀ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੇ।

ਉਨ੍ਹਾਂ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਗਵਰਨਰ ਨੂੰ Committee for Religious Tourism and Heritage of Pakistan ਸਥਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਵਧਾਈ ਦਿੱਤੀ। ਗਵਰਨਰ ਹਾਊਸ, ਲਾਹੌਰ ਵਿਖੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜ਼ਾਨਦਾਰ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਿੱਖ ਸੰਮੇਲਨ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਗਵਰਨਰ ਪੰਜਾਬ ਨੂੰ ਵਧਾਈ ਵੀ ਦਿੱਤੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਅੱਗੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਲਾਂਘਾ ਸਰਹੱਦੀ ਦੇ ਦੋਵਾਂ ਪਾਸਿਆਂ ਤੇ ਵਸਦੇ ਸਿੱਖਾਂ ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੇ ਦਿਲਾਂ ਨੂੰ ਲਾਗੇ ਲਿਆਏਗੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਦਾ ਫ਼ਲਸਫ਼ਾ ਸ਼ਾਂਤੀ ਅਤੇ ਏਕਤਾ ਨਾਲ ਰਹਿਣਾ ਹੈ ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਕਿਸੇ ਵੀ ਧਰਮ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਹੋਣ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਇਥੇ ਇਹ ਦੱਸਣ ਯੋਗ ਹੈ ਕਿ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਇਮਰਾਨ ਖਾਨ ਅਤੇ ਸਰਦਾਰ ਨਵਜੋਤ ਸਿੰਘ ਸਿੱਧੂ ਨੇ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਲਾਂਘਾ ਖੋਲ੍ਹਣ ਵਿਚ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਈ ਹੈ। ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਇਮਰਾਨ ਖਾਨ ਨਵੰਬਰ 2019 ਵਿੱਚ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਲਾਂਘੇ ਦਾ ਉਦਘਾਟਨ ਕਰਨਗੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਸਿੱਖ ਭਰਾ ਜਾਣਦੇ ਹਨ ਕਿ ਅੱਜ ਕੱਲ੍ਹ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਅਤੇ ਭਾਰਤ ਦੇ ਤਾਲੁਕਾਤ ਚੰਗੇ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਭਰੋਸਾ ਦਿਵਾਇਆ ਕਿ ਜੇ ਕੁਝ ਵੀ ਹੋਵੇ, ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਲਾਂਘਾ ਖੋਲ੍ਹਿਆ ਜਾਣਾ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਅੰਤਰ-ਵਿਸ਼ਵਾਸੀ ਸਦਭਾਵਨਾ ਦੀ ਧਰਤੀ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਹਰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਆਜ਼ਾਦੀ ਨਾਲ ਜਿਊਣ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਹੈ।

ਮੁਹੰਮਦ ਸਰਵਰ (ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਗਵਰਨਰ) ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਉਹ ਇਹ ਐਲਾਨ ਕਰਕੇ ਖੁਸ਼ ਹੋਏ ਕਿ 70 ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਇਹ ਪਹਿਲਾ ਮੌਕਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਗਵਰਨਰ ਹਾਊਸ ਵਿਖੇ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਿੱਖ ਸੰਮੇਲਨ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਇਹ ਵੀ ਕਿਹਾ ਕਿ ਇਹ ਪਹਿਲਾ ਮੌਕਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਰਾਜਪਾਲ ਕੋਲ ਸਿੱਖ ਪਬਲਿਕ ਰਿਲੇਸ਼ਨ ਅਫਸਰ ਹੈ। ਕਾਇਦ-ਏ-ਆਜ਼ਮ ਮੁਹੰਮਦ ਅਲੀ ਜਿਨਾਹ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਹਰ ਕੋਈ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਧਰਮ

ਉਹੀ ਅਧਿਕਾਰ ਹਨ ਜੋ ਰਾਜ ਦੇ ਦੂਜੇ ਨਾਗਰਿਕਾਂ ਨੂੰ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਉਹ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਲਾਂਘੇ ਬਾਰੇ ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਸੰਖੇਪ ਦੇਣਗੇ।

ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਰੋਤਿਆਂ ਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਵਿਖੇ 62 ਏਕੜ ਜ਼ਮੀਨ ਕਾਸ਼ਤ ਲਈ ਅਤੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਵਧੇਰੇ ਨਿਰਮਾਣ ਖੇਤਰ ਲਈ 23 ਏਕੜ ਜ਼ਮੀਨ ਖਰੀਦੀ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਐਲਾਨ ਕੀਤਾ ਕਿ ਨਨਕਾਣਾ



ਅਨੁਸਾਰ ਆਪਣੀ ਹਿਆਤੀ ਬਿਤਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਉੱਤੇ ਕੋਈ ਪਾਬੰਦੀ ਨਹੀਂ ਹੈ ਜੋ ਉਹ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦਾ ਨਾਗਰਿਕ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਹਾਜ਼ਰੀਨ ਨਾਲ ਵਾਅਦਾ ਕੀਤਾ ਕਿ ਸਾਰਿਆਂ ਨਾਲ ਮਨੁੱਖਤਾ ਦੇ ਅਧਾਰ 'ਤੇ ਬਰਾਬਰ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਆਉਣਗੇ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਸੰਵਿਧਾਨ ਵਿਚ ਵੀ ਮੌਜੂਦ ਹੈ। ਘੱਟਗਿਣਤੀਆਂ ਨੂੰ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅਤੇ

ਸਾਹਿਬ ਰੇਲਵੇ ਸਟੇਸ਼ਨ ਦਾ ਨਾਂ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੇ ਬਾਨੀ ਸ਼੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਦੇ ਨਾਂ 'ਤੇ ਰੱਖਿਆ ਜਾਵੇਗਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਨਨਕਾਣਾ ਸਾਹਿਬ ਰੇਲਵੇ ਸਟੇਸ਼ਨ ਤੋਂ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਜਨਮ ਅਸਥਾਨ ਤੱਕ ਤੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਜਨਮ ਅਸਥਾਨ ਤੋਂ ਨਨਕਾਣਾ ਸਾਹਿਬ ਰੇਲਵੇ ਸਟੇਸ਼ਨ ਤੱਕ ਯਾਤਰੀਆਂ ਦੇ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਰੁਕਾਵਟ ਤੋਂ ਆਉਣ ਜਾਨ ਲਈ ਸੜਕ ਵੀ ਬਣਾਈ ਜਾ ਰਹੀ

ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸੱਚਾ ਸੌਦਾ ਤੋਂ ਨਨਕਾਣਾ ਸਾਹਿਬ ਤੱਕ ਇਕ ਸੜਕ ਨਿਰਮਾਣ ਅਧੀਨ ਹੈ।

ਗੁਰਮੀਤ ਸਿੰਘ ਢਿਲੋਂ (ਕਨੇਡਾ) ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਸੈਸ਼ਨ ਦੇ ਅੰਤਮ ਸ਼ਬਦ

ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਕੀਤੇ ਕੰਮਾਂ ਦੀ ਸ਼ਲਾਘਾ ਕੀਤੀ ਜੋ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਲਾਂਘੇ 'ਤੇ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਲਗਭਗ 90% ਕੀਤੇ ਮੁਮਕਮਲ ਕੀਤੇ ਜਾ ਚੁਕੇ ਹਨ। ਸਾਰੇ ਵਿਸ਼ਵ ਵਿਚ ਸਿੱਖ, ਪਾਕਿਸਤਾਨੀ ਅਤੇ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦਾ ਸਤਿਕਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਪਵਿੱਤਰ ਸਥਾਨ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਵਿਚ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਹਾਲਾਂਕਿ ਉਹ ਇਥੇ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਕਨੇਡਾ ਵਿੱਚ ਰਿਹਾ ਪਰ ਉਸਦੇ ਪੁਰਖੇ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦੇ ਸਿਆਲਕੋਟ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਿੱਖ ਕਨਵੈਨਸ਼ਨ ਦੇ ਸਮੂਹ ਪ੍ਰਬੰਧਕਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਕਨਵੈਨਸ਼ਨ ਦੀ ਸਫਲਤਾ ਦੀ ਵਧਾਈ ਦਿੱਤੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਨਵੈਨਸ਼ਨ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਸੈਸ਼ਨ ਦੀ ਸਮਾਪਤੀ ਕੀਤੀ ਕਿ ਮਿਲਣ ਵਾਲੇ ਪਿਆਰ, ਪਰਾਹੁਣਚਾਰੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰੋਟੋਕੋਲ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਨ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਕੀਤਾ ਕਿ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਘਰ ਹੈ।

ਦੂਜਾ ਸੈਸ਼ਨ ਫ਼ਕੀਰ ਸੈਫੁਦੀਨ

ਦੂਜੇ ਸੈਸ਼ਨ ਦਾ ਆਰੰਭ ਬੀਬੀ ਸਤਵੰਤ ਕੌਰ ਹੋਰਾਂ ਦੇ ਖੋਜ ਪਤਰ ਤੋਂ ਹੋਇਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ “ਨਾਨਕ ਬਾਣੀ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦਾ ਵਿਚਾਰ” ਦੇ ਸਿਰਲੇਖ ਹੇਠ ਆਪਣਾ ਖੋਜ ਪਤਰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ।

ਅਗਲਾ ਪੇਪਰ ਸ੍ਰ. ਕਲਿਆਣ ਸਿੰਘ ਕਲਿਆਣ, ਜੀ.ਸੀ. ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਲਾਹੌਰ

ਵਿੱਚ ਸਹਾਇਕ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਵੱਲੋਂ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੇਪਰ ਦਾ ਸਿਰਲੇਖ ਸੀ “ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੀ ਬਾਣੀ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਿਚਾਰ”।

ਤੀਜਾ ਪੇਪਰ ਸ਼੍ਰੀਮਤੀ ਨਾਧਰਾ ਸ਼ਾਹਬਾਜ਼, ਐਸੋਸੀਏਟ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ, ਹਿਸਟਰੀ ਆਫ਼ ਆਰਟ, LUMS, ਲਾਹੌਰ ਦੁਆਰਾ “Baba Guru Nanak in History” ਤੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।

ਤੀਜਾ ਸੈਸ਼ਨ: ਡਾ. ਮੁਜਿਦਾ ਬੱਟ (Closing Remarks):

ਆਪਣੀ ਅੰਤਲੀ ਵਿਚਾਰਾਂ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਚੇਅਰਮੈਨ, ETPB ਨੂੰ ਧੰਨਵਾਦ ਲਈ



ਬੁਲਾਇਆ।

ਡਾ. ਆਮਿਰ ਅਹਮਦ, (Chairman ETPB) ਨੇ ਬਾਬਾ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਦੇ 550ਵੇਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਪੁਰਬ ਦੀਆਂ ਵਧਾਈਆਂ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਇਸਲਾਮ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਇਕ ਰੱਬ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਬਰਾਬਰੀ 'ਤੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਰਖਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਰੋਤਿਆਂ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਇਸਲਾਮ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਚੰਗੇ ਕੰਮਾਂ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਕਾਰਜਾਂ ਦੀ ਸਿਖਲਾਈ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਸੱਚ ਹੈ ਕਿ ਸਿੱਖ-ਮੁਸਲਿਮ ਦੋਸਤੀ ਸਦੀਵੀ ਹੈ। ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਤਮ ਉਦਾਹਰਣ ਅੱਜ ਕਸ਼ਮੀਰ ਵਿਚ ਦਿਖਾਈ ਗਈ ਹੈ ਜਿਥੇ ਸਿੱਖ ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਇਕ-ਦੂਜੇ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ

ਖੜੇ ਹੋ ਕੇ ਭਾਰਤੀ ਫੌਜ ਦੇ ਅੱਤਿਆਚਾਰਾਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਅੱਗੇ ਅਰਦਾਸ ਕੀਤੀ ਕਿ ਸਿੱਖ-ਮੁਸਲਿਮ ਦੋਸਤੀ ਸਦਾ ਕਾਇਮ ਰਹੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਐਲਾਨ ਕੀਤਾ ਕਿ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਲਾਂਘੇ ਦਾ ਕੰਮ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਜਾਰੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਮੀਦ ਹੈ ਕਿ 11 ਅਕਤੂਬਰ ਨੂੰ ਜਾਂ ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਪੂਰਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਇਮਰਾਨ ਖਾਨ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਆਦਮੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਸਾਰੇ ਵਾਅਦੇ ਪੂਰੇ ਕਰੇਗਾ ਜੋ ਉਹਨੇ ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਲ ਕੀਤੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਵੈਕਯੂ ਟਰੱਸਟ ਪ੍ਰਾਪਰਟੀ ਬੋਰਡ (ETPB) ਦੀਆਂ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀਆਂ ਬਾਰੇ ਦੱਸਿਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ



ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਸਾਰੀਆਂ ਘੱਟ ਗਿਣਤੀਆਂ ਦੇ ਪਵਿੱਤਰ ਸਥਾਨ, ਟਰੱਸਟ ਦੀਆਂ ਜ਼ਮੀਨਾਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਇਮਾਰਤਾਂ ਈਟੀਪੀਬੀ ਦੀ ਨਿਗਰਾਨੀ ਹੇਠ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਇਹ ਸਾਰੇ ਪਵਿੱਤਰ ਸਥਾਨ ਬਹੁਤ ਦੇਖਭਾਲ ਅਧੀਨ ਹਨ। ਹਰ ਸਿੱਖ ਜੋ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਪਵਿੱਤਰ ਅਸਥਾਨਾਂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਹ, ਉਸ ਸਥਾਨ ਦੀ ਚੰਗੀ ਦੇਖਭਾਲ ਦੀ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀਆਂ ਕੌਮਾਂਤਰੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਹਰ ਮਹਿਮਾਨ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦਾ ਰਾਜਦੂਤ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ

ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਨੇ ਸਿੱਖ ਯਾਤਰੀਆਂ ਨੂੰ ਸੰਖਿਆ ਵਿਚ ਸੀਮਤ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਸੀਮਤ ਸਿੱਖ ਯਾਤਰੀਆਂ ਦੀ ਪਾਬੰਦੀ ਭਾਰਤੀ ਪੱਖ ਤੋਂ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਰਿਸਰਚ ਐਂਡ ਕਲਚਰਲ ਫ਼ੋਰਮ ਦੇ ਨਿਰਦੇਸ਼ਕਾਂ ਦੁਆਰਾ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਿੱਖ ਕਨਵੈਨਸ਼ਨ ਦੇ ਸਫਲਤਾਪੂਰਵਕ ਸੰਚਾਲਨ ਕਰਨ ਦੀਆਂ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਦੀ ਸ਼ਲਾਘਾ ਕੀਤੀ।

ਕਨਵੈਨਸ਼ਨ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿੱਚ, ਡਾ. ਮੁਜਾਹਿਦਾ ਬੱਟ, ਹੈੱਡ ਆਫ ਡਿਪਾਰਟਮੈਂਟ, ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਭਾਗ, ਲਾਹੌਰ ਕਾਲਜ ਫ਼ਾਰ ਵੂਮੈਨ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਨੇ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਿੱਖ ਕਨਵੈਨਸ਼ਨ ਦੀਆਂ ਸਮਾਪਤੀ ਟਿੱਪਣੀਆਂ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀਆਂ।

ਗਵਰਨਰ ਪੰਜਾਬ ਚੌਧਰੀ ਮੁਹੱਮਦ ਸਰਵਰ ਵਲੋਂ ਸੰਮੇਲਨ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈਣ ਵਾਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਯਾਦਗਾਰਾਂ ਅਤੇ ਸਰਟੀਫਿਕੇਟ ਵੰਡੇ ਗਏ।

ਦੂਜੇ ਦਿਨ, 1 ਸਤੰਬਰ 2019 ਨੂੰ, ਸਾਰੇ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਭਾਗੀਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਨਨਕਾਣਾ ਸਾਹਿਬ ਅਤੇ ਸੱਚਾ ਸੌਦਾ ਦੇ ਪਵਿੱਤਰ ਸਥਾਨਾਂ 'ਤੇ ਲਿਜਾਇਆ ਗਿਆ। ਵਾਪਸ ਜਾਂਦੇ ਸਮੇਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਫਕੀਰ ਖਾਨਾ ਮਿਊਜ਼ੀਅਮ ਦਾ ਵੀ ਦੌਰਾ ਕੀਤਾ, ਜਿਥੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਸਿੱਖ ਵਿਰਾਸਤ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਹੈ।

ਗਵਰਨਰ ਹਾਊਸ ਵਿਖੇ ਤੀਜੇ ਦਿਨ, 2 ਸਤੰਬਰ, 2019 ਨੂੰ ਲਗਾਈ ਗਈ ਸਿੱਖ ਸਬੰਧਤ ਪੇਂਟਿੰਗ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨੀ ਦਾ ਉਦਘਾਟਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਦੁਪਹਿਰ ਨੂੰ, ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨੀ ਨੂੰ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਈ ਅਤੇ ਸਿਰਫ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਸਿੱਖ ਭਾਗੀਦਾਰਾਂ ਅਤੇ ਚੁਣੇ ਗਏ ਪਾਕਿਸਤਾਨੀ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਧਾਨਮੰਤਰੀ ਨਾਲ ਮੁਲਾਕਾਤ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।

ਜੋਤੀ ਜੋਤ ਬਾਬਾ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ 24 ਸਤੰਬਰ 2019

ਬਾਬਾ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੇ ਬਾਨੀ ਅਤੇ ਪਹਿਲੇ ਗੁਰੂ ਹਨ। ਜਿਹੜੇ 1522ਈ ਵਿੱਚ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਵੱਸ ਗਏ ਅਤੇ 1539ਈ ਤੱਕ ਯਾਨੀ ਜੋਤੀ ਜੋਤ ਸਮਾਨ ਤੱਕ ਉਥੇ ਹੀ ਰਹੇ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਰੂਹਾਨੀ ਸਿੱਖਿਆਵਾਂ ਤੋਂ ਅੱਡ ਉਹਨਾਂ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਵਿਖੇ ਕਿਰਤ ਕਰਕੇ ਅਪਣੇ ਮਣਨ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਹੱਥ ਨਾਲ ਕਰਕੇ ਖਾਣ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਦਿੱਤੀ। ਇਹ ਅਸਥਾਨ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਵਜੋਂ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਅਸਥਾਨ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਸਾਰੇ ਅਸਥਾਨਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਅਸਥਾਨ ਨੂੰ ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੇ ਆਪ ਵਸਾਇਆ ਸੀ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਰਾਵੀ ਵਿੱਚ ਹੜ੍ਹ ਆਵਣ ਪਾਰੋਂ ਅਸਲ ਇਮਾਰਤ ਨਸ਼ਟ ਹੋ ਗਈ ਸੀ ਪਰ ਅਜੋਕੀ ਇਮਾਰਤ ਨੂੰ 19ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਅੱਧ ਵਿੱਚ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਉਸੇ ਜਗ੍ਹਾ ਤੇ ਬਣਾਇਆ ਸੀ।

ਬਾਬਾ ਜੀ ਦਾ ਜੋਤੀ ਜੋਤ ਦਿਹਾੜ ਹਰ ਸਾਲ ਪੂਰੇ ਸਤਿਕਾਰ ਨਾਲ ਮਨਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਹਦੇ ਲਈ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਸਮੇਤ ਦੂਜਿਆਂ ਦੇਸ਼ਾਂ ਤੋਂ ਵੀ ‘ਸੰਗਤਾਂ’ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਐਤਕੀਂ ਬਾਬਾ ਜੀ ਦੇ 480ਵੀਂ ਜੋਤੀ ਜੋਤ ਦਿਹਾੜ ਨੂੰ ਮਨਾਉਣ ਲਈ DSRCF ਦੇ ਆਡੀਟੋਰੀਅਮ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਸੈਮੀਨਰ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਜਿਹਦੇ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖ ਸੰਗਤਾਂ ਤੋਂ ਅੱਡ ਪੰਜਾਬ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ, ਲਾਹੌਰ

ਕਾਲਜ ਫ਼ੌਰ ਵੂ ਮੈਨ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਅਤੇ ਵੱਖੋ ਵੱਖ ਖੇਤਰਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਵਿਦਵਾਂ ਨੇ ਰਲਤ ਕੀਤੀ।

ਸੈਮੀਨਾਰ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਹਾਫਿਜ਼ ਹਫੀਜ਼ੁਲਾਹ ਦੁਆਰਾ ਕੁਰਾਨ ਪਾਕ ਦੀ ਤੱਲਾਵਤ ਨਾਲ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਤੇ ਰਲਤੀਆਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰ ਸਾਂਝੇ ਕੀਤੇ:-

DSRCF ਦੇ ਡਾਇਰੈਕਟਰ ਸ਼੍ਰੀ ਅਹਿਸਾਨ ਐੱਚ ਨਦੀਮ ਨੇ ਸੈਮੀਨਾਰ ਵਿਚ ਆਏ ਸਾਰੇ ਮਹਿਮਾਨਾਂ ਦਾ ਸਵਾਗਤ ਕੀਤਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀਆਂ ਸਿੱਖਿਆਵਾਂ ਤੇ ਗੱਲ ਕੀਤੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਇਹ ਇਕੱਠ ਪਹਿਲਾਂ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਹੋ ਰਹਿਆ ਸੀ ਐਤਕੀ ਇਹ ਇਕੱਠ ਅਸੀਂ ਇਥੇ



DSRCF ਦੇ ਆਡੀਟੋਰੀਅਮ ਵਿਚ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਦੇ ਚਲਦੇ ਵਿਕਾਸ ਕਾਰਜਾਂ ਪਾਰੋਂ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਸਾਡੇ ਅੱਜ ਦੇ ਸੈਮੀਨਾਰ ਦਾ ਵਿਸ਼ੇ ਹੈ: “ਨਾਨਕ ਨਾਮ ਚੜ੍ਹਦੀ ਕਲਾ.....ਤੇਰੇ ਭਾਣੇ ਸਰਬਤ ਦਾ ਭਲਾ”। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਸਿੱਖ ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਦੋਵੇਂ ਤੌਹੀਦ ਯਾਨੀ ਰੱਬ ਦੇ ਇਕ ਹੋਣ ਤੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਰਖਦੇ ਨੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਹਿਆ ਕਿ ਸ਼੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਨੇ

ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਵਿਖੇ ਆਪਣੀ ਹਿਆਤੀ ਦੇ 18 ਸਾਲ ਬਿਤਾਏ। ਆਪਣੀ ਹਿਆਤੀ ਦੇ ਇਹਨਾਂ 18 ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਵਿਖੇ ਰੂਹਾਨੀ ਸਿੱਖਿਆਵਾਂ ਤੋਂ ਅੱਡ ਆਪਣੇ ਹੱਥਾਂ ਨਾਲ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਵੀ ਕੀਤੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਹਿਆ ਕਿ ਹੁਣ ਸਿੱਖ-ਮੁਸਲਿਮ ਸੰਬੰਧਾਂ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵੀ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਭਾਰਤ ਦੀ ਮਿਸਾਲ ਦਿੱਤੀ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਭਾਰਤ ਨੇ ਕਸ਼ਮੀਰ ਉੱਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਉਨ੍ਹੇ 8 ਮਿਲੀਅਨ ਤੋਂ ਵੱਧ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਆਮ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਨੇ ਸਿੱਖੀ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਵਿਚੋਂ ਖਤਮ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ। ਜੇ ਕਰ ਅਸੀਂ ਬਚਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਾਂ ਤੇ ਸਾਨੂੰ ਰੱਲ ਕੇ ਹਿੰਦੁਤਵ ਦੀਆਂ ਸਾਜ਼ਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਹੱਥ ਪਾ ਕੇ ਰੋਕਨਾ ਪਵੇ ਗਾ। ਅਖੀਰ ਵਿੱਚ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਉਹ ਪੁਰਜ਼ੋਰ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਸਾਂਝੇ ਇਤਿਹਾਸ ਅਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਨੂੰ ਉਜਾਗਰ ਕਰਦਿਆਂ ਦੋਵਾਂ ਧਾਰਮਿਕ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਨੇੜੇ ਲਿਆਉਣ।

ਸਸੈਮੀਨਾਰ ਦੇ ਥੀਮ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਤੇ ਹੇਠ ਦਿੱਤੇ ਖੋਜ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ ਸੈਮੀਨਾਰ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਖੋਜ ਪੱਤਰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ:

1. ਸ਼੍ਰੀਮਤੀ ਸਤਵੰਤ ਕੌਰ, ਲਾਹੌਰ ਕਾਲਜ ਫੌਰ ਵੂਮੈਨ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵਿਖੇ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਭਾਗ ਵਿਚ ਰਿਸਰਚ ਅਫਸਰ, ਨੇ “ਬਾਬਾ ਨਾਨਕ ਜੀ ਦਾ ਜੋਤੀ ਜੋਤ” ਵਿਸ਼ੇ ਤੇ ਪੇਪਰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ।
2. ਲਾਹੌਰ ਕਾਲਜ ਫੌਰ ਵੂਮੈਨ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵਿਖੇ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਭਾਗ

ਦੀ ਐਸੋਸੀਏਟ ਪ੍ਰੋ. ਡਾ. ਮਰੀਅਮ ਸਰਫਰਾਜ਼ ਨੇ “ਬਾਬਾ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਤੌਹੀਦੀ ਤੇ ਸਮਾਜ ਸੁਧਾਰਣ ਵਿਚਾਰ” ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ ਤੇ ਪੇਪਰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ।

3. ਡਾ. ਸਾਇਮਾ ਬਤੂਲ, ਲਾਹੌਰ ਕਾਲਜ ਫੌਰ ਵੂਮੈਨ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵਿਖੇ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਭਾਗ ਦੀ ਐਸੋਸੀਏਟ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਨੇ “ਬਾਬਾ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ, ਵਿਚਾਰ ਤੇ ਪਰਚਾਏ” ਵਿਸ਼ੇ ਤੇ ਪੇਪਰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ।

ਡਾ. ਅਮਜਦ ਚਿਸ਼ਤੀ ਨੇ ਵੀ ਇਸ ਯਾਦਗਾਰੀ ਦਿਨ ਤੇ ਇਕੱਤਰ ਹੋਣ ਲਈ ਹਾਜ਼ਰੀਨ ਦਾ ਧੰਨਵਾਦ ਕੀਤਾ। ਜਦੋਂ ਬਾਬਾ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਛੱਡਿਆ ਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਸਮੁੱਚੀ ਮਨੁੱਖਤਾ ਲਈ ਸ਼ਾਂਤੀ ਅਤੇ ਪਿਆਰ ਦਾ ਸੰਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਅੱਗੇ



ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਨੇ ਮਨੁੱਖਤਾ ਨੂੰ ਭਾਈਚਾਰਕ ਸਾਂਝ ਅਤੇ ਸਦਭਾਵਨਾ ਦਾ ਸੰਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਸਾਰੀ ਸਿੱਖ ਕੌਮ ਲਈ ਪਵਿੱਤਰ ਅਸਥਾਨ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਹਿਆਤੀ ਦੇ ਅਖੀਰੀ 18 ਸਾਲ ਇਥੇ ਬਿਤਾਏ ਸਨ। ਜਦੋਂ ਬਾਬਾ ਜੀ ਜੋਤੀ ਜੋਤ ਸਮਾਏ ਤਾਂ ਮੁਸਲਮਾਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦਫਨਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ ਪਰ ਗੈਰ ਮੁਸਲਮਾਨ ਹਿੰਦੂ ਰੀਤੀ ਰਿਵਾਜਾਂ ਅਨੁਸਾਰ

ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਰੀਰ ਦਾ ਸਸਕਾਰ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਮਝੋਤਾ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਨਮਾਨ ਲਈ ਦੋਵੇਂ ਕੰਮ ਕੀਤੇ ਕਿਉਂਕਿ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਦੌਰਾਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਰੀਰ ਗਾਇਬ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਅਨੁਸਾਰ, ਉਥੇ ਇਕ ‘ਮਰੱਤੀ’ ਅਤੇ ਇਕ ‘ਕਬਰ’ ਖੜੀ ਸੀ ਜੋ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਦੇ ਵਿਹੜੇ ਵਿਚ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਨੇ ਸਾਰੇ ਧਰਮਾਂ ਇਸਲਾਮ, ਈਸਾਈ, ਯਹੂਦੀ ਜਾਂ ਹਿੰਦੂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਂਤੀ ਦਾ ਸੰਦੇਸ਼ ਫੈਲਾਇਆ ਹੈ।

ਗੌਰਮਿੰਟ ਕਾਲਜ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਕਲਿਆਣ ਸਿੰਘ ਕਲਿਆਣ ਨੇ DSRCF ਦੇ ਆਡੀਟੋਰੀਅਮ ਵਿਖੇ ਜੋਤੀ ਜੋਤ ਦਿਵਸ ਦੇ ਮੌਕੇ ਤੇ ਸਮੂਹ ਸੰਗਤਾਂ ਅਤੇ ਬੁਲਾਰਿਆਂ ਦਾ ਸਵਾਗਤ ਕੀਤਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ DSRCF ਆਡੀਟੋਰੀਅਮ ਵਿਖੇ ਅਜਿਹੇ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਜੋਤੀ ਜੋਤ ਸੈਮੀਨਾਰ ਵਿਚ ਸ਼ਿਰਕਤ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਵਧਾਈ ਦਿੱਤੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਮਨੁੱਖਤਾ ਦੇ



ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਯਾਦ ਰਖੇ ਜਾਣਗੇ ਕਿਉਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪੂਰੀ ਦੁਨੀਆ ਵਿਚ ਸ਼ਾਂਤੀ, ਪਿਆਰ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖਤਾ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੀਤਾ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਪਿਆਰ ਦਾ ਸੰਦੇਸ਼ ਧਾਰਮਿਕ, ਸੰਪਰਦਾਵਾਂ, ਨਸਲਾਂ ਆਦਿ ਤੋਂ ਪਰੇ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਹਮੇਸ਼ਾ ਇੱਕ ਰੱਬ ਦੀ ਪੂਜਾ ਕਰਨ

ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੇ ਬੇਹਤਰੀਨ ਖੋਜਕਰਤਾ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਨੇ 10ਵੀਂ ਸਦੀ ਤੋਂ 15ਵੀਂ ਸਦੀ ਤਕ ਸੂਫੀਆਂ ਦੀਆਂ ਬਾਣੀਆਂ ਇਕ ਕੀਤੀਆਂ ਜੋ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਕੰਮ ਸੀ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਸਾਰੀ ਸਮੱਗਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦੁਆਰਾ ਇਕ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ ਪਰ ਇਹ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੁਆਰਾ ਕਲਮਬੰਦ ਕੀਤਾ ਗਈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਤੁਕਾਂ ਹਨ ਜੋ ਕੁਰਾਨ ਨਾਲ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ।

ਸਾਬਕਾ ਪ੍ਰਧਾਨ PSGPC ਸਰਦਾਰ ਬਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਨੇ DSRCF ਦੇ ਆਡੀਟੋਰੀਅਮ ਵਿਖੇ ਜੋਤੀ ਜੋਤ ਦਿਵਸ ਦੇ ਮੌਕੇ ਤੇ ਮਹਿਮਾਨਾਂ ਦਾ ਸਵਾਗਤ ਕੀਤਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਨੇ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਪਿਆਰ ਅਤੇ ਸ਼ਾਂਤੀ ਦਾ ਸੰਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ। ਅੱਜ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਅਰਦਾਸਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਇਹ ਸਾਡੀ ਰੋਜ਼ ਦੀ



ਅਰਦਾਸ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਹਿੰਦੂ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਧਰਮ, ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਨੂੰ ਚਾਰ ਭਾਗਾਂ ਵਿਚ ਵੰਡਿਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਚੀ ਜਾਤੀ ਨੂੰ ਨੀਵੀਆਂ ਜਾਤਾਂ ਦਾ ਬਣਾਇਆ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਜਾਤੀ ਦੁਆਰਾ ਵੰਡਿਆ ਗਿਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ

ਜੀ ਦੇ ਸਾਥੀ ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਜੀ ਮੁਸਲਮਾਨ ਧਰਮ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਸਨ ਤੇ ਇਸ ਲਈ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਹਮੇਸ਼ਾ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਏਕਤਾ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਸ਼ਾਂਤੀ, ਪਿਆਰ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖਤਾ ਦਾ ਸੰਦੇਸ਼ ਦੇਣ ਲਈ ਪੂਰੀ ਦੁਨੀਆ ਦੀ ਯਾਤਰਾ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਨੇ ਉਸ ਸਮੇਂ ਔਰਤਾਂ ਨੂੰ ਸਰਵ ਉੱਚ ਦਰਜਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਜਦੋਂ ਔਰਤਾਂ ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਹੀ ਬੇਰਹਿਮੀ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਆਇਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਨੇ ਅੰਤਿਆਚਾਰਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਅਵਾਜ਼ ਬੁਲੰਦ ਕੀਤੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਲੰਗਰ ਦੀ ਮਿਸਾਲ ਕਾਇਮ ਕੀਤੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਅੱਗੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਸਾਨੂੰ ਸਿੱਖ ਮੁਸਲਿਮ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਹ ਵੀ ਕਿਹਾ ਕਿ ਸਾਨੂੰ ਕਸ਼ਮੀਰੀਆਂ ਦੇ ਹੱਕਾਂ ਲਈ ਖੜ੍ਹੇ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਮਹਿੰਦਰ ਪਾਲ ਸਿੰਘ ਮੈਂਬਰ ਪੰਜਾਬ ਅਸੈਂਬਲੀ (MPA) ਮਨੁੱਖੀ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਦੇ ਸੰਸਦੀ ਸਕੱਤਰ, ਨੇ ਸਾਰੇ ਮਹਿਮਾਨਾਂ ਦਾ ਸਵਾਗਤ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਜੋਤੀ ਜੋਤ ਸੈਮੀਨਾਰ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣ ਤੇ ਪੰਨਵਾਦ ਕੀਤਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਸਿੱਖ ਕੌਮ ਨੇ ਹਮੇਸ਼ਾ ਇਸ ਦਿਨ ਨੂੰ ਮਨਾਇਆ ਅਤੇ ਅੱਗੇ ਵੀ ਇਸ ਨੂੰ ਪੂਰੇ ਧਾਰਮਿਕ ਉਤਸ਼ਾਹ ਨਾਲ ਮਨਾਂਦੀ ਰਹਵੇ ਗੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ **DSRCF** ਦੇ ਡਾਇਰੈਕਟਰ ਦਾ ਅਜਿਹਾ ਵਿਸ਼ਾ ਚੁਣਨ ਲਈ ਪੰਨਵਾਦ ਕੀਤਾ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੀਆਂ ਸਮੁੱਚੀਆਂ ਸਿੱਖਿਆਵਾਂ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਉਹ ਮਨੁੱਖਾਂ ਤੇ ਹੋ ਰਹੇ ਅੰਤਿਆਚਾਰਾਂ ਦੇ ਖ਼ਿਲਾਫ਼ ਅਵਾਜ਼ ਬੁਲੰਦ ਕਰਨਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਮਾਣ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋਇਆ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਸ਼ਮੀਰ ਕਮੇਟੀ

ਲਈ 371 ਮੈਂਬਰਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਚੁਣਿਆ ਗਿਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਬੜੇ ਦੁੱਖ ਨਾਲ ਕਿਹਾ ਕਿ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਨੇ ਕਸ਼ਮੀਰ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ਵ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਜੇਲ੍ਹ ਬਣਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਪਿਛਲੇ 50 ਦਿਨਾਂ ਤੋਂ ਇਸ ਨੂੰ ਬੰਦ ਰੱਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਨੇ ਰੂਹਾਨੀ ਸਿੱਖਿਆਵਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਆਪਣੀਆਂ ਜ਼ਮੀਨਾਂ 'ਤੇ ਆਪਣੇ ਹੱਥਾਂ ਨਾਲ ਇਹ ਸਾਰੇ ਸਾਲ ਖੇਤੀ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪੈਰੋਕਾਰਾਂ ਉੱਤੇ ਨਿੱਜੀ ਉਦਾਹਰਣ ਰਾਹੀਂ ਆਪਣੇ ਹੱਥਾਂ ਨਾਲ ਕਮਾਈ ਰੋਟੀ ਅਤੇ ਮੱਖਣ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਾਇਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨਾਲ ਕਿਹਾ ਕਿ ਇਸ ਧਰਤੀ ਨੂੰ ਸਿੱਖ ਮੁਸਲਿਮ ਸੰਬੰਧਾਂ ਦੀ ਮਹਾਨ



ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਉਣੀ ਪਈ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲੇ ਅਤੇ ਉੱਤਮ ਸਾਥੀ ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਜੀ ਸਨ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਹਰ ਪੜਾਅ 'ਤੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਜਿਥੇ ਵੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਦਾ ਨਾਮ ਆਏ ਗਾ ਓਥੇ ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਜੀ ਦਾ ਵੀ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਗਾ। ਇਹ ਇਕ ਤੱਥ ਸੀ ਕਿ ਜਿਵੇਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਅਤੇ ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਅਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਦਿਲਾਂ ਵਿੱਚ ਜਿੰਦਾ ਹਨ, ਇਸਲਾਮ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਨਾਲ ਨਾਲ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।

شماره: 3

جلد: 13

تماہی

پنجاب دے رنگ

جولائی - ستمبر 2019ء

چیف ایڈیٹر

احسان ایچ ندیم

دیال سنگھ ریسرچ اینڈ کلچرل فورم

25۔ نسبت روڈ، لاہور

دیال سنگھ ریسرچ اینڈ کلچرل فورم - 2019ء

- ☆ ایس میگزین داکوئی وی مضمون کئی یا بڑی طور تے ”پنجاب دے رنگ“ دا حوالہ دے کے کھوج پرکھ دے مقصد لئی ورتیا جاسکدا اے۔
- ☆ ”پنجاب دے رنگ“ وچ شامل مضامین/نظمیں وغیرہ وچ پیش کیتے گئے وچاراں نال ادارے دا متفق ہونا ضروری نہیں تے نہ ای ادارہ یا ایہد اکوئی کا ما کسے لکھت لئی ذمے وار ہووے گا۔
- ☆ ”پنجاب دے رنگ“ نوں چنگے توں چنگا بناؤن لئی تہاڈے بجھاء ساڈے واسطے بہت قیمتی نیں۔

چھاپن ہار

احسان ایچ ندیم، ڈائریکٹر دیال سنگھ ریسرچ اینڈ کلچرل فورم

25-نسبت روڈ، لہور، پاکستان

فون: (0092-42)37312080 فیکس: (0092-42)37232230

Email: dsrcf@yahoo.com

Web: www.dsrcf.org

www.flicker.com/photos/dsrcf

https://www.facebook.com/groups/384939948282246/

چیف ایڈیٹر

احسان ایچ ندیم

صلاح کار

پروفیسر ہمت سنگھ

ڈاکٹر جسبیر کور

ڈاکٹر گردیش سنگھ ڈھلوں

سردار گرمل سنگھ خالصہ

ڈاکٹر مجاہدہ بٹ

ایڈیٹوریل اسسٹنٹ

فیصل ارشد بٹ

عمران احمد

مُل: 500 روپے

بدیس لئی: 7 ڈالر (امریکی)

تکرا

4	مڈھلی گل	1۔
5	سِدھ گوسٹ بانی وِچ سنوادی لکھنتا	2۔
12	گرمندر پال سنگھ آہلووالیا	3۔
12	گورونانک دیودی بانی آتے لوک وِہار	4۔
18	پروفیسر گرسمرن کور	5۔
18	کل تارن گورونانک آیا	6۔
24	انجینئر منوندر سنگھ گیا سپرا	7۔
24	کشمیرول گورونانک دا وارتالاپی یا ترا مارگ	8۔
35	ڈاکٹر جسبیر سنگھ سرنا	9۔
35	مانوتا دے گورو جگت گورونانک صاحب جی	
42	گرمیل سنگھ خالصہ گیا سپرا	
42	انٹرویو: احسان ندیم	
49	سکھندر	
49	بابا گورونانک دی مذہب اسلام نال سانجھ	
55	ڈاکٹر صائمہ بتول	
55	بابا گورونانک جی دا یگ	
	ڈاکٹر مجاہدہ بٹ	

مڈھلی گل

ڈی ایس آر سی ایف ایس گل تے فخر محسوس کردا ہے کہ اقبال دے مردِ کامل دے 550 ویں پرکاش پُرپٹوں منادَن وچ اپنا حصہ رَلا رہیا ہے۔ 2019ء دے شروع توں ہی ڈی ایس آر سی ایف ویلے ویلے نال سیمینار اُتے کنونشن دا انعقاد کردا آرہیا ہے۔ ایسے داتسل ”پنجاب دے رنگ“ دا خصوصی شمارہ وی ہے۔ اپنے لکھاریاں نُوں بنیتی کیتی کہ اوہ وی اپنے لیکھاں راہیں ایس خصوصی شمارے وچ اپنا حصہ پاؤن تے سانوں ایس گل دی خوشی ہے کہ ایہد اسانوں حوصلہ افزا جواب ملیا تے اسیں ایس خصوصی شمارے نُوں تہاڈے سامنے لیاؤن وچ کامیاب ہوئے۔

ایہہ گل وی ذکر جوگ ہے جو 550 ویں پرکاش پُرپٹے ڈی ایس آر سی ایف ”پنجاب دے رنگ“ وچ گرکھی دے نال پنجابی ”شاہ کھی“ رسم الخط وچ وی لیکھ چھاپ رہیا ہے۔ ایس خصوصی شمارے وچ استہکی دوزباناں انگلش تے پنجابی شامل کیتیاں گئیاں نیں۔ پنجابی دے دوویں رسم الخط شاہ کھی تے گرکھی ایس واسطے شامل کیتے گئے ہن تاں جو پڑھنہار ایہدے توں بہتا توں بہتا علمی لا بھ چک سکے۔

دیوندر پال سنگھ نے ”Guru Nanak's Teaching - A Scientific Perspective“ دے سرناویں پیٹھ اک فکر انگیز لیکھ راہیں ایس خصوصی شمارے وچ اپنا حصہ پایا ہے۔ لکھاری دی کھوج اک سائنسی تے عالمگیر پیغام ”رب اک ہے“ جیہڑا کہ گورونانک جی دا وی پیغام ہے، دے دوا لے گھمدی ہے۔

ساڈے مستقل عنوان ”A Page from the History of Punjab“ وچ اسیں مسعود الحسن کھوکھر دا ”Origin and Development of Sikh Coins“ دے سرناویں پیٹھ ”Pakistan Archaeology“ نمبر 23 وچ چھپے لیکھ دا چناؤ کیتا ہے۔ جیہدے راہیں گورونانک جی دی تعلیمات دی اک واضح شکل سامنے آئے گی۔

ساڈے دوست تے کرتار پور راہداری دے متفقہ حامی، بھیشمن سنگھ گوریانے ایک بہت ای عمدہ لیکھ پیش کیتا ہے جیہدے سرناواں ”The Sikh Monuments in Pakistan, Which a question that can Monument of“

”Kartarpur bring peace between India and Pakistan“ ہے۔

ساڈی قابل دوست، جسبیر کور نے استہکی ”گورونانک بانی وچ درج گائَن شیلیاں دی گائَن ودھی تے اتہاسک پچھوکڑ“ دے سرناویں پیٹھ ساڈے نال اپنا لیکھ سانجھا کیتا ہے۔

ایہناں توں اڈ ساڈے نال تعاون کرن والیاں وچ ودیس توں گرمندر پال سنگھ اہلوایا، جگبیر سنگھ، گرسمرن کور، منوندر سنگھ گیا سپرا، جسبیر سنگھ سرنا، گرمل سنگھ خالصہ اتے اجبیر سنگھ رندھاوا نیں۔ جد کہ پاکستان توں ستونت کور، ڈاکٹر مجاہدہ بٹ اتے ڈاکٹر صائمہ بتول جیہے ودوان شامل نیں۔ سانوں یقین ہے کہ ایہہ ساڈے پڑھنہاراں لئی علم دا خزانہ ثابت ہووے گا۔

سدھ گوسٹ بانی وچ سنوادی ولکھنا

انجینئر گرمندر پال سنگھ آہلووالیا

ایہہ ہے کہ اوہناں اپنے سدھاتاں نوں عملی زندگی وچ لاگو کیتا۔ جیون جیون دی دوا رکتا نوں مکھ رکھدیاں اوہناں شہد راہیں سرب سا جھیواتا دا اپدیش دتا۔

سری گورو نانک دیو جی دی بانی شخصی اتے سماجک وکاس دا مجموعہ ہے۔ ایہہ انسان دے انسان نال اتے انسان دے رب نال سینگ دا پروچن سرحدی ہے۔ گورو صاحب دا چنتن ادھیاتمک ہوندا ہویا وی منطقی ہے تے ایس دا مول دھرا انسانیت ہے۔ ایس دے گھیرے وچ انسان دی ویاپک مانسک، سچ سداچارک تے رہانی ترقی لئی ملاں دا ویش سروپ ہے۔ سری گورو گرنتھ صاحب وچ سنکلت سری گورو نانک دیو جی دوارا رچت بانی وچوں، جپ، پہرے، واراں، پٹی، الاہنیاں، کچھی، سچ، تھتی، اونکار، بارہ ماہ اتے سدھ گوسٹ آدی پرکھ بایاں ہن۔

ساڈے ایس پیپر دا مقصد سری گورو نانک دیو جی دوارا رچت بانی 'سدھ گوسٹ' ہے۔ جدیدیت دے ایس یگ وچ 'سدھ گوسٹ' بانی دے ادھارتے سنوادی دھرم دی ولکھنا نوں سمجھنا ہے۔ کیونکہ اجوکا یگ سائنس تے زبھر ہے۔ جس طرح گورو صاحب

ستکرو نانک پرگٹیا مٹی دھندھ جگ چانن ہوا
جیو کر سورج نکلیا تارے چھپ اندھیر پلوآ
سنگھ بکے مرگا ولی بھنی جائے نہ دھیر دھروآ
جتھے بابا پیر دھر پوجا آسن تھاپن سوآ
ابے تارے چار چک نوکھنڈ پر تھوی سچا ڈھوآ

(27/1)

سکھ دھرم دے موڈھی گورو نانک صاحب (1469-1530) پہلے دیوی پرش ہوئے ہن۔ جیہناں انتر دھرم سنوادی شروعات کیتی۔ گورو صاحب دے آمد توں پہلاں دا سماک لین سماں سیاسی، سماجک تے دھارمک طور تے زوال پذیر سی۔ اوہناں بین المذاہب مکالمے راہیں دکھ دکھ دھرماں دے لوکاں نال مکالمہ کر کے اداسیاں کیتیاں۔ اداسیاں دا مقصد ہی اوہناں بھنگی ہوئی جتنا نال مکالمہ کرنا سی۔ اپنے نویکلے مشن دے پرچار لئی اوہ اپنے سمیں دے تقریباً ہر مشہور دھارمک ستھان تے گئے تے ایشیاء دیاں دور دراز دیاں تھاواں تک اوہناں پہنچ کیتی۔ جنم ساکھی ساہت توں پتہ چلدا ہے کہ اوہناں نے دکھ دکھ سنتاں، صوفیاں، سدھان، یوگیاں، مولویاں، پنڈتاں اتے براہمنان نال مکالمہ کیتا۔ گورو صاحب جی دی وڈی خصوصیت

اتے سدھاں دے وچکار سنوادی (مکالمہ) دے روپ وچ ہوئی گل بات 'گوسٹ' دے روپ وچ ساڈے ساہنے آئی ہے۔ ایسے طرح اج سماج دے ہر مسئلے دا حل گوسٹی وچ ہے۔ گورو جی نے سدھاں نال سنوادی رچاؤندے ہوئے 'گوسٹ' دی پرپنرا دا پریوگ کیتا تے نویکی قسم دے دارشنگ اتے ادھیاتمک وچاراں دی ابھوکتی کیتی۔ آدھنکیرن دے ایس یگ وچ گورو نانک صاحب دوارا ورتی پرپنرا 'گوسٹ' دے ادھار تے اج وشونوں ایس پرپنرا دی لوڑ ہے۔ جس وچ جیون دے سار تھک (Relevant) مسئلایاں داخل ایس پرپنرا وچ ہے۔

'سدھ گوسٹ' بانی سری گورو نانک دیو جی دی رچنا ہے۔ ایہہ بانی سری گورو گرنتھ صاحب جی دے انگ 938 توں 946 تے رامکلی راگ وچ درج ہے۔ راگ رامکلی پراچین اتے پرسدھ راگ ہے۔ ایس دا سویر دے سمیں گائے کیتے جان والے راگاں وچ مہتوپورن ستھان ہے۔ رامکلی راگ دے انترگت گرمیت دے بہت سارے مول دارشنگ وچاراں اتے سدھاتاں نوں ودھیرے پر بھادشالی ڈھنگ نال سمجھیا تے سمجھایا جاسکدا ہے۔ ایہہ راگ یوگیاں دا وی سبھ توں ہرمن پیارا راگ ہے۔ سری گورو گرنتھ صاحب دے راگ پر بندھ وچ ایس دا اٹھارھواں ستھان ہے۔ گورو صاحب جی نے ایہہ بانی پاؤڑی کاو روپ دے

انترگت رکھی ہے۔ ایس دیاں کل 73 پوڑیاں ہن۔ جپ جی وانگ ایس بانی وچ دارشنگ اتے دھارمک سدھانتا دا سارانش ملدا ہے۔ ایس بانی دا ودھانک روپ، سچا مارگ، سچا بھیس، سچا درشن، سچا یوگ، سچا شبد، نام سمرن گرکھ اتے گورو دی مہما اتے آنمک سکھ دی پراپتی سبندھی گورو صاحب جی نے سدھاں نال سنوادی سر جیا ہے۔ جس دی پرستوتی دبھن سنگیتاں، بمباں اتے پرتیکاں وچ ہے۔ ایہہ بانی رچنا، ہٹھ یوگ اتے شبد دی وچاردھارا دی پرسپر تلنا نوں اپنا وشا بناؤندی ہے۔ یوگیاں/سدھاں نال پرشن اتر دے روپ وچ لکھی گئی ایہہ بانی پرشناں جاں سنگیاں دی نورتی لئی پرشنوتری ودھی دی ورتوں درساؤندی ہے۔ سوخم دارشنگ وچاراں دا وشلین کرنا اپنے کچھ دی کلامیتنا ساہت پیشکاری ایہہ گوسٹ دے انترگت ہے۔

'گوسٹ' اک اجیہا شبد ہے جس نوں پریمھا شاراہیں سمجھیا جاسکدا ہے۔ پروفیسر پیاراسنگھ 'پدم' انوسار گوسٹ دا شبدی ارتھ ہے۔ بحث جاں وچار چرچہ۔ گوسٹ اک پرچین ساہت دا روپ ہے۔ جس وچ کسے وی مسئلے نوں سوال-جواب دے روپ وچ سپشٹ کیتا جاندا ہے۔ ایس دے سندر بھ وچ ایس ایہہ ہی آکھ سکدے ہاں کہ وچاراں دے اکثریکرن اتے وچار وٹاندر گوسٹ ہوسکدا ہے۔

بابا جانی جان پرکھ کڈھیا لوٹا جہاں لکائی۔
دیکھ چلتے جوگی کھن سائی۔ (دار 39)
بابے کیتی سدھ گوسٹ، شہدشات سدھاں وچ آئی۔
جن میلہ سورات دا، کھٹ درسن آدیس کرائی۔
(دار 1، پوڑی-39)

بھائی گرداس جی دیاں واراں دے حوالے
نال سری گورونانک دیوجی اداسیاں (22 سال) کرن
توں بعد کرتارپور پہنچے۔ گورو صاحب جی نے
شوراتری دے میلے دی گل سنی تے اوہ اچل بٹالے
پہنچے۔ میلے وچ بہت سارے جوگی وی آئے ہوئے
سن۔ جوگی گورو صاحب دے آکرشت ویکیتو کارن
کھجھ وچ سن تے گورو صاحب دے گرسختی دے
اپدیش اوہناں دی کھجھ داوڈا کارن سی۔ ایس سٹھان
تے گورو جی نے جوگیاں نال گوسٹ کیتی۔
سدھاں/جوگیاں نے گورو صاحب جی نوں کئی قسم
دے سوال کیتے۔ ایسے بحث، وچار چرچہ دے سوال
جواب نوں گورو صاحب نے 'سدھ گوسٹ' ناں دی
رچنا وچ قلم بدھ کیتا۔

سدھ ردهیاں سدھیاں دے مالک سن۔
سدھاں داکتی پراپت کرن دا مارگ ہٹھ جوگ دا
مارگ سی۔ سنسار دی بھٹکن اتے آواگمن توں چھٹکارا
پاؤن لئی سدھ/جوگیاں دوارا گرسٹھ جیون تیاگ کے
جنگلاں وچ بھٹکن اتے سریرک پاکھنڈاں راہیں کتی
پراپت کرن دے مارگ تے اٹل سن۔ سدھاں نے

ڈاکٹر سریندر سنگھ 'کوبلی' گوسٹ دے ارتھاں
اتے بنیادی تئیاں بارے وچار بن۔ 'عام طور تے ہر
گوسٹ دا اک خاص طرح دا انت ہندا ہے۔ جتھے اک
دھر دے آگؤ دی دلیلاں دے پدھراتے ہار ہندی ہے
اتے دوجی دھر دی جت۔ گوسٹ دے وشیس پرکار
دے اتے دلیلاں دی پدھرتے ہوئی اک دھر دی ہار،
کلاتمک گولائی، سوال۔ جواب دی شیلی، سنجمتا، وچاراں
دا گاڑاپن اتے وچاراں دا تیز اتے کاٹواں روپ،
لچھن وشیس طور تے اجاگر ہندے ہن۔'

بھائی کانھ سنگھ ناہہ انوسار مہان کوش وچ۔
گوسٹی، سبھا، مجلس۔ بھاؤ سبھا وچ وارتالاپ، چرچہ۔
"گوسٹ گیان نام سن ادھرے۔" (سور-م: 5)

گورونانک صاحب جی سدھاں/یوگیاں نال
گوسٹی کرن دا اپدیش یوگیاں/سدھاں دے دھارمک
پرتریکاں، آڈمبراں دے کھنڈن وچ سنجم اتے ادارتا
پیدا کرنا سی۔ اس گوسٹی دا پرمان بھائی گرداس جی نے
اپنیاں واراں (39/44) وچ پیش کیتا ہے۔
جوین:

میلہ سن سورات دا بابا اچل وٹالے آئی۔
درسن ویکھن کارنے سگلی الٹ پئی لوکائی۔
لگی ورسن بچھی رده سدھ نو، ندھ سوائی۔
جوگی دیکھ چلتے نو من وچ رسک گھنیری کھائی۔
بھگتیاں پائی بھگت آن لوٹا جوگی لئیا چھپائی۔
بھگتیاں گئی بھگت بھل لوٹے اندر سرت بھلائی۔

- گورو صاحب اگے بہت سوال کیئے تے گورو صاحب
جی نے اوہناں دے سوالاں دے جواب دندیاں
اپنی تارکک شکتی، سہجتا وچ اوہناں دے شنکیاں دا
نوارن کیتا۔ ایہناں سوالاں دی گنتی 70 دے قریب
ہے۔ جنہاں وچوں کجھ کو سوال جواب اس طرح
ہن۔
- س: کون تمے کیا ناؤ تمارا
کون مارگ کون سو آؤ۔
ج: گھٹ گھٹ پیسِ زنتر رہینے
لہہ ستگور بھائے۔
- س: کہ پیسہ کہہ رہینے بالے
کہا آؤ کہ جاہو۔
نانک بولے سن بیراگی
کیا تمارا راہو۔
- ج: سچے آئے حکم سدھائے
نانک سدا راجائے [3]
س: ہاٹی ہاٹی رہہ نہالے
رکھ برکھ ادا لالے۔
رکھ برکھ ادا لالے۔
کند مول اہار کھائیئے
آؤ دھو بولے گیانے۔
- ج: ہاٹ پٹن گھر گورو دکھایا
سچے سچ واپارو۔۔
کھنڈت ندرالپ اہارن
- نانک تت پیچارو [1]
س: درسن بھیکھ کہہ جو گندرا
مندرا جھولی کھنڈھا۔۔
بارہ انتر اکیوسریوہ
کھے درسن اک پنڈھا [1]
ج: انتر سبد زنتر مدرا
- ہاؤمے ممتا دور کری
کام کرو دھانکار نوارے
گر کے سبد سو سمجھ پری۔۔
کھنڈھا جھولی بھر پرہیا
- نانک تارے اکیوہری [10]
س: کون سو گپتا
ج: گھٹ گھٹ گپتا
س: کون سو کماتا
ج: گر مکھ مکتا
- س: کون سوانتر باہر جگتا۔
ج: انتر باہر سبد سو جگتا۔
س: کت کت بدھ جگ اوچے پرکھا
ج: ہوئے وچ جگ اتچے پرکھا۔
س: کت کت دکھ بنس جائی [68]
ج: نام بسرئے دکھ پائی۔۔
- گر مکھ ہووے سو گیان تت پیچارے
ہوئے سبد جلائے۔۔
تن من نزل نزل بانی ساچے رہے سائے [68]

اپروکت سوال جواب گورو صاحب اتے
 سدھاں وچکار ہوئے۔ سدھاں دوارا پچھے سوال ہر
 منکھ دی اٹکلٹھا ہن۔ سماں بھاویں کوئی وی رہا ہووے
 منکھتتا ایہناں سوالاں دے جواب لین لئی تنہر رہی
 ہے۔ جویں سدھاں پچھیا کہ شرٹی رچنا توں پہلا دی
 رچنا کیسی سی؟ جواب سی۔ وساد مئی، شرٹی رچنا کس طرح
 ہندی ہے؟ جواب۔ ہوئے وچ۔ آدی۔ جیو دے
 بندھن دا کارن کی ہے؟ جواب۔ مایہ۔ سدھاں اتے گڑ
 نانک صاحب بارے ساری گوسٹ توں پتہ لگدا ہے کہ
 گھر بار چھڈ کے بھرمن کرن نال مانسکتا پوتر نہیں
 ہندی۔ گورو صاحب نے سنسار وچ رہ کے کریوگی
 جیون بتاؤندیاں مایہ توں نرلیپ رہن دی پریرنا دتی
 ہے تے جیون زباہ لئی گرہستھ نوں ضروری دسیا ہے۔
 سدھ سنسار تیاگ نوں ضروری تے پہلی گل آکھدے
 ہن۔
 گورو نانک دے درستیون انوسار جیون دا ہیرو
 گرکھ ہے۔ گرکھ پر ماتما دوارا ساجی شرٹی دے نیم دی
 انگھنا نہیں کردا۔ اس دا کار، دھار، آچار ”کرت، نام،
 ونڈ دے سدھاتاں تے ادھارت ہندا ہے۔“ بھاو
 پر ماتما دی ہوند نوں مناتے اپنی کرت انوسار دانی بننا
 ہے۔ اوہ اپنیاں سماجک ذمہ واریاں انوبھو کردا ہے
 تے اپنے کرتب دی پچھان نال اک نیتیک ذمہ واری
 نبھاؤندا ہے۔ ہوئے دے ماریا ہی سچ دی پچھان نوں
 جانیاسکدا ہے۔
 گرکھ نام دان اشنان۔۔
 گرکھ لاگے سچ دھیان۔۔
 گرکھ ویرو دودھ گواوے۔۔
 گرکھ سگلی گنت مٹاوے [37]
 گرکھ درگہ صفت سمائے۔۔
 نانک گرکھ بندھن پائے [41]
 ایلک کوچ ایکا جانے
 ہوئے دوجا دور کیا۔۔
 سو جوگی گرسد پچھانے
 انترکمل پرگاس تھیا۔۔
 جیوٹ مرے تا سبھ کچھ سوچھے
 انتر جانے سرب دیا [24]
 آج توں چار پنچ صدیاں پہلاں پنجاب وچ
 جوگ مت دا بہت زور سی۔ گرجی نے ”شبد دی
 وچار دھارا“ تے جوگیاں دے غلط عقیدیاں، بھیکھاں
 بھرماں نوں شبد دی گوسٹ نال رد کیا۔ گورو صاحب
 داسچا جیون سنواد کردیاں نکلیا۔ اداسیاں اوہناں دے
 انتر دھرم سنواد دا انشکام حل ہے جو کرا ہے پئی جنتا نوں
 اوہناں راہ دکھایا۔
 اپروکت وچار دھارا توں سپشٹ ہندا ہے کہ
 مندرائ پاؤنیاں، جٹا ودھاؤنیاں، پنڈے تے سواہ
 ملنی، دھونیں تاپنا، آسن لگاؤنا، ورت رکھنا، ادر۔ پورنا
 لئی بھکھیا منگنا تے جنتر منتر کرنا آدی، ایہہ سبھ جوگ
 دے ضروری کرم سن۔ سماج ایہناں سدھاں/جوگیاں

توں بہت پر بھاوت سی۔ گورو صاحب جی نے
سدھاں/جوگیاں نوں شبد دے سنو دناں ایہناں دی
مانسکتا وچ شبد دی وچاردھارا دا وکاس کیتا۔ من نوں
قابو کرن لئی جاں وکاراں توں نیاں پاون لئی سریردی
سادھنا ضروری نہیں ہے۔ من نوں بریاں توں ورج
کے چنگے اسارو پاسے لاؤنا ہی سماج دا وکاس ہے۔
جوگ مت دی سبھ توں وڈی بھل اوہناں سماجک جیون
نوں نکاریا۔ کیوں کہ کرت دا سنکپ ہی منکھ نوں
اسدی روزانہ لوڑاں دی پورتی کرواؤندا ہے۔ کرت
توں بنال پر یوار دا، سماج دا، راشٹر دا بھلا نہیں ہو
سکدا۔

اج سدھ گوسٹ بانی ساڈے لئی مارگ درشک
ہے۔ اس بانی دا ادیش ولولے، جذبے، سبھ بدھی

دے ادھین ہن تے ایس وچ نری دلیل بازی ہی
نہیں سگوں وچارا دا سپیشٹیکرن ہے۔ بانی رچنا کار
نے ایس بانی دا منتو سادھارن طور تے دھارک

آگوآں اتے وشمیس طور تے ناتھ، جوگیاں نوں
سمجھاؤن لئی رکھیا۔ گورو صاحب دا مکھ منتو ہی ایہہ سی

کہ سنسار ساگر وچ مکمل دی طرح نرلیپ رہ کے نام
تے شبد راہیں جڑ کے پر ماتما دی پراپتی ہو سکدی
ہے۔ گرہستھی نوں اس دنیاں وچ رہندیاں
پدارتھاں دا بھوگ کردیاں اسے پرکار دا رویا
دھارن کرنا چاہیدا ہے۔ جوں۔

جیسے جل مہہ مکمل نرالم مرغائی نیسانے۔

سرت سبد بھو ساگر تریئے نانک نام وکھانے۔۔
(م: 1، انگ-938)

منکھ دی آتماد نیاوی سفلتیاواں اتے اسفلتیاواں
وچ اڈول رہنی چاہیدی ہے۔ ایہی جیون دے
ابھياس دوارا منکھ گھٹ گھٹ وچ دیا پک پر ماتما دی
ہوند نوں انوبھو کر سکدا ہے۔ ایس ہوند دی سمجھ ایس
جگیا سونوں پیندی ہے جو بھیکھ دا کھنڈن کردا ہے تے
سہجتا اتے شبھ گناں دی پراپتی کردا ہے۔ آپ نے
جوگیاں نوں وی سپشٹ کیہا کہ باہر مکھی چنہ تے
اوہناں دوارا اپنایا ہویا وشمیس پھراوا بھاو مندراں،
سیہلی، ٹوپی، چولا، لنگوٹی اتے بھکھیا منگن والا ٹھوٹھا
ایہہ سبھ ادھیا تک جیون نال کوئی سبدھ نہیں
رکھدے۔

اودھو کھیر پنچ بھوٹوپی۔۔
کانیا کڑا سن من جاگوٹی۔۔
ست سنتو کھ سخم ہے نال۔۔

نانک گر مکھ نام سال [11] (انگ-939)
سچی گربانی دا اپدیش نام تے ادھارت ہے۔
گورو صاحب نے سدھ گوسٹ بانی دا کیندری بھاو شبد
(نام) ہے۔ نام توں منکھ نوں سوچھی پراپت نہیں ہو
سکدی۔ ہر وستودی اتیتی نام توں ہوئی ہے۔ انت وچ
جدوں سدھاں نے اپنی ہارمنی تاں گورو صاحب جی
نوں پچھیا کہ۔

کیا بھوئے پچ سوچا ہوئے۔۔

ساج سبد بن مکت نہ ہوئے [1] (انگ-938) ون ناوے پت کہہ نہ ہوئے۔۔

سده گورو صاحب جی نوں آکھن لگے کہ دیس

دیشا تراں، دی بھٹکن دا کوئی لا بھ نہیں تاں اس سچ تک

کس طرح پہنچیا جاسکدا ہے تاں گورو صاحب جی نے

اس سوال دا جواب دتا کہ سچے شبد توں بھیاں دنیا دے

ساگر توں تریا نہیں جاسکدا۔ نام جپنا ہی پر ماتما دی

پراپتی دا سادھن ہے۔ نام ہی جپ، تپ اتے سنجم دا

سار ہے۔ نام رہت یگ، ہوم، پن، تپ، پوجا آدی

سبھ وار تھہ بن۔ ایہناں دی سادھنا دوارا من دکھی ہوندا

ہے۔ نام توں بنان نہ تاں مکتی پراپت ہوندی ہے نہ ہی

جوگ دی۔ گورو صاحب جی نے نام دی مہانتا دسدیاں

ایس نوں راجسی طاقت، راجسی دربار، راجسی لشکرا تے

راجا تک وی کہیا ہے۔ ایس نال ہر پرکار دے وشے

وکاراں دا لغش ہوندا ہے اتے من سمست سکھاں نوں

ہنڈھاؤندا ہویا لوک سکھیئے پر لوک سوہیلا کر لیندا ہے۔

جویں۔

جگن ہوم پن تپ پوجا دیہہ دکھی نت دکھ سہے۔۔

رام نام بن مکت نہ پاؤں مکت نام گرم ت لہے۔۔

(انگ-1127)

نانک بن ناوے جوگ کدے ن ہووے دیکھہ ردے

بیچارے۔۔ (انگ-938)

نائے تیرے ترنا نائے پت پوج۔

ناؤ تیرا گہنا مت مقصود۔

نائے تیرے ناؤ منے سبھ کوئے۔

دورتیاں گعمیاں کتاباں

شری گورو گرنتھ صاحب، شرومنی گردوارہ پر بندھک

کمپنی، امرتسر، نومبر، 2014۔

شبد ارتھ، چار سیخییاں، شرومنی گردوارہ پر بندھک

کمپنی، امرتسر، 1959۔

ناہی، کانھ سنگھ، گر شبد رتنا کار، مہان کوش، بھاشا

وبھاگ پنجاب، پیالہ، 1960۔

پدم، پیار سنگھ، گورو گرنتھ وچار کوش، پنجابی یونی۔ پٹیا نلا،

2011، پنہ-394۔

من موہن سنگھ (ڈاکٹر) گورو نانک اتے بھگتی اندولن،

مندپ پرکاشن، نوی دلی، 1970۔

بیدی، کالا سنگھ (ڈاکٹر)، گورو نانک شبد رتنا کر، بھاشا

وبھاگ پنجاب، 1969۔

گورو نانک دیودی بانی اتے لوک ووہار

پروفیسر گرسمرن کور

گرمت کاو دے بانی گورو نانک نے اپنے انوبھوراہیں اچ توں پنج صدیاں پہلاں اجیہے کاودی سرجناکیتی ہے جس دی سار تھکتا سمیں نال خارج ہون دی تھاں ہور ودھیرے ودھ رہی لگدی ہے۔ اپنے دھارمک سندیش راہیں گورو نانک منکھی زندگی نوں اجیہی سیدھ پردان کر گئے ہن جے سدھارن منکھ دیاں رچیاں نوں ترپت کردی ہوئی کسے اچی دھراتل ول اتشاہت کردی پر تیت ہوندی ہے۔ مثال وجوں گرہستھ جیون نوں تچ کے عام منکھ کسے ادکھ لہی تیار نہیں ہو سکدا سی۔ عورت توں دکھرا ہو کے، سماجک جیون توں وکھر کے، زندگی دیاں تلخ حقیقتاں تے منہ موڑ کے، کوئی ہور پراپتی لئی تر جان پچھوں منکھ دیاں اترپت لالساواں نال کئی وکاس پیدا ہوندے رہے ہن، جس نال سماجک جیون نوں ڈھاہ لگی ہے۔ گورو نانک دیو جی نے اس وچار دھارا دا رُخ جیون جیون ول پریریا ہے۔ اس لئی عورت دی ستھتی نوں سدھارن دا اپرالا وی پنجابی ساہت وچ پہلی وار گورو نانک نال ہی ہویا ہے۔ ایوں آدھونک یگ دے نارپوادی اتے دلت چیتنا والے سنکپ دی دس ایس کاوتوں سچے ہی پراپت ہوندی نظر آؤندی ہے۔ اسیں اپنے ہتھلے پرسنگ راہیں گورو

گورو گرنتھ صاحب انسانیت لئی ’کوسچیارا ہوئیئے‘ سوال داخل تلاشدا ’ایک پتا اکیم کے ہم بارک دی منزل تک اپڑا دین داسُنیہا ہے۔ ایوں آدھونک یگ دے منکھ نے وشوکیرن جاں گلوبل ولیز دا جو سنکپ اچ قیاسا ہے، ایہدی پہلی گواہی صحیح ارتھاں وچ سانوں گورو گرنتھ صاحب توں ہی پراپت ہوندی ہے۔

ایس کاو راہیں ساموہک حامی بھروا کے جاں یوگتا راہیں اگوائی کرن والے منکھ داسُنیہا سرحدیاں لوک راج (پنچ پروان پنچ پردھان) دی نینہہ رکھی گئی ہے۔ نیک قدر اں قیمتاں رکھن والا منکھ ’سچ‘ دھارن کردا ہویا جاں اپنیاں اسیم اچھاواں دی سیماں نزدھارت کردا ہویا ضبط وچ رہ کے ہی ’گرکھ‘ اکھوائے جان دا حقدار ہو سکدا ہے۔ شخصیت دی اجیہی اکاگرتا نال زندگی پرت سچ انوبھو منکھ نوں سماجک انیاں ورودھ سنگھرمشی بناؤندا ہے۔ آپا سنوارا پر آپے نوں ہی پیار نہ کرن والا اجیہا ویکتی گورو نانک انوسار آدرشک ویکتی ہی سدھارن ویکتی وانگ وچردانچا اندر پنچ جات پنچی ہوتی پنچ، انوسار بنا کسے تھ توں، بھید بھاوتوں اتے نخ توں اپراٹھ کے پردی چننا رکھدا ہے۔

نانک کا وچلا اجیہا سُنیا ہی اُلیکن دے یتن وچ
ہوواں گے جو اپنے سمیں دے لوکاں دی سوچ دے
ہاں دا ہو کے لوکاں لئی ہی جیون سیدھ پر دان کردا
رہیا ہے۔ ایس طرح دا جیون جیون دی لوچا لوک
رکھ دے رہے ہن۔

گورو نانک دیو جی دا ظہور پنجاب دے
اتہاس وچ خاص کر کے پنجابی ساہت دے اتہاس
وچ اک میل پتھر وانگ ہے جو بہو کھچی کھوج دا
پریرنا سروت رہیا ہے، اتے رہے گا۔ گورو نانک
دیو جی دی رچنا دامول ادیش ہی سموک کلیان لئی
سموک ابھوکتی رہیا ہے۔ اپنے ایس اُدیش دی
پورتی گورو کوئی نے لوک تتاں نوں آدھار بنا کے ہی
کیتی ہے۔

گورو نانک رچنا دا اُدیش لوکاں اندر نویں
روپ پھونکنا رہیا ہے۔ گورو نانک نے اپنی ابھوکتی
دوارا لوکاں دے باہر گت جیون نوں نویں سریوں
سرجدیاں انتر یو تبدیلی لیاندی ہے۔ واستو وچ
نویں دھرم دی نینہہ رکھن لگیاں ایس لئی ویش
واتا ورن دا بجھنا لازمی ہوندا ہے۔ ایس واتا ورن
دی نینہہ ہی ادوں بجھدی ہے جدوں سماجک گتی ایس
رخ تبدیل ہووے۔ رچنا دامنورتھ ہی ایس گتی نوں
اپنے دھرم ہت تبدیل کرنا رہیا ہے۔ واضح ہے کہ
ویلے دے لوک منک وچ نویں دھرم دی سوکیرتی
تاں ہی مل سکدی ہے جو لیکھک اجیہا کرن ول

رچت ہووے۔ گورو نانک نے اپنے دھرم نوں
لوکاں تے زبردستی ٹھوس دی تھاں اوہناں دی مانسکتا
دے انوکول ترک راہیں اک ویشیش ستھتی نوں جمیا
ہے۔

ایس ویلے دے لوکاں دا وشواس کسے آسرے
دی تلاش وچ سی۔ گورو نانک دامت ویلے دے اندھ
وشواس لئی اک ٹھاہر وانگ ہونہر یا ہے۔ اس ویلے دی
دھارمک برتی وچلی انسگٹھتا سانوں لوک گیت دی پیٹھ
لکھی سطر توں واضح ہے:

کیہدے کیہدے پیری ہتھ لائیے، سنتاں دے وگ
پھر دے۔

اجیہے سمیں گورو نانک دا دھرم کھر کے کھڑو یا
ہے۔ دھرم دا سرجناتمک سروپ الوک ستا وچ منکھی
وشواس تے زبھر کردا رہیا ہے۔ جس دا ارتھ ہے کہ
دھرم دا وشا رنجہ ہی ایس نقطے توں ہوندا ہے کہ منکھ مڈھ
توں ہی کسے الوک ستا نوں سویکارن جاں نکارن دا
وشا بناؤندا رہیا ہے۔ ایس الوک شکتی دے گناں توں
سروپ تک جاں آدرشاں توں ہتھارتھ تک دا سفر ہی
اصل وچ دھرم توں لوک دھرم تک دا سفر کیہا جاسکدا
ہے۔

دھرم دے انوبھو دی وشالتا بدھی جاں
گیان اندریاں دی پکڑ توں باہر ہے۔ اسیں ایس
نوں ایوں وی آکھ سکدے ہاں کہ ایہہ انوبھو
منکھ دی الوک ستا جاں اپنے وٹ توں اچی شکتی

لئی اک کھچ ہے جو انسانی جنم نال ہی ارمبھ ہو ویکھ سکدے ہاں۔

جاندی ہے۔ لوک دھرم نوں اسیں ایوں وی لکھ سکدے

اجیہا انوبھو جدوں ابھو بکتی دا وشا بندا ہے تاں ایس دا سنبندھ لوکاں ول آہدا ہے جاں اسیں کہہ سکدے ہاں کہ دھرم دے جس انوبھو دی گل اسیں توری ہے ایس دی ابھو بکتی دا سنبندھ ہی لوکاں نال پیندا ہے۔ ایقہوں ہی دھرم اتے لوک دھرم وکھردے اتے انتر سنبندھت ہوندے نظر آؤندے ہن۔ اصل وچ لوک وشواساں دا آدھار کسے نہ کسے روپ وچ ’دھرم‘ ہی بندار ہیا ہے۔

لوک دھرم وچلی بھاوکتا دی بہتات جاں بودھکتا دا ابھاو ہی لوک دھرم نوں عدم برداشت دی حد تے جا چڑھاؤندا ہے۔ اتہاس گواہ ہے کہ دھرم دے نال تے کئے ہی یدھ ہوندے رہے ہن اتے ہور ہے ہن جدوں کہ اقبال انوسار:

”مذہب نہیں سکھاتا آپس میں بیرکھنا۔“

گورو نانک دیو جی نے اس سمیں دی منگ انوسار اک سوچھ وان دھارمک آگؤ وانگ لوکاں دی پیڑت دشانوں ہی لوکاں اگے بیان کئے اوہناں دی حامی بھر والئی۔ بن دیکھے ایجے نہیں آسا۔

ایس دا بھاو ہے کہ لوک گناں نالوں سروپ نوں ترجیح دیندے ہن۔ ایہی کارن ہے کہ اصلی دھرم سماں پا کے لوک دھرم توں وکھر جاندے ہے۔ کئی وار ویکھن وچ آیا ہے کہ کسے پیر پیغمبر، رشی منی دی دتی ہوئی سکھیا لوک دھرم وچ پرورت ہو کے اپنا روپ ہی گوا بیٹھدی ہے۔ ایس دی سبھ توں وڈی مثال اسیں گورو نانک دیو جی دیاں بنیاں مورتیاں توں

گورو نانک دیو جی نے سمکالی سماج وچ پرچلت اندھ وشواس وچ جکڑے پیڑت لوکاں دی مول ویدنا نوں انوبھو کر دیاں دھارمک انشٹھاناں نوں نواں روپ پردان کرن دا سفل یتن کیتا ہے۔ اوس سمیں لوک دھرم واستوک گیان توں دور اندھ وشواس دی حد تک اپڑ چکا سی۔ گورو نانک دیو جی نے ’دھرم پنٹھ کر اڈریا‘ توں بھاو ہی ایہہ لیا ہے کہ

دھرم دی اصلیت توں لوک دور ہوندے جا رہے سن
جیوں:

”کل کاتی راجے قصائی دھرم پنٹھ کر اڈ ریا۔۔“
کوڑا ماوس سچ چندر مادیسے ناہی کہ چڑھیا۔۔“

اجبھی سستی وچ دھرم دے نویں سریوں ارتھ
سنچار کرنے سمیں دی منگ بن چکی سی۔ جو گورونانک دیو
جی جے انوبھوی وکتائی اک سٹیور داروپ دھرم کر گئی۔

گورونانک دیو جی نے اوس سمیں دے سبھ لوک دھرماں
وچلے کمر ماں توں منکھ نوں مکت کرواؤن لئی پرچلت
رہو ریتاں دے ماڑے پر بھاو پرت جاگرت کر دیاں

دھرم دے نویں ارتھ سنچار کیتے۔ جاں اسیں آکھ
سکدے ہاں کہ پرچلت پرانے سمیں وچ نویں ارتھ
بھرن دا اپرا لکیتا اتے ایہہ نویں ارتھ ہی سماں پا کے
سکھ دھرم دی نینہ بنے ہن۔

گورونانک دیو جی سمیں کئی دھرم لوکاں وچ
پرچلت سن۔ جیہناں وچلے دارشک پکھ دے وستار وچ
نہ جانندے ہوئے اسیں ایس ہتھلے پرسنگ دے وشے
ادھین اوس ویلے کنھاں متاں دیاں کی کی رہو ریتاں

سن اوس داسنکھیپ ورن کیتا ہے۔

ہتھلے لیکھ وچ اسیں ایس بارے وستار وچ نہ
جانندے ہوئے سنکیت ماتر اداہرنا دے رہے ہاں

جیوں اوس سمیں لوکاں دی بودھک پدھر انوسار مٹھک
کٹھاواں، اوتاراں دیوی دے ورت، کرم دھرم جاں

آواگون آدی دا ڈنگھا پر بھاوسی۔

گورونانک دیو جی نے سری رام کٹھا دے
ایںکاں لیکھ دتے ہن، جو اتھاسک تھ لوکاں تک
پنچدے مٹھک ہو چکے ہن، اوہناں دا ورن لوک رچی
انوکول ہی کیتا گیا ہے۔ اوہناں انوسار سری رام جو
نانک ہے جاں لوکاں سامنے اک آدرشک اداہرن
ہے، دے گن پرگٹ ہو سکے جاں راوون جو پرتنانک
ہے، اوس دے اوگن دے سائے جاسکے۔ اصل وچ
پراتن مثالاں نوں لوکاں وچ دہرائے جان دامشو ہی
نانک دے جیون نوں اپناؤن اتے پرتنانک دے
جیون نوں تیاگن دے پریرنا ہت ہے۔

گورونانک انوسار اوتار جاں ایہہ نانک مانس
جنم وچ آکے جاں اوتار دھار کے لوکاں لئی اک
وشیش سندیش لیاؤندے ہن۔ ایہہ اوتار جاں نانک
لوکاں وانگن ہی دکھ سکھ وچ رہندے ہن جاں جیون
دیاں حقیقتاں دا ساہمنا اوہ وی منکھ وانگ ہی
کردے وجی ہوندے ہن۔ سری رام چندر دے سیتا
تے کچھمن دے وچھوڑے وچ جھورن دا لیکھ ایس
پرکار ہے:

(۱) رام جھرے دل میلنے انتربل ادھیکار۔

بشر کی سینا سیوینے من تن جھ آدھار۔

سیتا لے گیا دھسرے کچھمن موؤ سراپ۔

نانک کرتا کر نہار کرویکھے تھاپ اتھاپ۔ (پنا۔ 1452)

(۱) من مہہ جھورے رام چند سیتا کچھمن جوگ۔

ہنوشتر آرادھیا آیا کر سنجوگ۔ (پنا۔ 1452)

واستو وچ ایہناں دیوتیاں جانو تاراں دے
ایکھ لوکاں تے اوتاراں وچلی اسدھارنتا نوں
میٹدے ہن کیونکہ اوہ سبھ منکھاں ورگے جیوندے
جاگدے سن، جنہاں وچ منکھ دیاں اچھاواں جاں
اکاٹھیاواں سن۔

گورو نانک دیو جی دا ادیش اتھے کسے نانک
دے اڈگناں توں پردہ فاش کرن دا نہیں سگوں
ساموہک اوچیتن نوں اس پرت سچیت کرن توں ہے
کہ کوئی نانک، دیوی دیوتا، اوتار جاں مہانیر کہ کناوی
وڈا کیوں نہ ہو گئے اس دیاں بھاونواں منکھ وانگ
اتر پت ہی رہندیاں ہن۔ پر ایس 'اک' دی سنپورنتا
کسے تڑپتی لئی نہیں بھٹکدی۔ گورو نانک دیو نے ایہناں
کتھاواں وچلی نیکی بدی دی ٹکرا داوند سنسارک جتاں

وانگ ہی درسایا ہے جتھے نام سمرن دے ابھادکارن
اپراپتی دامنہ دیکھنا پیدا ہے:

(بھولے راوَن مگدھ اچیت۔۔)

لوٹی لڑکا سمیس سمیت۔۔

گرب گیا بن ستکور ہییت۔۔ (پنا۔ 224)

(ا) رووہ پاڈو بھئے مجور۔۔

جن کے سو آرمی رہت حدور۔۔ (پنا۔ 654)

(جنمچے گرسبد نہ جانیا۔۔ (پنا۔ 224)

کے ایہناں دھارمک ریتاں پچھلے 'سچ' نوں پچھانن تے
زور دتا ہے۔

لوک پوجا، پتر پوجا، تیرتھ، اشان، آرتی آدی
سبھ نوں ہی سچ من کے لکیر دے فقیر ہوئے سن پر گورو
نانک دیو نے لوکاں نوں ای پرت سچیت کیتا کہ
ایہناں سبھ دی پورتنی بھرتی جگت تک ہی رہندی ہے۔
اجھے دکھایا دھماں جاں پاکھنڈاں دا پرست دی
پراپتی نال کوئی سنبندھ نہیں۔ ایس لئی لوکاں نوں
ایہناں پاکھنڈاں نوں پورن دی تھاں آپدے اندر
اجھے گن پیدا کرنے چاہیدے ہن جتھے دوجے ساہمنے
چنگا بن دی تھاں اپنے آپ اگے چنگا ہو یا جاسکے۔
ایسے لئی گورو نانک دیو جی منکھ دی باہری دکھاوے
والی کرتی نوں ایوں سپٹ کر دے ہن:

(گلی اسیں چنگیا آچاری بریہ۔۔)

منہ کسدھا کالیا باہر چٹویا۔۔

ریسا کرہ تئاٹا یاسیوہ درکھڑیا۔۔

نالِ خسمے رتیا مانہ سکھ رلیہ۔۔ (پنا۔ 84)

(ا) بھانڈ اچھا سوئے جتوس بھاسی۔۔

بھانڈا تلی ملین دھوتا چچھان ہوئی۔۔

گورو دوارے ہوئے سو جھی پائسی۔۔

ایت دوارے دھوی بچھا ہوئی۔۔ (پنا۔ 413)

سو گورو نانک دوارا درسائے ایہناں ریتاں
رسمان پچھلے برے پر بھاو لوکاں نوں پر تکھ ہو گئے۔
دوجا ریتاں رسمان دی اجہی آلو چنادی لوکاں نے اگوں

ایسے پرکار دھارمک رہ ریتاں نوں ہی پورنا ایس
ویلے لوکاں لئی وڈا دھرم سمجھیا جاندا سی۔ گورو نانک دیو
جی نے لوکاں نوں ایہناں سوے دکھایا توں اپراٹھ

کوئی الوچنا نہیں کیتی سگوں گورو نانک دی سکھیا نوں
ڈبدے داسہارا جان کے قبولیا ہے۔ گرد نانک دیو جی
نے اپنے مت راہیں اوس ویلے دے سارے دھرم
دیاں اونٹاواں تے لوکاں نوں چیتن کر کے اندھ

وشواس وچوں کڈھیا۔ دوجا جے ہورناں متاں وانگ
گورو نانک دیو وی سدھ پر بھوا پاؤن دایتن کردے
تاں لوک پروا لگی تک ادیش نہیں سی تچ سکدا۔ پر گورو

نانک دیو اک سفل دھارمک آگودانگ نیچ لوکاں نال
آپ رلکے اوہناں دی ہمدردی دا پاتر بنے ہن:
”نیچا اندر نیچ جات نیچی ہوتی نیچ۔“

نانک تن کے سنگ ساتھ وڈیا سیو کھیا ریس۔“

لوک جیون دی ہر رسم دا ادھار کسے نہ کسے روپ

وچ کوئی دھارمک بھادنا ہی رہی ہے۔ پر لوک جیون

سنبدھی اک وشیشٹا دھیان دین یوگ ایہہ ہے کہ اک

پدھر اجیہی ہے جتھے کھ وکھ دھرم ماں دے لوک ہوندے

ہوئے وی اکو جیہا جیون جیوندے ہن۔ اجیہے سمیں

لوکاں نوں ایہہ بھل جاندا ہے کہ اوہ کسے اک لوک دھرم

نال سنبدھت ہن، اوہناں لوکاں وچکار کوئی دھارمک

جاں بودھک تھ نہیں سگوں بھائی چارک سانجھ

ودھیرے حاوی ہوندی ہے۔ گورو نانک نوں سماج

سدھارک جاں لوک جیون وچ کرانتی لیاؤن والا وی

آکھیا جاندا ہے۔ سماج سدھار دا ارتھ ہی لوکاں دے

جیون نوں نویں سروں زمان کرنا ہوندا ہے۔ اک سو جھ

وان ساہتکار وانگ گورو نانک دیو نے اپنے انوبھونوں

شبدیں راہیں لوک رچی انوکول بے لوڑیاں رساں نوں
چھڈن اتے لوڑ وند رساں نوں اپناؤن دی پیرینا دتی
ہے۔ اجیہی پیرینا لوک پرواہ دی گتی نوں تیز کرن وچ
سہائی سدھ ہندی ہے۔

سنکھپ وچ آکھ سکدے ہاں کہ گورو نانک
دیو دی سچی رچنا اوس ویلے دے سموک ورتارے وچ
اک تبدیلی دا کارن ہونڈی ہے۔

ایس پرکار گورو نانک دیو جی دی بانی لوکاں
دے انوکول کر کے وشے نوں نبھایا گیا ہے۔ ایہی کارن
ہے کہ گورو نانک دا ویکیتو لوک مناں تے سدیوی اثر

پاؤن وچ سفل ہو گیا ہے۔ پیٹھ لکھی لوک گیت دی سطر

اوس دی منہ بولدی تصویر ہے:

”ہٹ کھلگی بابے نانک دی،

سودالین گے نصییاں والے۔“

ایس توں سپشٹ ہو جاندا ہے کہ گورو نانک

مت نوں لوک منک نے نصییاں والا سویکار یا ہے۔

واستو وچ بانی وچ اجیہے لوک تیاں دی بہتات ہی گورو

نانک بانی نوں لوکاں وچ مقبول کردی ہے۔ جتھے

لوک گورو بانی نوں کیول اپناؤندے ہی نہیں سگوں

ہورناں نوں وی اس سندیش ول پریرت کردے

رہندے ہن:

ساڈے گرانے جہاز بنایا،

آجو جیہنے پار لنگھنے۔

کل تارن گورونانک آیا

انجینئر منوندر سنگھ گیا سپرا

گورونانک پاتشاہ جی دی 550 وی جنم ستابدی موقعے دیش ودیش اندر خوب چرچا ہے۔ ہر کوئی آپو اپنی سمر تھاتے شردھانال ایہہ ستابدی مناؤن لئی اڈی چوٹی دازور لگا رہیا ہے خاص کر سرکاراں پر ایہہ رولا گولا ایوں گدا ہے جو جس جنم ستابدی دے بہانے راجنیتی تے دھارمک اڈری ہستی نوں ملیا میٹ کارن دی سیاست بھارو ہے۔ آج دے ودوان گورونانک پاتشاہ تے گورو گوہند سنگھ جی بارے وکھ وکھ بمب ولوک مناوچ بنا رہے ہن۔ گورونانک پاتشاہ جی نوں سانت صرف اکھاں میچ کے بھگتی کرن والا، بنا شاستر والا بمب پرچار رہے ہن جدکہ اجیہا نہیں کیونکہ دس جائیں بیشک الگ الگ سن پر جوت اکوسی۔ گورونانک دیو جی بارے جو سوچن لئی مجبور کیتا جا رہیا ہے کہ اوہناں نے صرف اکھاں میچ کے بھگتی کیتی تے لوکاں نوں ودھیا جیون جین دا طریقہ دسیا۔ آج کل گورو صاحب دیاں کالپنک تصویراں پو لے پو لے جیہہ ہتھ پیر، گلگے ورگا چہرا سبھ رد ہو گئیاں ہن۔ اصل تاں سانوں بت شکن بنایا سی۔

بھائی لہنے جی نوں ملے (جو کہ بعد وچ دو جے گورو انگد دیو جی بنے) تاں گورو جی دے سرتے لکھاں دی پنڈ سی جو کہ اپنے پسواں لئی لے کے آئے سی، کہن دا بھاو گورو جی نے جو کھا کر ت کرو ایس نوں کما کے دکھایا۔

گورو صاحب جی تاں بھائی گرداس جی دے کہن واگ جدوں اداسیاں تے جان دے:-

ریت اک آہار کر روڑا کی گر کی وچھائی [24]
بھاو جو وی ملیا ڈسکوری دے سروائیور مین
وانگ چھک لیندے سی۔ ایہہ تاں ہوئی سروپ دی گل، وچاردھاراوی کرانی کاری سورمیاں والی صرف تے صرف بیچ دا پرچار تے پر سار۔

گورو جی نے جدوں اوتار دھاریا تاں بھارت ورش اندر ہندو بہو گنتی ہون کارن اوہ وہما، بھرماں، دھاگے تویتاں، دے بھرم جال وچ اچھپے الجھے ہوئے سن کہ کوئی وی عقل دی دسی گل سماج نال سدھی بغاوت ہی سی۔ گورو جی دا جنم 14 وی ستابدی وچ اوس ٹائم ہو یا، جدوں پورا سماج ہی جھوٹھیا رہوریتاں وچ الجھیاں پیا سی۔

سوچ کے دیکھو گورو صاحب نے کتنا حالات تاں وچ جنجو پاؤن توں منع کیتا سی۔ جس دن دی ایہہ گھٹنا

راجنیتی تے دھارمک اڈری ہستی نوں ملیا میٹ کارن دی سیاست بھارو ہے۔ آج دے ودوان گورونانک پاتشاہ تے گورو گوہند سنگھ جی بارے وکھ وکھ بمب ولوک مناوچ بنا رہے ہن۔ گورونانک پاتشاہ جی نوں سانت صرف اکھاں میچ کے بھگتی کرن والا، بنا شاستر والا بمب پرچار رہے ہن جدکہ اجیہا نہیں کیونکہ دس جائیں بیشک الگ الگ سن پر جوت اکوسی۔ گورونانک دیو جی بارے جو سوچن لئی مجبور کیتا جا رہیا ہے کہ اوہناں نے صرف اکھاں میچ کے بھگتی کیتی تے لوکاں نوں ودھیا جیون جین دا طریقہ دسیا۔ آج کل گورو صاحب دیاں کالپنک تصویراں پو لے پو لے جیہہ ہتھ پیر، گلگے ورگا چہرا سبھ رد ہو گئیاں ہن۔ اصل تاں سانوں بت شکن بنایا سی۔

گورونانک پاتشاہ جی نے سادھناں دی انہود دے باوجود لوکاں نوں سودھن لئی چارے دساواں وچ پیدل اداسیاں (یا تراواں) کیتیاں۔ جدوں

اس دن گورو جی داپورا پر یوار، ساک سبندھی، ساراہی قبیلہ اکٹھا سی۔ مہمان نوازی لئی طرح طرح دے پکوان بنائے ہوئے سن، گل کی پورا گھر خوشیاں، ہا سے تے انی شردھانال بھریا ہو یاسی، کیوں جواج پر یوار دی اوہ ریت ہو رہی سی جس نال نانک صاحب نے پوتر ہو جانا سی، اج نانک نوں جنجو پہناؤ ناسی۔ پنڈت ہر دیال نوں ایہہ سبھ کم کرن لئی بلایا گیا۔ بال نانک نے پورے کنبے دی موجودگی وچ پنڈت نوں جنجو پاؤن توں روک دتا، کی کوئی بال عمرے اپنی جرأت دکھا سکد اہے؟ اوہ کراہی کاری سورما گورونانک ہی سی، گورو بابے دی پہلی سورمگتی جنجو پہنن توں انکار کرنا ہے۔ اگر اج وی اسیں اپنے آپ نوں دیکھیں، وگیان دا یک ہے، اسیں وڈے وڈے عہدے وی پراپت کیتے ہوئے ہن، کسے نوں روک ٹوک نہیں سکدے، وڈے وڈے سکھ لیڈراں دیاں ٹکے لگیاں فوٹواں اخباراں وچ عام ہی پرکاشت ہوندیاں ہن۔ وسکرماں ڈے والے دن اپنے آپ نوں کہندے کہاؤندے سردار اپنے اوزاراں نوں تے اپنے آپ نوں پنڈتاں توں ٹکے لگواؤندے عام دیکھے جا سکدے ہن۔ سوکھا کم نہیں بہو گنتی نوں روک پاؤنا۔ ذرا سوچ کے دیکھو 1469ء دا ٹائم ہندومت دی سرداری سی تے بال عمرے جرأت کر کے کہنا ”پنڈتا تیرا ایہہ جنیء میرے کسے کم دانیں“ کی ایہہ اکھاں میچ کے بھگتی کرن والیاں دا کم ہے؟

بی بی نانکی دا پتی جے رام دولت خاں لودھی دے مودی خانے دا کھی سی۔ افغاناں دے راج وچ دولت خاں لودھی دا پتا ’تاتار خاں‘ پنجاب دا گورنر سکندر لودھی دے راج سمیں (1488-1517) سی۔ اوس دا دہانت 1504ء وچ ہو یا۔ اوس دے پچھوں اوس دا پتر، دولت خاں لودھی پنجاب دا گورنر بنیا۔ لودھیاں دے راج وچ پیسے دا پرسار گھٹ ہون کارن زمینداراں کولوں مالیا، جس وچ وصول کیتا جاندا سی تے مودی خانے وچ جمع کیتا جاندا سی تے ایتھو ہی سبھ پرکار دے ملازم، سپاہی تے ہور دولت خاں لودھی دے اذھین کم کرن والے تنخواہ دے روپ وچ اناج ’الوفا‘ لیندے سن۔ گورونانک دیو جی نوں جے رام دی سفارش تے دولت خاں لودھی نے اپنے مودی خانے وچ نوکری تے رکھ لیا سی۔ پہلاں جنے وی مودی سن، اوہ اناج ونڈن لگیاں اپنا دسواں حصہ (تنخواہ دے روپ وچ) اپنے کول رکھ لیندے سن پر گورونانک دیو جی اپنے حصے دا ’تیرا تیرا‘ کہہ کے غریباں نوں دے دیندے سن۔ گورونانک دیو جی دے اس وطیرے کارن سلطان پور وچ رولا پے گیا کہ اوہ تاں مودی خانے نوں لٹا رہے ہن۔ ایہہ خبراں جد دولت خاں کول پہنچیاں تاں اوہناں حساب کتاب کروایا۔ اوہ حساب کتاب ودھ نکلیا کیونکہ گورو صاحب تاں اپنی کرت دے روپ وچ

ملے اناج نوں ہی دسوندھ دے روپ وچ غریباں
 وچ ونڈ دے سن۔ ایسے دوران اک گھٹنا ہور ہو گئی
 کہ گورو نانک دیو جی نے اچار یا ”نہ کو ہندو نہ
 مسلمان“ کٹھ پتھی مسلماناں نے دولت خاں دے
 ہو روی کن بھر دتے۔ دولت خاں نے گورو جی نوں
 بلایا تے کیا کہ تسیں کہندے ہو کہ ہندواں تے
 مسلماناں وچ کوئی فرق نہیں تاں تسیں ساڈے نال
 مسجد وچ نماز پڑھو۔ گورو جی من گئے پر سارے
 ہندو چننا تر ہو گئے کہ نانک نوں مسلمان بنا لیا گیا
 ہے، کیوں جو اوس سیمیں مسجد وچ جانا مسلمان ہون
 دے طول سمجھیا جاندا سی۔ دولت خاں اتے ملاں
 نے نماز پڑھی پر گورو جی کول کھلوتے ہسدے رہے
 ۔ ساپتی توں بعد ملاں نے غصے نال جد کہا کہ تسیں
 نماز کیوں نہیں پڑھی، تاں گورو جی نے کہا، ”میں
 نماز کس طرح پڑھدا، دولت خاں دامن تاں قندھار
 گھوڑے خریدن گیا ہو یاں سی تے ملاں جی نوں
 نویں سوئی گھوڑی دی وچھیری دا فکری کہ اوہ کھہ وچ
 نہ ڈگ پوئے“۔ دولت خاں لودھی گورو جی توں
 بہت پر بھاوت ہو یا، کیوں جو مودی خانے دا حساب
 کتاب وی ودھ نکلیا سی۔ گورنر دے سامنے اپنی
 جرأت رکھنی ماڑی موٹی گل نہیں۔ جرأت بہادر تے
 سچا آدمی ہی رکھ سکدا ہے۔ جس دے من وچ چور
 جاں کا نا ہووے اوہ تاں اکھ ملا کے گل تک وی نہیں
 کر سکدا۔ کانے بندے گھچو جے بنے دوسرے ول
 صرف ٹیر جیہا کڈھ کے دیکھن جو گے ہی ہوندے
 ہن۔
 ایس توں بعد گورو جی لوکا ئی نوں سچ دس لئی
 یا تراواں تے نکل گئے۔ گورو جی دی پہلی اداسی دا
 سماں 8 سال دا ہے۔ ایس اداسی دوران سبھ توں
 پہلاں ایمن آباد جتھے اوچ پنچ دا بھرم مٹاؤن لئی
 بھائی لالو دے گھر گئے، اوس توں بعد ہر دوار جتھے
 پنڈت سورج نوں پانی دین دیندے سی۔ پنڈتاں
 دے اکھ ہر دوار اوہناں دے گڑھ اتے اپنے اکھ
 وچ اوہناں توں الٹ پانی دینا تے پھر جرأت نال
 سمجھاؤنا کہ پنڈتو کیوں مورکھاں والے کم کری
 جاندا ہو، سورج تک پانی سو جہماں وچ وی نہیں
 پہنچا سکدے، ایویں پاگل ناں بنو۔ کیہ کوئی جرأت
 توں بنا، مالا پھیرن والا کر سکدا ہے۔ ایہہ صرف
 تے صرف گورو نانک پانتشاہ ورگا بہادر ہی کر سکدا
 ہے۔ ایس توں بعد گورکھتے اجو کا نام نانکیتا (پہلی
 بھیت دے کول) جو گیاں نوں سمجھایا، پھر پریاگ
 گئے جتھے آپ نے تیرتھ اشانا دا کھنڈن کیتا تے
 بنارس جا کے پنڈتاں نوں پھوکت دے وہماں
 بھرماں بارے سمجھایا۔ پھر گیا گئے جتھے پتراں دی
 گتی نوں پھوکت کرم دیا۔ ایس توں ڈھا کے، جگن
 ناتھ پوری دے مندر، سنگلا دیپ تے اتم پڑا
 کرو کشیتری۔
 دوجی اداسی دوران سمیر پر بت دیاں گھجاواں

اچ سدھ جوگیاں کول، کشمیر دے علاقے سری نگر،
 مٹن صاحب، امر ناتھ تے ویسنو دیوی جا کے لوکاں
 نوں سچ دیا۔ ایس توں بعد جموں رگھوناتھ دے
 مندر، سیالکوٹ پیر حمزہ غوث کول تے اخیر لا پڑا
 پسروری۔ تہی اداسی دوران پاکپٹن، تعلیمے تے مکے
 گئے، غیر مسلمان اچ وی مکے جا نہیں سکدا۔ گورو جی
 اوس سمیں اچ دے مخدوم شیخ حاجی عبدل صاحب
 بخاری دے نال گئے۔ جیہناں دا دہانت آئین
 اکبری انوسار، 1526-27ء نوں ہويا۔ مکے
 رهندیاں اک دن گورو جی کعبے ول پیر کر کے سوں
 گئے، کیونکہ اوہناں نے خاص دشا وچ رب ہون
 دے بھرم بھلیکھے نوں توڑنا سی۔ اتھے برچھیاں
 والے وی سن، کیہ اوہناں توں گورو نانک دیو جی نوں
 ڈر نہیں لگیا، اگر سورے ناں ہوندے تاں اپنی
 جرأت کر سکدے سن۔ سویرے جدسبھ حاجی اٹھے
 تاں 'جیون' ناں دے حاجی نے پیر ہلایا تے غصے نال
 کیہا کہ توں خدا دے گھر ول پیر کیہے ہن تاں اگوں
 گورو جی نے کیہا کہ بھائی میرے پیر اوس پاسے ول
 کر دے، جس پاسے ول خدا دا گھر نہیں۔ اصل بھاو
 ایہہ ہے کہ مسلمان عقیدے انوسار خدا رب العالمین
 ہے، اوہ سبھ پاسے موجود ہے۔ ایس توں بعد گورو جی
 عراق دے شہر بغداد، حسن ابدال ولی قندھاری کول،
 سید پرگئے تے لوکاں نوں تاریا۔ گل کیہ گورو جی نے
 چارے دساواں وچ جا کے سچ دا پرچار کیتا۔
 کیہ کوئی راجے نوں اس دے منہ تے آکھ سکدا
 ہے کہ بابر، توں بابر نہیں جابر ہے۔ دساں پاتساہیاں
 دے سروپ، جوت، سوچ، جوش نوں الگ الگ کر کے
 دیکھن والیواوہناں دی جیونی پڑھوتے وچارو، نال گورو
 نانک پاتساہ جی دوارا اچارے ایہناں شہدانوں دھیان
 نال پڑھو:-
 کادی کوڑ بول مل کھائے۔۔ برہمن ناوے جیا
 گھائے۔۔
 جوگی جگت نہ جانے اندھ۔۔ تینے اوجاڑے کا
 بندھ [662]
 اندھی ریت گیان وھونی بھاہ بھرے مردار [469]
 راجے سیہ مکدم کتے۔۔ جائے جگان بیٹھے ستے۔۔
 چاکر نہدا پائن گھاؤ۔۔ رت پت کتھو چٹ جاہ
 [1288]
 جو تو پریم کھیلن کا چاؤ۔۔ سردھرتلی گلی میری آؤ۔۔
 ات مارگ پیر دھرتیجے۔۔ سر دتجے کان نہ
 کیجے [20][1412]
 اجو کے پرچارک پرچار کردے پھر دے ہن
 کہ اک دار امرت چھک لووا ایہہ مل جاوے گا، اوہ مل
 جاوے گا، بالکل جھوٹھ بولدے ہن۔ گورو جی نے
 ایہہ کدے وی نی کیہا کہ میں تینوں کوٹھیاں دامالک بنا
 دیواں گا، تیرا گھر پیسیاں نال بھر دیواں گا، اوہناں
 میں تاں خالصہ بنن دی شرط ہی انوکھی رکھی ہے، کہ
 بھائی تیرا سر چاہیدا ہے۔ خالصے نے برائی وردھ

سنگھرش کرناں ہے، چاہے زور نال توار دے سرتے
چاہے قلم نال - سکھ کدے وی آرام نال تاں بیٹھ ہی
نہیں سکدا کیونکہ اوہ تاں سپاہی داروپ ہے - سپاہی
چاہے جنگ لگی ہووے چاہے امن اسنے تا اپنی تیاری
کرنی ہی کرنی ہے -

اک اپنے جیون دی گھٹنا سا جھی کرن جا رہیا
ہاں - بنگلا دیش نوکری کرداسی، اتھے مسلم بھونگتی ہے
- ودھیا گل مسلم سکھاں دی قدر بہت کردے ہن -
جس فیٹری وچ میں نوکری کرداسی اک دن اس دے
مالک نے مینوں لچ لئی بلایا - اسیں دوویں کھانا کھا
رہے سی، اوہ مینوں کہن لگا، ”سردار صاحب کھان

لگے تہاڈیاں مچھاں تنگ نہیں کردیاں“ (ذکر یوگ
ہے کہ سارے مسلمان اپنیاں مچھاں منوا کے رکھدے
ہن) میں جھٹ کہا شیخ صاحب سوچن دا طریقہ اپنا
اپنا ہے - آپ اپنیاں مچھاں ایس لئی منواؤندے ہو
کہ تسیں کھانا کھانا ہے، ایہہ کھان وچ وگھن
پاؤندیاں ہن، آپ کھان لئی جیوندے ہو - اسیں
کھاندے صرف ایس لئی ہاں تاں جو مچھاں رکھ سکینے،
تکڑے رشت پشٹ رہینے، ساڈی مچھ ہمیشہ کھڑی
رہے، بس سوچنی دا ہی فرق ہے جی - گورو نانک
پاتشاہ جی نے اپنی مچھ کدے وی تھلے نہیں کیتی
اوہناں نے برائی نوں ہمیشہ سوربیراں وانگ، ترک
بدھی دے سہارے، مچھ اپر کر کے ٹوکیا - جتھے وی
برائیاں نظری پینیاں اپنا ورودھ ضرور درج کروایا -

گورو جی نے سانوں سوربیراں وانگ جیونا تے
سوربیراں وانگوں ہی مرنا وی دسیا - پر ارج ستادی
بھکھ دے کارن گورو صاحبان دے 550 ویں جنم
ستادی موقعے پنتھ لئی مرٹن والے آپا قربان کرن
والے پر دھت کے گورو صاحب دے سدھاتاں
نوں گلیاں وچ رولن والے، گلاں وچ ٹائر پا کے
پوکن والے موڈھی بن جنم ستادیاں منارہے ہن -
گورو صاحبان دے سدھانتاں توں بالکل الٹ
بھگتن والے گورو صاحب دے سندیش پڑ رہے ہن
ایس توں وڈی تراسدی ہور کی ہوسکدی ہے -

کاش اسیں گورو نانک پاتشاہ جی دوارا وڈھنس
راگ وچ اچارے سدنوں سمجھ سکدے - گورو جی
منکھ ماتر نوں منکھا جیون دی باجی، موت روپی
اصلیت نوں سداسنکھ رکھدیاں، اچے حوصلے تے
ساہس نال جو جھکے جتدے ہوئے، لوک پرلوک
نوں سفل کرن دی بخشش کردے ہن - ہے سنسار
دے لوکو مرنا تاں سوربیراں دی منزل ہے، بھاو
ایس مرن نوں ماڑا نہ سمجھیا جاوے، پر ایس مرنے
نوں کہن سنن دی شرط ہوندی ہے کہ مرن والا مرنا
جاندا ہووے - جیہڑے منکھ پر بھو دیاں نظراں
وچ پروان ہو کے وچر دے ہن تے ویلا آؤن تے
مردے ہن، اصل سوربیراں ہی کہاؤندے ہن، تے
درگاہ وچ عجت نال جاندے ہن - اوہناں نوں
پرلوک وچ دکھ نہیں ویاپدا کیوں جو اوہناں سنسار

وچ سچی کمائی کیتی ہے۔ اوہ اک مالک نوں سمر دے
 ہن، اہنا دا ڈربھج جاندا ہے۔ ہے بھائی ہنکار دا اک
 دی بول نہ بولیا جاوے، من نوں پر بھودی یاد وچ
 رکھدیاں اڈول رکھیا جاوے، اوہ جانی جان ہے تے
 چنگے رستے تو رہیندا ہے۔ مرنا سور بیراں دی منزل
 ہے ایہہ تدھی ہے جیکر ایہہ پر ماتا دے در، گھر قبول
 ہندا ہے۔
 وڈنہں محلہ 1
 آوہ ملہ سہیلیہو سچڑا نام لینیہاں۔۔
 روہہ رہا تہن کا اپنا صاحب سمھالیاں۔۔
 صاحب سمھالیہ پنٹھ نہالہ عصا بھوتھے جانا۔۔
 جس کا کیا تہن ہی لیا ہوا تے کا بھانا۔۔
 جوتن کر پایا سو آگے آیا اسیں کہ حکم کریہا۔۔
 آوہ ملہ سہیلیہو سچڑا نام لایہا [1]
 مرن نہ مندا لوکا آکھیئے جے مرجانے ایسا کوئے۔۔
 سیوہ صاحب سمر تھ اپنا پنٹھ سوہیلا آگے ہوئے۔۔
 پنٹھ سہیلے جاوہ تاں پھل پاوہ آگے ملے وڈائی۔۔
 بھیلے سیوہ جاوہ سچ سماوہ تاں پت لیکھے پائی۔۔
 محلی جائے پاوہ خسمے بھاوہ رنگ سیوہ لیا مانے۔۔
 مرن نہ مندا لوکا آکھیئے جے کوئی مر جانے [2]
 مرن منسا سور یا ہک ہے جو ہوئے مرن پروانو۔۔
 سورے سیئی آگے آکھیئے درگہ پاوہ ساچی مانو۔۔



کشمیر ول گورونانک دا وارتالاپی یا ترا - مارگ

ڈاکٹر جسبیر سنگھ سرنا

کشمیر دا جل واپو سنسار توں ودھیرے معتدل ہے۔ فارسی دے اک کوی نے ٹھیک لکھیا ہے کہ جیکر کوئی کباب بنیا ہو یا مرغ دا وی کشمیر آ جاوے تاں اوس وچ وی جان آسکدی ہے (1)۔ اتہاس دے سومیان وچ (خاص کر چینی تے بتی) کشمیر نوں برف نال کجیاں چوٹیاں وچ لپٹے تے گھرے ہیرے وانگ دسیا گیا ہے۔ ایس خطے دی پراتن تواریخ دسدی ہے کہ اتھے کئی دھرم ایمان پھیلدے تے سنگھ دے رہے ہن۔ بدھ مت، شوشن اتے اسلام نے اتھے دے جیون اتے ڈوگھی چھاپ چھڈی ہے۔ کشمیر دی ثقافت وچ انیکاں رنگ بھرے ہن۔ کشمیر دی تواریخ بارے سبھ توں پراتن ہتھ لکھتاں مجترنگی اتے نیلتم پراں وچ کشمیر بارے اک لوک کتھا پرسدھ ہے کہ اج توں چھ ہزار سال پہلاں، ایہہ اک وڈی جھیل دی شکل وچ سی جو 56 کوہ لمی اتے 16 کوہ چوڑی سی۔ ایس جھیل نوں 'ستیسر' آکھیا جانداسی۔ ایسے جھیل وچ 'جل ادبھو' ناں دا راکش رہنداسی۔ جو آس پاس دے وسنیکاں نوں کھچھدا کر کے دکھ دینداسی۔ کسپ رشی اتھے رہن ناغیاں دا پتا اتے اوہناں دا پتر نیل ناغیاں دا بادشاہ اکھواؤنداسی۔ کسپ رشی نے راکش 'جل ادبھو' نوں ختم کرن لئی برہماں تے ہور دیوتیاں توں مدد منگی۔ انج

کافی سمیں دی کشکش دوران راکش ماریا گیا اتے ستیسر جھیل خشک ہو گئی۔ ایس توں بعد کسپ رشی نے باہروں براہمن سادھو لیا کے اتھے وسائے۔ پہلاں پہلاں 'پسچا چاس' اتے 'یکشاش' قبیلے رہندے سن، جو براہمنان نوں نت ستاؤندے رہندے سن۔ 'نیلتم پراں' انوسار براہمنان نے اوہناں نوں ان آدی دے کے اوہناں قبیلیاں دی دوستی حاصل کیتی۔ سمیں دے گزرن نال اتھے آریہ لوک وی آئے، بدھ دھرم دا وی بڑا زور رہیا۔ چودھویں صدی وچ اسلام دھرم نے اس خطے وچ پرویش کیتا۔ ایقوں دے لوکاں نے ہندوستانیوں، یونانیوں، رومناں اتے عربی لوکاں دے ایمان اتے دھرم نال پیار بھادنا جگائی۔ کشمیر دیاں نیل رنگی آبشاراں، سرسبز میدان، ہولی ہولی قدرت دا سنگیت الاپ رہے جھرنے تے چشمیں، من موہنے پھل تے پھل، رنگ برنگے انوکھے پنچھی پنکھیر، برف وانگ ٹھنڈے نزل جل، متوالیاں تے مستانیاں ہواواں، قدرتی پہاڑاں دے سلسلے آدی نے کشمیر نوں جنتے بے نظیر بنا دتا ہے۔ کشمیر دیاں صفتاں دے پل بندیاں کلہن پنڈت، کدشی مشہدی (ایرانی کوی)، جہانگیر بادشاہ آدی نے باخوبی ذکر کیتا ہے۔

سکھ دھرم دے جنم داتا گورو نانک

(1469-1539ء) اپنے سمیاں دے ودھ بھر منکرن
والے مہان پرش ہوئے ہن۔ گورو جی نے ہزاراں
میلاں دا سفر بہتا پیدل، دو صدیاں تک، چارے
دشاواں ول کر کے لوکاں نوں اپنی اپنی بانی نال سرشار
کیتا۔

واہ واہ بانی نرنکار ہے۔

تس جیوڈ اور نہ کوئے۔ (2)

فارسی دی سبھ توں پراتن ہتھ لکھت دُستانِ
مذہب، کرتا محمد ذوالفقار اردستانی ساسی، جو کافی سماں
کشمیر وچ وچردا رہیا ہے، گورو نانک صاحب دے
نرالے پنتھ، سبھاو، تعلیم، بانی، اللہ نوں پاؤن دارا، اللہ
دے روپ بارے سنکھپ وچ ذکر کردا ہے:-

* نانک پنتھیاں کہ معروف گورو سکھاں نند وبت

وے بت خانہ اہتواد نذرند۔

* مودیاں است کہ گلات بہ دست و باشد

* چوں در نانک آسرے از درویشی یافت

* نانک قایل تو حید باری بود ہر کتے از وظاہر نہ شد۔

* مریدان و راب زبان سنسکرت سرینا باشد

* وسیلہ متکرباء ہتھ لیا زردنے۔

جانور است بیست

راستی - آورتی کہ شوی رستاگر

راستی - از توں ظفر از کردگار

گفتند بابا نانک خدائے است۔ (4)

پہلیاں دو جنم ساکھیاں وچ گورو جی دا سفر ہور
ٹکاں توں علاوہ سمیر پر بت، کیلاش جان داسکیت ملدا
ہے۔ ولایت والی جنم ساکھی وچ وکھ وکھ اداسیاں دا
ویروا درج ہے۔ بیچ بہاڑے دے پنڈت برہم داس
نال گورو صاحب دے میل دا وی ذکر آیا ہے۔ بھائی
گرداس جی دیاں واراں وچ وی سمیر پر بت دا ذکر آیا
ہے:

پھر جائے چڑھیا سمیر پر سدھ منڈلی در شئی آئی۔ (5)

گورو نانک دیو جی نے ہندوستان دے کونے
کونے وچ ہی نہیں سگوں سرب سانجھی منکھتا داسندیش
دین لئی اتے جگت جلندے نوں رکھن لئی انیکاں
دیشا (6) دا بھرن کیتا۔

ذوالفقار اردستانی دے ایہناں شہداں نے کئی

صاحب توں بٹالا، جسر وٹا، روالسر، پرمنڈل، باہو قلہ، جام دیودی گفا (جموں)، گرہیونی دی گفا (ویشنوں دیوی)، سیر منجلا (اودم پور)، کشتواڑ، بھدر واه، کیلاش پربت، لہہ لداکھ، کرگل، سکورد، امر ناتھ دی گفا، پہلگام، مٹن صاحب، اننتاگ، پنج بہاڑا، اوانتی پورہ، شکم چاریاں دی پہاڑی، چنار پیٹھاں، بیروا، رگھناتھ مندر، حضرت بل دی مسیت، ہری پربت، دلر جھیل، کمر از علاقے دیاں حدان بارانملا کروڑ تیرتھ، اوڑی دے رستوں پنجاب چکے سن۔

گورونانک صاحب بٹالے توں ہوندے ہوئے پنڈ باکھتا (جسرٹا) چکے سن اتے اک پٹیل درخت پیٹھ چاران وٹرام کیتا اتے اوٹھوں دے پیراں نال گوشٹی کر کے لوکاں نوں وہماں بھرماں توں کڈھ کے، اک اکال پرکھ دی پوجا نال جوڑیا۔ اوٹھوں گورو جی سدھے پرمنڈل 10 چکے۔ اوٹھوں ہوندے ہوئے گورو جی بہو کھلے کولوں توی ندی پار کر کے 'جامدیودی گفا' آگئے۔ 'گورونانک پرکاش' انوسار:

”تت چھن جموں پور مہہ آئے۔“

جموں دے آس پاس وچر کے گورو صاحب گرہیونی دی گفا (ویشنوں دیوی) گئے سن۔ ایہہ کٹڑے قصبے لاگے ترکوٹاں پہاڑیاں کول سھت ہے۔ جموں دی 'جامدیودی گفا' سمیں گورو جی نے جوگیاں نال چرچہ کر کے شبد (11) اچارن کیتا۔ گرہیونی دی گفاں کول پیٹھ پنڈیاں نال گورو جی

گورونانک جی نے چار اداسیاں 24 سالاں (1497-1521ء) وچ پوریاں کیتیاں۔ تیجی اداسی پہاڑاں راہیں سمیر پربت ول 1515ء توں 1517ء تک کیتی۔ گورو جی موقعیا اتے واتا ورن آدی نوں ویکھ کے اپنے لباس وی بدل دے رہندے سن۔ اس دی گواہی پراتن 'جنم ساکھی' انجھ جندی ہے۔

”ترتیاں اداسی اتر کھنڈی اداسی کرر لگے۔“

تت اداسی اک دی کھکھڑیاں اتے پھل ہار اہارن، پرسکے،

اتے پیریں چمڑہ اتے سرچمڑہ، ساری دیہہ لپیٹیاں، اتے ماتھے کاکیس رکھا۔“ (7)

سمیر پربت ول جان سمیں گورو جی نے آدھونک ماؤٹینیراں وانگ اپنی دیہی دوآلے چمڑہ اتے لک دوآلے موٹے رے لپیٹے ہوئے سن۔ ہتھ وچ کھار (کہاڑی) جو عام طور تے برفاں نوں کٹن لئی ورتی جاندی ہے۔ گورو جی دے ہم سفر ہسواہار (8) تے شہیاں جھپیاں (9) وی سن۔ آدھست وسیلیاں دی انہوند بغیر ہمالیاں پہاڑاں دیاں برف کجیاں چوٹیاں نوں پار کر جانا بابرانک دی کرڑی ہڈی اتے جفاکشی دا سنکیت دیندی ہے۔ ساریاں جنم ساکھیاں اتے بھائی گرداس دیاں واراں گورو جی داسمیر پربت جان دا کتھن تاں کردیاں ہن پراتتھے جان دے رستے ول کوئی سنکیت نہیں کردیاں۔ گورو نانک صاحب دا سمبھوی یاترا مارگ ایس طرح بن دا ہے: کیرتپور

نے چرچہ کیتی اتے ایہہ شہد اچارن کیتا۔ شہن کے پنڈیاں نے اپنے کمر ماں دا پٹھاپ کیتا اتے چرنی لگے۔ اوس دے لاگے ہی مہندی پیر دے مجاوری گورو جی دے درشاں لئی آئے۔ گورو جی نے اوہناں نوں فالتو دیاں رسماں (13) توں ہٹا کے اللہ دی عبادت لئی پریریا۔ اوتھوں گورو جی سدھے 'شیر منجلا' گئے اتے اوتھوں کشتواڑ تیجے سن۔ کشتواڑ وچ گورو جی نے 'سدھاں دی باگچی' وچ قیام کیتا اتے سدھاں نال خوب چرچہ ہوئی۔ گورو جی دی یاد وچ کشتواڑ اتے بھدر وادھ وچ 'گرو دوارہ صاحبان' بھائی شیر سنگھ کشمیر (ڈی۔ ایف۔ او) نے بنائے سن۔ کشتواڑ توں گورو صاحب بھدر وادھ آئے گورو جی نے لوکاں نوں اک اکال پرکھ دی بھگتی کرن لئی تاکید کیتی۔ اوتھوں ہی گورو جی جیہے دے رستیاں چھتر گالا پاس آدی پہاڑیاں نوں پار کردے ہوئے کیلاش پر بت تیجے سن۔ کیلاش توں ہوندے ہوئے گورو جی گرٹوک، رڈوک، چشول، اپٹی، کارو، ہمیش گمپاں، لہہ، نمو، باسگ، خلاصے توں ہوندے ہوئے سکروو تیجے سن۔ رڈوک وچ پانسوگ جھیل دا قادر دی قدرت دا نظارہ ویکھدے برفانی پہاڑاں دیاں چوٹیاں نوں پار کردے چشول والے رستیاں لداخ وچ داخل ہو گئے۔ چشول توں گورو جی دریا سندھ پار کر کے اپٹی تیجے اتے اوتھوں سدھے کارو پنڈ تیجے اتے پھر 'گنفا ہیمس' تیجے۔ اوتھے گورو جی اک پتھر

تے بیٹھے، ایہہ 'پتھر' گورو جی دی یاد وچ سرکھات رکھیا گیا ہے۔ ہیمس توں گورو جی دریا سندھ دے نال نال جاندے رستے تے تڑپے جو سکاردونوں جانداسی۔ سکاردونوی دریا سندھ دے کنارے تے وسدا ہے۔ باسگو نگر دے لوکاں وچ پیڑھیاں در پیڑھیاں اک روایت عام پرچلت ہے کہ جدوں گورو جی ساتھیاں سمیت اوس نگر وچوں لنگھ رہے سن تاں گورو صاحب دے ساتھیاں تے اک راکش نے حملہ کردتا۔ گورو جی نے جدوں راکش نوں ہتھ نال زور دی پکچھے دھکیا تاں اوہ اک وڈی چٹان تے جاو جا (14) اتے اوتھے ہی مر گیا۔ اوس چٹان تے ہن تک اوسے راکش دے نشان سدھے ہن۔ ایہہ نشان اک کوئی دے روپ وچ ہے، جس تے سر، موڈھے اتے جسم دے اperlے حصے دے نشان نظری پندے ہن۔ اصل وچ راکش دا پتھر روپر ہے۔ اس دا آکار 8-9 فٹ اچا اتے 7-8 فٹ چوڑا ہے۔ پتھر روپ اندر ول 1 توں 1½ فٹ ہے۔ اوتھے اجکل 'گرو دوارہ پتھر صاحب' موجود ہے۔ لہہ وچ وی گورو صاحب اک پرانے درخت بیٹھے بیٹھے سن، جو گورو جی دی یاد وچ آج وی موجود ہے۔

خلاصی توں گورو صاحب سکاردون (15) تیجے۔ سکاردون وچ گورو صاحب نے قلعے کول نواس کیتا، اوتھے وی اتہاسک گرو دوارہ موجود ہے۔ سکاردونوں نانک پیر دی تھاں نال وی یاد کیتا جانداسی۔ اوتھے

کافی پینڈا طے کر کے گورو صاحب قادر دی قدرت دا
آمند مان کے پہلگام دی خوبصورت ندی لدر دے
کول بیٹھے۔ اج کل اوتھے گرو دوارہ صاحب بنیا ہو یا
ہے۔ پہلگام توں گورو جی ایش مقام پہنچے جتھے اک
آجڑی نے گورو جی آتے ساتھیاں نوں بکریاں دادودھ
چوے کے پلایا۔ اوتھوں گورو جی مٹن دے اپر پہاڑی
’سکھدیو‘ کول بیٹھے، جتھے گورو جی نوں اک پالی ہسنا
(مسلمان چرواہا) ملیا آتے گورو جی نوں اک باٹمار
(ڈاکو/لیرے) کیہا۔ جدوں ایہہ پالی اپنے اجڑ کول
گیا تاں سارا اجڑ ہی مرجھت ہو گیا سی۔ جدوں پالی
گورو جی کول دوبارہ آیا تاں معافی منگی اتے کیہا کہ
میرے سارے دُنبے مر گئے ہن۔ گورو جی نے کیہا،
’ہے واگور، کہند اجاں تاں سارے دُنبے اُٹھ کے
گھاہ چرن لگ پئے۔ پہاڑی توں پیٹھاں آ کے گورو جی
مجھ بھون (مٹن) پیجے۔ مٹن دا پہلاں ناں مجھ
بھون (19) سی۔

بھائی دھنا سنگھ سائیکل یا ترو اپنی 1932ء
ڈائری وچ لکھدے ہن۔ اوس جل دے نالے وچ
اک پتھر دے اتے سری گورو نانک دیو جی مہاراج
بیٹھے سن تاں اوس جگہ جو پانڈے لوک رہندے سن
تاں گراں نال گوشٹ کرنے آئے سن تے پاس ہی
اک گفاسی۔ جس وچ سنت تپ کر دے سن آتے اوہ
سنت وی گراں نال گوشٹ کرنے آ لگے سن۔ گورو جی
نے سچ دا اپدیش دے کے پر ماتما دے رستے لایا سی

ہی قلندر گوش بخاری نال گوشٹ ہوئی سی۔ سکر دوتوں
کرگل تک اک پراتن رستہ سی۔ اسے راہیں چلدے
چلدے گورو جی دھن ول تچ گئے۔ کرگل وچ وی گورو
صاحب دا اتہاس گرو دوارہ بنیا ہو یا۔ کرگل توں دھن
ول جوزیلے درودیاں برفانی چوٹیاں نوں پار کر کے گورو
جی بالتال پیجے۔ اوتھوں گورو صاحب بکھرے پہاڑی
تے برفانی رستیاں راہیں ہندواں دے پرسدھ تیر تھ
’امر ناتھ‘ تچ گئے۔

”تہہ تے چل گر آئے اگاری۔ امر ناتھ پیکھیو
ترپاری۔

امر کتھاجہ بیٹھ سنائی۔ شوہ شواپرت اکت تھرائی۔“ (16)
اوتھے گورو جی نے پنڈتاں نوں تاکید کیستی کہ
اپنے کپڑے پنڈتاں نوں دے کے نلگن ہو کے انائی
موت مرجاندے ہو۔ ایس طرح امر نہیں ہو سکو گے
بناں اکال پرکھ دا نام چپن بغیر۔ اوس توں بعد گورو جی
دے اپدیش سن کے ایہہ لوک انیائی موت مرنوں ہٹ
لگے سن۔ امر ناتھ دی گفا 30-35 کر مادی ہے اتے
چوڑی سو کو کر ماں دے قریب ہے مہرے مہرے توں۔
امر ناتھ دی گفا وچ تن برف دے تھڑے بنے ہوئے
ہن۔ اک تھڑا شو جی دا، وچکار لاتے کچھم کنی دا پاربتی دا
تے چڑھدے دی طرف داسری گورو نانک دیو جی دا
ہے، تنوں تھڑے برف دے ایس طرح دے ہے پر
پانڈیاں دے ہتھ ہن۔ (17) امر ناتھ دی یا ترو پرانیاں
سمیاں (18) توں ہی چلدی ہوندی سی۔ امر ناتھ توں

معلوم ہو یا کہ مٹن دے جوڑے چشمیاں دے
کنڈھے پنجاب توں آئے فقیر دا ٹکانا ہے تاں اوس
دے روحانی پیار نال ڈنگر، بھیڈ بکریاں تاں کہ
ڈانگری تے آجڑی وی نورونور ہو گئے ہن۔ عقیدت
تے عاجزی نال گورو نانک کول گیا۔ گورو صاحب
دے وچاراں نے اوس دے دل دماغ نوں الہی نور
نال فیضیاب کردتا۔ کمال سچ مچ عشق حقیقی دا طالب
سی، اوہ اوس نوں مل گیا اتے گورو صاحب دا مرید
خاص بن گیا۔

پنجبہا جے دا پنڈت برہم داس اپنے علم دی بینکڑ
وچ رہیا۔ برہم داس مہان ودوان ہون کارن دو
اوٹھاں تے کتاباں لد کے پھر داسی۔ بحث مباحثے وچ
لوکی اقس توں کئی کتراندے سن، شاستراں دے شاستر
اوس نوں زبانی یاد ہو چکے سن۔ ایہو کارن سی کہ برہم
داس پنڈت گورو نانک صاحب کول چل کے گل بات
کرن وچ اپنی پیٹھی سمجھدا سی۔ دیوی دا پجاری ہون
کارن برہم داس کول کئی غیبی شکلتیاں (Super
natural power) سن۔ کمال فقیر دے کہن تے
اتے لوکاں توں گورو صاحب دی صفت صلاح سُن کے
برہم داس دو جوڑے چشمیاں (مٹن) قول جتھے گورو
نانک صاحب دانواس سی، ملن چلا گیا۔ ملن توں پہلاں
پنڈت برہم داس گورو جی نوں اپنے چمتکار وکھا کے
پر بھاوت کرنا چاہندا سی۔ کہندے ہن کہ برہم داس
کول اک چٹائی (Carpet) سی، جس تے اوہ بیٹھ کے

تاں پھر گورو جی نے چشمے وچ اشان کیتا سی، جس دا
نام بھون کنڈسی۔ جس جگہ اج کل چھوٹا جیہا پکا سرور
بنیا ہو یا ہے تے اج کل وی بھون کنڈ دے نام نال
مشہور ہے۔ ایس بھون کنڈ وچ مچھیاں بہت رہندیاں
ہن تاں جس وقت گورو جی نے اشان کیتا تاں اک
مچھی بابا جی دے چرن چھوہندے سار سریر چھڈ گئی سی
اتے اک آدمی داروپ ہو کے بابا جی نال گوشٹ کرن
لگ گئی سی۔ ایہہ کو تک دیکھ سارے پانڈے گراں
دے سیوک بنے سن۔ (I) (II) جدوں شہیا تے
ہنسو، گورو صاحب نوں پچھدے ہن کہ ایہہ کی کو تک
ورتیا ہے تاں مچھی توں بنیا آدمی اپنی ساری کہانی دسدا
ہے۔

مٹن نگر دا وڈا مکھی پنڈت مسکداسی، جس نوں
گورو جی نے اوس تھاں تے دھرم شالہ بناو اتے نام
چپو تے لنگر چلاو دی تاکید کیتی۔ گورو جی مٹن صاحب
کئی دن بٹھہرے سن۔ او تھے وی پنڈت مکا دے نے
اک چھوٹی جہی دھرم شالہ بنا دتی سی جو کہ مسلماناں
دے راج سمیں چٹھ گئی تے کیول تھرا صاحب ہی رہ
گیا سی۔ مارتنڈا مندر دی سنگ بنیاد دا اندازہ تاریخ
دانانے 370 توں 500 سی۔ ای لایا ہے۔ گورو جی
نال اتھے ہی برہم داس پنڈت اتے کمال فقیر نے
آکے ملاقات کیتی سی۔ مٹن دے علاقے وچ ہی جمعہ
چوپاناں دا فقیر رہندا سی۔ عشق ہریکی دا طالب، مکمل
زاہد پر الہی وصل نصیب نہ ہو یا، جدوں اوس نوں

- ہوا وچ اڈ داسی۔ گورو جی کول اینکاں لوکی اکٹھے ہو کے
وچاراں سندے سن۔ جدوں برہم داس اپنی چٹائی تے
بیٹھ کے مٹن دے چشمیا کول آیا، تاں اوس نوں
سارے لوکی نظری آئے بغیر گورو نانک دے۔ جدوں
برہم داس نے اکٹھی ہوئی بھیڑ نوں پچھیا کہ پنجاب توں
آیا 'نانک' کتھے ہے تاں لوکاں نے کہا اوہ تے
تھاڑے ساہنے بیٹھے ہن۔ برہم داس پنڈت نوں
ہو میں اتے ہنکار کارن گورو جی نظری نہیں آؤندے
سن۔ (21) جدوں دو بے دن برہم داس پیدل نمرتا
سہت چل کے گورو صاحب کول آیا اتے سوال کیتا،
”تسین مینوں کل کیوں نظری نہیں آئے؟“ گورو جی
نے کہا ”توں مینوں کل گھپ ہنیرے کوں ویکھ سکدا
سی۔“
- برہم داس کہن لگا، ”میں تاں تہانوں سکھر
دوپہرے ملیا ساں، اوس سمیں ہنیرے دا سوال ہی
پنیدا نہیں ہوندا۔“ گورو نانک صاحب نے برہم داس
نوں کہا، ”ہنکار کولوں وی کوئی ہنیرا بہتا ہے؟“ گورو
نانک صاحب نے کہا کل توں چٹائی تے اڈرہیا سیں،
تینوں ہنکاری کتوں مہان منکھ ہیں۔ پنکھ تے پنچھی ہوا
وچ اڈ دے ہن، اوہ کس حساب کتاب وچ آؤندے
ہن؟ (22) گورو جی دے ایہہ بچن سن کے برہم داس
شرمندگی دے عالم وچ جھورن لگا۔ گورو صاحب نے
برہم داس پنڈت دے ہنکار تے کپٹ دے گڑ توڑ کے
ایہہ شہدا چارن کیتا:
- دھ بن دھین پنکھ بن پنکھی
جل بن آج تہج کام ناہی۔
کیا سلطان سلام و ہونا،
اندھی کوٹھی تیرا نام ناہی۔۔ 1۔۔ (23)
- پڑ پڑ گڈی لدیہ نہہ پڑ پڑ بھر نہہ ساتھ۔۔
پڑ پڑ بیڑی پاپئے پڑ پڑ گڈی نہہ کھات۔۔
پڑیہ جیتے برس برس پڑیہ جیتے ماس۔۔
پڑیہ جیتی آرجا پڑیہ جیتے ماس۔۔
- نانک لیکھے اک گل ہو رہو میں تھتھنجا جھا کہ۔۔ (24)
برہم داس پنڈت نوں بے عمل علم دی بے ارتھ
پنڈ دے بھار دا انوبھو ہو گیا، اوس گورو صاحب دے
چرن وچ ڈھیبہ کے معافی منگی۔ پنڈت مکندے،
پنڈت برہم داس، فقیر کمال آدی نے گورو جی دے
حکم اوساں سرب سانجھے پر چاردی مٹن صاحب وچ
منجی ستھاپت کر کے اک دھرم شالہ بنائی۔ مٹن وچ کئی
ہفتے رہ کے گورو جی ناگل دے چشمے کول، انتناگ
گئے۔ اوہ تھے دی اجکل اتہاسک گرو دوارہ صاحب
شوشمت ہے۔ گورو صاحب 'بیڑ بہاڑا' بچ کے برہم
داس پنڈت دے زور پاؤن تے کجھ دن اوہ تھے
ٹھہرے۔ بچ بہاڑا توں گورو جی اداتی پور دے
رستے تھانی، سدھے مشہور شکر چاریا دی ٹیس تے بنے
مندروچ گئے۔
- ’جائے کشمیر پن سکھ سدھیر گر،
شاہا باد، منتال آدک نہاریا۔

پامپر، شاپٹی، نگر سری نہار،
 اوچ ٹھور بیٹھ گرشدا چار یا۔ (25)

اوچ ٹھور داسکتیت شکر چار یا دی ٹیسی ہی ہے۔
 اوچے گورو جی نے کشمیر دی کوتری لادے پیروکاراں
 توں چھٹ بہت سارے شوفلسے دے دھارنیاں نے
 گورو صاحب نال اہم وچار وٹاندرے کیتے۔ اوس
 ٹیسی توں گورو جی نے پورے سری نگر شہر، جہلم دریا
 اتے جھیل ڈل دا قدرتی نظارہ ویکھیا اتے قادر دی
 قدرت دا اند مانیا۔ اتھے گورو جی یاد وچ کجھ
 شلالیکھ موجودن۔ (26) جوڈو گرا راج سمیں آلوپ کیتے
 گئے سن۔ شکر چار یا دی ٹیسی توں بیٹھاں اتر کے گورو جی
 ’ڈل جھیل‘ دے کنڈھے بیٹھ کے کنول پھلاں نوں بڑی
 جھیل نال ویکھیا، جو پراتن سمیں توں ’ڈل جھیل‘ وچ ہی
 اوگدے آرہے ہن۔ ایہو کارن ہے کہ گورو جی دی بانی
 وچ کنول پھلاں دا ذکر سبھ توں ودھیرے آیا ہے۔ گورو
 جی اوتھوں سدھے وڈے چنار بیٹھاں آ کے سادھی
 لائی۔ اوس چنار نوں ’چنار بابا نانک‘ آکھیا جاندا سی پر
 جدوں گورو نانک جی دے وڈے ستر بابا سری چند جی
 کشمیر پھیری سمیں اس چنار بیٹھاں بہہ کے سکھی پر چار
 کرن لگے تاں ایہہ چنار بابا سری چند دے نام نال
 مقبول ہو گیا۔ اوچے سری چند جی فارسی، سنسکرت،
 شاردھا آدی وچ پربین ہون لئی آئے سن۔ اوہناں
 نال بھائی کملیا، بھائی گوندا آدی سکھ موجودن۔ بابا جی
 دے کشمیر وچ کافی مرید بنے۔

گورو نانک صاحب ’میر واپنڈ‘ گئے سن، ایہہ نقطہ
 کھوج دی منگ کردا ہے۔ اوس پنڈ لاگے اک پراتن
 گفاسی جس بارے مقبول ہے کہ شومت دے پرسدھ
 فلاسفر ابھنو گیت (10-11 وی سدی) اپنے بہت
 سارے چیلیاں نال سادھی لئی گفاندر گیا اتے پھر باہر
 مڑ کے نہ آسکیا۔ (27) اوس پنڈ دے لاگے ہی اتہاسک
 گرو دوارہ شو شہت ہے۔

گورو نانک جی جہلم دریا پل راہیں پار کر کے
 روپنا تھ مندر، حضرت بل دی مسیت، شریکا دیوی ہندو
 تیرتھ دے کول ہری پر بت کول جانو اس کیتا۔ پنڈ تاں
 نوں مورقی پوجا چھڈ اک پر ماتا دی عبادت کرن تے
 زور دتا۔ حضرت بل دی مسیت وچ جا کے مسلماناں
 نوں پکا مسلمان بن لئی تاکید کیتی۔

”مسلمان کہاں مشکل جا ہوئے تا مسلمان کہاوے۔
 اوّل کاؤل دین کر گٹھا مسکل معن مال مساوے۔
 ہوئے مسلم دین مہانے مرن جیون دا بھرم چکاوے۔
 رب کی رجائے منے سراپر کرتا منے راجپ گواوے۔ (28)

تو نانک سرب جیما مہرت ہوئے تے مسلمان کہاوے۔
 گورو صاحب نال اتھے مسلمان فقیراں نے وی
 چرچہ (29) کیتی سی۔ کشمیر جان دا ذکر تارہ سنگھ نروتم (30)
 اتے باوا نہال سنگھ (31) نے وی کیتا ہے اپنیاں لکھتاں
 وچ۔ گورو صاحب ہری پر بت دے قلعے اندر نو اس
 کیتا۔ اوچے وی پنڈ تاں اتے مسلمان فقیراں نال
 گوشٹ ہوئی۔ گورو صاحب دی یاد وچ سکھ راج سمیں

سردار ہری سنگھ نلوانے گردوارہ بنایا سی، جو اب تک سرحد ایں توں چھوہندے ہوئے بارامولا دے کول ششوبھت ہے۔

سری نگر کجھ ہفتے رہ کے گوردو صاحب ولر جھیل ول گئے جو سنسار دی صاف پانی دیاں جھیلاں وچوں پرسدھ منی جاندی ہے۔ گورو جی نے وجر جھیل وچ بنی ’لردی لکا‘ (زانب لاخ) ویکھی ہووے گی۔ پراتن سمیاں وچ کشمیر وچ اساری تے ہنرمندی کارن وچ ایہہ جھیل پرسدھ اتے نمبر اک تے آؤندی سی۔ ایہہ ولر دی لکا (جانیا لکھ) جین مالا بدین بادشاہ نے (1420-1470ء) بنائی سی جس دی نشان دیہی اک پراتن فارسی دی لکھت کردی ہے:

”ایہہ پوتر جگہ، جیہڑی کھلے اسمان نال گلاں کردی ہے جین البدین بڈشاہ دے ناں نال مشہور ہے، خوشیاں اتے شادیاں منان لئی ایہہ بڑی رسنیک تھاں ہے جو شادیاں دی توارنخ نال سمبندھت ہے (847 ہجری)۔“

توارنخ دسدی ہے کہ بادشاہ نے کئی میوے دے درخت اتے کئی قسماں دے پھل اوس ولر دی لکاں وچ لگائے سن۔ ایہہ لکھت کشمیر وچوں لکھیا (32) سبھ توں پراتن فارسی لکھتاں وچوں اک منی گئی ہے۔ ایسے جھیل ولر وچ بنی لکا وچ بہہ کے گورو جی نے اکال پرکھ دی قدرت دا اندمان کے شبد اچارے۔ جھیل دے کول ہی بانڈ پیرا ہے، جتھے اج کل گردوارہ صاحب ہے۔ جھیل توں ہوندے

سنکھپ وچ ایہہ آکھیا جاسکدا ہے کہ گورونانک صاحب نے کشمیر دے چپے چپے نوں اپنے پوتر قدماں نال سرشار کر کے سکھی دی خشبو پھیلائی سی، جو سد یوس توحید دا پرچار کردی رہے سی۔ اپر دتا مارگ، گورو صاحب داسمبھاوی یا ترا مارگ ہے اتے ایس مارگ تے ہی گورو جی دے اتہاسک گردوارے اتے یاد چنہ بیڑھیاں در پیڑھیاں ساڈے لئی چان منارے دے کم کردے رہن گئے۔

حوالے

- 12- چھوڑہ پرانی کوڑ کھاڑا۔ کوڑ مارے کال اچھا ہڑا۔
ساق کوڑ پچھہ من ہو میں دہ مارگ تچے پچائی ہے۔
چھوڑہ نندا تا تا پرانی پڑ پڑ دھہ سانت نہ آئی۔
مل ست سنگت نام سالہ آتم سکھ سکھائی ہے۔“
(گورو گرنتھ صاحب، انک: 1024)
- 13- کوڑ بول مردار کھائے۔ اوری نوں سمجھان جائے۔
مٹھا آپ مہائے ساتھے۔ نانک ایسا آگو چاہے۔
(گورو گرنتھ صاحب، انک: 140)
14. (i) Lt. Kirpal Singh: Guru Nanak in Ladakh The Sikh Review, Calcutta, August 1966, P:17-18
(ii) Fauja Singh, Kirpal Singh - Atlas Travels of Guru Nanak, Punjabi University Patiala, 1976, P:30
- 15- گیانی گیان سنگھ۔ سری گورو پنٹھ پرکاش (بھاگ پہلا)
اوہی، انک: 527
”یار کند بت سب ہیرا۔ شہر اسکر دو تھرے بھیرا۔ 186
تاں فقیر پیراک بھاری۔ کر گوشت گرسو وہارا۔
صادق بنائی جگ سارا۔ 187
اب لو جگہ اسے گر کی۔ درگ اسکر دو پاس بڈیری۔
نانک پیر نام سیس دھیاویں۔ منت کیر کڑاہ
چڈاوے۔ 88“
اوہی، انک: 527
- 16- اوہی، انک: 527
- 17- ”گر تیرتھ سائیکل یا ترا۔ یا ترو تے لیکھک بھائی دھنا
سنگھ چہل پٹیلوی (س) چیتن سنگھ، پٹیلہ، 2016،
انک: 494
- 18- مسلماناں دے ظلمان کارن ایہہ یا ترا بند ہو گئی سی۔ سکھ
راج سمیں مسلماناں نے ایہہ امر ناتھ دی یا ترا دی کہانی
- 1- ”ہر سوکھتا جی کہ کشمیر دہ آند۔
سر مرغ کباب است بالو پر آئے۔“
2- سری گورو گرنتھ صاحب، انک: 515
- 3- اس دی نیڑ تا گورو ہر گو بند صاحب اتے گورو ہر رائے
صاحب نال رہی ہے اتے خط و کتابت وی کرداسی۔
- 4- ذوالفقار اردستانی (ساستی) ’دبستان مذاہب‘
5- واراں، وار 1، پوڑی: 24
6. Kohli, Surinder Singh (Prof)-
Travels of Guru Nanak, Punjab University, Chandigarh, 1978, P:8
7. Indian office Records, British Library (MS Punj B-6)
- 8- گورو نانک جی دا اک سکھ، جو گورو جی دے سفر داستھی
سی۔
- 9- ایہہ وی گورو صاحب دا پیارا سکھ سی۔ ’وار ملاک کی‘
ایہناں دوواں سکھان نے لکھتی سانجھ لئی سی۔
- 10- گیانی گیان سنگھ۔ سری گورو پنٹھ پرکاش (بھاگ پہلا)
کرپال سنگھ، امرتسر، اکتوبر 1970، انک: 533
”چل کے تہاں تے گر جموں ار آئے ڈھر،
ملے سدھہ سر پر سونر تال ہیں۔
دیکھ پر منڈل، روالسرا آدی چور،
نکر بٹالا پھر کیو انہال ہے۔ 11“
گیانی جی نے یا ترا مارگ الٹی دشاول دتا ہے۔
- 11- جگ پر بودھہ مڑی بدھاوہ۔ آسن تیاگ جا ہے بھہ پاوہ۔
مستاموہکا من ہتکاری۔
نہ اوڈونی نہ سنساری۔ (گورو گرنتھ صاحب، انک: 903)

نانک جی دی شکر چاریاں پھیری دا ذکر کیتا سی پر ڈوگرا
مہاراجہ پر تاپ سنگھ دے سمیں (1905-1908ء)
دوران اوہ تھڑھا اتے پتھر دیاں شلا لیکھاں غائب
کیتیاں گئیاں سن۔ ایہہ ذکر گیانی کرتار سنگھ کومل
نے ’ہمال‘ دے اک انک وچ کیتا ہے۔

27. Kashir Encyclopedia (Kashmiri), vol
2, JK Academy of Art, Culture and
Languages, Srinagar, 1989, P: 23

28۔ سری گورو گرنتھ صاحب، انک: 28

29۔ سری گورو پنٹھ پرکاش، اوہی، انک: 30-529

”ہت جو فقیر پیر کشمیر بیکھ آئے، بھیر بھی گرتیر چہ کرن
ہیں۔

جیتک سوال کین، پائے کے جواب پین، بھئے سب دین
گے گر کے چرن ہیں۔

بڈنال گدھن بے بدوان جڈھن بے، تیے بادیاں سے
گورو پنچن وچن ہیں۔“ 103

30۔ گورو نانک جی کے گردوارے، سری گورو تیرتھ سنگراہ،
ٹیمپل مرلیس، انبالہ، سنگت 1841 ب (سن 1884ء)،
انک 9-23

31۔ احوال فرچندان وا خاندان وا گردماریان گورو نانک:
کھرسید خالہ (اولی اردو، لاہور 1890ء)

32. Kashir Encyclopedia (Kashmiri)
op.cit

مہاراجہ رنجیت سنگھ نوں سنائی تاں پھر پنجاب توں ہندو
لوک گفادی یا تراکرن لئی آؤن لگے کیونکہ اوہ مسلمان
پہلاں ہندو سن تاں کر کے اوہناں نوں پتہ سی۔

19۔ مچھیاں دی بہتات ہون کارن، انگریزاں نے مجھ بھون
نام رکھ دتا۔ پرانا ناں ’ماربھنڈ تیرتھ‘ سی۔ گورو نانک
صاحب دے سمیں مٹن صاحب پرسدھ ہو گیا۔

20۔ (I) گورو تیرتھ سائیکل یا ترا، اوہی، انک 489-488
(II) سنگھ راج سمیں سردار ہری سنگھ ملوانے سرور دے

آس پاس چھ گردوارے بنائے سن اتے وچکار گورو
نانک دا گردوارہ وی بنایا۔ گردوارے نال تنن پنڈ
جاگیر وجوں لگائے سن؛ پیپگ، مٹن اتے مایگام۔ ایہہ
تے پنڈ بعد وچ ڈوگرا راجا گلاب سنگھ نے ضبط کر
دے۔ سارے گردوارے ڈھہندے۔ ڈھہندے
ڈھہہ گئے سن، پنھاں مرمت۔ اسے سمیں راجا گلاب
سنگھ نے گورو نانک دے وچکارے گردوارہ دی تھاں
دیوی دامندر بنا دتا، جواج وی ڈھڈا پیا ہے۔ اتھوں
دے سکھ گرنٹھیاں کول مہاراجہ رنجیت سنگھ لاہور دے
پٹے موجود سن پر اوہ وی بھائی کھنیا سنگھ بارامولا والا
لے گیا سی۔

21. The Sikh Review, Calcutta, July 1993,
P: 53-54

22. Ibid.

23۔ سری گورو گرنتھ صاحب، راگ آسا، انک: 354

24۔ سری گورو گرنتھ صاحب، وار آسا، انک: 467

25۔ سری گورو پنٹھ پرکاش، بھاگ پہلا، اوہی، انک: 529

26۔ مہاراجہ رنجیت سنگھ دے راج کال دوران کچھ گرسکھاں
نے شکر چار یا مندر کول اک تھڑا قایم کیتا سی۔ اس قول
پنجابی اتے فارسی وچ پتھر دی سلاں تے کھودے گورو

مانوتا دے گورو جگت گورونانک صاحب جی

گرمیل سنگھ خالصہ گیا سپرا

مانوتا دے گورو جگت گورونانک پاتشاہ جی دا پرکاش دہاڑا 1469-04-15 نوں رائے بھوئے دی تلونڈی ضلع شیخوپور (پاکستان) وچ ہويا۔ اج کل ایس دا نام نرکانہ صاحب ہے۔ آپ جی دے پتا جی دا نام مہنتہ کالو جی اتے ماتا جی دا نام ماتا ترپتا جی ہے۔ آپ جی دے پتارائے بلار بھٹی جو کہ 1500 مربع زمین دا مالک سی دے پٹواری سن۔ زمین دی دیکھ بھال تے ساری ذمہ واری مہنتہ کالو جی دی ہی سی۔ مہنتہ کالو جی دے دو بچے اک گورونانک صاحب جی تے دوسری لڑکی بے بے نانکی جی سن۔ ساکھی کار لکھدے ہن کہ گورو جی اپنے نانکے پنڈ پیدا ہون کر کے 'نانک' ناؤں رکھیا گیا۔ پرسدھی ہون اپرنت ہندو بھراواں نے آپنیاں دیوتیاں برابر سمجھ کے گورونانک جی دے نام نال دیو جوڑ کے گورونانک دیو جی بنالیا۔ مسلماناں نے نال شاہ لگا کے نانک شاہ اتے سدھانے ناتھ جوڑ کے نانک ناتھ بنالیا۔ گل کی کہ جدوں سندرتا درشن دیوے سبھ کوئی اپنی جانے۔ سرب پروانت ایہی پرچلت ہو گیا:-

جگت گورونانک پاتشاہ جی دی پیدائش اک مائی دولتیاں دے ہتھیاں وچ ہوئی۔ جنم ساکھیاں وچ لکھیا ملدا ہے کہ مائی دائی دولتیاں نے ودھائی دین سمے کیہا، میرے ہتھیاں وچ اینکاں بالک پیدا ہوئے ہن ایہہ جو ماتا ترپتا جی دا بالک ہے ایہہ سبھ توں نیا رہے۔ میں اس طرح دا بالک ہو کر کدھرے نہی دیکھیا! 'پنجاب' سالاں دی عمر وچ گورو جی نوں پاندھے کول پڑھنے پا دتا۔ پاندھے دے کورس توں بعد مولوی کول ودیا پراپت کرن پا دتا۔ گورو جی ایہناں نال دنیاں دے دکھاں دا دارو لہمن دیاں ہی گلاں کر دیں رہندے سن۔ جدوں گورو جی نوں سال دے ہوئے تاں جنیو سنسکار دی رسم دا پر بندھ کیتا گیا۔ سارے رشتے داراں سبندھیاں متراں آدی نوں سدیا گیا۔ ٹکڑا اکھ کیتا گیا۔ جدوں گورو جی نوں جنیو پاؤن لئی بلایا گیا تاں گورو جی نے ہجوم دے سامنے جنیو پاؤن توں انکار کر دتا۔ رائے بلارے بھٹی نوں بلایا گیا۔ ساریاں دے

بابا نانک شاہ فقیر

ہندو کے گورو مسلمان کے پیر۔

میکالف دی سمپادت جنم ساکھی وچ ایوں لکھیا

ہر پال سنگھ پنواک ویرودیک کانفرنس لئی لاہور گئے سن۔ اوہناں نوں لاہور دے سینٹر پروفیسراں نے اک سچی ساکھی سنائی جو کہ ایس پرکار ہے:- رائے بلارے بھٹی دے کوئی اولاد نہیں سی۔ اوہناں اک ویرگورو نانک صاحب جی اگے جھولی اڈ کے بینتی کیتی۔ مہاراج میری جھولی بھر دیو۔ گورو جی نے کیہا۔ جھولیاں بھرن والا اللہ تعالیٰ ہے۔ اوہ آپ جی دیاں مراداں ضرور پوریاں کرے گا۔ سہا پاکے رائے بلارے بھٹی دے گھر اک لڑکا پیدا ہو گیا۔ لڑکے دے جنم دن دی سٹی کیتی گئی۔ سبھا بلائی ہوئی سی۔ سبھا وچ رائے بلارے بھٹی نے اپنی زمین دی وصیت کیتی۔ جو کہ ایس پرکار ہے:- ”میری 1500 مربع زمین ہے۔ ایس دا ادھ 750 مربع زمین اپنے لڑکے دے نام کر رہیا ہاں۔ باقی دا ادھ 750 مربع زمین نانک پیر دے نام کر دیا ہاں۔“ اوس وقت گورو نانک صاحب جی پورب ول نوں پرچار پھیری تے گئے سن۔ دنیا دے دکھاں دا دار و لہدے پھر دے سن۔ ایس پرچار پھیری نوں اتہاسکا تھاں نے پہلی اداسی کیہا ہے۔ ایس پرچار پھیری وچ گورو نانک صاحب جی تے بھائی مردانہ جی اج دے بگلا دیش دے ڈھا کے تک گئے سن۔ بھائی مردانہ جی رباب و جاؤندے راگ کڈھدے گورو نانک صاحب جی اوس راگ وچ رب دی استت کردے اتے دنیا دے دکھ ہرن دے گیت گاؤندے۔ لوک جانے

ساہنے پنڈتاں نال سوال جواب ہوئے۔ ایہہ سوت دا جنیو پاکے اچی جات وچ پرویش نہیں ہونا چاہندا۔ کوئی ایہو جیہا پکا جنیو پہناؤ جہدے پہنن نال میرے من وچ لوکاں اتے پرانیاں لئی دنیا پیدا ہووے۔ صبر سنتو کہ آوے اتے اج کوئی دے چتر دی گھاٹت ہووے۔ ایہہ گلاں سن کے شننا چھا گیا۔ پنڈتاں نوں کوئی جواب نہ آیا۔ رائے بلارے بھٹی عیش عیش کر اٹھیا۔ گورو جی توں بہت پر بھادت ہو یا۔ رائے بلارے بھٹی نوں ادوں ہی گیان ہو گیا سی کہ ایہہ بالک کوئی عام نہیں ہے۔ ایہہ کوئی اولیا ہے۔ اوسے سے رائے بلارے بھٹی نے پتا مہیتہ کالو جی نوں حکم کر دتا کہ ایس بالک نوں کدے گھورنا نہیں سدا پریم نال پیش آؤنا ہے۔

گورو جی دا ویاہ بٹالا نواسی مولچند جی دی سپتری سلکھنی جی نال کر دتا۔ گورو جی نے گرہستھ جیون بھی نبھایا۔ آپ جی دے دو پتر اک بابا شری چند جی تے دوسرے لکھمی چند جی ہوئے۔ بے بے ناکئی جی دے پتی بھائی جے رام جی جو کہ سلطان پور دے نواب دولت خاں نال سیوا نبھاؤندے سن اہنا نے گورو جی نوں اپنے کول بلا لیا اتے دولت خاں دے مودی خانے دے مودی لگ گئے۔ آپ جی نے بہت ہی امان داری نال سیوا نبھائی۔ تیراں تیراں دی ساکھی دا سا کہ اتھے ہی ورتیا سی۔

پنجابی یونیورسٹی دے اک ودوان سردار

ایہہ گیت ہے ایہہ تو براہم و پچار۔۔۔ شدا تے سنگیت
دے میل نال لوکاں نوں جین دیاں سوہنیاں یکتیا
دسدے سن۔ سنگیت دی بھاشا ساری دنیاں نوں چنگی
لگدی ہے ساری دنیا سمجھدی بھی ہے۔ سنگیت
پر انیاں نوں خوش کر سکدا ہے۔ ہسا سکدا ہے۔ رلا
سکدا ہے۔ حیران کر سکدا ہے۔ جوش وچ لیا سکدا
ہے۔ سانت کر سکدا ہے۔ سردار ہر پال سنگھ جی نے
کیہا کہ اوس زمین بارے ادوں پتہ لگیا جدوں
بھنیاں دے معتبراں نے جیہڑے کہ اس زمین نوں
واہندے بیجدے سن نے زمین دی فردلینی چاہی۔
اوہ فرد نانک پیر دے نام دی نکلی۔ اوہناں عدالت
وچ کیس کردتا کہ بھٹیاں دے پور بجاں نے غلطی
نال ایس زمین دے مالکی حق نانک پیر نوں دتا ہوئے
ہن۔ جو کہ غلط ہن۔ سروتوں اسیں ہی ایس زمین تے
قابض ہاں تے واہندے بیجدے بھی ہاں۔ ایس لئی
ایس زمیناں دے مالکی حق ساڈے نام کیجئے جان۔
کافی دیر مقدمہ چلیا۔ ججاں نے کیس دی گھوکھ کیتی
تاں پایا کہ مالکی حق تاں نانک پیر دے ہی ہن۔
مقدمہ پاکستان دی سرب انج عدالت وچ چلا گیا۔
مسئلہ گمبھیر سی۔ سرب انج عدالت دے ججاں نے
بھی پایا کہ ایس زمین دے مالکی حق تاں نانک پیر
دے نام ہی ہن۔ عدالت نے گیت طور تے بھٹی
مسلماناں دے معتبراں نوں بلایا اتے سمجھایا۔ بھائی!
ایس زمین دے مالکی حق تاں نانک پیر دے نام ہی

رہن گے۔ تسیں سروتوں واہندے بیجدے آر ہے
ہو۔ کسے نے اعتراض نہیں کیتا۔ چپ چاپ ہن بھی
تسیں واہندے بیجدے رہو۔ ساکھی ہر پال سنگھ پنو
توں اک ساگم چ سنی ہوئی ہے۔ ہو بہو نہیں لکھی گئی۔
ایس لئی معافی چاہندا ہاں۔ ساکھی لکھن دا مقصد ہے
کہ وشال بھومی دا مالک جگت گورو نانک بھکھا بنگا،
دھپاں پالے سہاردا تے کٹدے مدھدا دنیا دے
دکھاں دا دارو لہندے پھر داسن۔ جد کہ ساڈے
اجو کے اپنے آپ نوں گورو نانک صاحب جی دے
سکھ کہاؤن والے اپنی ہوئے اتے دیہک سکھاں
خاطر گورو نانک صاحب جی دے سدھانتاں نوں
پٹھ دے کے بہتیاں کمائیاں کرن لئی باہر و دیشاں وچ
جا رہے ہن۔ ادھر گورو نانک صاحب جی اپنے
سارے سکھاں نوں پٹھ دے کے جلدے بلدی
دھرتی نوں سانت کرن دی فکر وچ سن۔ بھائی
گرداس جی نے دنیا دی ایس حالت نوں ایوں بیانیا
ہے:-

بابا دیکھے دھیان دھرتی سبھ پرتھوی دس آئی۔

باجھ گورو غبار ہے ہچے کردی سنی لکائی۔

بابے بھیکھ بنایا اداسی کی ریت چلائی۔

چڑھیا سودھن دھرتی لکائی۔ (پوڑی 24)

ایہناں پرچار پھیریاں وچ راجیاں اہل
کاراں نوں سینہ مقدم کتے کیہا۔ قادیان نوں رشوتی
کیہا۔ چور کیہا۔ براہمن نوں منکھتا دے قاتل بہتھ

چھری جگت قصائی کیا۔ جوگیاں نوں گھر دیاں ذمہ
 واریاں توں ڈرے بھگوڑے، جتی سداوے جگت نہ
 جانے چھڈیا نہ گھر بار۔۔ جوگی جگت نہ جانے
 اندھ۔۔ لوکاں نوں بھی اندھی رعیت گیان و ہونی بھاہ
 بھرے مردار۔۔ نماجیاں نوں مانس کھانے کرہ
 نواج۔ پنڈت اندر ڈر ڈر کے وید پڑھدے ہن پر
 باہر مسلماناں نال دوستی دا ناک کردے ہن۔ بالکل
 اج ورگی حالت ہے جویں بھارت دا پردھان منتری
 بھارت دے مسلماناں توں تاں رج کے نفرت کردا
 ہے پر سعودی عرب وچ مسلمانی بانے وچ اوہناں تو
 پر سکار لیندے پھر دے ہن۔ ساڈے اکھوتی گورو
 نانک صاحب جی دے سدھانتاں نوں منن والے
 اوہناں نال دوستی دا ناک کردے پھر دے ہن
 جیہڑے گورو گرنتھ صاحب جی دے جاں گورو نانک
 صاحب جی دے سدھانتاں نوں ختم کرنا چاہندے
 ہن۔

آپ 25 سال پر چار پھیریاں تے رہے۔ آپ جی
 دی چوتھی تے آخری اداسی اتر دے پہاڑاں دیاں
 کنڈراں وچ لکے گھر دیاں ذمہ واریاں توں
 بھگوڑے سدھان نوں ملے تے اوہناں نال گیان
 گوسٹ کیتی۔ ایہہ سارا ویر واکورو گرنتھ صاحب جی
 دی بانی سدھ گوسٹ وچ درج ہے۔ سدھ سبھالائی
 بیٹھے سن۔ گورو نانک صاحب جی نے جان دیاں ہی
 رب دی استت دا جیکارا گایا۔ جو کہ ایس طرح
 ہے:-
 سدھ سبھا کر آسن بیٹھے سنت سبھا جیکارو۔۔
 تس آگے رہ اس ہماری ساچا گم اپارو۔۔
 مستک کاٹ دھری تس آگے تن من آگے دیو۔۔
 نانک سنت ملے سچ پائے سچ بھائے جس لیو۔۔
 کیا بھویئے سچ سوچا ہوئے۔۔
 ساچ سبد بن مکت نہ کوئے۔۔ رہاؤ۔

سدھاں پچھیا۔ توں کون ہیں۔ کتھوں آیا۔ کی
 ناں ہے۔ تیرا اتھ آؤن دا مقصد کی ہے؟ گورو جی
 نے جواب دتا:- گرکھ اتے سنتاں دی بھال وچ آیا
 ہاں۔ سدھاں پھر پچھیا۔ ایہہ بھیکھ بناؤن دا کی کارن
 ہے؟۔ گورو جی نے جواب دتا:-
 گرکھ کھوجت بھئے اداسی۔۔
 درسن کے تانی بھیکھ نواسی۔۔
 سچ وکھر کے ہم ونجارو۔۔

نانک گرکھ اترس پاروں۔۔ (939)

دوسری اُداسی پچھم ول ایران عراق دے
 بغداد مکہ مدینہ تک گئے۔ تہی پر چار پھیری دکھن ول
 شری لنکا توں بھی پار تک گئے۔ ساری دنیا نوں
 راگاں وچ سوہنے جیون دیاں جگتیاں گا کے دسیاں۔
 پاکھنڈاں توں پردے لاہے۔ پکھنڈیاں نوں ننگا کیتا۔
 ایہہ سارا کجھ گورو گرنتھ صاحب جی وچ سامبھیا پیا
 ہے۔ گورو گرنتھ صاحب جی وچ گورو نانک صاحب
 جی دے 917 شہد 17 راگاں وچ ششسو بھت ہن۔

بس! گیان گوسٹ سرو ہو گئی۔ ایس گیان گوسٹ داویرو گورو گرنتھ صاحب جی دے انک نمبر 938 توں 944 تک انکت ہے۔ درج ہے۔ گورو جی نے ساری دنیا پیدل گا ہی۔ ستنام دا چکر لا کے مانو گورو جگت گورو نانک صاحب جی کرتار پور آئے سن۔ بھائی گرداس جی نے اس نوں ایوں بیانیا ہے:-

پھر بابا آیا کرتار پور

بھیکھ اداسی گل اتارا۔

پہر سنساری کپڑے

منجی بیس کیا اوتاراں۔

مردانہ جی تاں تیسری اداسی ویلے افغانستان وکھے اللہ نوں پیارے ہو گئے سن۔ بھائی مردانہ جی نے آخری ساہ گورو نانک صاحب جی دی گود وچ لیا سی۔ اوہناں دا گورو جی نے اپنے ہتھیں سنسکار کیتا سی۔ بھائی مردانہ جی کول اک لوٹے وچ پانی تے اک جھولے وچ سکی گوبل سی۔ گورو جی نے بھائی مردانہ جی نوں دفنا کے اوہناں دے چرناں ول مٹی پولی کر کے گوبل بھوردتی تے لوٹے دا پانی پادتا سی۔ کرتار پور وکھے ہی گورو نانک صاحب جی نوں بھی اکال پرکھ لولوں واپسی داسنیا آ گیا۔ آپ جی نے گرگدی بھائی لہنا جی نوں سوپ کے اوہناں نوں اپنا انگ بنا کے گورو انگد کر کے جاں ستھاپت کر کے 1539-9-22 نوں جوتی جوت سما گئے۔

سورج کرن ملے جل کا جل ہوارام۔

جوتی جوت رلی سپورن تھیارام۔ (846)

جنم ساکھیاں والے لکھدے ہن کہ گورو جی دے جوتی جوت سماؤن اپرنت ہندو مسلماناں وچ متبہید ہو گیا۔ مسلمان کہندے ایہہ ساڈا پیرسی۔ اسیں دفناؤنا ہے۔ ہندو کہندے۔ ایہہ ساڈا دیوتا ہے اسیں داہ سنسکار کرنا ہے۔ کہندے بھائی لہنا جی نے مرتک دیہہ توں چادر ہٹائی تاں پیٹھوں پھل نکلے۔ ہندو مسلماناں نے اوہ چادر ادھوا دھ کر لئی تے پھل ونڈ لئے اوہناں آپ اپنی ودھی انوسار سنسکار کردتا۔

پروفیسر پورن سنگھ جی نے کرتار پور وکھے گورو جی بارے ایوں لکھیا ہے۔ ”گورو جی نے استھہ کھیتی کرنی سرو کیتی۔ کنک اگائی۔ آئے گئے لئی لنگر چلائے۔ جتھے جتھے بھی گورو جی گئے سن سنگت چل کے کرتار پور آؤندی رہی۔ اوہناں دی ٹہل سیوا کردے رہندے۔ پریم بھجیاں سنگتاں گورو جی نوں اپنے ہتھیں کرت کر دیاں نوں دیکھ عیش عیش کر اٹھدیاں اتے سیوا وچ آپ جی دا ہتھ وٹاؤندیاں رہندیاں اتے گورو جی دیاں بکھششاں پراپت کر کے پرت جان دیاں۔ گورو جی جیہناں سدھانتاں دا پرچار اپنیاں پرچار پھیریاں وچ کردے سن اوہ سبھ کر کے دکھایا۔“ استھہ کرتار پرے ہی بھائی لہنا جی نال میل ہو یا سی۔ بھائی

کھول کے پنجاب وچ ہڑدی حالت پیدا کیتی ہے۔ بھارت دی عام جتنا نوں رام راج دے سبز باغ دکھاؤندے ہن۔ لوکاں دادھیان کشمیر والے پاسے توں ہٹاؤن لئی دلی دے تگلکا باد وچ 500 سال پرانا دلت مندر نوں ڈھاء دتا گیا۔ روش جتا رہے پنجاب ہریانہ دے دلتاں تے لاٹھی چارج کیتا گیا۔ بے شک ایہہ گورو نانک صاحب جی دا 550 واں گرپر ب مناؤن دا ڈھونگ ضرور کر رہے ہن پر ایہناں گورو نانک صاحب جی دے نام تے بنے پرانے گردوارے ڈھاء رہے ہن اوہناں نوں سناتی مندریں وچ تبدیل کر رہے ہن جویں کہ ہردوار دا گردوارہ گیان گودڑی، ڈانگمار گردوارہ، لیہ لداکھ دا گردوارہ پتھر صاحب آدی۔ انتر راشٹری قانون ہے کہ کوئی بھی دیش پراتن اتہاسک نشانیاں نہیں مٹائے گا۔ بھارت دے سنویدھان وچ بھی لکھیا ہویا ہے۔ گورو نانک صاحب جی دے وارث چاہندے ہن کہ بھارتی سرکار کسے بھی پارٹی دی ہووے گھٹو گھٹ اوہ اپنے سنویدھان انوسار ایمانداری نال چلدے رہن۔ کسے نال کوئی پکھپات نہ ہووے۔ پر ایہہ منوادی سرکاراں اپنے ایشور دی سونہہ کھا کے کہ اوہ سنویدھان دی رکھیا کرن گے نوں پچھلے ٹنگ کے سنویدھان دیاں دھجیاں اڈا رہے ہن۔ بھارت ہندو، مسلمان، سکھ تے عیسائیاں دا سانجھا دیس

آج ایہناں منوادیاں نے پونچیتی سکھاں نوں لالچ اتے ڈرنال اپنے نال ملا لیا ہے۔ حیرانی دی گل دیکھو! اک پاسے تاں انتر راشٹری نگر کیڑن تے لانگھا کھولن دیاں سد بھاون دیاں گلاں کر رہے ہن۔ دوجے پاسے پرمانویدھ دا ماحول سرجیا ہویا ہے۔ 9 لکھ فوج کشمیر وچ تعینات کیتی ہوئی ہے۔ کشمیری مسلماناں نوں اک مہینے توں بندی گریہہ کر کے تاڑ رکھیا ہے۔ کشمیر دے سارے سفار سادھن بند کر رکھے ہن۔ لگدا ہے ایہناں وچ ہٹلر دی روح آگئی۔ ہٹلر نے بھی یہودیوں نوں گیس چیمبراں وچ تاڑ کے مار دتا سی۔ ہن ایہہ منوادی سرکار بھی کشمیری مسلماناں نوں بھکھے پیاسے رکھ کے کشمیر دے نیتاواں نوں مجبور کر کے من چاہے دستاویزاں تے دستخط کرائے گی۔ اوہناں دے ویش ادھیکاراں نوں ختم کر کے کشمیریوں اپنے چہیتیاں انبائیاں اندانیاں نوں ٹھیکے تے دے دیوے گی۔ ایہناں منوادیاں دی نیتی ہے دیش دی کل پونجی اپنی مٹھی وچ کرنا تے لوکاں نوں پاکھنڈاں وچ اُلجھا کے سد یوی راج کرنا۔ کیونکہ منوادی فارمولا:- پونجی+پاکھنڈ ہی ہے۔ گورو نانک صاحب جی دا سدھانت برابر تے سچ۔ مظلوماں دے حق وچ کھڑنا۔

آج کل سوشل میڈیئے تے خبراں چل رہیاں نیں کہ کشمیری مسلماناں دے حق وچ ہاء دالعرہ مارن دی سزا منوادی سرکاراں نے بھاکھڑے دا گیٹ

ہے۔ گورو نانک صاحب جی دے وارثاں دا فرض دے اکھوتی سکھاں دی حالت ایس طرح ہے:-
 ہے کہ اوہ گورو نانک صاحب جی دے سدھانتاں کجھ اناں دے کجھ دھن دے۔
 تے پہرہ دیندے رہن - بے شک گورو نانک کجھ پہاڑاں والی رن دے۔
 صاحب جی نے چیتا ونی دتی ہے کہ بھائی! ایہہ رستہ کجھ ڈھول ڈھمکا سر سے دا۔
 اوکھا ہے۔ ایس رستے تے چلن لئی شیش تلی تے رکھ کجھ ہڑوس بابے نانک دی۔

کے چلنا پوے گا۔ فرمایا:-
 جو تہو پریم کھیلن کا چاؤسر دھرتی گلی میری آؤ۔
 ات مارگ پیر دھرتے سرتے کجے کان نہ کیجے۔

گورو نانک صاحب جی دے وارثاں دا پہلا کم ایہہ ہے کہ سبھ نوں اک اکال پرکھ دے بچے سمجھ کے
 آپسی پریم پیار نال رہن۔ خاص طور تے اوہناں نیویاں نتانیاں نوں جیہناں نوں منووادیاں نے بچے سمجھ
 کے صدیاں توں درکار یا ہویا ہے۔ ایہہ کم سبھ توں اوکھا
 ہے ایسے کر کے گورو نانک صاحب جی نے ایس کم نوں
 ہتھ پایا سی تے رب دی بخشش پراپت کیتی سی۔ کسے
 غریب بچے سمجھے جان دے منکھ نوں برابر دی تے
 کھوہیں کرسی تے بیٹھا کے مان ستکار دینا۔ گورو نانک
 صاحب جی انوسار ایس طرح کرن نال رب دی بخشش

پراپت ہوندی ہے۔ آپ نے فرمایا:-
 جتھے بچے سالیہن تھے ندر تیری بھشیش۔
 راج رنگ مال رنگ رنگ رتا نچے رنگ۔۔
 نانک ٹھگیا مٹھا جائے۔۔
 ون ناوے پت گیا گوائے۔۔ (پنہ 142)

انٹرویو: احسان ندیم (لکھاری/کھوجی/ترتخ دان)

جیہڑا پنجاب مہاراجہ رنجیت سنگھ دے سہ وچ اسپیں
اوس پنجاب نوں پنجاب لیندے ہوئے ریسرچ
کردے ہاں۔ ایس ریسرچ دا کجھ حصہ اسپیں اپنے
تماہی رسالے 'پنجاب دے رنگ' وچ وی چھاپدے
ہاں۔ ایس میگزین وچ صرف ساڈے پاکستان
دے لکھاریاں دی ہی لکھتاں نہیں ہوندیاں، بلکہ
انڈیا دیاں یونیورسٹیاں وچ وی پنجابی وچ جو ریسرچ
ہوندی ہے اوہ ریسرچ وی ایس میگزین وچ چھاپی
جاندی ہے۔ ایتھوں تک کہ آسٹریلیا تک وسدے
پنجابی وی ساڈے میگزین لکھدے نیں۔

س: کیہ اج دا جیہڑا پنجاب ہے تسیں اوس بارے
وی کوئی ریسرچ کر رہے ہویاں کہ نہیں؟

ج: جیہڑے پولیٹیکل پنجاب نیں، ایسٹ پنجاب
نے ویسٹ پنجاب تے پہلاں والے پنجاب دا
کجھ حصہ خیر پختون دا جو پنجاب توں علیحدہ ہو گیا
ہے، اوہ ساڈے ریسرچ والے پنجاب دے نقشے
وچ علیحدہ علیحدہ نہیں آؤندے۔ ہن ایس جیکر
گوروصاحبان بارے ریسرچ کردے ہاں تاں
اوس بارے اسپیں ایہہ نہیں کہندے کہ ایسٹ
پنجاب یاں ویسٹ پنجاب۔ اسپیں پنجاب دے
حوالے نال ہی ریسرچ دا کم کردے ہاں۔ کیونکہ

احسان ندیم دیال سنگھ ریسرچ اینڈ کلچرل فورم
لہور پاکستان دے ڈائریکٹر نیں۔ ایہہ ادارہ پنجاب،
پنجابی کلچرل تے پنجاب دی ترتخ، بارے ریسرچ کردا
اے۔ ایہہ ادارہ گورکھی تے شاہ مکھی وچ رسالہ 'پنجاب
دے رنگ' وی چھاپدے نیں۔ ایس رسالے وچ دنیا
دے کئی ملکاں وچ وسدے پنجابی لکھاریاں دیاں
رچناواں چھپیاں جاندیاں نیں۔ ایہہ ادارہ ہر
سال 'پنجاب، پنجابی کلچرل تے پنجاب دی ترتخ'
موضوع بارے سیمینار وی منعقد کردا اے۔ احسان
ندیم ہوراں نال ایہہ ملاقات دیال سنگھ ریسرچ اینڈ
کلچرل فورم، لہور وچ ریکارڈ کیٹی گئی اے۔

س: احسان ندیم جی، تسیں 'دیال سنگھ ریسرچ اینڈ
کلچرل فورم' بنایا ہویا ہے۔ ایس فورم وچ تسیں
کس طرح دا کم کردے ہو؟

ج: ایس فورم وچ اسپیں ریسرچ کردے ہاں تے
پبلشنگ دا کم کردے ہاں۔ ریسرچ دا ساڈا مقصد
ہے 'پنجاب، پنجابی کلچرل تے پنجاب دی ترتخ'۔
پنجاب توں ساڈا مطلب اج کل دا پنجاب یاں
ہیٹیکل پنجاب نہیں۔ ایس جدول پنجاب
کہندے ہاں تاں ساڈا مطلب physical
پنجاب توں ہوندی ہے۔ یاں زیادہ آسانی نال سمجھ لو کہ

گوروصاحبان بہت وڈی ہستی نیں۔ اوہناں توں بنا پنجاب دی تاریخ مکمل نہیں ہوندی۔ ساڈے کم دا اک حصہ ہے ویلے دی گل اوس حصے وچ اسیں پولیٹیکل خبراں دا ذکر کردے ہاں، پر اپنے ولوں کوئی خبر نہیں بناؤندے۔ بہت گھٹ ہوندا ہے کہ اسیں اوہناں خبراں اُتے کوئی تبصرہ کریں۔ اسیں اوہ خبراں جیویں واپردیاں نیں اسیں اوسے طرح ہی اوہناں دا ذکر کردیندے ہاں۔ انج تاں اسیں سال وچ چاریاں چھ فنکشن کردے ہاں، پر دو فنکشن بہت وڈے نیں۔ اوہ دونوں فنکشن ہی سکھی حوالے نال ہوندے نیں۔ پہلا فنکشن اسیں اپریل وچ وساکھی دا میلہ مناؤندے ہاں۔ وساکھی دے میلے وچ شامل ہون لئی ایسٹ پنجاب توں وی ہزاراں دی گنتی وچ لوک آؤندے نیں۔ اوہدوں اسیں اتھتھے سیمینار وی کردے ہاں۔ سیمینار دا موضوع ایہو جیہا ہوندا ہے کہ اوہ سکھ مسلم بھائی چارے دی دوستی نوں ودھاوے۔

س: کیہ تسیں پنجابی ادب بارے دی کوئی ریسرچ کردے ہو؟

ج: ساڈے جیہڑے ریسرچر نیں اوہناں وچ ادب دے ریسرچر وی نیں۔ جیہڑا پنجاب وچ ادب رچیا جا رہیا ہے، جیہڑیاں نظاماں لکھیاں جا رہیاں نیں، اسیں میگزین وچ اوہ ادب، اوہ نظاماں

دی چھاپدے ہاں۔ ساٹوں جو وی چنگی چیز مل جاندی ہے اسیں میگزین وچ چھاپدے ہاں۔ اک ناول سی، ظاہر ہے کہ اکو واری وچ سارا ناول میگزین وچ چھاپیا نہیں جاسکدا۔ اسیں چھوٹیاں چھوٹیاں 30 کو قسطاں بنا کے اوہ ناول اپنے میگزین وچ چھاپیاسی۔ ہن وی جیکر ساڈی کسے ایسے ناول یاں افسانے اُتے نگاہ پئی جو کہ کوئی خاص مقام رکھدے ہون تاں اسیں اوہناں چیزاں نوں وی ایس میگزین وچ چھاپاں گے۔

س: اج دا جیہڑا پاکستانی پنجاب ہے، جس نوں تسیں مغربی پنجاب وی کہندے ہو، کیہ تسیں ایس پنجاب دے پچھلے کچھ سمجھ کے آئے مسلیاں بارے وی ریسرچ کردے ہو؟

ج: نہیں۔ جیہڑے ماڈرن مسئلے نیں، اسیں اوہناں بارے کوئی زیادہ کم نہیں کردے۔ اوہ تاں اسیں ویلے دی گل والے حصے وچ ایدھر لے پنجاب یاں اودھر لے پنجاب نال متعلق کوئی بہت ہی ضروری گل ہووے تاں پیش کر دیندے ہاں۔ لیکن جیہڑے ماڈرن سمجھ دے مسئلے نیں، اسیں اوہناں بارے گھٹ کم کردے ہاں۔ ویسے جیہڑے وڈے مسئلے نیں، چاہے ایدھر دے پنجاب دے تے یاں اودھر دے پنجاب دے، اسیں اوہناں مسئلیاں اُتے کم کردے ہاں۔

س: پاکستان والے پنجاب وچ 12 کروڑ توں وی

ودھ لوک پنجابی بولدے نیں۔ لہور وچ بہت محنت کیتی توں ودھ پنجابی بولن والیاں داشہر ہے۔ پر ایس دے باوجود پاکستانی پنجاب دے وچ پنجابی زبان نوں اے تک پاکستانی پنجاب دی سیٹ لینگوئج نہیں بنایا گیا۔ تسیں ایس مسئلے بارے کیہ کہنا چاہو گے؟

ایس واسطے خاص طور تے، لہور وچ بہت محنت کیتی گئی۔ ایس دایناں زیادہ ڈھنڈورہ پٹیا گیا۔ کہ اتھے ایہہ محسوس کیتا جان لگ پیا کہ پنجابی ان پڑھاں تے بیک ورڈ لوکاں دی زبان ہے۔ اسیں پنجابی زبان نوں اوس دامقام دوان واسطے دوبارہ بہت ساریاں تحریکاں شروع کیتیاں نیں۔

ج: اسیں پنجابی نوں پروموٹ کرن بارے وی کم کردے ہاں۔ ساڈے ایس انسٹیٹیوٹ وچ انگریزی وچ کم ہوندا ہے یاں پنجابی وچ۔ پنجابی بارے پر اہم ایہہ ہے کہ پنجابی دی سکرپٹ شاہ مکھی ہے۔ اوہ Expressive نہیں ہئگی۔ پنجابی دی Pronunciation نال۔ اوس دیاں Voices, Vocals، جیہڑیاں نیں، اوہ اونیاں Expressive نہیں۔ کیونجے اوہ اردو توں لئی گئی ہے۔ پنجابی دی بہترین سکرپٹ گورو مکھی ہے۔ جدوں پاکستان بن رہیا سی تاں اودوں شاہ مکھی یاں اردو نوں مسلم دھرم نال جوڑ دتا گیا۔ پاکستان وچ غیر ہر بندہ اردو نوں ہی پسند کرن لگ پیا۔ دوجی گل ایہہ ہے کہ اردو دی جنی خدمت لہور نے کیتی ہے اونی تاں دہلی یاں لکھنؤ نے وی نہیں کیتی۔ جدوں میں چھوٹا ہوندا ساں تاں مینوں پتا ہے کہ زمیندار اخبار آؤندی ہوندی سی تے اوس اخبار دے متھے اُتے لکھیا ہوندا سی:

’اردو بولو، اردو پڑھو، اردو لکھو‘

س: کیہ تسیں دسنا چاہو گے جے اوہ کیہڑے کارن نیں جیہناں کر کے پاکستان وچ 12 کروڑ توں ودھ لوک پنجابی بولن والے ہون دے باوجود پنجابی زبان، اے تک پاکستانی پنجاب دی سیٹ لینگوئج نہیں بن سکی؟

ج: ایہہ ساڈے لئی بد قسمتی والی گل ہے کہ پنجابی زبان نوں اے تک ساڈے پنجاب وچ سیٹ لینگوئج نہیں بنایا گیا۔ جیویں میں دسیا ہے کہ جیہڑے پنجابی نیں، لہور تے ہور تھاواں دے، اوہ اُردو نوں ترجیح دیندے نیں۔ ایہہ لوک حالے تک ایہہ سمجھدے رہے نیں کہ پنجابی دا اردو نال clash ہے۔ حالانکہ زباناں دا آپس وچ کوئی کلش نہیں ہوندا۔ ایہہ کلش ایس دا اُردو نال کوئی نہیں سی۔ ہاں کجھ لوکاں دی روٹی روزی اُردو نال جڑی ہوئی سی۔ اوہ لوک کجھ ایسے مقام اُتے بیٹھے ہوئے سن کہ اوہ باقیاں دے دماغاں نوں وی بدن دی پوزیشن وچ سن۔ ایسے کر کے ہی تسیں ویکھیا ہووے گا جے تسیں جتھے

کدھرے وی جاندے ہو بہت سارے لوک، ہو سکدا ہے کہ تہاڈے نال تاں پنجابی بولن لیکن اہور، جیہڑا کہ پاکستان دا دلہے، وچ جیکر تسیں کسی دوکان اُتے وی جاندے ہو، چھوٹا جیہڑا سیلز مین ہووے گا اوہ وی تہاڈے نال اردو بولے گا۔ اسیں شروع کیتا ہو یا اے کہ جیہڑا اوہ سیلز مین اردو بولدے ہے تاں میں اوس نوں کچھ ہاں، کئیہ بھی توں کراچی توں آیا ہو یا ہیں یاں کہ انڈیا توں آیا ہیں؟“ فیروہ جیکر کہندا ہے: ”جی میں سیالکوٹ دا ہاں، تاں میں کہندا ہاں: ”تینوں فیروہ پنجابی نہیں آندی؟““ فیروہ کہندا ہے: ”جی جیکر اسیں پنجابی بولنے تاں کوئی ساڈی عزت نہیں کرا۔“

س: کئیہ تہانوں لگدا اے جے جلدی ہی پاکستانی

پنجاب وچ پنجابی نوں سیٹ لینگوئج بن دتا جاوے گا؟

ج: میرے اپنے خیال مطابق تاں کوئی جلدی نہیں،

پر بنے گی ضرور۔ ہن ایس سلسلے وچ تحریک شروع ہو چکی ہے۔ ہن پاکستانی پنجاب دی سیٹ لینگوئج

پنجابی بناؤنی ہی پوے گی۔ دلچسپ گل ایہہ ہے دیکھو کہ سوائے پنجاب دے پاکستان دے باقی

سارے جے صوبے میں اوہ اپنی اپنی زبان بول رہے نیں۔ اپنی اپنی زبان نوں اوہناں نے

آفیشل بنایا ہو یا ہے۔ پنجاب وچ اردو ہے۔

اصل وچ ساڈے پنجاب دی سیٹ لینگوئج پنجابی

بنن دے راہ وچ جو سب توں وڈی رکاوٹ ہے، اوہ ہے ایس دی سکرپٹ۔ کچھ تعصب پیدا کیتا گیا ہو یا اے کہ جیہڑی گورو مکھی سکرپٹ ہے اوہ مسلماناں دی نہیں۔ اوہ جیکر پڑھی لکھی جاندی ہے تاں اوس نوں اگے زیادہ Acceptance نہیں ملدی۔ حالانکہ میرا نجی طور اُتے ایہہ خیال ہے کہ ساڈی پنجابی زبان بڑی وسیع ہے۔ اوس وچ بہت ساؤنڈز نیں۔ اردو وچ یاں جدوں شاہ مکھی وچ جدوں پنجابی لکھدے ہاں تاں اوس سکرپٹ وچ اوہ ساریاں ساؤنڈز نہیں ہیکیاں۔ شاہ مکھی وچ تسیں ’ایڑا‘ کیوں لکھو گے؟ شاہ مکھی وچ بھائی جی، کیوں لکھیا جاوے گا؟ گورو مکھی وچ تہانوں اوہ ساؤنڈ مل جاوے گی۔

س: میرا نجی وچار ہے کہ جے کر پاکستان وچ شاہ

مکھی، نوں وی تسلیم کر لیا جاوے، جے کر لوک شاہ مکھی نوں تسلیم کرن لئی تیار نیں، جیکر اوہ گورو

مکھی سکرپٹ نہیں پڑھنی چاہندے تاں اوہ شاہ مکھی پڑھ لین۔ تاں وی کوئی حرج نہیں۔

پاکستان وچ اک تحریک چلاؤنی چاہیدی اے کہ لوک شاہ مکھی سکرپٹ وچ چھپیاں پنجابی

دیاں کتاباں ودھ توں ودھ پڑھن۔ کئیہ ایس طرح دا وی کوئی کم پاکستان وچ ہو رہیا ہے؟

ج: اسیں شاہ مکھی اُتے وی زور دے رہے ہاں۔

تہانوں پتہ ہے جے سندھی سکرپٹ انگریز نے

ج: ہاں جی انج کل پاکستان وچ وی ایس طرح ہی بنائی سی۔ ایسے طرح ہی شاہ مکھی سکرپٹ وچ تھوڑیاں جیہاں ہور تبدیلیاں کردتیاں جان۔ انج تاں بن وی شاہ مکھی Acceptable ہے۔ تسیں لہور کالج فار ویمن یونیورسٹی وچ ہوئی پہلی انٹرنیشنل پنجابی کانفرنس سے مسٹرنوں تے سپیکرنوں وی ایہہ کہندیاں سنیا ہووے گا کہ پنجابی بولنی سوکھی پر لکھنی مشکل ہے..... ایہہ نویں پودا اے ناں جیہڑی، اوس نوں ایہہ پڑھایا جا رہیا ہے۔ اسیں نویں پود نوں شاہ مکھی نال جوڑ رہے ہاں۔

س: جیہڑیاں پنجابی دیاں دو سکرپٹ سن، شاہ مکھی تے گورو مکھی، اوہ Acceptable نیں۔ پاکستان وچ شاہ مکھی Acceptable ہے۔ جی صدقے لوک شاہ مکھی پڑھن۔ دو جے پنجاب وچ گورو مکھی زیادہ Acceptable ہے۔ ورلڈ لیول اُتے وی پنجابی دیاں دونویں سکرپٹس Acceptable نیں۔ جیویں کہ دو جے پنجاب وچ گورو مکھی وچ چھپیاں کتاباں دے وڈے وڈے کتاب میلے لگدے نیں۔ لوک کروڑاں روپیاں دیاں کتاباں خرید کے اپنے گھراں نوں لے کے جان دے نیں۔ تہاں نوں پاکستان وچ وی ایس طرح ہی کرنا چاہیدا اے۔ شاہ مکھی وچ چھپیاں کتاباں دے وڈے وڈے میلے لگاؤ۔ تاں کہ لوک کتاباں خرید کے اپنے گھراں نوں لے کے جاؤن تے اپنے بچیاں نوں کتاباں پڑھاؤن؟

ج: پاکستانی پنجابی میڈیا دا کیہ حال ہے؟
ج: اتھے اے تیک کجھ کو گنتی دیاں ہی اخباراں نیں جو کہ پنجابی وچ، یعنی کہ شاہ مکھی وچ، چھپدیاں نیں۔ پر اوہناں نوں کوئی زیادہ Acceptable نہیں مل رہی۔ بھادیس شاہ مکھی دے الفاظ اب ست وغیرہ ہی ہوندے نیں، اوہناں بارے اردو بولن والیاں نوں وی پتا ہوندا ہے، لیکن جدوں اوہناں نوں پنجابی لہجے وچ بولیا جاندا ہے تاں لوکاں نوں سمجھن وچ کجھ مشکل پیش آؤندی ہے۔ جدوں اک محاورہ ہو جاوے، جدوں ہر کوئی اوس نوں پڑھنا شروع کر دیوے گا، شروع توں پڑھدا آئے گا، پنجابی زبان بولے گا، فیر ایہہ کم آسان ہو جائے گا۔ جدوں تک تسیں سکولاں وچ بچیاں نوں شروع توں پنجابی پڑھاؤنی شروع نہیں کردے، اوہدوں تک

ایہہ کم آسان نہیں ہووے گا۔

س: میں ایس گل وچ یقین رکھدا ہاں تے ایسے کر کے ہی میں اپنے میگزین 'سنوڈ' دے دسمبر 2017ء ماں بولی پنجابی خاص نمبر وچ وی لکھیا ہے جے پاکستان وچ پنجابی زبان ہی ترقی کرے گی جیکر تسیں ایہہ نعرہ لے کے سارے چلو: 'پنجابی بولو، پنجابی پڑھو، پنجابی لکھو'۔ ایہہ تنوں گلاں ہر بندہ اپنے اپنے گھرتوں شروع کرے۔ اپنے بچیاں نوں ہر بندہ کہے: 'پنجابی بولو، پنجابی پڑھو، پنجابی لکھو' جد تک پاکستان دا ہر پنجابی ایہہ گل اپنے گھرتوں شروع نہیں کردا، اودوں تک پنجابی ترقی نہیں کر سکدی؟

ج: بالکل ٹھیک ہے۔ ہن ایہہ گل وی بہت ضروری ہے کہ سلیبس وچ پہلی جماعت توں پنجابی پڑھاؤنی شروع کیتی جاوے۔ اوہ کم سرکار نے کرنا ہوندا ہے۔ سلیبس بناؤنا سرکار دا کم ہے۔ فیر آؤن والیاں نسلوں لئی ایہہ سب کچھ بہت آسان ہو جاوے گا۔

س: میرا ایہہ وی نجی وچار رہی ہے کہ سرکار وی ایہہ تاں ہی کرے گی۔ جدوں پہلے ایہہ گل لوک اپنے گھراں وچ کرن گے۔ تاں ہی لوکاں دے بچے سکولوں وچ منگ کرن گے کہ اسیں پنجابی پڑھنی ہے؟

ج: بہت فرق پے گیا ہو یا ہے پہلے نالوں۔ پہلاں پنجابی زبان نوں بہت ہی اجڈ سمجھیا جاندا سی۔ دو جی گل ایہہ ہے کہ ساڈے دماغ اُتے اردو زبان نے

بہت اثر پایا ہو یا ہے۔ ایدھر لے پنجاب وچ انگریزی داوی بہت اثر ہے۔ تسیں دیکھو، ہن جے لہور کالج فار ویمن یونیورسٹی وچ ہوئی پہلی انٹرنیشنل کانفرنس وچ شامل ہون لئی انڈیا دے Delegation وچ پنجابی پٹیالہ توں جیہڑی ماسی تے بھنیویں دی جوڑی سی۔ بڑا چنگا لگا جدوں بھنیویں کھندی سی ماسی، ایہہ لفظ تہاڑے کنال نوں سنے ہوئے دہاکا بیت گیا ہووے گا۔ ماسی، پھہی، بوا، چاچی ایہہ لفظ اتھے بدل گئے ہوئے نیں، چاچے نوں چاچو کہہ کے تاں پکار لین گے۔ چاچا اتھے کوئی نہیں کہے گا۔ پاکستانی پنجاب وچ ماسی اتھے آئی ہے یاں خالہ ہے۔ کم از کم، میرے کنال نوں تاں بوہت چنگا لگا جدوں اوس نے میرے کول آکے اپنی ماسی نوں سدیا ماسی کہہ کے۔

س: دیکھو، اوہ لفظ تاں ہی واپس آؤن گے جدوں تسیں پنجابی لوک اپنے بچیاں نوں سسے سر ٹوکو گے۔ جدوں گھراں وچ بچہ آئی کہے تاں اوہدوں اوہناں بچیاں دے ماپے بچیاں نوں کہن کہ ہاں بھئی ایس نوں چاچی کہہ۔ ایہہ تیری چاچی ہے، ایہہ تیری بوا ہے، ایہہ تیری بھرجائی ہے، تاں بچے سکھن گے، اپنے اپنے گھراں وچ ایہہ لفظ ورتو۔ اپنے بچیاں نوں ایہہ لفظ دسو۔ فیر پنجابی پاکستان وچ دوسرے پھلے گی۔ میرا ایہہ وی وچار ہے کہ پاکستان سرکار نے وی اودوں تک کوئی ایکشن نہیں

- لینا جد تک لکھ، دولکھ پنجابی سڑکاں اُتے آ کے منگ
نہیں کر دے کہ پنجاب دے سکولاں وچ پنجابی
زبان پہلی جماعت توں پڑھائی جاوے؟
- ج: میرا خیال ہے کہ ایہہ ویلا آؤن والا ہے۔ ہن
وی مظاہرے ہوندے نیں۔
- س: مظاہریاں وچ شامل ہون والیاں دی گنتی ا جے
تاں 200-400 تک ہی ہوندی ہے؟
- ج: اتھے تک ہی ہوندی ہے گنتی۔
- س: ہر سرکار ویکھدی ہے کہ منگ منگن والیاں نال
کنے کو لوک نیں۔ سرکار وی ویکھ رہی ہے۔ کہ
500 بندے ہی نیں ایہناں دے نال؟
- ج: اک چیز تسیں ویکھ لو کہ انگلش سکولاں دی اک
چین ہے۔ اوہناں نے ساہیوال کیمپس وچ لکھ
کے نوٹس لگایا تے بچیاں نوں وی اوہ نوٹس دتا کہ
کیمپس دے اندر تسیں پنجابی نہیں بول
سکدے۔ کیو جے پنجابی بہت crude زبان
ہے۔ کوئی آدمی کیمپس وچ پنجابی بولے گا تاں
اوس نوں سزا دتی جاوے گی۔ اوس دے خلاف
ایناں وڈا محاذ کھڑا ہو یا کہ اوہناں نوں معافی منگنی
پئی۔ اوہناں نوں اپنے آرڈر واپس لینے پئے۔
جے کر اسیں اوسے طرح ہی اگے ودھدے گئے
تاں اسیں باقی منگاں وی منوالواں گے۔
- س: احسان صاحب، ملاقات دے انت اُتے تسیں
دیال سنگھ ریسرچ اینڈ کلچرل فورم بارے کوئی ہور
- گل کہنی چاہوتاں ضرور کہو؟
- ج: جیویں کہ میں پہلاں دسیا ہے کہ اسیں تماہی
رسالہ چھاپدے ہاں۔ ایس دی اک خاص گل ایہہ
ہے کہ رسالہ انگریزی تے پنجابی وچ۔ پچھلے سال
تک اسیں پنجابی دیاں دونوں لپیاں دی ورتوں
کر دے سی۔ گوروکھی وی تے شاہ مکھی وی۔ فیر
اسیں اک سروے کیتا۔ ساٹوں پتہ لگا کہ شاہ مکھی
پڑھن والے ساڈے ریڈر بہت ہی تھوڑے نیں۔
گوروکھی ریڈر بہت ہی زیادہ نیں۔ بہت سارے
ریڈر تک تاں اسیں پہنچ نہیں سکدے۔ ساڈے
بورڈ نے فیر ایہہ فیصلہ کیتا کہ میگزین نوں
Bi-Lingual صرف ایس طرح ہی رکھیا
جاوے۔ پنجابی صرف گوروکھی تے انگریزی۔
- س: میری اک صلاح ہے کہ پاکستان وچ لوک شاہ
مکھی بہت پڑھدے نیں۔ ایس لئی ایس دا شاہ
مکھی سیکشن وی ضرور رکھو؟
- ج: اسیں سوچ رہے ساں کہ شاہ مکھی دا رسالہ اک
علیحدہ ہی کڈھیں، کیونجے شاہ مکھی والے حصے
نوں 100-200 ریڈر ہی پڑھدے نیں تاں
گوروکھی وچ ہزاراں دی گنتی وچ ریڈر پڑھدے
نیں۔ ساٹوں محسوس ہوند اے کہ جیویں شاہ مکھی والا
میگزین دا حصہ ضائع ہو رہیا ہے۔ اسیں شاہ مکھی
وچ رسالہ اوہناں ہی چھاپاں گے جنے ریڈر ہون
گے۔ کیونجے ساڈے کول ان لمیٹڈ فنڈز نہیں۔

بابا گورونانک دی مذہب اسلام نال سانجھ

ڈاکٹر صائمہ بتول

پندرھویں صدی دی ہندوستانی تاریخ تے جیکر جہات پائی جاوے تاں اوس ویلے اتھے دو وڈیاں مذہبی طاقتاں موجود سن ہندو تے مسلمان جیہڑے نہ صرف مذہبی حوالے نال ای اک دوجے توں فرق و سیتی سن سگوں سوچ، افکار اعتقاد تے تہذیب و ثقافت وچ وی اک دوجے نالوں وکھرے تے متضاد سن۔ مسلماناں دا مذہبی عقیدہ وکھری نوعیت دا ہون و جہوں ہندو برادری دے وچاراں توں چوکھا وکھ سی۔ ہندو بتاں توں پوجدے مورتیاں توں اپنا خدا من دے تے اوہناں دے عالم ترک دنیا تے جوگ اختیار کرن نوں چنگا سمجھدے سن۔ دوجے پاسے مسلماناں دا مذہب اسلام رب دی واحدانیت کیتائی بت شکنی تے عملی نالے سماجی حیاتی لئی آواز چکن والا دین سی تے ایس گل تے زور دیندا سی کہ حیاتی دے معاملے چنگی طرح نبھاو نا ای انسانیت اے نہ کہ دنیا دیاں ذمہ داریاں توں پچھا چھڈا کے جنگلاں بیلاں وچ وسیرا کرنا۔ ہندوستان دا خطہ ”پنجاب“ جیس نوں دانشوراں مفکراں تے اہل علم ہستیاں مذہباں تے نظریاں دی دھرتی آکھیا اے کیوں جے ایس سرزمین تے لگ بھگ ہر مذہب دا مڈھ بچھا۔ پنجاب وچ ای کٹاس دے مندر نیں ناتھ جوگیاں تے تانترک فلسفے دے کئی مٹن والیاں دا ٹھکانہ وی

ایہہ خطہ ای رہیا اے۔ ہندوواں دی مذہبی کتاب رگ وید وی ایس دھرتی تے ای رچی گئی تے بڈھ مت والیاں لئی وی ایہہ خطہ مذہبی حوالے نال مقدس اے۔ تصوف دا مڈھ وی ایس علاقے وچ ای بجھاتے صوفیاں سنتاں دا ٹھکانہ وی ایہہ ای سرزمین اے۔ ایہدے نال نال سکھی مذہب دی نینہہ وی پنجاب دے علاقے تلموڈی وچ ای رکھی گئی۔ سکھ مت دے بانی بابا نانک دیو جی نیں۔ بابا نانک دا پرکاش 1469 نوں ہو یا۔

بندے دے وچاراں ویدی سیانف تے فکر وچوں پنگر دے نیں تے اوہدی سمجھ بچھ تے سیانف اوہدے اوس ماحول تہذیب ثقافت اٹھن پیٹھن مل ورتن تے سماج وچ وسن نال بن دی اے۔ فیر ایہہ ای سوچ اوہدے ایمان تے یقین نوں پختہ کرن وچ مددگار بن دی اے تے اوہدی سیان بن دی اے نالے ایس سوچ دے تانے بانے ای بندے دا رب تے توکل نوں نگرا کر دے نیں۔

رب سوہنے دی کائنات دا نظام اک اصول تے ضابطے مطابق چل رہیا اے۔ اوس پاک ہستی نے ہر دور وچ لوکاں دی بھلائی تے رہنمائی لئی اپنے خاص بندیاں نوں ایس کم لئی منتخب کیتا اے ایہہ ای وجہ اے کہ ہر دور وچ بھانویں دنیا جیڈی وی بے راہ روی دا شکار ہووے

تے ظلمت وچ ڈبی ہوئی ہووے۔ ہدایت تے چائن وٹڈن والی کوئی نہ کوئی ہستی ضرور پیدا ہو جاندی اے۔ بابا نانک وی اجیہی اک ہستی دانان اے جیہناں اوس ویلے دے ہندو معاشرے وچ رب دی وحدت سچائی امن تے انسان دوستی دا فلسفہ پیش کیتا بابا نانک دی دوریشی، فقر تے صوفیانہ روش توں کوئی انجانوں نہیں۔

15 اپریل 1469 نوں دنیا تے آون والے کلیان چند دے کنبے دے ایس سپوت اگے جا کے انسانیت دیاں اُچیریاں ہستیاں وچ اپنا ناں گنوا یا اوہناں دا دور کوئی ڈھیر پرانا نہیں اوہناں دی حیاتی تے تعلیمات دونوں تاریخ دے پٹیاں تے موجود نیں اوہناں بارے اپنے تحقیقی وچاراں دی گٹھ کھولدیاں سارہ ممتاز لکھدیاں نیں:

”سکھ مت کے بانی گوردوانک کی مذہبی شاعری خدا کے تصور اور انسان کے فرائض کے بارے میں ہے۔ خود ان کی اپنی شخصیت کے بارے میں نہیں ہے اس میں معاصرانہ واقعات یا ذاتی زندگی کے بارے ان کے تجربات کے حوالے تلاش کرنا بے کار ہے۔ وہ ایسے گورو ہیں جو سچائی کی روشنی پھیلاتے ہیں اور انہوں نے اس کے ذریعے حق کی تبلیغ اپنے ماننے والوں تک پہنچائی۔ وہ اکال پرکھ (واحد ذات، حق تعالیٰ) کے بھگت ہیں۔“

بابا نانک ہورائ عبادت فی الذات تے فی الصفات وچ شرک توں روکیا اوہناں دا اکوای ہوکاسی کہ رب اک اے تے رب دے نیڑے ہوون لئی

رب دے تخلیق کیتے بندیاں نال نیکی لوڑی دی اے۔ گوردوانک ہورائ ناصر رب دی یکتائی تے نیکی دا درس دتا سگوں مذہبی حوالے نال اوہناں دے وچار بڑے نویکلے منصفانہ واضح تے اسلام دے نیڑے سن۔ اوہ مذہبی فرقہ واریت دے خلاف سن اوہناں اتفاق بھائی چارے مساوات تے برابری دا درس نالے وٹڈ تے وٹکرے توں بچن دی تلقین کیتی۔

رب سچے نے بندے نوں بھوئیں تے اپنا خلیفہ بنا کے گھلایا اے تے قرآن پاک وچ اللہ پاک مڑ مڑ انسان نوں سوچن گویڈن تے کھوج پرکھ کرن ول پریردا اے تاں جے اوہ ایس دھرتی نوں چوکھا نکھارے سنوارے۔ پرایہہ ذمہ داری ہر بندہ پوری نہیں کردا جیہدی وجہ توں دنیا وچ دگاڑ تے خرابیاں وی جنم لیندیاں نیں جہناں دے سدھار لئی رب سوہنے نے ہر دور وچ اپنے نیک بندے، نبیاں، پیغمبراں، ولیاں، فقیراں، پیراں، سوجھواناں، سیانیاں، صوفیاں تے سادھواں دی شکل وچ گلے جہناں انسانیت نال پیار پریت تے امن دا درس دے کے رب ولوں سوچنے لگے منصب دا حق ادا کیتا اے بابا نانک دا شمار وی اجیہے اللہ دے بندیاں وچ ہوندا اے۔ گوردوانک ہورائ ساری حیاتی صبر کرن، جرن، نفرت وٹکرے تے تعصب نوں مکاون، آپس وچ پیار محبت نال رہن، انسانی برابری مساوات تے بھائی چارے دا درس دتا۔ کوئی وی صوفی کسے خاص علاقے، طبقے، مذہب

تے لوکاں دا آگونیہ ہوندا سگوں اوہ ساری انسانی برادری
 لئی سانجھا ہوندا اے تے اوہدا بوہا ہر انسان لئی کھلا رہندا
 اے بھادویں جو جیس وی مذہب نال تعلق رکھدا ہووے
 بابا نانک وی ایچھے ای اک درویش داناں اے۔

بابا نانک دے وچاراں تے بابا فرید دی سوچ دا
 ڈونگھا اثر اے ایہہ ای وجہ اے کہ سکھاں دی مقدس
 کتاب گرنتھ صاحب وچ لگ بھگ 114 شلوک بابا
 فرید دے شامل نیں۔ بابا نانک دے توحیدی فکر تے
 چائنہ پاؤندیاں عباد اللہ گیکانی لکھدے نیں:

”آپ ایک بت پرست اور مشرک قوم میں پیدا ہونے
 کے باوجود توحید کے پرستار تھے۔“

بابا نانک جی دا پرکاش ننگناہ صاحب وچ ہویا
 اوس ویلے ایہہ علاقہ تلونڈی اکھوانداسی تے بعدوں
 بابا جی دی نسبت نال ننگناہ صاحب اکھوایا جان لگ پیا۔
 بابا نانک بیدی قبیلے دے اک کھتری کلیان چند داس
 عرف کالو مہتا دے گھر جے۔ کالو اوس ویلے اوہوں
 دے اک وڈے زمیندار رارے (راچپوت) بلار بھٹی
 کول ملازم سن اوہناں دی ماں ترپتا دیوی جیہڑی نیک
 خیالاں دی مالک سی۔ اوہناں دی بھین نانکی تے بھرا دا
 ناں لال داس سی۔ بابا نانک شروع توں ای وکھرے
 تے نویکلے خیالاں دے مالک سن تے جیویں ای
 وڈے ہوئے تاں اوہناں وکھو وکھ مذہباں دے
 بزرگاں وچ اٹھنا بیٹھنا شروع کردتا۔ اوہناں دے
 ہندو اُستاد داناں گوپال داس سی تے مسلمان اُستاد

مولوی قطب الدین سن۔ بابا نانک ہمیش انسان دوستی،
 مساوات، انصاف تے برابری دے پرچارک رہے
 تے اپنے ہر عمل راہیں ایس گل دا ثبوت دتا۔

بابا نانک دی آمد توں پہلاں ہندوستان وچ
 مسلمان تے ہندو دو وکھو وکھ قوماں اٹھویں صدی توں
 اکٹھیاں وں رہیاں سن جہناں وچ باہمی اکٹھ دی
 صورتحال مول ممکن نہیں سی مسلمان خدادی یکتائی، بت
 شکنی تے مساوات دے دعوے دار سن جد کہ ہندو لا
 تعداد بتاں دی پوجا تے ذات پات دے نظام وچ بٹھے
 ہوئے سن ایس دور وچ بابا نانک دیوجی ہوراں بتاں
 دی پوجا، نکلیاں ذاتاں دی ننڈیا تے جھوٹھ دے نظام
 توں ہٹ کے اک رب دی پوجا تے سارے سماج دی
 برابری دا نعرہ لگایا تے سارے انساناں نوں امن دا
 سنہیا دتا۔ بابا نانک دے وچار اسلام دے نیڑے
 ہون دا دعویٰ کردیاں شہباز ملک لکھدے نیں:

”گورونانک جی دے وچار بھگتی بھاؤ دی سکھر والی شکل
 گئے جان دے نیں۔ ایہناں نے اپنے فکر دی بنیاد بابا فرید
 شکر گنج دے بولاں تے رکھی۔ ایہو وجہ اے کہ نانک جی
 بھگت ہونڈیاں وی اسلامی وچار رکھدے سن تے اوہناں
 دے سارے کلام وچ اوس ویلے دے مسلمان ادب دا
 اثر وی لہجہ اے ایس دی مثال اوہناں دے کلام وچ
 عربی فارسی دے لفظاں دا ورتار اے۔“

بابا نانک ہوراں اپنی تعلیم، وچاراں تے عملاں
 وجہوں لوکاں دے دلاں نوں مسخر کیتا اوہناں اپنی

سچائی تے انسان دوستی کارن اپنے مقصد وچ کامیابی حاصل کیتی۔ بابا نانک دیاں تعلیمات وچ مساوات تے اخلاقی وڈیائی نوں اُچا مقام حاصل اے کیوں جے اوہ جیس سماج وچ جی رہے سن اوہ دکھو دکھ مذہباں، فرقیات تے ذاتاں وچ ونڈیا ہو یا سی۔ کجھ لوکی صدیاں توں غلام چلے اوندے سن تے ہمیش توں پیسے جارہے سن۔ اوس دور وچ بابا نانک نے برابری دادرس دتا تے خدائی یکتائی دا اعلان کیتا۔

اُکھیاں نوں جگرے نال جبرنا چاہی دا اے۔ ایہہ ای بابا نانک جی داسیہنا سی۔

جدوں ہندوستان تے باہروں حملے ہوئے گھلو گھاڑے تے لٹ پئی زنانیاں دی بے حرمتی کیتی گئی تاں بابا نانک جی ایس صورتحال نوں ویکھ کے تڑپ اٹھے اوس ویلے اوہناں کسے خاص طبقے، فرقے یا مذہب لئی آواز نہ چکی سگوں پورے ہندوستان لئی دُکھ تے تکلیف دا اظہار کیتا تے ایہی اسلام دی اصل روح اے۔

حضرت محمد ﷺ ہوراں کئی سو سال پہلاں خطبہ حجۃ الوداع دے موقعے تے ایس گل دادرس دتا سی کہ سارے انسان برابرنیں کسے عربی نوں عجمی تے اتے کسے عجمی نوں کسے عربی تے، کسے گورے نوں کالے تے اتے کالے نوں گورے تے کوئی وڈیائی نہیں تے جے کوئی وڈا ہے تے صرف اپنے اعمال دی بنیاد تے تقویٰ تے پرہیز گاری وجہوں۔ بابا نانک ہوراں دی ایس گل دا ای درس دتا اوہناں دنیا نال قطع تعلقی توں روکیا اوہناں دا آکھنا سی کہ دنیا وچ رہ کے برائیاں توں بچیاں رہنا ای اصل وڈیائی اے جیویں ریت دے بٹے تے بہہ کے پلاسکا رکھنا کوئی وڈی گل نہیں۔ سوادتاں انج اے کہ بندہ دریا دے کنڈھے تے وی بہوے تے اپنا پلا وی سکار کھے مطلب جنگل پیلے دی حیاتی کوئی حیاتی نہیں اوہ صرف ذمہ داریاں توں فرار اے۔ انسان نوں حیاتی دیاں ساریاں نیویائیاں اُچیاں توں لنگھنا چاہی دا اے تے ساریاں

بابا نانک دیوجی انسانیت نال محبت دی اپنی مثال آپ سن اوہ بندیاں دی تکلیف رفع کر کے دلی طور تے خوش ہوندے سن۔ اوہناں دے دل وچ انسانیت لئی بڑی ہمدردی سی۔ ایس حوالے نال اوہناں دا اک واقعہ بڑا مشہور اے جدوں اوہناں اپنے کاروبار دے سارے پیسے فقیراں دا دھڈ بھرن تے لا دتے تے اوہناں نوں ویکھ کے بڑے خوش تے مطمئن ہوئے۔ اوہناں دے ایس کارنامے نوں سچا سودا دے ناں نال منسوب کیتا جاندا اے۔ ایس حوالے نال خالد پرویز لکھدے نیں:

بابا نانک دیوجی ذات پات دے فرق خاص طور تے چھوت چھات دی لعنت دے مخالف سن سگوں اوہناں ایس تفریق دے خلاف جہاد کیتا۔ اوہناں دا ایہہ جہاد ہن دی تحریک مساوات دا پیش خیمہ سی۔ اوہناں اپنے آپ توں کم دا مذہب بدھاتے اپنے آپ نوں اُچی ذات دا اکھوان توں انکار کردتا اوس تکبر دی

شدید مذمت کی جیہڑا جینو پا کے ثابت کیتا جاندا سی۔
اوہناں جینو پاؤن توں انکار کردتا تے اپنے آپ نوں
ہمیش اوہناں لوکاں وچ رکھیا جہناں نوں ماڑا، غریب،
چلی ذات تے چھوت سمجھ کے دھتکار یا جاندا سی۔

گورونانک انسان دوستی دے علمبردار سن
اوہناں دامن سی کہ وکھو دکھ مذہباں تے انساناں وچکار
صلح صفائی کروا کے آپسی جھگڑیاں، لڑائیاں تے
فساداں دا قلع قمع کرے جہناں وجہوں ہندوستان دا
سماجی نظام درہم برہم ہو چکیا سی۔ بابا نانک انسانی
ہمدردی رکھن والے اوہ نیوکے انسان سن جہناں
ہندوستان دی دھرتی تے انسان دے لہو نال کھیڑی
جان والی ہولی دے خلاف آواز چکی تے انساناں
وچکار نفرت دی مندیا کیتی۔ اوہناں اپنیاں بانیاں وچ
اوہناں دھرواں تے زیادتیاں دا کھل کے ذکر کیتا
جیہڑے حملہ آوراں دے ہتھوں ہندوستان دے لوکاں
نال ہوئیاں اوہناں زنانیاں لئی وی کئی بانیاں لکھیاں
جیہڑیاں اوس ویلے دے سماج وچ چوکی مظلوم تے
پستی دی حیاتی لنگھا رہیاں سن تے اوہناں نوں اوس
دور وچ سماجی حوالے نال کوئی مقام مرتبہ حاصل نہیں
سی۔ بابا نانک ہوراں اپنیاں بانیاں راہیں زنانی دے
اصل مقام مرتبے نوں اُگھیر کے دسیا اے۔ بابا نانک
دے ہوش سنبھالن ویلے ہندوستان دی جو حالت سی
اوس بارے گورو جگن لکھدے نیں:

”نہ کوئی ہندو ہے نہ کوئی مسلمان“۔

بابا نانک ہوراں نہ کوئی ہندو تے نہ کوئی مسلمان
آکھ کے ایس گل دا پک کروایا اے کہ انسان نوں
ونڈیا نہیں جاسکدا۔ سارے انسان آدم دی اولاد نیں
تے حضرت آدم پہلے پیغمبر سن۔ ایمان لیاؤن والا مومن
تے انکار کرن والا کافر اے۔ آپسی لڑائیاں تے ٹکرا
بنوئی نیں رب ولوں سوچے گئے کم نوں توڑ چاڑھن لئی
بابا نانک ہوراں کئی سفر کیتے تے ہمیش انسان دوستی تے
برابری دا پرچار کیتا۔ اوہناں ایس گل دا درس دتا کہ
رب دی ذات واحد لاشریک تے باقی سارے اوہدے
بندے نیں۔ اوس رب نوں راضی کرن لئی اوہدے
بندیاں نوں راضی کرنا ضروری اے۔ بابا نانک لوکاں
نوں اوہناں دا مذہب چھڈن دی دعوت نہیں دیندے
سن سگوں وکھو دکھ مذہباں فرقیں تے ذاتاں دے
لوکاں وچکار پیار تے امن دے چاہیوان سن۔ ایس
حوالے نال بابا نانک دے وچاراں توں جانوں
کرواند یا گورو جگن سنگھ لکھدے نیں۔

”انہوں نے لوگوں کو اپنے پسندیدہ عقیدوں پر پابند
رہنے کا مشورہ دیا ہاں ان مذاہب کے پیروکاروں کو یہ تلقین

”اس اتر صورتحال کا اگر شاعر کے لفظوں میں ذکر کیا

ضروری کہ وہ اس طرز کی زندگی گزاریں جس سے امن و آشتی اور انسان دوستی کی فضا قائم ہو۔ اس طرح انہوں نے ایک عالمگیر اخلاقی ضابطہ وضع کرنے کی بھرپور کوشش کی۔

بابا گورو نانک دیو جی ہوراں سماجی تے معاشی تفریق نوں مٹاون دا پورا جتن کیتا اوہ ایس گل دے مخالف سن کہ امیر تے دولت مند غریباں دے مڑھکے

نچوڑ نچوڑ کے اپنے خزانے بھر دا جاوے۔ اوہناں ہمیش برابری دی گل کیتی تے لوکاں نال پیار محبت نال رہن دی تعلیم دتی اوہناں دے سماجی اصولاں دی عنینہ رب دی ذات نوں اپنا خالق مناتے بندیاں نوں برابر سمجھناسی۔

ایہہ ای وجہ اے کہ اوہناں بھائی چارے دے فروغ لئی لفظ بھائی دا ڈھیر ورتا راکیتا جیویں بھائی مردانا، بھائی بالا، بھائی بڈھا، بھائی لہنا وغیرہ اوہ خدا تیکر اپڑن لئی وی انسانی بھائی چارے تے ای زور دیندے سن۔

بابا نانک جی ایس گل دے حامی سن کہ سماج وچ

سب لوکی برابر نیں پیدا کرن والے رب وی اینیاں بندیاں وچ فرق نہیں کردا اوہ ساریاں نوں اکو طرح پیدا کر دالے۔ بابا نانک کسے طرح وی اک صوفی توں

گھٹ نہیں سن اوہناں تعلیم دیندیاں کدی وی لوکاں وچکار کوئی فرق نہ رکھیا اور ہندوواں مسلماناں نال اکو لہجے وچ گل کر دے اوہناں دی سنگت وچ سارے

مذہباں دے لوکی شامل ہوندے سن۔ رائے بلار بھٹی مسلمان سی اوہنے سب توں پہلاں بابا نانک دی بزرگی دا اعتراف کیتا۔ ایس حوالے نال بابا جی دے وچاراں

بارے جانکاری دیندیاں امیر علی لکھدے نیں:

”گورو نانک نے ایسی ہی انسانیت کا تصور پیش کیا جو اخلاقی دھرم سے مالا مال ہو۔“

بابا نانک ہوراں بد حال تے دکھی بندیاں نوں اک صوفی وانگ عمل دا درس دے کے پیار محبت تے امن دا پرچار کیتا۔

بابا نانک ہوراں بارے کجھ لوکاں دا خیال اے کہ

اوہ وکھو وکھ مذہباں وچکار سانجھ دے حامی سن پر اصل وچ اوہ انسانیت دی فلاح دے حامی سن پر اوہ ہمیش ایس گل تے گوہ کر دے سن کہ کس طرح انسانی حیاتی نوں بہتر بنایا

جاسکدا اے تے انسان دوستی دا سبق کجھ لوکاں تائیں اپڑایا جاوے۔ ایس مقصد لئی اوہناں بڑے سفر وی کیتے

تے اخیر کرتار پور وچ دنیا توں چلانا کر گئے۔

اوہناں ایہہ آکھیا کہ ہندو تے مسلمان دو وکھ

دھرم ماں دے ہو سکدے نیں اوہ اپنے عقیدیاں

توں اپنے آپ نوں اُچا چکن لئی ورتن۔ نالے عقیدیاں

نوں نفرت تے کینے لئی نہ ورتن۔ بابا نانک ساری حیاتی

واحد گورو تے واحد گورو دے انساناں وچکار پیار محبت

تے امن دے پرچار رکھے اوہناں اپنی حیاتی دے

اٹھاراں سال کرتار پور وچ لنگھائے اوہنے آپ فوت

دی ہوئے ایس لئی اوہنے آپ دی سماجی وی اے تے

قبر وی جیہڑی ہندوواں تے مسلماناں دوہاں اوہناں

نال عقیدت رکھن و جہوں بنائیاں نیں۔

بابا گورو نانک جی دا یگ

ڈاکٹر مجاہدہ بیٹ

صدی وچ پنجاب وچ کھنڈن والا مذہب اپنے بھرپور
چانن نال برصغیر وچ کھل پلر گیا۔ ایہہ آواز سکھ پن্থ
دے بانی بابا گورو نانک دی سی جہناں اپنے ویلے بابا
فرید ہوراں دے ڈھنگ نوں اپنایا جس توں عوام ڈھیر
جانوسی اوہناں اپنے اظہار واسطے پنجابی زبان نوں ای
چنیا۔

بابا گورو نانک جی دی مہانتا بارے سارے
جگ وچ چرچا سلاہن جوگ اے۔

بابا گورو نانک ہوراں دنیا دے علم نوں معلومات
حاصل کرن تے رٹے لاؤن داناں دے کے اوس نوں
گھٹیا علم گردانیا۔ آپ جی حقیقی علم دے قائل سن جیہڑا علم
انسان دے اُتے آگہی دے بوبے کھولدا اے۔ ایس
گل نوں بابا جی ہوریں انج بیان کردے نیں:

جال موہو گھس مس کرمت کاگت کر سار
بھاؤ قلم کر چیت لکھاری گرچہ لکھ بچار
لکھ نام صلاح لکھ لکھ انت نہ یار وار
بابا ایہہ لکھ جان سجان جت لیکھ منگی اے
تتھے ہووے سچا نشان

بابا نانک ہوراں نے عربی تے فارسی دوہناں
زبانان وچ تھوڑے عرصے وچ کمال حاصل کر لیا۔
جس تے اُستاد وی حیران رہ گئے۔

ایک اونکار، ست نام کرتا پڑکھ، نرہو، نروپر
اکال مورت، اجونی، سے بھنگ گر پر ساد
بابا نانک جی دا پنجاب دی سوہنی دھرتی نال جڑنا
پنجاب دھرتی واسطے کسے مان توں گھٹ نہیں۔ پنج
دریاواں دی ایس دھرتی نے پیار محبت دیاں ان گنت
داستاناں رقم کیتیاں۔ پنجابی زبان دنیا دی مٹھی تے گھسی
زبان مٹھی جاؤندی اے۔ جس دی مٹھاس نال رچن
والے شہداں نے لوکاں دے دل اندر مٹھاس پیدا کر
کے دلاں وچ انسانیت نال پیار واسطے وتھ ودھا دتی۔

بابا جی دے جنم ویلے 1469ء وچ پنجاب دلی
دی سلطنت داحصہ سی تے بہلول لودھی دے ماتحت
سی۔ لاہور توں کجھ کوہاں تے اک چھوٹے جئے پنڈ
رائے بھوئے دی تلونڈی وچ مہتہ کلیان داس بیدی
رہندے سن۔ جنہاں نوں کالو کھتری آکھیا جاؤندا سی
جنہاں دے گھر بابا نانک جی دا جنم ہو یا تے اوہناں دا
ناں نانک چند رکھیا گیا۔ عام ذات تے عام گھرانے
توں اک مہان ہستی دا جنم تے دنیا وچ اوس زمانے
دیاں ریتاں نوں بدلن والا مہان وجود بابا گورو نانک
جی ہوراں دا اعزاز اے۔

گورو نانک جی سکھ فرقے دے دھرمی منن والے
سنن۔ اوہناں سکھ دھرم دی نینہہ اُساری۔ سولہویں

گرو نانک ہوراں نوں جگت گرد دے حوالے
نال یاد کیتا جاؤندا اے۔ جنہاں نے پرانیاں دھرمی
ریتاں نوں ختم کر کے برابری تے اعلیٰ اخلاقی درس نوں
وچ کھلاریا۔ پرانیاں ریتاں نوں بھلا کے نویاں اخلاقی
قدراں نوں لوکاں وچ عام کیتا۔ اوہناں نے اک
وکھرا روحانی، سماجی تے سیاسی پلیٹ فارم اُساریا جس
دی نیہہ برابری، نیاں چنگیائی تے نیکی تے وے۔

وید بلایا ویدگی پکڑ ڈھنڈولے ہانہ

بھولا وید نہ جانئ کرک کلجے ماہ

نانک جی ہوراں دادھیماپن اوہناں دے ذہن
توں جھلکد اسی قرآن تے برہمن شاستریاں دے علم
نوں جانن مگروں دوناں دھرم دا دی مکمل جانکاری توں
بعد اوہناں اپنے دھرم دا وجود اُساریا۔ بابا جی
ہوراں دے بالینے وچ اوہناں نوں تعلیم حاصل کرن
واسطے گھرتوں باہر کسے اُستاد کول گئے۔

پنڈت گوپال ہوریں حیران ہو گئے مڈھلی تعلیم
مگروں بابا جی ہوراں نوں پنڈت برج ناتھ کول
سنسکرت دی تعلیم واسطے گھل دتا گیا۔ پنڈت ہوراں
نے سب توں پہلاں اوم دا اکھر لکھیا۔ گورو نانک جی
ہوراں نے پچھیا کہ اوم دا کیمہ مطلب اے؟ پنڈت
نے آکھیا کہ تسی اپنا دھیان سبق یاد کرن ول لاؤ۔
بالاں نوں ایہناں اکھراں دے معنی نہیں دے
جاؤندے۔ ایس توں بابا جی ہوراں نے آکھیا۔

اونکار برہما اُت پت کیا جن چت

اونکار سیل جگ یائے اونکار بید نمئے
یعنی اونکار اوہ ذات اے جس دا احاطہ نہیں کیتا
جاسکدا۔ اوہ لامحدود اے۔ اوہ آپ ای سب کچھ
بناون والا اے تے آپ ای مخلوق اے۔ پنڈت برج
ناتھ گورو نانک جی دے ایس جواب توں حیران رہ
گئے۔

بابا گورو نانک جی دی پہلی اداسی نوں فکر دی
منزل داناں دتا جاسکدا اے۔ سفر بھال توں شروع
کیتا جاؤندا اے تے اوہدوں تیک جاری رہندا اے
جد تیک اوہ بھال مک نہ جاوے۔ بابا گورو نانک جی
ہوراں دی فکر نے وی اوہناں نوں ایس راہ تے ٹور
یا۔ گورو نانک ہوریں ساریاں دنیاوی ذمہ داریاں چھڈ
کے جنگل ول کوچ کر جان دے تے اللہ دی یاد وچ مگن
رہندے۔

شروع توں ای اللہ تعالیٰ نے بندے نوں اپنی
حمد و ثناء واسطے ایس دنیا وچ گھلیا۔ پراتھتے آکے اوہ دنیا
داری وچ اپنا رُجھ جاؤندا اے کہ اوس نوں ایس دنیا
تے آون دا اصل کارن اُکا ای بھل جاؤندا اے۔ دنیا
وچ اوہ لوگ کامیابی حاصل کر دے نیں جیہڑے اللہ
نوں یاد کر دے نیں ہر ویلے اوس دا شکر ادا کر دے
نیں۔

بابا گورو نانک ہوراں اداسیاں دا سلسلہ اوہناں
دے نظریاں تے اوس ویلے دے حالات دا آپسی میل
ملاپ سی جس تے چانن پان وجھوں لوکاں تے تبدل

محسوس کیتا تے آپ دے درساں دا پالن کرنا کرن لگے۔
کرتار پور کئی مہینے ٹھہرے بیوی بچے آپ دے نال رہے۔ بابا گورو نانک صاحب جدوں بھائی مردانے

گنگا جمناسر ہندتوں ہون مگروں آپ بنارس گئے لوکاں نوں نیکی کرن واسطے پریریا۔ فیر آپ پاک پتن گئے جیہڑا اوس ویلے دا تجارتی مرکز سی۔ تجارت دا ذکر آؤندیاں ای سچا سودا فراموش نہیں کیتا جاسکدا جیہڑا بابا جی ہوراں نال ہی وابستہ اے۔ بابا گورو نانک

تے دوجے صوفیاں دے نیڑے اک خدادی وحدانیت یا اکو خدا نوں منن دا عقیدہ سی۔ جیہڑا نوع انسان نوں دنیا تے فطرت دا حصہ خیال کردے سن۔ ایس دنیا نوں بنان والا تے انسان نوں بنان والا اکو امی اے جس

نے ساری کائنات نوں انساناں واسطے لوڑیا سب پکھیاں نوں پورا کر کے بڑے سوہنے ڈھنگ نال بنایا تے سجایا۔

1517ء وچ آپ جی دی پہلی داسی شروع ہوئی۔ ایہہ سفر برفانی دریاں توں لنگھ کے کروڑ جی لا پہاڑ توں اتر کے لداخ تے کیلاش پر بت دی جھیل تک سی۔ بت دی زمین تے لوکاں نوں اپنیاں تعلیماتوں

جانو کروایا۔ فیر ہمالیہ پہاڑ توں لنگھدے نیپال اپڑے۔ لکاتوں واپسی تے مقدس تھاواں سومنا تھ، بڑودہ، دوارکائے ریاست جونا گڑھ وچ اپنیاں

تعلیماتوں دا پرچار کیتا۔ راجھستان توں اُچ شریف گئے۔ سلطان پور واپس پر تے دریائے بیاس تے دریائے راوی دے علاقے ”ماجھے“ توں لنگھے۔

1517ء وچ آپ جی دی پہلی داسی شروع ہوئی۔ ایہہ سفر برفانی دریاں توں لنگھ کے کروڑ جی لا پہاڑ توں اتر کے لداخ تے کیلاش پر بت دی جھیل تک سی۔ بت دی زمین تے لوکاں نوں اپنیاں تعلیماتوں

جانو کروایا۔ فیر ہمالیہ پہاڑ توں لنگھدے نیپال اپڑے۔ لکاتوں واپسی تے مقدس تھاواں سومنا تھ، بڑودہ، دوارکائے ریاست جونا گڑھ وچ اپنیاں

تعلیماتوں دا پرچار کیتا۔ راجھستان توں اُچ شریف گئے۔ سلطان پور واپس پر تے دریائے بیاس تے دریائے راوی دے علاقے ”ماجھے“ توں لنگھے۔

1517ء وچ آپ جی دی پہلی داسی شروع ہوئی۔ ایہہ سفر برفانی دریاں توں لنگھ کے کروڑ جی لا پہاڑ توں اتر کے لداخ تے کیلاش پر بت دی جھیل تک سی۔ بت دی زمین تے لوکاں نوں اپنیاں تعلیماتوں

جانو کروایا۔ فیر ہمالیہ پہاڑ توں لنگھدے نیپال اپڑے۔ لکاتوں واپسی تے مقدس تھاواں سومنا تھ، بڑودہ، دوارکائے ریاست جونا گڑھ وچ اپنیاں

تعلیماتوں دا پرچار کیتا۔ راجھستان توں اُچ شریف گئے۔ سلطان پور واپس پر تے دریائے بیاس تے دریائے راوی دے علاقے ”ماجھے“ توں لنگھے۔

- 2- دوجی اداسی (1515ء-1510ء)۔ جین مت تے کر گئے۔ اوہناں دے جوتی جوت سما گئے مگروں بدھ مت دے مقاماں دی زیارت
- 3- تیجی اداسی (1517ء - 1515ء)۔ جوگیاں رسماں بارے جھگڑا مسلماناں دا دعویٰ سی کہ اوہ مسلمان سادھواں دی یاترا
- 4- چوتھی اداسی (1521ء-1517ء)۔ اسلامی علم تے پاروں مسلماناں طریقے نال دفن کیتا جائے۔ جد کہ عرفان دے مرکزوں دی یاترا
- پہلا حصہ تیہہ (30) سال تیک دا اے۔ جس وچ دھرمی بے اعتباری تے مایوسی نوں خاصیت نال بیان کیتا جاسکدا اے۔ اقبال قیصر آپ دی سیاحت بارے لکھدے نیں کہ:
- ”ایہناں اداسیاں سمے آپ نے ہندوستان، چین، روس تے عرب دیشاں دی یاترا کیتی۔ ہر تھاں اوتھوں دے پرسدھ، ہندو، مسلمان، بدھ آدر وغیرہ دھرماں دے عالماں، گیانیاں، پتھیاں، سادھواں اتے درویشاں نال گوشائ کیتیاں تے اوہناں نوں اک اونکار دا بھیت سمجھایا“۔
- بابا گورونانک جی 22 ستمبر 1539ء وچ چلاؤنا
- کر گئے۔ اوہناں دے جوتی جوت سما گئے مگروں مقامی مسلمان تے ہندوواں وچکار اوہناں دیاں اخیر رسماں بارے جھگڑا مسلماناں دا دعویٰ سی کہ اوہ مسلمان سن تے اوہناں دے مرشد تے بزرگ سن۔ ایس پاروں مسلماناں طریقے نال دفن کیتا جائے۔ جد کہ ہندو آکھدے کہ بابا گورونانک جی ہندو گھرانے وچ جمے پلے۔ فیصلہ کیتا گیا کہ حل سویرے لھیا جائے گا۔ بابا جی دی میت اک کمرے وچ رکھ دتی گئی۔ سویرے جدوں سب اکٹھے ہوئے تے بابا جی دی میت توں چادر پچھے کیتی گئی اوہناں دی میت دی تھاں تازہ پھل سن۔ ہندوواں تے مسلماناں نے چدر تے پھل اُدھے ونڈ لئے۔ مسلماناں نے اُدھی چدر تے پھل دفن دتے تے ایس نشانی تے اک خوبصورت مقبرہ بنا دتا۔ ہندوواں نے وی اپنے حصے دی اُدھی چدر تے پھل اپنے عقیدے مطابق ساڑ کے اوتھے سادھ بنا دتی۔ ایہہ دونوں درگا ہواں اج وی کرتار پور وچ موجود نیں۔





